

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

(ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ)

Το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πρόσφερε σε φωτοτυπική ανατύπωση τη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, που πρωτοεκδόθηκε το 1941 και είναι γενικότερα γνωστή, από το όνομα του κύριου συντελεστή της, ως “Γραμματική Τριανταφυλλίδη”, για πρώτη φορά το 1978. Η ανατύπωση αυτή έγινε ύστερα από πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου και σχετική απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Γ. Ράλλη, με την οποία παραχωρήθηκαν στο Ινστιτούτο τα σχετικά δικαιώματα.

Κατά την ανατύπωση, η γενική μορφή της *Νεοελληνικής Γραμματικής* παρέμεινε η ίδια, επειδή η Γραμματική αυτή αποτελεί σημαντικό πνευματικό μνημείο του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Έτσι, διορθώθηκαν μόνο τα τυπογραφικά και κάποια άλλα σφάλματα (λαθμενές παραπομπές, ορισμένα παραδείγματα και μερικές αβλεψίες) που είχαν επισημάνει οι επιστημονικοί συνεργάτες του Ινστιτούτου.

Παράλληλα το Ινστιτούτο είχε επιμεληθεί, το 1975, μια δεύτερη και βελτιωμένη έκδοση της *Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής*, έργου του Μ. Τριανταφυλλίδη που είχε εκδοθεί για πρώτη φορά στην Αθήνα το 1949.

Μετά τη γλωσσική μεταρρύθμιση του 1976, το Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως τύπωσε τη *Νεοελληνική Γραμματική — Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, η οποία διδάσκεται πλέον στα σχολεία και ισχύει γενικά για τις δημόσιες υπηρεσίες.

Επειδή η νέα αυτή σχολική και κρατική Γραμματική καθιέρωσε κάποιες απλοποιήσεις, κυρίως ορθογραφικές, και άλλαξε μερικούς κανόνες, προστέθηκε στο τέλος της πρώτης φωτοτυπικής ανατύπωσης της *Νεοελληνικής Γραμματικής* ένα Επίμετρο με τις διαφορές που παρουσιάζουν τα δύο βιβλία και που πρέπει να έχει υπόψη του ο αναγνώστης, ιδίως ο εκπαιδευτικός λειτουργός, ο οποίος, ενώ θα διδάσκει σύμφωνα με τους κανόνες της σχολικής Γραμματικής, θα βρίσκει στη μεγάλη Γραμματική περισσότερες πληροφορίες και πλουσιότερα παραδείγματα για κάθε ενότητα.

Στη δεύτερη ανατύπωση του βιβλίου, το 1988, το Επίμετρο αναμορφώθηκε, ύστερα από τις επανειλημμένες εκδόσεις της σχολικής Γραμματικής και ιδιαίτερα μετά την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος το 1982.

Η τρίτη (1993) και οι επόμενες ανατυπώσεις επαναλαμβάνουν αμετάβλητο το κείμενο της δεύτερης ανατύπωσης.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ (ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ)

ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ
ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΟΕΣΒ (1941)
ΜΕ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
2002

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀπὸ 14 Δεκεμβρίου 1938 ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργείου τῶν Θρησκευμάτων καὶ τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας καταρτίστηκε Ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ συντάξῃ τὴ Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργοὺς μὲ Πρόεδρο καὶ εἰσηγητὴ τὸν κ. Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ἄλλοτε καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, καὶ μέλη τοὺς κ. κ. Κλέανδρο Λάκωνα, λογοτέχνη, Θρασύβουλο Σταύρου, γυμνασιάρχῃ, Ἀχιλλέα Τζάρτζανο, ἄλλοτε ἐκπαιδευτικὸ σύμβουλο, καὶ Βασίλειο Φάβη, τότε συντάχτη τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τώρα καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Σ' αὐτοὺς προστέθηκε ὡς γραμματέας ὁ κ. Νικόλαος Ἀνδριώτης, συντάχτης τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ κ. Φάβης ἀναγκάστηκε νὰ διακόψῃ τὴ συνεργασία του μὲ τὴν Ἐπιτροπὴ ὅταν ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πίνακας περιεχομένων	ε'
Προλεγόμενα	ιε'
Συντομογραφίες	λβ'
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ	1
ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
Α' Κεφ. Φωνητικές έννοιες — Νεοελληνικό φωνητικό σύστημα — Διαίρεση φθόγγων	10
§ 13. Φθόγγοι και γράμματα 10. — § 15. Πώς σχηματίζονται οι φθόγγοι. Τὰ φωνητικά ὄργανα 11. — § 16. Φωνήεντα καὶ σύμφωνα 13. — § 17. Διαίρεση φωνηέντων 14. — § 19. Διαίρεση συμφώνων 15. — § 23. Πίνακας συμφώνων 18. — § 24. Μισόφωνα 18. — § 25. Δίφθογοι 18. — § 26. Δίφθογοι καταχρηστικοί 19. — § 27. Μακριοὶ φθόγγοι 20.	
Β' Κεφ. Διαιρέσεις τῆς γλώσσας — Τόνος	20
§ 29. Α. Ἐνότητες πνευστικές 20. — § 31. Β. Ἐνότητες τονικές 22. — § 34. Ἡ συλλαβὴ καὶ ὁ τόνος τῆς 23 — § 38. Ὁ τόνος τῆς γραμματικῆς λέξης 24.	

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Α' Κεφ. Φθόγγοι καὶ γράμματα	27
§ 41. Οἱ φθόγγοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας 27. — § 42. Τὰ γράμματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας 27. — § 45. Ἀντιστοιχία φθόγγων καὶ γραμμάτων 28. — § 47. Φωνήεντα καὶ σύμφωνα 28. — § 52. Ἀρχικά καὶ τελικά γράμματα 29. — § 54. Τελικά σύμφωνα. Ὁρθ. 30. — § 55. Διπλά γράμματα. Ὁρθ. 30. — § 57. Δίψηφα: Α. Φωνήεντα: ου, αι, ει, οι, υι. Ὁρθ. 31. Β. Σύμφωνα: μπ, ντ, γκ, τσ, τζ 31. — § 63. Διαίρεση καὶ ὀνομασία τῶν συμφώνων 32. — § 64. Πίνακας τῶν συμφώνων 33. — § 65. Δίφθογοι. Καταχρηστικοὶ δίφθογοι 33. — § 67. Ὅμοια σύμφωνα. Ὁρθ. 33. — § 69. Τὸ σ ἔμπροδς ἀπὸ ἡχηρὰ σύμφωνα 34. — § 70. Οἱ συνδυασμοὶ αυ, ευ 34. — § 71. Τὰ ρινικά συμπλέγματα μπ, ντ, γκ, γγ 35. — § 74. Ἀφωνα γράμματα 36.	

Β' Κεφ. Λέξεις καὶ συλλαβὲς	37
§ 75. Οἱ λέξεις. 'Ορθ. 37. — § 77. Συλλαβισμός 38. — § 82. Χρόνος τῶν συλλαβῶν 39.	
Γ' Κεφ. Τόνοι καὶ πνεύματα	40
§ 84. Τόνος 40. — § 85. Βασικὸς τόνος 41. — § 86. Οἱ τρεῖς τόνοι 41. — § 88. 'Ορθογραφία : Τονικοὶ κανόνες· Α. Γενικοὶ τονικοὶ κανόνες. § 89. Β. 'Ονόματα. § 90. Γ. Ρήματα. § 91. Δ. Κανόνες τῆς βαρείας 42. — § 93. 'Ονομασία τῶν λέξεων ἀπὸ τὸν τόνο τους 46. — § 94. Πνεύματα. 'Ορθ. 47. — § 99. Θέση τοῦ τόνου καὶ τοῦ πνεύματος 48. — § 100. Ἄτονες ἢ προκλιτικὲς λέξεις 48. — § 101. 'Εγκλιτικὲς λέξεις 49.	
Δ' Κεφ. Ἄλλα ὀρθογραφικὰ σημάδια — Στίξη — Συντομογραφίαι . .	50
§ 103. Ἄλλα ὀρθογραφικὰ σημάδια : Α. Ἀπόστροφος. Β. Κορωνίδα. Γ. Ὑποδιαστολή. Δ. Συνδετικὸν 50. — § 104. Ε. Διαλυτικά. 'Ορθ. 51. — § 106. Ζ. Ἐνωτικὸν ἢ συνέχεια 52. — § 107. Προφορὰ καὶ στίξη 53. — § 109. Τὰ σημεῖα τῆς στίξης 54. — § 110. Ἡ τελεία. 'Ορθ. 54. — § 112. Ἡ ἐπάνω τελεία 55. — § 113. Τὸ κόμμα 55. — § 118. Τὸ ἐρωτηματικὸν 61. — § 120. Τὸ θαυμαστικόν. 'Ορθ. 62. — § 124. Ἡ διπλὴ τελεία. 'Ορθ. 63. — § 126. Ἡ παρένθεσις. 'Ορθ. 63. — § 128. Τὰ ἀποσιωπητικά 64. — § 130. Ἡ παύλα 64. — § 131. Διπλὴ παύλα 65. — § 132. Τὰ εἰσαγωγικά. 'Ορθ. 65. — § 136. Συντομογραφίαι 67.	
Ε' Κεφ. Ἡ ὀρθογραφία	69
§ 138. Ἰδανικὴ ὀρθογραφία 69. — § 139. Οἱ ἐλλείψεις τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας 69. — § 140. Φωνητικὴ καὶ ἱστορικὴ ὀρθογραφία 70. — § 141. Ἡ σημερινὴ ὀρθογραφία τῆς σχολικῆς δημοτικῆς 71.	
Σ' Κεφ. Πάθη φθόγγων	72
§ 144. Πάθη φθόγγων 72. — Φωνήεντα : Γειτονικά φωνήεντα : § 145. Χασμωδία 72. — § 147. Α. Συνεκαφώνησις 72. — § 149. Β. Συνίζησις 73. — § 153. Ι'. Συναλοιφή 74 : § 154. Α) Συναίρεσις 74. § 155. Β) Συναλοιφή στὴ συμπροφορὰ 74 (§ 157. α. "Εκθλιψις. 'Ορθ. 75. — § 164. β. Ἀφαίρεσις στὴ συμπροφορὰ. 'Ορθ. 77. — § 168. γ. Κράσις 78). — § 171. Ἀρχικά φωνήεντα 78 : § 172. α) Ἀφαίρεσις 79. § 174. β) Πρόταξις 79. § 175. γ) Ἀλλαγὴ 80. — § 178. Ἄλλα πάθη τῶν φωνηέντων 80. — Σύνφωνα : § 182. Ἀποβολὴ καὶ ἀνάπτυξις τοῦ γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα 81. — § 183. Τελικὸν ν 82. — § 185. Διαφορετικὴ προφορὰ τῶν συμφώνων στὴ συμπροφορὰ 83 : § 186. Τελικὸς 83. § 187. Τελικὸν ν 83. — § 188. Ἄλλα πάθη τῶν συμφώνων 84. — § 191. Συμφωνικά συμπλέγματα 84. — § 193. Ἱστορικὴ διασάφησις 85. — § 195. 'Ορθογραφία 87.	

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ

§ 196. Γενικά 90.

I. Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

§ 197. Τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιον στὶς διάφορες ἐποχὰς 90. — § 198. Τὰ τρία στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου 91.

A' Κεφ. Τὸ παλιὸ στρώμα. Ἀρχαῖες λέξεις 91

§ 199. A) Λέξεις ἀρχικαὶ ἢ ἰνδοευρωπαϊκαὶ 91. — § 200. B) Λέξεις προελληνικαὶ 91. — § 201. Γ) Λέξεις ἀνατολίτικα 92. — § 202. Δ) Λέξεις ἑβραϊκαὶ ἢ ἀραμαϊκαὶ 92. — § 204. E) Λέξεις λατινικαὶ 93.

B' Κεφ. Δεύτερον στρώμα. Ὁ μεταγενέστερος πλουτισμὸς 94

§ 206. Γενικά 94. — § 207. A) Λέξεις ἀπὸ τὶς βαλκανικὰς γλῶσσας 94. — § 208. B) Λέξεις ἰταλικαὶ 94. — § 209. Γ) Λέξεις τουρκικαὶ 95. — § 210. Δ) Λέξεις ἀραβικαὶ 95. — § 211. Οἱ ξένες λέξεις τῶν δύο στρωμάτων. Γνωρίσματα 96.

Γ' Κεφ. Τρίτον στρώμα. Ξένες καὶ λόγιαι λέξεις 97

§ 212. Γενικά 97. — § 213. A. Ξένες λέξεις 97. — § 216. Λέξεις ξένες ἑλληνικῆς καταγωγῆς 98. — § 217. Λέξεις ἑλληνικαὶ στῇ θέσει τῶν ξενικῶν 98. — § 218. B. Λόγια λέξεις : Λαϊκαὶ λέξεις καὶ λόγια λέξεις 99. — § 221. Διαφορὰ τῶν λόγιων ἀπὸ τὶς λαϊκὰς λέξεις 100. — § 222. A. Διαφορὰ μόνον στῇ σημασίᾳ 101. — § 224. B. Διαφορὰ στῇ φωνητικῇ μορφῇ. Παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι 101. — § 227. Γ. Διαφορὰ στῇ φωνητικῇ καὶ στῇ σημασίᾳ. Σημασιολογικὰ ζεύγη 103.

II. Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

§ 228. Γενικὰς ἔννοιαι 104.

A' Κεφ. Ὀνοματοποιία — Καταχρηστικὴ παραγωγή 104

§ 229. Ὀνοματοποιία 104. — § 232. Ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἴδους 105.

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ

B' Κεφ. Γενικά 107

§ 234. Γενικὰς ἔννοιαι 107. — § 241. Ἡ βάση γιὰ τὴν παραγωγήν καὶ τὴ σύνθεσιν 108. — § 243. Λέξεις μὲ δύο θέματα 108. — § 247. Παραγωγικὰ στοιχεῖα ἀτονημένα 110. — § 249. Λαϊκὰ καὶ λόγια παραγωγή καὶ σύνθεσις 111. — § 250. Παράλληλες παραγωγικαὶ καταλήξεις καὶ συνθέσεις 111. — § 251. Οἱ οἰκογένειαι τῶν λέξεων 112. —

§ 254. Ἡ σύνθεσις τοῦ λεξιλόγιου. Λέξεις λαϊκῆς καὶ λέξεις λόγιες στήν παραγωγή καὶ στή σύνθεσις 114.

Γ' Κεφ. Παραγωγή. 115

§ 255. Προσημείωσις 115.—§ 256. Α) Παράγωγα ῥήματα 115. § 257. α) Ἀπὸ ῥήματα 116. § 258. β) Ἀπὸ ὀνόματα 116. § 260. γ) Ἀπὸ ἄκλιτα 117. — § 261. Β) Παράγωγα οὐσιαστικά 118. — § 262. α) Ἀπὸ ῥήματα 118: § 263. Τὸ πρόσωπο ποῦ ἐνεργεῖ 118. § 264. Ἡ ἐνέργεια ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας 119. § 265. Τὸ ὄργανον ἢ τὸ μέσο τῆς ἐνέργειας καὶ ὁ τόπος 122. — § 266. β) Ἀπὸ οὐσιαστικά 123: § 267. Ὑποκοριστικά. Ὁρθ. 123. § 275. Μεγεθυντικά 125. § 280. Τοπικά 127. § 281. Περιεχτικά 127. § 282. Ἐθνικά ἢ πατριδωνυμικά 128. § 286. Ἐπαγγελματικά 131. § 287. Ἀνθρωπωνυμικά 131. § 288. Ἄλλες καταλήξεις μὲ ποικίλη σημασίαν 132.— § 292. γ) Ἀπὸ ἐπίθετα 134. — § 295. Γ) Παράγωγα ἐπίθετα 136: § 296. α) Ἀπὸ ῥήματα. Ὁρθ. 136. § 298. β) Ἀπὸ οὐσιαστικά. Ὁρθ. 138. § 304. γ) Ἀπὸ ἐπίθετα 140. § 306. δ) Ἀπὸ ἐπιρρήματα 141.— § 307. Δ) Παράγωγα ἐπιρρήματα 142.

Δ' Κεφ. Σύνθεσις 142

§ 308. Διάρρησις 142. — § 309. Ἰ. Σύνθεσις μὲ ἀχώριστα μόρια 142. — § 311. Ἀχώριστα μόρια λαϊκῆς 143. — § 315. Ἀχώριστα μόρια λόγια 144. — § 317. Τὰ κυριότερα λόγια ἀχώριστα μόρια 145.

II. Σύνθεσις λέξεων. Ἡ σημασία τῶν συνθέτων. — § 318. Τὰ εἶδη τῶν συνθέτων 147. — § 319. Α) Παραταχτικά σύνθετα: 147. § 320. Ὄνόματα 147. § 323. Ρήματα 148. § 324. Ἐπιρρήματα 149. — § 325. Β) Προσδιοριστικά σύνθετα 149. — § 329. Ρήματα ὑποκοριστικά 150. — § 330. Γ) Κτητικά σύνθετα 150. — § 331. Δ) Ἀντικειμενικά σύνθετα 151. — § 332. Παρατηρήσεις γὰρ τῇ σημασίᾳ τῶν συνθέτων 151. — § 335. Συγκεντρωτικὸς πίναξας συνθέτων μὲ α' συνθετικὸ ἐπίθετο ἢ ἐπίρρημα 152.

Ἡ μορφή τῶν συνθέτων. — § 336. Γενικῆς παρατηρήσεις γὰρ τὸ σχηματισμὸς. Οἱ ἀλλαγῆς τῶν συνθετικῶν 153. — § 337. Τὸ συνθετικὸ φωνήεν 153. — § 347. Τὸ πρῶτον συνθετικὸν 156: § 348. Α) Ὄνομα. Ὁρθ. 156. § 359. Ἀριθμητικόν. Ὁρθ. 159. § 361. Β) Ρῆμα 160. § 363. Γ) Ἀκλιτό. Ὁρθ. 160. — Τὸ δεύτερον συνθετικόν: § 367. Γενικά 162.—§ 368. Α) Οὐσιαστικόν. (§ 383) Ὁρθ. 162. § 384. Β) Ἐπίθετο 165. § 386. Γ) Ρῆμα 166. § 390. Δ) Μετοχή 167. § 391. Ε) Ἐπιρρημα 168. — § 392. Ὁ τονισμὸς τῶν συνθέτων 168. — § 399. Πίναξας λόγιων συνθετικῶν 171. — § 400. Διπλότυπα σύνθετα 175. — § 401. Διπλοσύνθετοι καὶ πολυσύνθετοι λέξεις 175. — § 402. Παρασύνθετα 176. — § 405. Γνήσια καὶ καταχρηστικὴ σύνθεσις 177. — § 406. Χαλαρὰ σύνθετα. Ὁρθ. 177. — § 411. Πλοῦτος καὶ ἐκφραστικότητα

τοῦ παραγωγικοῦ 179. — § 413. Ἡ ποιητικὴ γλῶσσα 180. — § 414. Τὸ λόγιον λεξιλόγιον καὶ παραγωγικὸν 181. — § 415. Λεξιλογικὴ ἀναγέννησις 182.

III. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Α' Κεφ. Οἱ ἀλλαγὲς τῶν σημασιῶν 183

§ 416. Σημασία συγκεκριμένη καὶ σημασία ἀφηρημένη 183. — § 417. Ἡ ἀδιάκοπη ἀλλαγὴ τῶν σημασιῶν 184. — § 418. Κυριολεξία καὶ μεταφορά 184. — § 421. Οἱ ἀλλαγὲς τῆς σημασίας. Τὰ εἶδη τὸς 185.

Β' Κεφ. Ὁμώνυμα — Παρώνυμα — Συνώνυμα — Ταυτόσημα — Ἰδιωτισμοὶ 186

§ 422. Ὁμώνυμα ἢ ὁμῶχη 186. — § 426. Παρώνυμα 187. — § 428. Τονικά παρώνυμα. Ὁρθ. 188. § 430. Τονικά παρώνυμα συγγενικά 188. — § 431. Λέξεις μὲ διαφοροῦμενον τονισμόν 189. § 432. Λέξεις ποὺ ὑπάρχει ἀμφιβολία σὲ ποιά συλλαβὴ θὰ τονιστοῦν 190. — § 433. Συνώνυμα 190. § 437. Ἡ σημασία τῶν συνωνύμων καὶ ὁ πλουτισμὸς μὲ ἀρχαῖες λέξεις 192. — § 438. Ταυτόσημα 193. — § 441. Ἰδιωτισμοὶ 195. — § 442. Φωνητικὰ διπλόμορφα 195. — § 447. Λέξεις ποὺ λέγονται κάποτε λανθασμένα 197. — § 448. Ἰδιωτισμοὶ 197. § 453. Λόγιοι ἰδιωτισμοὶ 199. § 457. Ἰδιωτισμοὶ ἀρχαῖοι ποὺ κάποτε δὲ λέγονται σωστὰ 200.

Γ' Κεφ. Τὰ κύρια ὀνόματα 201

§ 459. Γενικά—Α. Τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων. α) Τὰ βαφτιστικά: § 460. Ἡ καταγωγή 201. § 461. Μετασχηματισμένοι χαϊδευτικοὶ τύποι 203. — β) Τὰ οἰκογενειακά ὀνόματα: § 462. Ἡ καταγωγή 203. § 463. Ἡ μορφὴ 205.—Β. Οἱ τοπωνυμίες. § 465. Ἡ καταγωγή 205. § 466. Νεοελληνικὲς τοπωνυμίες 206. § 467. Βυζαντινὲς τοπωνυμίες 207. § 468. Ἀρχαῖες ἐλληνικὲς τοπωνυμίες 207. § 469. Ξενικὲς τοπωνυμίες 207. — § 470. Ἡ μορφὴ 208.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΤΥΠΟΙ — ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Γενικοὶ γραμματικοὶ ὅροι. 209

§ 471. Μέρη τοῦ λόγου. Κλιτὰ καὶ ἄκλιτα, τύποι, κατάληξη, χαρακτηρισ 209. — § 474. Πτώσεις. Γένος καὶ ἀριθμὸς 210.

I. ΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Α' Κεφ. Τὸ ἄρθρον 211

§ 477. Τὰ δύο ἄρθρα 211. — § 478. Α. Τὸ ὀριστικὸν ἄρθρον 211. § 481. Β. Τὸ ἀόριστον ἄρθρον 212.

Τὰ οὐσιαστικά

Β' Κεφ. Οἱ σημασίαι καὶ τὰ εἶδη τῶν οὐσιαστικῶν 213

§ 485. Ὅρισμός 213. — § 486. Κύρια καὶ κοινὰ οὐσιαστικά. Ὁρθ. 213. — § 492. Περιληπτικά οὐσιαστικά 215. — § 493. Συγκεκριμένα καὶ ἀφηρημένα οὐσιαστικά 215.

Γ' Κεφ. Τὸ γένος τῶν οὐσιαστικῶν 215

§ 494. Α) Γενικά 215. — § 498. Β) Σχηματισμός τοῦ θηλυκοῦ 217 : § 500. Θηλυκὰ μὲ διαφορετικὴ λέξι 218. § 501. Θηλυκὰ ζώων 218. — § 504. Γ) Οὐσιαστικά μὲ δύο γένη 219. — § 507. Τὸ γένος ἀλλάζει κατὰ τὴ σημασίαν 220. — § 510. Λέξεις ποὺ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸ γένος τους 221.

Δ' Κεφ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιαστικῶν. Ἰδιαιτέρα σημασία τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ 222

§ 511. Συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν ἐνικὸν 222. — § 514. Συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν πληθυντικὸν 224. — § 517. Διαφορὰ σημασίας κατὰ τὸν ἀριθμὸν 225.

Ε' Κεφ. Οἱ τρεῖς κλίσεις τῶν οὐσιαστικῶν 225

§ 518. Γενικά 225. — § 521. Ἱστορικὴ διασάφηση 226. — § 522. ἸΙ γενική τοῦ πληθυντικοῦ 229.

Πρώτη κλίση. Ἀρσενικά. — § 525. Διαιρέση 231. — § 526. Π ρ ὶ τ η τ ᾱ ῖ η 231. — § 527. 1. Ἀρσενικά σὲ -ας ἰσοσύλλαβα 231. — § 529. 2. Ἀρσενικά σὲ -ας ἀνισοσύλλαβα 232. — § 531. 3. Ἀρσενικά σὲ -ης ἰσοσύλλαβα 233. — § 533. 4. Ἀρσενικά σὲ -της μὲ διπλὸν πληθυντικὸν 233. — § 534. 5. Ἀρσενικά σὲ -ης ἀνισοσύλλαβα 234. — § 536. 6. Ἀρσενικά σὲ -ες 235. — § 537. 7. Ἀρσενικά σὲ -ους 235. — Δ ε ὕ τ ε ρ η τ ᾱ ῖ η. § 538. 8. Ἀρσενικά σὲ -ος 236. — § 545. Ὁ πληθυντικὸς τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων 238. — § 547. Ἀνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν ἀρσενικῶν 239. — § 548. Γενικὲς παρατηρήσεις 239.

Δεύτερη κλίση. Θηλυκὰ. — § 550. Διαιρέση 240. — § 552. 1. Θηλυκὰ σὲ -α 240. — § 557. 2. Θηλυκὰ σὲ -η 243. — § 560. 3. Θηλυκὰ σὲ -η ἀρχαιοκλίτα 244. — § 563. 4. Θηλυκὰ σὲ -ω. Ὁρθ. 245. — § 566. 5. Θηλυκὰ σὲ -ος ἀρχαιοκλίτα 246. — § 569. 6. Θηλυκὰ σὲ -οῦ 247. — § 570. Ἀνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν θηλυκῶν 247. — § 572. Γενικὲς παρατηρήσεις 247.

Τρίτη κλίση. Οὐδέτερα. — § 574. Διαιρέση 248. — Π ρ ὶ τ η τ ᾱ ῖ η. Ἰσοσύλλαβα : § 575. 1. Οὐδέτερα σὲ -ο 248. — § 577. 2. Οὐδέτερα σὲ -ι. Ὁρθ. 249. — § 582. 3. Οὐδέτερα σὲ -ος 251. — § 586. Δ ε ὕ τ ε ρ η τ ᾱ ῖ η. Ἀνισοσύλλαβα 251 : § 587. 4. Οὐδέτερα σὲ -μα 251. — § 589. 5. Οὐδέτερα σὲ -σιμο (-ξιμο, -ψιμο)

252. — § 591. 6. Οὐδέτερα σὲ *-ας, -ως* 252. — § 592. Ἀνακεφαλαιω-
τικὸς πίνακας τῶν οὐδέτερων 253. — § 593. Γενικὲς παρατηρήσεις 253.

Σ' Κεφ. Ἀνώμαλα οὐσιαστικά 253

§ 594. Γενικά 253. — § 595. Α. Ἀκλιτα 254. — § 599. Β. Ἐλλει-
πτικά 255. — § 601. Γ. Ἰδιόκλιτα 256. — § 605. Δ. Διπλόκλιτα 257. —
§ 608. Ε. Διπλόμορφα 258. — § 611. Φωνητικά διπλόμορφα 259. —
§ 614. Ζ. Διπλοκατάληκτα 259. § 617. Διπλοκατάληκτα ζεύγη 260.

Τὰ ἐπίθετα

Ζ' Κεφ. Ἡ κλίση 260

§ 619. Γενικά 260. — § 622. Α. Ἐπίθετα μὲ τὸ ἄρσενικὸ σὲ *-ος* :
§ 622. 1. Ἐπίθετα σὲ *-ος, -η, -ο* 261. § 623. 2. Ἐπίθετα σὲ *-ος,*
-α, -ο 262. § 628. 3. Ἐπίθετα σὲ *-ός, -ιά, -ό. Ὁρθ.* 264. — Β. Ἐπί-
θετα μὲ τὸ ἄρσενικὸ σὲ *-ύς, -ής.* § 630. 4. Ἐπίθετα σὲ *-ύς, -ιά, -ύ -ής,*
-ιά, -ί. Ὁρθ. 265. — Γ. Ἐπίθετα μὲ τὸ ἄρσενικὸ σὲ *-ής* (ἀντισοσύλλαβο):
§ 634. 5. Ἐπίθετα σὲ *-ής, -α, -ικο* 266. — § 639. Ἀνώμαλα ἐπίθετα 267.

Η' Κεφ. Παραθετικά 268

§ 641. Οἱ βαθμοὶ τοῦ ἐπιθέτου 268. — § 644. Ὁ σχηματισμὸς τῶν
παραθετικῶν 269. — § 645. Α. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ συγκριτικοῦ.
Ὁρθ. 269. — § 651. Β. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὑπερθετικοῦ 271. — §
655. Παράδειγμα σχηματισμοῦ 272. — § 656. Ἐλλειπτικά παραθετικά
272. — § 660. Τὰ παραθετικά τῶν μετοχῶν 273. — § 661. Τὰ παραθε-
τικά τῶν ἐπιρρημάτων. *Ὁρθ.* 273.

Θ' Κεφ. Ἀριθμητικά ἐπίθετα 274

§ 667. Ὁρισμός. Διαίρεση 274. — § 669. Α. Ἀπόλυτα (§ 680) *Ὁρθ.*
275. (§ 670. Πίνακας τῶν ἀπόλυτων καὶ τῶν ταχτικῶν ἀριθμητικῶν
275). — § 689. Β. Ταχτικά 279. — § 696. Γ' ἄλλα εἶδη (§ 696. Γ. Πολ-
λαπλασιαστικά 281. § 699. Δ. Ἀναλογικά 281. § 701. Ε. Περιληπτικά)
281. — § 702. Ὄνόματα μέτρων ἐκφρασμένα μὲ παράγωγα ἀριθμητικῶν
282. — § 703. Ἡ ἀπόδοση τῶν ἀριθμῶν μὲ τὸ ἀλφάβητο. *Ὁρθ.* 283.

Ι' Κεφ. Οἱ ἀντωνυμίαι 285

§ 710. Γενικά. — § 713. 1. Προσωπικὲς (§ 726) *Ὁρθ.* 286. — § 739.
Ἐπαναληπτικὴ καὶ προληπτικὴ 292. — § 740. 2. Κτητικὲς 292. — §
747. 3. Ἰδιόπαθες 293. — § 750. 4. Ὁριστικὲς 294. — § 753. 5. Δει-
χτικὲς 295. — § 762. 6. Ἀναφορικὲς. (§ 771) *Ὁρθ.* 299. — § 774. Ερω-
τηματικὲς. *Ὁρθ.* 300. — § 780. 8. Ἀόριστες 300. — § 798. Συσχετικὲς
303. — § 799. Πίνακας συσχετικῶν ἀντωνυμιῶν 303.

Τὰ ρήματα

§ 800. Ὅρισμός 304.

ΙΑ' Κεφ. Διαθέσεις καὶ φωνές 304

§ 801. Διαθέσεις 304. — § 805. Φωνές 305. — § 811. Διαφορετικὴ σημασία κατὰ τὴ φωνή 307.

ΙΒ' Κεφ. Ἑγκλίσεις, χρόνοι καὶ τρόποι — Ἀριθμοὶ καὶ πρόσωπα . . 307

§ 815. Ἑγκλίσεις 307. — § 823. Χρόνοι 309. — Ἡ σημασία τῶν χρόνων στὴν ὀριστική: § 828. Α. Παροντικοὶ χρόνοι 310. § 831. Β. Περσασμένοι χρόνοι 311. § 835. Γ. Μελλοντικοὶ χρόνοι 311. — § 838. Τρόποι 312. — § 840. Πίνακας συσχετικὸς τῶν χρόνων τῆς ὀριστικῆς 313. — § 841. Ἡ σημασία τῶν χρόνων στὶς ἄλλες ἐγκλίσεις 313. — § 843. Ὁ σχηματισμὸς τῆς ὑποταχτικῆς καὶ τῆς προσταχτικῆς 314. — § 847. Συνταχτικὲς ἐγκλίσεις 315. — § 848. Ἀριθμοὶ 315. — § 850. Πρόσωπα 315. — § 856. Συνακόλουθα 317.

ΙΓ' Κεφ. Τὰ στοιχεῖα τοῦ σχηματισμοῦ 317

§ 857. Γενικά 317. — § 858. Κατάληξη 317. — § 860. Θέματα 318. — § 865. Αὔξηση 319. — § 871. Ὁρθογραφία: Ἡ αὔξηση 321. — § 872. Ἑσωτερικὴ αὔξηση 321. — § 875. Βοηθητικὰ στοιχεῖα σχηματισμοῦ 322. — § 876. Σχηματισμὸς βοηθητικῶν ρημάτων 323.

ΙΔ' Κεφ. Οἱ συζυγίαι 324

§ 879. Ὅρισμός καὶ διαίρεση 324. — § 881. Γενικὲς παρατηρήσεις στὸ σχηματισμὸ τῶν ρημάτων 324. — § 884. Ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας 326. — § 893. Παρατηρήσεις 334. — § 901. Ρήματα τῆς δευτέρας συζυγίας 337. — § 909. Ἀρχαϊκὴ κλίση ρημάτων παθητικῆς φωνῆς 342. — § 910. Συναιρεμένα ρήματα 342. — § 913. Ὁρθογραφία: Οἱ ἐγκλίσεις 343.

ΙΕ' Κεφ. Τὰ θέματα 344

§ 914. Α. Τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα 344. — § 915. Οἱ ἑξὶ κατηγορίαι τῶν ἐνεστωτικῶν θεμάτων 345 — § 918. Ὁρθογραφία: Οἱ ἐνεστωτικὲς καταλήξεις 347. — § 919. Παράλληλα ρήματα 348. — § 926. Διπλοσχημάτιστα ρήματα 350.

§ 931. Β. Τὸ θέμα τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου 352. — § 934. Διπλοὶ ἀόριστοι 353. — § 939. Ἰδιορρυθμίαι καὶ ἀνωμαλίαι στὸ σχηματισμὸ τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου 354. — § 940. Ὁ ἄσκιμος ἀόριστος 355. — § 943. Διαφορὲς στὸ θεματικὸ φωνῆεν τοῦ ἄσκιμου ἀορίστου κατὰ τὴν ἐγκλίση 357. § 944. Μετακίνηση τοῦ τόνου στὴν ὑποταχτικὴ 358. — § 946. Ὁρθογραφία: Οἱ ἀοριστικοὶ τύποι 358. — § 947. Συγκεντρωτικὸς πίνακας. Ἡ σχέση τῶν δύο θεμάτων μετὰς τοὺς 361.

§ 948. Γ. Τὸ θέμα τοῦ παθητ. ἀορίστου καὶ τῆς παθητ. μετοχῆς 361. — § 953. Ἰδιορρυθμίαι καὶ ἀνωμαλίαι στὸ σχηματισμὸ τοῦ

παθητικοῦ ἀόριστου καὶ τῆς παθητικῆς μετοχῆς. *Ὁρθ.* 364. — § 956. Δεύτερος παθητικὸς ἀόριστος 365. — § 957. Διπλοὶ παθητικοὶ ἀόριστοι 366. — § 958. Ἀνώμαλες παθητικὲς μετοχὲς 366. — § 960. Διπλὲς παθητικὲς μετοχὲς 367. — § 962. *Ὁρθογραφία* : Ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου 367.

ΙΓ' Κεφ. Ρήματα ἑλλειπτικά, ἀπρόσωπα, ἀνώμαλα 368

§ 964. Ἑλλειπτικά ρήματα 368. — § 965. Ἀπρόσωπα ρήματα 369. — § 967. Ἀνώμαλα ρήματα 370. § 968. Κατάλογος ἀνώμαλων ρημάτων 370.

ΙΖ' Κεφ. Οἱ μετοχὲς 373

§ 969. Τὰ εἶδη τῆς μετοχῆς 373. — § 970. Α. Ἡ ἐνεργητικὴ μετοχὴ 373. — § 972. Β. Ἡ παθητικὴ μετοχὴ 374. — § 976. Γ. Ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ ἐνεστώτα. *Ὁρθ.* 375.

II. ΑΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

§ 981. Γενικά 376.

Α' Κεφ. Τὰ ἐπιρρήματα 377

§ 982. Ὅρισμός καὶ διαίρεση 377. — § 984. Α. Τοπικά 377. — § 988. Β. Χρονικά 378. — § 991. Γ. Τροπικά 379. § 996. Ὅμοιωματικά μόρια σάν, ὥς 381. — § 998. Δ. Ποσοτικά 381. — § 1000. Ε. Βεβαιωτικά, δισταχτικά, ἀρνητικά 382. — § 1003. Γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὰ ἐπιρρήματα 383. — § 1004. Ἐπιρρηματικὴ χρῆσις τῶν οὐσιαστικῶν 383. — § 1005. Ἐπιρρηματικὲς ἐκφράσεις 384. — § 1006. Συσχετικά ἐπιρρήματα 384. — § 1007. Πίνακας συσχετικῶν ἐπιρρημάτων 384. — § 1008. *Ὁρθογραφία* : Τὰ ἐπιρρήματα. Α. Οἱ καταλήξεις, Β. Τονισμός, Γ. Ἐκθλιψη 385.

Β' Κεφ. Προθέσεις 386

§ 1009. Προθέσεις 386. — § 1013. Οἱ κυριότερες σημασίαι τῶν προθέσεων. (§ 1020) *Ὁρθ.* 387. — § 1030. Ἀπαρχαιωμέναι προθέσεις σὲ ἐκφράσεις στερεοτύπαις 392. — § 1031. Προθετικὲς ἐκφράσεις 393.

Γ' Κεφ. Σύνδεσμοι 393

§ 1032. Σύνδεσμοι 393. — § 1034. Α. Παραταχτικοὶ σύνδεσμοι 394. (§ 1038) *Ὁρθ.* — § 1045. Β. Ὑποταχτικοὶ σύνδεσμοι 396. (§ 1046) *Ὁρθ.* — § 1061. Μόρια. (§ 1068) *Ὁρθ.* 399. — § 1069. Πίνακας συγκεντρωτικός. Ἀκλιτα μὲ πολλαπλὴ γραμματικὴ λειτουργία (ἢ ὁμῶνυμα) 400.

Δ' Κεφ. Ἐπιφωνήματα 402

§ 1070. Ἐπιφωνήματα. *Ὁρθ.* 402. — § 1074. Ἐπιφωνηματικὲς ἐκφράσεις εὐχαιτικὲς 403. — § 1075. Ἐπιφωνήματα ἀπὸ ὀνοματοποιίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

§ 1077. Είσαγωγή 405. — § 1081. 1. Με τί ειδος (ι); 407. — § 1085. 2. ο ή ω; 415. — § 1088. 3. ε ή αι; 417. — § 1091. 4. υ ή β, φ; 418. — § 1092. 5. Δύο ὅμοια σύμφωνα ή ένα; 419. — § 1095. 6. γγ ή γκ; 423. — § 1096. 7. πζ και δχι τζ. 424. — § 1097. 8. Ό καταχρηστικός δίφθογγος 424. — § 1099. 9. Τα βαφτιστικά και τα οίκογενειακά ὀνόματα 425.—§ 1101. 10. Τα ξενικά κύρια ὀνόματα. Γραφή και ὀρθογραφία 426.

Βιβλιογραφία	429
Εύρετήριο	431
Εύρετήριο Όρθογραφικὸν	440
Τυπογραφικά λάθη και ἀβλεψίες	443

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Πρώτος συντάχτης Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς ἦταν ὁ Κερκυραῖος παπὰς στὴ Βενετία Νικόλαος Σοφιανός, πρὶν ἀπὸ τὰ 1550. Γιὰ νὰ διορθωθῇ, καθὼς ἔγραφε, «τὸ πάθος τῆς ἀπαιδευσίας» καὶ «νὰ ἀνακαινισθῇ καὶ νὰ ἀναπτερυγιάσει» τὸ σκλαβωμένο γένος εἶχε συλλάβει μαζί μὲ φίλους ἕνα ἀναγεννητικὸ πρόγραμμα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Οἱ ἀρχαῖοι κλασικοὶ ἔπρεπε νὰ δοθοῦν μεταφρασμένοι στὴ νέα γλῶσσα, «τὴν χυδαῖαν καὶ κοινήν», καθόλου κατώτερη ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐκείνη. Ὁ ἴδιος ἀρχισε νὰ μεταφράζῃ καὶ συγχρόνως ἐπιχειροῦσε νὰ συντάξῃ τὰ δύο σημαντικότατα βιβλία γιὰ λαὸ πολιτισμένο, ποὺ παίρνει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ὑψώνει τὴ μητρικὴ του γλῶσσα σὲ ὄργανο τῆς πνευματικῆς του ζωῆς: Ὑνα Λεξικό, ποὺ θὰ «περικλείσῃ τὸ ἀμέτρητο δάσος» ἀπὸ τίς λέξεις, καὶ μιὰ Γραμματικὴ, ποὺ θὰ ξαναφέρῃ «τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα μὲ τ' ἄλλα μέρη τοῦ λόγου στοὺς κανόνες», κρυσταλλώνοντας στὸ χαρτί τὴν ἀγραφὴ γραμματικὴ ποὺ ὑπάρχει σὲ κάθε γλῶσσα.

Ἡ Γραμματικὴ τοῦ Σοφιανοῦ ἔμεινε χειρόγραφη ὡς τὰ 1870, ποὺ τὴ δημοσίεψε ὁ Γάλλος νεοελληνιστῆς Ἐ. Legrand. Ὑστερ' ἀπὸ ἐκεῖνον ὅμως, γιὰ 250 χρόνια, ξένοι κυρίως καταπιάστηκαν νὰ συγγράψουν Νεοελληνικὲς Γραμματικές, γιὰ χρῆση ξένων. Ἡ πρώτη ποὺ δημοσιεύτηκε ἦταν τοῦ Σικελοῦ ἰησοῦίτη Girolamo Germano (1622). Μόλις κατὰ τὰ 1800, μέσα στὴν πνευματικὴ ζύμωση ποὺ ἀρχίζει στὴν Ἑλλάδα, ξυπνᾷ καὶ στοὺς Ἑλλήνες τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Γραμματικὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας. Ὁ Βηλαράς καὶ ἄλλοι καταγίνονται μὲ τὰ γραμματικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ προβλήματα τῆς νέας γλώσσας· ὁ Κοραῆς κηρύσσει τὴ σημασίαν καὶ τὴν ἀνάγκη ἐνὸς Λεξικοῦ καὶ καταπιάνεται τὴ Γραμματικὴ τῆς· ὁ Χριστόπουλος δημοσιεύει στὰ 1805 τὴ «Γραμματικὴ

τῆς αἰολοδωρικῆς, ἤτοι τῆς ὀμιλουμένης τωρινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσας».

Τὸ πρῶτο ὅμως αὐτὸ ἀνθίσμα νεοελληνικῶν σπουδῶν μαραίνεται γοργὰ ἀπὸ τὴν πνοὴ τοῦ καθαρισμοῦ, ποὺ φουσᾷ ὁλόκληρο τὸ 19. αἰῶνα. Μὲ τὴν περιφρόνηση τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ μὲ τίς ἐλπίδες ποὺ στηρίχτηκαν στὴν καθαρεύουσα, πνίγεται τὸ θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τίς νεοελληνικὲς σπουδές, ἐκτὸς ἀπὸ ξεχωριστὲς μονωμένες περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ τὸ πρᾶκτικὸ ἀτροφεῖ, ἀφοῦ κανεὶς πιά σχεδὸν δὲ γράφει οὔτε διδάσκει ἰδίωμα ποὺ λογαριάζεται χυδαῖο, προορισμένο νὰ σθῆση μέσα σὲ λίγα χρόνια. Μὲ τὸ ἄπλωμα τῆς παιδείας βγαίνουν τώρα ὅλο καὶ πιὸ ἀφθονες οἱ σχολικὲς Νεοελληνικὲς Γραμματικὲς, τῆς ὀμιλουμένης καὶ γραφομένης, ἡ γλώσσα ὅμως ποὺ διδάσκουν ἀρχαΐζει ὅλο καὶ περισσότερο, καὶ ἤδη κατὰ τὰ 1850 τὸ τυπικὸ τῆς ταυτίζεται περίπου μὲ τὸ ἀρχαῖο. Τὴν ἄρνηση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, ὡς μέσα στὸν 20. αἰῶνα, ν' ἀναγνωρίσῃ τὴ Γραμματικὴ τῆς γλώσσας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, τὴν ἐπιστεγάζουν τὰ λόγια πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ποὺ ἀναζητώντας γιὰ ποιοὺς λόγους ἡ διδασκαλία τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων δὲν «παρήγαγε οὐς πάντες προσεδόκων παρ' αὐτῆς καρποὺς» διακήρυξε ὅτι «ἡ νεωτέρα γραμματικὴ δὲν εἶναι φάρμακον ἀλλὰ δηλητήριον τῆς παιδείσεως τοῦ Ἑθνους. Ὁ διδάσκων Γραμματικὴν τῆς νεωτέρας γλώσσης ποιεῖ ἀδίκημα πρὸς τὸ Ἑθνος, ὅπερ δὲν ἡδυνήθη νὰ διαπράξῃ ὁ στρατηλάτης τῆς Αἰγύπτου, ὁ Ἰμβραήμ» (1915). Ἔτσι πάλι ξένοι ἐνδιαφέρονται κυρίως, ἀπὸ πρᾶκτικούς καὶ θεωρητικούς λόγους, γιὰ τὴ σύνταξη καὶ τὴν ἔκδοση Νεοελληνικῶν Γραμματικῶν, ὅλο τὸ 19. αἰῶνα· πρὸς τὸ τέλος ἔχομε τὴ Γραμματικὴ τοῦ Γάλλου H. Pernot (1897) καὶ τὴν πρώτη ἐπιστημονικὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ σὲ ἱστορικὴ βάση, τοῦ Γερμανοῦ A. Thumb (1895).

Ἡ μεταστροφή ὀριμάζει μὲ τὸν 20. αἰῶνα καὶ τίς κοινωνικὲς, πνευματικὲς καὶ λογοτεχνικὲς ζυμώσεις ποὺ φέρνει. Ἡ νέα γλώσσα καταχτᾷ τώρα γοργὰ τὴ λογοτεχνία, τὸ κοινωνικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν παιδεία μεγαλώνει καὶ συγχρόνως ἀρχίζει νὰ φτάνῃ ὡς τὰ σχολεῖα ἡ ἀναγεννητικὴ πνοὴ τῆς λογοτεχνίας. Τὰ νέα Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα φιλοξενοῦν πρώτη φορὰ πεζὰ κείμενα στὴ δημοτικὴ (1913), ἐνῶ καὶ τ' Ἀναγνωστικὰ τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου (1914) παρουσιάζουν ἀπροσδόκητα πλῆθος ἀπὸ τοὺς προγραμμαμένους ὡς τότε λαϊκοὺς τύπους, ἀνκατωμένους χωρὶς σύστημα μὲ λόγιους καὶ μὲ ἄλλους ἑρμαφρόδιτους.

Ἡ γραμματικὴ ὥστόσο ἀναρχία τῆς ἀπλοποιημένης γλώσσας τοῦ 1914 ἔδειχνε καὶ πραχτικὰ τὴν ἀνάγκη μιᾶς προγραμματικῆς ἀλλαγῆς σὲ βάση γραμματικὴ πάγια καὶ ἐνιαία: τὴ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μὲ τοὺς κανόνες τῆς, ὅπως ἦταν πιά ἀξίωση τῆς φωτισμένης ἑλληνικῆς κοινωνίας. Αὐτὴν τὴν ἀλλαγὴ τὴν πραγμάτωσε ἡ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μετρρρύθμιση τοῦ 1917, καὶ τότε δημοσίεψε τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας σὲ δυὸ φυλλάδια τὴ «Γραμματικὴ διδασκαλία» (1919, 1924¹, 1920), δηλ. τὴ Γραμματικὴ μὲ τὴν ὅλη τῆς διδασκαλίας γιὰ τὶς τέσσερεις πρῶτες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ, μαζί μὲ τοὺς νέους ὀρθογραφικούς κανόνες καὶ μὲ Ὁδηγίες διδαχτικές.

Στὸ μεταξύ, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 20. αἰῶνα, μὲ τὸ θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον πού δυνάμωσε στοὺς κύκλους τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ μὲ τὶς πραχτικὰς σχολικὰς ἀνάγκες, ὕστερ' ἀπὸ τὴ σχολικὴ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς, ἀρχισαν νὰ βλέπουν τὸ φῶς περισσότερες Νεοελληνικὲς Γραμματικὲς. Κυριότερες εἶναι: τοῦ Φιλήντα (Α' 1907, Β' 1910) καὶ τοῦ Ψυχάρη (Α' 1929, Β' 1935, Γ' 1937), καὶ πολλὰς σχολικὰς Γραμματικὰς, καθὼς τοῦ Κ. Τοπχαρά (1928, 1932²) γιὰ τὰ ἑλληνόπαιδα τῆς Ρωσίας, τοῦ Ἡλ. Βουτιερίδη (1932), τοῦ Μ. Οἰκονόμου (1933) καὶ ἄλλες, γραμμένες ἀπὸ ἐκπαιδευτικούς, γιὰ τὶς διάφορες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, συνήθως μὲ ἀσκήσεις ἢ ὑποδείξεις διδαχτικὰς. Μοναδικὸ στὸ εἶδος τοῦ εἶναι τὸ Συνταχτικὸ τῆς νέας γλώσσας τοῦ Ἀχ. Τζάρτζανου (1928). Ἀπὸ ξένους δημοσιεύτηκαν τὸν ἴδιον καιρὸ ἡ Γραμματικὴ τοῦ Thunib (1910³), καθὼς καὶ μία ἐπιτομὴ τῆς (1915, 1928⁴), τοῦ Pernot σὲ νέα βίση (1917⁵), τοῦ L. Roussel, μὲ βίση τὴ γλώσσα τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας (1922), τοῦ A. Mirambel (1939).

*
* *

Δὲ λείπουν πιά οἱ Νεοελληνικὲς Γραμματικὲς στὶς μέρες μας. Γραμμένες ὥστόσο ἢ καθεμιά τους στὴν ἐποχὴ τῆς καὶ μὲ ὀρισμένο σκοπὸ, ἀπὸ προϋποθέσεις διαφορετικὰς καὶ συχνὰ μὲ διαφορετικὴ γλωσσικὴ θέση, δὲν ἔκαμαν περιττὴ μία νέα Σχολικὴ Γραμματικὴ, πού ἡ ἑλλειψὴ τῆς ἀφῆνε, χρόνια τώρα, ἀσυμπλήρωτη καὶ ἐκθετη τὴ γλωσσικὴ διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Οἱ ἐπιτομὲς Γραμματικὰς τῶν Ὁδηγιῶν τοῦ Ὑπουργείου ἔπρεπε νὰ συμπληρωθοῦν καὶ νὰ ὀλοκληρωθοῦν.

Μὲ τὴ συναίσθηση τῆς ἀνάγκης αὐτῆς εἶχε δύο φορές ἀναθέσει τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας τὴ σύνταξη τῆς Γραμματικῆς γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργοὺς καὶ συγγραφεῖς διδαχτικῶν (1918, 1931), ἀλλὰ οἱ πρωτοβουλίες αὐτὲς ματαιώθηκαν μὲ τὶς πολιτικὲς ἀλλαγές. Στὸ μετὰξὺ ὅμως στερεώθηκε πιά ὁριστικὰ ἡ θέση τῆς μητρικῆς γλώσσας μέσα στὴν παιδεία, καὶ τὴν ἔλλειψη μιᾶς ἐπίσημης Γραμματικῆς ἤρθε νὰ τὴ βοηθήσῃ ἡ κρατικὴ ἀπόφαση ποὺ ἀνάθεσε τὴ σύνταξή της σὲ μιὰ Ἐπιτροπὴ. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς Γραμματικῆς θὰ ἦταν, ὁλοκληρώνοντας τὴ Γραμματικὴ τοῦ 1917 καὶ ἔχοντας ὑπόψη τὴ σημερινὴ διαμόρφωση τῆς γλώσσας, νὰ δώσῃ, στὸ δάσκαλο προπάντων, τὴν κοινὴ γλώσσα σὲ ὅλες τὶς δυνατὲς λεπτομέρειες, ρυθμισμένη γραμματικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ, σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς ἐλληνικῆς παιδείας.

Γιὰ νὰ συνταχτῇ ὥστόσο μιὰ τέτοια Γραμματικὴ ὑπάρχουν ἀκόμη σήμερα μερικὲς δυσκολίες ποὺ πρέπει ν' ἀντικριστοῦν. Ἀναφέρονται ἐδῶ οἱ ἀκόλουθες :

α) **Ἡ γλωσσικὴ**, σχετικὰ μὲ τὸ γραμματικὸ τύπο : Πρέπει νὰ δοθῇ ἡ κοινή, ὁ κοινὸς τύπος τῆς γλώσσας· καὶ αὐτὸ ἔχει διπλὴ σημασία : χωρὶς ἀρχαϊσμούς, δηλ. λόγια στοιχεῖα, καὶ χωρὶς ἰδιωματισμούς, δηλ. ἰδιωματικὰ στοιχεῖα — ἐκτὸς φυσικὰ ὅταν τὰ δύο αὐτὰ ἀποτελοῦν οὐσιαστικὴ ἀνάγκη τῆς κοινῆς γλώσσας.

Τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ τύπου θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ περιοριστοῦν ὅσο εἶναι βολετὸ οἱ διπλοτυπίες ποὺ ἀκούονται ἢ γράφονται στὴν κοινὴ γλώσσα (χωρὶς νὰ εἶναι ἰδιωματισμοί).

β) **Ἡ ὀρθογραφικὴ**. Ἡ δυσκολία αὕτὴ κρύβει μιὰ ἀντινομία : Ἐπιθυμοῦμε νὰ δώσωμε στὴ νέα μας γλώσσα ὀρθογραφία διδάξιμη καὶ εὐκολομάθητη, ἀν ὅχι μὲ σύστημα φωνητικόν, τουλάχιστον ἱστορικὸ σημαντικὰ ἀπλοποιημένο. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θέλομε μαζὶ καὶ κάτι ἄλλο : νὰ μὴν ξεμακρύνωμε ἀπὸ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία, τὸν ἱστορισμὸ της καὶ τὴ γραπτὴ ἀπόδοση τῶν λέξεων, ὅπως τὰ διατηρεῖ ἡ καθαρεύουσα, ποὺ ἔχει ἀκόμη τόση θέση μέσα στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία.

Ἔτσι, ἐνῶ θὰ ἦταν εὐκολο νὰ δοθῇ μιὰ λύση ἀν εἶχαμε νὰ κάμωμε μόνο μὲ τὴ μητρικὴ μας γλώσσα — καὶ ἀργότερα, στὴ Μέση παιδεία, μὲ τ' ἀρχαῖα ἐλληνικὰ — χωρὶς καθαρεύουσα καὶ μὲ ἐνιαία καὶ ὁμόφωνη ἀντίληψη τῆς κοινωνίας γιὰ τὴν ἐθνικὴ γλώσσα, τώρα μπερδεύεται καὶ δυσκολεύεται ἐξαιρετικὰ ἡ ὀρθογραφικὴ λύση μὲ τὴ δι-

πλογλωσσία πού εξακολουθεῖ νά τήν καλλιεργῇ ἡ παιδεία μας.

Δέν μπορεῖ νά ρυθμιστῇ ἡ ὀρθογραφία τῆς δημοτικῆς ὑποφερτά — καί ὡς εἶναι ἐπιταχτική ἡ ἀνάγκη — ὅσο ἀλληθωρίζομε πρὸς τ' ἀρχαῖα. Γιατί δέν πρόκειται νά ἐτοιμασθῇ μιὰ Γραμματική τῆς δημοτικῆς γενικά, παρὰ μιὰ γραμματικὴ πού θὰ τῇ διδασκῇ τὸ ζωντανὸ παιδί. Βασικὴ καὶ πρώτη πραγματικότητα εἶναι τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ — τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων παιδιῶν, πού ἀπὸ ἐπιθυμία τῶν δικῶν τους καὶ τῆς κοινωνίας ὑποχρεώνονται ν' ἀντικρίζουν μέσα στὸ σχολεῖο τους μὲ τὸν ἴδιο δάσκαλο, δυὸ νεοελληνικὲς σχολικὲς γλώσσες, ἀλληλοεξαρτημένες σὰ μαθηματικὴ συνάρτηση. Ἀναγκάζεται ἔτσι ὁ συντάχτης τῆς Γραμματικῆς πού νοιάζεται τὸ μαθητὴ, γιὰ νὰ συμβιδάσῃ τὰ πράγματα, νὰ καταφεύγῃ σὲ κάθε βῆμα σὲ μισὲς λύσεις καὶ σὲ ὀρθογραφικὲς ἐξαίρέσεις καὶ παραεξαίρέσεις, πού φορτώνονται ἔπειτα ἀπὸ τρίτους στὸ παθητικὸ τῆς γλώσσας, τοῦ δασκάλου ἢ τοῦ γραμματικοῦ. Ἡ αἰτία ὅμως βρίσκεται ἀποκλειστικὰ στὴ γραμματικὴ ἀντίφαση πού ρίζωσε στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία μὲ τίς ἀκαταστάλαχτες τάσεις της καὶ τὴν ἄσκοπὴ πολυτέλεια τῶν δύο ἀντίθετων γλωσσικῶν ἰδανικῶν.

Οἱ μεγαλύτερες ἄλλωστε δυσκολίες καὶ ἀντιφάσεις γεννιοῦνται μὲ τὸ ἀναχρονιστικὸ τονικὸ μας σύστημα μὲ τοὺς τρεῖς τόνους, πού μπορεῖ καὶ πρέπει ν' ἀντικατασταθοῦν μὲ ἓνα τονικὸ σημάδι, πράμα πού ἔχει γίνεῖ ἀπὸ καιρὸ ἀξίωση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου. Αὐτὸ ζήτησε καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ ἐφαρμοστῇ μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς Γραμματικῆς τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, δυστυχῶς ὅμως δὲν ἔγινε ἀποδεχτό.

γ) Στὶς δύο αὐτὲς οὐσιαστικὲς, ἐσωτερικὲς δυσκολίες πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ μιὰ τρίτη, ἐξωτερικὴ: **ἡ ἀντίληψη τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ**. Εἶναι βέβαια κοινὴ μοῖρα τῶν Γραμματικῶν νὰ μὴν ἱκανοποιοῦν εὐκολὰ τὸ ἀναγνωστικὸν τους κοινόν, μὲ τόσο ἀντίθετες ἀπαιτήσεις, γνῶμες καὶ προσδοκίες. Διαφορετικὰ βλέπει ὁ καθένας τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα, τίς γλωσσικὲς ἀλλαγὰς καὶ τὴ γλωσσικὴ συνήθεια πού ἔχει νὰ καθρεφτίσῃ μιὰ Γραμματικὴ.

Στὴν Ἑλλάδα ὥστόσο, μὲ τοὺς ξεχωριστοὺς ὅρους τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας, πού ἔλειψε ἡ καλλιέργεια τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας ὡς χτὲς ἀκόμῃ καὶ πού ἰδίως παραμελήθηκε ἀπὸ τὸ σχολεῖο, λείπουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ κριτήρια γιὰ μιὰ ἀντικειμενικὴ κρίση ἀπὸ μέρος κοινοῦ συχνὰ ἀστοιχείωτου γραμματικὰ, παρ' ὅλη τὴ σχολικὴ διδασκα-

λία. Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν ἔτσι οἱ οὐσιαστικὲς δυσκολίες γιὰ νὰ καθοριστοῦν τὰ κοινὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα — καὶ χωρὶς ν' ἀποκλείωνται φυσικὰ καὶ λάθη στὸν καθορισμὸ τους — ὁ πολυκέφαλος νεοελληνικὸς ἀτομισμός, δυναμωμένος φυσικὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω ἐλαφρυντικὰ — εἶναι δύσκολο νὰ ἱκανοποιηθῇ στὸ σύνολό του. Γιατὶ ὁ καθένας φαντάζεται συνήθως κοινὰ ὅσα ξέρεي ἀπὸ τὸν τόπο του ἢ ὅσα λέει (ἢ νομίζει πὼς λέει) ὁ ἴδιος, καὶ δὲν πείθεται νὰ δεχτῇ καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ γιὰ κοινὸ ἓνα γλωσσικὸ τύπο ποὺ δὲν πολιτογράφησε τὰ στοιχεῖα τοῦ δικοῦ του ἰδιώματος. Ἀλλὰ πὼς θὰ μπορέσῃ ἔτσι νὰ καθιερωθῇ ποτὲ μιὰ γλώσσα κοινὴ ὅλων μας;

* * *

Ἡ Γραμματικὴ αὐτὴ γράφτηκε πρῶτα πρῶτα γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς, τῆς Δημοτικῆς καὶ τῆς Μέσης παιδείας, ποὺ ἔχουν νὰ διδάξουν τὴ μητρικὴ γλώσσα στὸ σχολεῖο τους. Καὶ πρέπει γι' αὐτὸ φυσικὰ νὰ τοὺς δώσῃ μία *συνολικὴ περιγραφή* τῆς νέας γλώσσας, ἄσχετη μὲ τὰ μεταβλητὰ καὶ τόσο εὐκολομετάβλητα δυστυχῶς ἐπίσημα γλωσσικὰ προγράμματα καὶ τὴν ὕλη διδασκαλίας γιὰ ὀρισμένες τάξεις, ποὺ καθορίζεται ἀπὸ ἐκεῖνα.

Ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλο λόγο πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὕλη τῆς Γραμματικῆς ἀφθονώτερη καὶ πιὸ λεπτομερειακὴ ἀπὸ τὴν προβλεπόμενη διδασκτέα ὕλη καὶ νὰ ἔχῃ καὶ κεφάλαια ποὺ δὲ θὰ διδασχτοῦν ποτέ. Πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ ἔχῃ ὑπόψη του περισσότερα ἀπ' ὅσα θὰ διδάξῃ, γιατί μόνο μιὰ πλατύτερη καὶ βαθύτερη κατανόηση τῆς μητρικῆς γλώσσας θὰ τοῦ δώσῃ τὸ μέσο νὰ καλλιεργήσῃ καὶ στὸ μαθητὴ τὴ γνώση καὶ τὴν ἀγάπη της. Καὶ ὅταν ἀκόμη συλλογιστοῦμε πὼς ἀποφοιτοῦν συνήθως ἀπὸ τ' ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια οἱ Ἑλληνες ἐκπαιδευτικοὶ καὶ τῶν δύο βαθμίδων ἀκατάρτιστοι στὸ βασικὸ μάθημα τῆς μητρικῆς γλώσσας, βλέπομε πὼς γίνεται διπλὰ ἀναγκαῖο νὰ συμπυκνωθῇ σ' ἓνα βοηθητικὸ βιβλίο ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ τοὺς χρησιμέψῃ στὸ ἔργο τους.

Ἀλλὰ ἡ Γραμματικὴ αὐτὴ προορίζεται καὶ γιὰ Ὀδηγὸς στοὺς συγγραφεῖς διδασκτικῶν, ποὺ παρουσιάζονται τόσο συχνὰ ἀκαθοδήγητοι στὰ βιβλία ποὺ υποβάλλουν γιὰ τὴν κρίση, ὅχι μόνο ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιό παρα καὶ ὡς πρὸς τὰ γραμματικὰ στοιχεῖα τῆς κοινῆς καὶ τὴν ὀρθογραφία της. Θὰ βροῦν σ' αὐτὴ πρὶν ἀπ' ὅλα τὴν ἐνό-

τητα καὶ τὴν ὁμοιογένεια τοῦ γραμματικοῦ τύπου, καὶ μαζὶ διαφωτιστικὴ ἀπάντηση σὲ πολλαπλὲς ἀπορίες καὶ λεπτομέρειες λεξιλογικοῦ, γραμματικοῦ καὶ ὀρθογραφικοῦ περιεχομένου, πράγματα ποὺ δὲν τὰ ἔχουν πάντοτε οὔτε οἱ Γραμματικὲς ξένων γλωσσῶν τοῦ συνηθισμένου τύπου — ἀφοῦ ἄλλωστε πρόκειται ἐκεῖ γιὰ γλῶσσες ἀπὸ καιρὸ καλλιεργημένες καὶ ρυθμισμένες γραμματικὰ καὶ μὲ πολὺχρονη σχολικὴ καθιέρωση, ποὺ δὲ δημιουργοῦν ἀπορίες καὶ δὲν ἀφήνουν ἀναπάντητα πλήθος ζητήματα.

Ἀποτείνεται τέλος ἡ Γραμματικὴ αὐτὴ στὸ φοιτητικὸ κόσμον καὶ στὰ παιδιὰ τῶν ἀνώτερων γυμνασιακῶν τάξεων, στοὺς νέους λογίους καὶ συγγραφεῖς, ποὺ δὲν κατέχουν ὅλα τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ γράψουν σωστὰ τὴν κοινὴ καὶ ἀποζητοῦν ἕναν ὁδηγὸ ἐπιστημονικὰ θεμελιωμένο· σὲ κάθε ἀκόμη μορφωμένο, ποὺ ἂν καὶ φοίτησε σὲ ἑλληνικὸ σχολεῖο ἔχει ἀπομείνει ὅμοια ἀκαθοδήγητος ὥς πρὸς τὴν ὕψὴ καὶ σύνθεση τῆς γλώσσας του καὶ νοσταλγεῖ ἕνα ἐγχειρίδιο, ποὺ θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ τὴ γράφῃ σωστὰ καὶ μὲ σύστημα.

Σύμφωνα μὲ τοὺς παραπάνω σκοποὺς μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῇ ἡ Γραμματικὴ αὐτὴ πραχτικὴ, περιγραφικὴ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς γλώσσας, ποὺ παρουσιάζει τὰ γραμματικὰ φαινόμενα τῆς κοινῆς δημοτικῆς ὅπως ρυθμίζονται καὶ κρυσταλλώνονται γιὰ τὴ σχολικὴ προπάντων χρῆση.

Ὡς περιγραφικὴ, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ σημερινὴ χρῆση χωρὶς νὰ φροντίζει γιὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμματικῶν φαινομένων. Γιὰ ἕναν καθηγητὴ προπάντων θὰ ἦταν βέβαια ἀπαραίτητη μιὰ ἱστορικὴ κατανόηση τῆς γλώσσας, καὶ ἀκόμη καὶ ὁ μαθητὴς τῆς Μέσης θὰ χρειάζοταν συχνὰ ἱστορικὲς παρατηρήσεις, γιὰ νὰ τοῦ ἐντυπωθοῦν καλύτερα μερικοὶ κανόνες καὶ τ' ἀνώμαλα γραμματικὰ φαινόμενα, ἄλλως ξενότροπα καὶ δυσκολοσυγκράτητα. Δόθηκαν καὶ αὐτὲς σὲ μερικὲς περιστάσεις, ὡς *Ἱστορικὲς διαισαφήσεις* ἢ *Ἱστορικὲς παρατηρήσεις* — κάποτε ὅταν ἔτσι φωτίζονταν καλύτερα βασικὲς τάσεις ποὺ ἐνεργοῦν ἀκόμη στὴ γλώσσα — δὲν κρίθηκε ὅμως σωστὸ νὰ ἐπιδαρυνθῇ περισσότερο ἕνα ἐγχειρίδιο ἤδη μεγάλο, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ γλωσσικὴ ἱστορία διαφωτίζεται στὴ Μέση καὶ ἀπὸ τὸ μάθημα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν. Μιὰ *Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας*, προσαρτημένη στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, ἐξιστορεῖ σύντομα τὴν ἀνέλιξιν τῆς μητρικῆς γλώσσας ἀπὸ τὴν ἀρχαία

καὶ φωτίζει γενικότατα τὴ σημερινή της διαμόρφωση. Στὴν κυρίως Γραμματικὴ προτάσσεται ἀκόμη καὶ μιὰ Φωνητικὴ εἰσαγωγή μὲ μερικὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὸ δάσκαλο στοιχεῖα τῆς φωνητικῆς, τόσο ἀγνωστῆς σ' ἐμᾶς. Θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ πάρῃ μιὰ ἰδέα γιὰ τὸ φυσιολογικὸ τρόπο ποὺ μορφώνεται στὸ στόμα μας τὸ φαινόμενο τῆς γλώσσας καὶ νὰ διαπαιδαγωγηθῇ ὥστε ν' ἀντικρίξῃ στὴ ζωντανή της πραγματικότητα τὴ γλώσσα ποὺ διδάσκει καὶ ποὺ τὴ βλέπει κάθε μέρα γραμμένη στὸ ἄψυχο χαρτί. Θὰ προσέξῃ ἀκόμη τίς διαφορὰς ποὺ ἔχει ἡ προφορὰ τῆς κοινῆς γλώσσας καὶ ἡ ἰδιωματικὴ, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ διορθώσῃ ἅμα χρειαστῇ τὴν προφορὰ τῶν μαθητῶν του ἢ τὴ δική του.

*
* *

Ὁ **γραμματικὸς τύπος** ποὺ διδάσκει ἡ Γραμματικὴ εἶναι θεμελιωμένος στὴ γραμματικὴ βᾶση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τῆς νέας λογοτεχνίας—ὁ ἴδιος ποὺ καθιερώθηκε ἀπὸ τὰ 1917 καὶ ἔχει πιά γίνεῖ παράδοση στὴν ἐλληνικὴ παιδεία. Τὸ τυπικὸ τῆς λαϊκῆς γλώσσας συμπληρώνεται μὲ μερικοὺς λόγιους τύπους, ἐνῶ στὴ φωνητικὴ οἱ λόγιες λέξεις διατηροῦν συχνὰ τὸν ἀρχαῖο φωνητικὸ τύπο.

Προϋπόθεση τῶν κυρίως γραμματικῶν στοιχείων μιᾶς γλώσσας εἶναι τὸ λεξιλόγιό της. Αὐτὸ ἔχει γιὰ ὅλες τίς γλώσσες κάποια ἐλαστικότητα, πολὺ μεγαλύτερη ὅμως παρουσιάζεται αὐτὴ σήμερα στὴ γλώσσα μας, μὲ τ' ἀντίθετα γλωσσικὰ ἰδανικὰ ποὺ τὴν κυβέρνησαν τὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια. Γι' αὐτὸ δὲ χρειάζεται βέβαια δικαιολογία ποὺ χρησιμοποιήθηκαν καὶ λόγιες λέξεις στὰ παραδείγματα, ἐκεῖ ποὺ προγενέστερες Γραμματικὲς εἶχαν λέξεις τῆς δημοτικῆς μὲ ἀπόλυτὴ ἢ σχετικὴ ἀποκλειστικότητα. Στ' ἀφθονα παραδείγματα ποὺ ἔπρεπε νὰ δοθοῦν στὸ δάσκαλο γιὰ τὴ διδασκαλία καὶ στοὺς μελλοντικοὺς συγγραφεῖς ἀσκήσεων, ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν καὶ λόγιες λέξεις ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴ φραστικὴ ἐπάρκεια τῆς σχολικῆς γλώσσας. Αὐτὸ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ γίνῃ μέσα στοὺς ὅρους ποὺ δημιουργοῦν ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος οἱ λόγιες λέξεις ποὺ ἔχουν μπῆ σὲ κοινὴ χρῆση καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἐκεῖνες ποὺ μεταχειρίζονται οἱ δοκιμότεροι συγγραφεῖς τῆς δημοτικῆς—χωρὶς ἄλλωστε μὲ αὐτὸ νὰ προδικάζεται ἡ μελλοντικὴ τους τύχη (415). Στὸ Παραγωγικόν, ὅπου ἔγινε αὐτὸ σὲ κάπως μεγαλύτερο βαθμὸ, καταχωρίστηκαν συνήθως χωριστὰ οἱ λόγιες παραγωγικὲς καταλήξεις

καὶ ἡ λόγια σύνθεσις, σὲ κεφάλαια ποὺ πολλὰ τοὺς δὲν προβλέπονται γιὰ τὴ διδασκαλίαν τοῦ Δημοτικοῦ ἢ καὶ τῆς Μέσης.

Λόγιες λέξεις, ποὺ ἴσως μερικοὶ ν' ἀμφισβητοῦσαν τὴν ἀνάγκη τοὺς, χρησιμοποιήθηκαν καὶ γιὰ νὰ ξεκαθαριστῇ ἡ ὀρθογραφία τοὺς, στίς ἐξαιρέσεις ὀρθογραφικῶν κανόνων, στὸν Ὀρθογραφικὸ Ὁδηγὸ ἢ ἄλλου. Δὲν εἶναι λόγος νὰ μὴν προβλέψῃ ἡ Γραμματικὴ τὸ πῶς θὰ γραφτοῦν λέξεις καθὼς λ.χ. *κατάρτιση, ἐξάρτιση, ἐξάρτυση, διασάφησις* κτλ., ἐπειδὴ εἶναι λόγιες. Ἀλλὰ καὶ ὁ συντάχτης τῶν κανόνων δὲν μπορούσε νὰ μὴν ἀναφέρῃ λ.χ. στίς ἐξαιρέσεις τῶν ρημάτων σὲ *-ίζω*, στὰ ρήματα ποὺ γράφονται μὲ *υ*, τὰ *ἀναβλύζω, γογγύζω, κατακλύζω, κελαρύζω, συγχύζω, σφύζω*, ὅπως καὶ ἔγινε, μὲ τὴ δικαιολογίαν πὼς αὐτὰ δὲν ἀνήκουν στὴ δημοτικὴ καὶ δὲ χρειάζονται στὴ Γραμματικὴ τῆς. Εἶναι ζήτημα τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας σὲ ποῖα τάξῃ θὰ δοθῇ ὁ κάθε κανὼνας καὶ οἱ διάφορες ἐξαιρέσεις του, καὶ φυσικὰ γιὰ τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο παράδειγμα μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καὶ διαφορετικὴ γνώμη. Γενικὰ ὅμως θὰ ἦταν πολὺ συζητήσιμη ἡ ὠφέλεια καὶ ἡ πραχτικότης κανόνων ὀρθογραφικῶν θεμελιωμένων σὲ ὑπερβολικὰ στενὴ λεξιλογικὰ ἀντίληψη τῆς γλώσσας. Δὲ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐπικαλεσθῇ οὔτε κἀν τὴ σημερινὴ ἐξωσχολικὴ χρῆσις τῆς δημοτικῆς. Ἄσχετα γι' αὐτὸ μὲ ἀτομικὰς προτιμήσεις ἀναγνωρίστηκε ἡ ἀνάγκη νὰ χαραχτοῦν καὶ τῆς ὀρθογραφίας τὰ λεξιλογικὰ ὅρια πλατύτερα γιὰ νὰ εἶναι αὐτὴ καθοδηγητικὴ καὶ βιώσιμη. Κάποιο περιθώριον στὴν ἐκλογὴ τῶν λέξεων πρέπει νὰ μένῃ πάντοτε ἀνοιχτό, καὶ ὅπως τονίζεται καὶ στὸν Ὀρθογραφικὸ Ὁδηγό, γιὰ νὰ γραφτῇ ἐκεῖ μιὰ λέξις δὲ σημαίνει πὼς συσταίνεται καὶ ἡ χρῆσις τῆς. Λέξεις πάλι ποὺ ἀναμφισβήτητα δὲν ἀνήκουν στὴ σχολικὴ κοινὴ, ἀλλὰ ποὺ ἄλλος ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ἤθελε νὰ τίς γράψῃ καὶ θὰ ἦταν φόβος νὰ παραπλανηθῇ στὴν ὀρθογραφίαν τοὺς ἀπὸ τὴν ἀποσιώπησίν τοὺς, καταχωρίστηκαν σὲ ὑποσημείωση, καθὼς λ.χ. ἀπὸ τὰ ρήματα σὲ *-ύζω* τὸ *ὀλολύζω, τανύζομαι*, ἀπὸ τὰ ρήματα σὲ *-ώνω* ἡ ἐξαίρεσις τοῦ ποιητικοῦ *δμόνω*.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀντιπροσωπεύτηκαν πλούσια στὰ παραδείγματα ἡ λαϊκὴ δημιουργία καὶ ἡ ἐλληνικὴ ζωὴ — ἀκόμη καὶ μὲ λέξεις ποὺ ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὅρων τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς στίς πόλεις καὶ ἡ γλωσσοεκπαιδευτικὴ πολιτικὴ στὰ περασμένα εἶχαν γιὰ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν εἶναι πιά κοινόχρηστες. Τὰ παραδείγματα πλουτίστηκαν καὶ μὲ συχνὰ

ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν καὶ πεζογραφίαν, κατὰ προτίμηση ἀπὸ συγγραφεῖς ποὺ δὲ ζοῦν πιά.

Στὸν καθορισμὸ δμως τοῦ κοινοῦ τύπου πρέπει νὰ περιλάβωμε, καθὼς τονίστηκε παραπάνω, καὶ τὸν **περιορισμὸ τῆς διπλοτυπίας**.

Εἶναι γνωστὸ πῶς στὴ σημερινὴ κοινὴ γλῶσσα, ποὺ δὲν ἔχει πίσω της πολύχρονη καλλιέργεια καὶ ποὺ προπάντων τῆς ἔλειψε μιὰ ἐπίσημη ἀναγνώριση καὶ ἡ συστηματικὴ διδασκαλίη, ἀκούονται παράλληλα καὶ συχνὰ γράφονται γλωσσικὰ στοιχεῖα διπλά, ἢ κάποτε καὶ πολυπλαπλά. Αὐτὰ εἶναι:

α) Μορφολογικοὶ τύποι: *κανεῖς* – *κανένας*, *πηδᾶ* – *πηδάει*, (ἐ)φοβόμουν – (ἐ)φοβοῦμουν· *ἀνθίζω* – *ἀνθῶ*.

β) Φωνητικοὶ τύποι τῆς ἰδίας λέξης: *παιχνίδι* – *παιγνίδι*, *φασόλι* – *φασόλι*.

γ) Διπλὸ γένος: ὁ *κρίνος* – τὸ *κρίνο*.

δ) Διπλὲς λέξεις γιὰ τὸ ἴδιο πράμα: *ἀχλάδι* – *ἀπίδι*.

ε) Λέξεις μὲ διπλὴ σημασία: *γιατρίνα* (ἡ γυναῖκα τοῦ γιατροῦ, καί: ἡ γυναῖκα ποὺ κάνει τὸ γιατρό).

Ἀπόλυτη μονοτυπία οὔτε εἶναι ἀνάγκη οὔτε μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ στὴν κοινὴ γραπτὴ, τουλάχιστο στὶς μέρες μας, ἀλλὰ εἶναι χρέος μιᾶς Γραμματικῆς τῆς κοινῆς νὰ ἐπιδιώξῃ στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ μεγαλύτερη ὁμοιογένεια καὶ ἐνότητα. Αὐτὸ γίνεται μὲ τοὺς ἀκόλουθους τρόπους:

α) Ὅρίζονται τὰ **ισότιμα** γλωσσικὰ στοιχεῖα, ὅπως λ. χ. εἶναι τὰ περισσότερα παραδείγματα ἀπὸ τὰ παραπάνω.

β) Ὑποδείχεται τὸ **προτιμότερο** ἀπὸ τὰ δύο παραδείγματα, χωρὶς ν' ἀποκλειστῇ καὶ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὴν κοινή: *ἀρραβῶνας* καὶ *σπανιότερα* ἢ *ἀρραβῶνα* (505), *γράψαμε* ἀλλὰ *κάποτε* καὶ *ἐγράψαμε* (868).

γ) Ὅρίζονται τὰ παραδείγματα ὅπου πρέπει νὰ θεωρηθῇ μόνο τὸ **ἓνα κοινόν**, ἐνῶ κλείνεται τὸ δεύτερο σὲ παρένθεση: *ἀνακατώνω* (*ἀνεκατώνω*) (445), *κουτάλι* (*χουλιάρι*) (440).

δ) Σὲ μερικὲς τέλος περιπτώσεις ἀναγράφεται, γιὰ νὰ καθοδηγηθοῦν ἰδίως οἱ συγγραφεῖς τῶν διδαχτικῶν, μόνο τὸ κοινὸ καὶ ἀποκλείονται ἔτσι ἔμμεσα ὅσα τυχὸν ἄλλα στοιχεῖα τῆς κοινῆς — λιγότερο συχνὰ ἢ καὶ ἰδιωματικὰ — θὰ μπορούσαν νὰ νομιστοῦν ἀπὸ μερικοὺς ἰσότητες: *ἀνάβω*, *δίνω*, *μαδῶ* κτλ. (καὶ ὄχι *ἀνάφτω*, *δώνω*, *μαδίζω*) (928)

Μὲ ξεχωριστὴ προσοχὴ ἔγινε τὸ ξεδιάλεγμα αὐτὸ στοὺς μορφολογικοὺς τύπους, ἰδίως στὸ σχηματισμὸ τῶν ρημάτων, καὶ περιορίστηκαν ἔτσι οἱ διπλοτυπίες αὐστηρότερα ἀπ' ὅ,τι εἶχε γίνεи στὰ 1917. Διπλοὶ μορφολογικοὶ τύποι συνηθίζονται βέβαια στὴν ποίηση καὶ γενικὰ στὴ λογοτεχνία (δενόμουν — δένουμουν, περπατοῦσα — περπάταγα), ἀλλὰ ἡ καθιέρωσή τους αὐτῇ, χωρὶς ν' ἀνταποκρίνεται συνήθως σὲ ἀνάγκη, θὰ δικαιώνειζε πολυτυπία μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι παρουσιάζουν ἄλλες γλῶσσες, καὶ εἶναι περιττὸ βάρος γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σχολείου καὶ γενικότερα τῆς μὴ λογοτεχνικῆς κοινῆς. Ὅπου ἐπιζητήθηκε νὰ περιοριστοῦν οἱ διπλοὶ αὐτοὶ τύποι (ἢ ἄλλα γλωσσικὰ στοιχεῖα) ἀναγράφηκαν οἱ δεῦτεροι τύποι στὶς σημαντικότερες περιπτώσεις, σὲ σημειώσεις ἢ ὑποσημειώσεις: *δένουνε, ἀγαπάει πλάι στὸ δένουν, ἀγαπᾷ*, καὶ συχνὰ προστέθηκε πῶς συνηθίζονται στὴν ποίηση ἢ καὶ στὴ λογοτεχνία γενικὰ. Οἱ μὴ κοινοὶ τύποι μόνο ὡς ἀπαρχαιωμένοι ἢ ποιητικοὶ (413, 436) μπορούσαν νὰ ἔχουν θέση σὲ μιὰ Γραμματικὴ τῆς κοινῆς· τὸ (ἐ)κοιμήθη λ. χ. ἀντὶ (ἐ)κοιμήθηκε δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐνδιαφέρη, ἂν καὶ λέγεται σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας.

* *

Ἡ σημερινὴ ὁμως Γραμματικὴ πρέπει νὰ βοηθήσῃ καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἀποψῇ τῇ γλωσσικῇ χρήσῃ, ἀπὸ τὴν καλλιλογική, ὑποδείχνοντας τὸ σωστὸ γιὰ λέξεις ποὺ λέγονται καὶ λαθεμένα—ἔτσι ποὺ νὰ εἶναι καὶ Φραστικὸς Ὁδηγός. Γιὰ τὶς λαϊκὲς λέξεις σχεδὸν δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη, ἀφοῦ τὶς μεταχειριζόμαστε συνήθως σωστά, μὲ κάποιες ἀμφιβολίες κάποτε στὸν τονισμὸ (431, 432). Συχνὲς εἶναι ὁμως οἱ περιπτώσεις ποὺ ἀμφιβάλλομε καὶ ποὺ κάνομε λάθη στὶς λόγιες: *ἀρειοπαγίτης*. Ἀμφιβάλλομε γιὰ τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα ποὺ θὰ μεταχειριστοῦμε (195)· γιὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου συνθετικοῦ: *ἀπαθανατίζω* (342)· γιὰ τὴν κατάληξιν τοῦ συνθέτου: *παράλυσιν*—*παρалуσία*, ἢ γιὰ μιὰ παραγωγικὴν κατάληξιν: *διευκρινίζω*—*διευκρινῶ*· μπερδεύομε παρῶνυμα ποὺ μοιάζουν: *στερῶ*—*ὕστερῶ* (427) ἢ λέξεις ποὺ τονίζονται διαφορετικὰ: *Ὀλυμπία*—*Ὀλύμπια* (430)· ἀμφιβάλλομε γιὰ τὸν τονισμὸ: *ἀτμοσφαῖρα*—*ἀτμόσφαιρα* (431), ἢ στραδοτονίζομε (432), ἢ ἀκόμη λέμε στραβὰ ὀλόκληρες φράσεις: *μᾶλλον καὶ ἥττον* (457) κτλ. Ἐπρεπε καὶ ἐδῶ νὰ καθοριστῇ τὸ σωστὸ ἢ τὰ σωστά, ὡς εἶναι

και σε μερικά μόνο παραδείγματα. Τὸ ὅτι πρόκειται γιὰ λόγιες λέξεις δὲν ἦταν βέβαια λόγος ν' ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὸ πῶς θὰ τις ποῦμε, ἀμα χρειαστῇ.

*
* *

Ξεχωριστὴ φροντίδα δόθηκε στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας, ποὺ οἱ δυσκολίες της κατάντησαν οἱ Συμπληγάδες τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος, τόσο ἀπὸ οὐσιαστικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ διδαχτικὴ ἀποψη. Ὡς πρὸς τὴν οὐσία, δὲν μπόρεσε δυστυχῶς νὰ καθιερωθῇ ὀρθογραφικὸ σύστημα ἀπλὸ ὅσο θὰ ἤθελε ἡ Ἐπιτροπὴ. Μερικά της μέλη μάλιστα ἐπιθυμοῦσαν καὶ μεγαλύτερη ἀπλοποίηση στὶς καταλήξεις, ἀλλὰ γιὰ τοὺς λόγους ποὺ τὸνίστηκαν παραπάνω προτιμήθηκε νὰ διατηρηθοῦν οἱ καθιερωμένες γραφές. Ἀντιθέτως ἀπλοποιήθηκε ὁ τονισμὸς τῶν διχρόνων (πράμα, σπουργίτες, λύσαν) καὶ ἡ γραφὴ τῶν παραθετικῶν σὲ -ότερος, -ότατος (143), σύμφωνα μὲ ἀπόφαση τοῦ Ἰπουργείου, ποὺ ἀποδέχτηκε τὶς ἴδιες ἀπλοποιήσεις καὶ γιὰ τὴν καθαρεύουσα. Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη πῶς μερικὲς ἀπὸ τὶς δυσκολίες ποὺ θὰ νιώσῃ ἕνας ἀναγνώστης συνηθισμένος ἀπὸ τὴν παλιὰ ὀρθογραφία τῆς καθαρεύουσας, δὲν παρουσιάζονται καὶ στὸ σημερινὸ μαθητῇ. Καὶ Ἰσια Ἰσια, ἐπειδὴ τ' ὀρθογραφικὸ σύστημα ἀποτελεῖ ἐν μέρει νεωτερισμὸ γιὰ τὴ σχολικὴ πράξη — εἴτε μὲ τοὺς νέους γραμματικὸς τύπους ποὺ καθιερῶνονται εἴτε γιὰ τὴ νέα τους ὀρθογράφηση — ἔγινε ἀνάγκη νὰ προστεθοῦν συχνὰ στοὺς κανόνες μεταβατικὲς Διασαφήσεις, μὲ τὶς ἀπαραίτητες ἐξηγήσεις γιὰ ὅποιον συνήθισε νὰ ἐφαρμόζῃ ὡς τώρα διαφορετικὰ τὸ σχετικὸ κανόνα· αὐτὲς εὐκολύνουν τὴν κατανόηση καὶ κάνουν εὐκολώτερη τὴν ἐσωτερικὴ του ἀποδοχὴ (πρβ. λ.χ. 89.1, 4, 7, 96, 354, 649).

Δὲν εἶναι εὐκολὴ ἡ ὀρθογραφία τῆς γλώσσας μας, ἀλλὰ δὲν εἴμαστε μόνοι οἱ Ἕλληνες ποὺ κληρονομήσαμε ὀρθογραφία ἱστορικὴ. Χρέος μας νὰ τὴν κάμωμε ὅσο μπορούμε πιὸ ἀπλὴ ἀλλὰ καὶ χρέος μας νὰ τὴ διδάξωμε ἔτσι ποὺ νὰ γίνῃ κτῆμα κοινό. Δόθηκε προσοχὴ νὰ συντελέσῃ σ' αὐτὸ καὶ ἡ Γραμματικὴ μὲ τὴν ἐκλογὴ τῶν ὀρθογραφικῶν της κανόνων καὶ μὲ τὴ διατύπωσή τους. Γιὰ νὰ εὐκολυνθῇ ὁ ἀναγνώστης καὶ ἡ σχολικὴ πράξη καταχωρίστηκαν οἱ κανόνες σὲ ξεχωριστοὺς παραγράφους μὲ ἰδιαίτερα τυπογραφικὰ στοιχεῖα· γιὰ ἄλλες γραφές, ἀπορίες καὶ ὑποδείξεις ἀφιερῶθηκε σὲ παράρτημα ἕνας Ὁρθογραφικὸς Ὁδη-

γός. Οί ὀρθογραφικοὶ κανόνες μνημονεύτηκαν καὶ ξεχωριστὰ στὸν Πί-
νακα τῶν περιεχομένων καὶ σὲ ξεχωριστὸ Ὅρθογραφικὸ Εὐρετήριο.

* *

Ἀπὸ μεθοδικῇ ἀποψῇ δὲν κρίθηκε σωστὸ νὰ γίνουιν σημαντι-
κὲς ἀλλαγὲς στὸν κατὰ παράδοση τύπο τῶν ἐλληνικῶν Γραμματικῶν,
ὅσο καὶ ἂν θὰ ἦταν ἴσως τώρα κατάλληλη ἡ περίστασις. Γενικὰ σὲ βι-
βλίο προορισμένο γιὰ τὸ δάσκαλο, ἐριςμοὶ καὶ κανόνες διατυπώθηκαν
ἐπιστημονικότερα ἀπ' ὅ,τι τὸ ἀπαιτεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ Δημοτικοῦ Σχο-
λείου. Σὲ ἄλλες πάλι περιστάσεις προκρίθηκε νὰ διατυπωθῇ μιὰ γλωσ-
σικὴ ἀλήθεια μὲ τὸν τρόπο πού θὰ διδασχτῇ στὸ σχολεῖο γιὰ νὰ εἶναι
ἀφομοιώσιμη.

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τοὺς γραμματικοὺς ὁρους· διατηρή-
θηκαν γενικὰ οἱ πατροπαράδοτοι καὶ καθιερωμένοι, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες
περιπτώσεις πού ἡ ἀντικατάστασή τους κρίθηκε ἀναγκαία ἢ σκόπιμη,
ἰδίως γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Ἔτσι ὀνομάστηκαν
κοινὰ τὰ προσηγορικὰ καὶ συνακόλουθα τὰ παρεπόμενα τοῦ ρήματος,
διαχωριστικοὶ οἱ διαζευκτικοὶ σύνδεσμοι καὶ δίψηφα οἱ δίφθογγοι,
ἀφοῦ ἡ παλιὰ ὀνομασία θὰ ἦταν χτυπητὴ ἀντίφασις — πού μᾶς σκαν-
δάλιζε ὁλους μικροὺς — καὶ ὁ ὁρος αὐτὸς μᾶς εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ
νὰ ὀνομάσωμε τοὺς σημερινούς, πραγματικοὺς διφθόγγους τῆς γλώσσας
μας. Γιὰ μερικὲς νέες γραμματικὲς ἔννοιες χρησιμοποιήθηκαν, χωρὶς
ἴσως νὰ γίνῃ κατάχρησις, νέοι ὁροι: σημασιολογικὰ ζεύγη, διπλοκα-
τάληχτα οὐσιαστικά, ρήματα παρὰλληλα, διπλοσχημάτιστα κτλ.· χρησι-
μεύουν γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουν καλύτερα τίς σχετικὲς ἔννοιες.

* *

Θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ δικαιολογηθῇ στὸν Ἑλληνα δάσκαλο πὼς γί-
νεται λόγος γιὰ τίς Λέξεις καὶ τὴν Παραγωγή τους, πρὶν ἀπὸ τὸ Τυ-
πικό. Αὐτὸ εἶναι σωστό, γιατί πρὶν ἔρχονται οἱ λέξεις, καὶ οἱ κλιτι-
κὲς τους μορφὲς ἀκολουθοῦν. Γίνεται συχνὰ σὲ Γραμματικὲς γιὰ ξένες
γλώσσες, ἔχει ὁμως γιὰ μᾶς καὶ τὴν ἐλληνικὴ πρᾶξις σημασία βαθύ-
τερη: συμβολίζει τὴ θέσις πού πρέπει νὰ πάρῃ στὸ σχολεῖο μας τὸ Λε-
ξιλόγιο μὲ τὸ Παραγωγικό. Τώρα πού μὲ τὴν καθιέρωσις τῆς νέας

γλώσσας ἀχρηστεύεται τὸ ἀρχαῖο τυπικὸ καὶ δὲ χρειάζονται πιά τὸ ἀράδιασμα καὶ τὰ δεκανίκια τῶν μορφολογικῶν σχηματισμῶν γιὰ ν' ἀπομνημονευτοῦν τύποι ξένοι στὴ ζωή, τὸ νέο Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα θὰ μπορέσῃ νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴ λεξιλογικὴ ἐμβάθυνση καὶ γιὰ τὸ λεξιλογικὸ καὶ φραστικὸ πλουτισμὸ τῶν μαθητῶν. Ἀπὸ τὸ Δεύτερο Μέρος ὁλόκληρο σχεδὸν τὸ πρῶτο τμῆμα, γιὰ τὴν καταγωγὴ (ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ σχετικὰ γιὰ τὶς λόγιες λέξεις), δὲν ἐνδιαφέρει βέβαια τὸ μαθητὴ τοῦ Δημοτικοῦ, καὶ μερικὰ μέρη ἀπὸ τὸ δεύτερο θὰ ἔπρεπε νὰ δοθοῦν μόνο συνοπτικότητας. Στὸ δεύτερο ὅμως καὶ στὸ τρίτο τμῆμα ὑπάρχουν κεφάλαια νέα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ Γραμματικὴ (251, 422α., 433α.), ποὺ μὲ ὕλη τὴ συνοπτικότητά τους, δείχνουν πρὸς ποιὲς διευθύνσεις θὰ ζωντανέψῃ καὶ θὰ ὁμορφύνῃ ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία. Μὲ τὴν καθοδήγησιν τῶν μαθητῶν σὲ αὐτενέργεια καὶ συνεργασία θὰ βαθύνῃ ἡ γλωσσικὴ τους συνείδησις καὶ θὰ διαμορφωθῇ καλύτερα τὸ γλωσσικὸ τους αἶσθημα — ἥδη ἀπὸ τὴ Β' τοῦ δημοτικοῦ, μὲ τὰ ὑποκοριστικὰ καὶ τὰ μεγεθυντικὰ καὶ τὶς ὀνοματοποιίες, ὡς τὶς μεσιανὲς τάξεις τῆς Μέσης.

Ἡ σύλληψις καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Παραγωγικοῦ τῆς νέας μας γλώσσας παρουσιάζει δυσκολίες μεγαλύτερες ἀπὸ τὸ Τυπικόν, ἀμα θέλομε νὰ μεταφέρωμε σ' αὐτὴ, καθὼς εἶναι σωστό, τὸ κέντρο τοῦ βάρους καὶ ἀπὸ τὴ βάση αὐτὴ νὰ κρίνωμε τὴν ἱστορίαν της καὶ τὴ σχέσιν τῶν λέξεών της, — ἐκτὸς ἂν θέλωμε, πρῶτα ποὺ δὲ θὰ ἦταν σωστό, νὰ δώσωμε καὶ στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο Ἱστορικὴ Γραμματικὴ. Τὰ ὅρια παλιῶν καὶ νέων παραγωγικῶν φαινομένων δὲν ξεχωρίζονται πάντοτε εὐκόλα, συχνὰ οὔτε κἀν ὑπάρχουν· λέξεις παράγωγες γιὰ τὴν ἀρχαία Γραμματικὴ εἶναι γιὰ τὴν νέα ἀπλές, καὶ ἡ πραγματικὴ σχέσις ἀνάμεσα στὶς λέξεις θολώνεται ἀπὸ ἑξωτερικὰς ἀναλογικὰς ἐπιδράσεις ἢ μὲ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀρχικῶν τύπων. Γι' αὐτὸ ἡ γραμματικὴ σχηματοποίησις ποὺ παίρνει βάση τῆς τῆς νέας γλώσσας ἀναγκάζεται κάποτε νὰ ξεγλιστρήσῃ καὶ σὲ κάποιες ἀνακρίβειες, ποὺ πρέπει ὅμως νὰ λογαριαστοῦν καὶ αὐτὲς γιὰ ἀλήθειες σχολικὰς.

Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη πὼς μαζὶ μὲ τοὺς τύπους ἀναγράφηκαν στὸ Γ' Μέρος καὶ φαινόμενα συνταχτικὰ ποὺ σχετίζονται ἅμεσα μ' ἐκείνους, ἰδίως ὅταν εἶχαν ἐπικαιρότητα γιὰ τὰ ζητήματα ποὺ γεννᾷ ἡ καλλιέργεια τῆς μητρικῆς γλώσσας.

* *

Ἡ Γραμματικὴ αὐτή, γραμμένη γιὰ νὰ δρίσῃ τὸν κανόνα τῆς νέας κοινῆς, ἦταν φυσικὸ νὰ υἱοθετήσῃ καὶ κανόνες ρυθμιστικούς, ἐπομένως περιοριστικούς γιὰ τὴ σημερινὴ χρῆσιν καὶ κάπως ἀλύγιστους καὶ ἀνασχετικούς ὡς πρὸς τὴν αὐριανὴν ἐξέλιξιν. Ἐγίνε ὥστόσο προσπάθεια νὰ συγκεραστοῦν ἡ παλαιὰ στενὴ γραμματικὴ παράδοση, ἡ τόσο συνηθισμένη στὴν πατρίδα μας, μὲ τὸ πνεῦμα τῆς γλωσσολογίας καὶ τῆς νέας γραμματικῆς, ὅπως γίνεται καὶ σὲ νεώτερες Γραμματικὰς γιὰ ξένες γλώσσες, καὶ νὰ δειχτῇ ἡ γλώσσα, ὅπου μποροῦσε, ὅχι σὰν κάτι ἔτοιμο καὶ κοκαλιασμένο γιὰ πάντα, παρὰ μέσα στὴν ἀνανεωτικὴ τῆς ζωῆς καὶ ἐξέλιξιν· μπορεῖ καὶ τὸ νέο ν' ἀξίξῃ τὴ συμπάθειά μας καὶ ἀν' ἀκόμῃ δὲν ἐπικράτησε. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ καλλιλογικὲς ἀπαγορεύσεις δὲν εἶναι πάντοτε αὐστηρὲς καὶ ἀπόλυτες.

* *

Ὅλες οἱ διάφορες δυσκολίες πού μνημονεύτηκαν παραπάνω ἀντικρίστηκαν κατὰ πρόσωπο πρὸς κάθε διεύθυνσιν. Ἐπιζητήθηκε νὰ δοθῇ μὲ τὴ Γραμματικὴ αὐτὴ ἕνα στήριγμα καὶ ἕνας ὁδηγὸς μέσα στὴ σημερινὴ ἀκαταστασία καὶ ἔγινε προσπάθεια νὰ δοθῇ στὰ ἐπίμαχα ζητήματα ἡ καλύτερη λύσις, μὲ ὅλο τὸν κίνδυνον νὰ πολλαπλασιαστοῦν ἔτσι οἱ ἀντιρρήσεις, ἀφοῦ γιὰ κάθε λέξιν καὶ γιὰ κάθε τύπον θὰ ὑπάρξουν πάντοτε ὅσοι θὰ τὰ ἤθελαν διαφορετικά. Νομίστηκε ὅμως καλύτερα νὰ ὑπερνικηθοῦν οἱ δυσκολίες ἀπὸ τὴ Γραμματικὴ καὶ μέσα της, καὶ ὅχι νὰ βρεθοῦν καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐκδόσιν της ἀδοξήθητοι οἱ ἀναγνώστες, μὲ τὰ ἴδια προβλήματα καὶ τὶς ἴδιες πάντα ἀπορίες ἐμπρὸς τοὺς.

Αὐτὲς οἱ δυσκολίες καὶ αὐτὴ ἡ προσπάθεια εἶχαν γι' ἀποτέλεσμα νὰ γίνῃ ὁ ὅγκος τοῦ βιβλίου πιδὲ μεγάλος ἀπ' ὅ,τι θὰ περίμεναν πολλοί· ἦταν ὅμως αὐτὸ ἀναγκαῖον, ἀφοῦ εἶναι τόσο ποικίλον τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ τόσο πολλαπλὲς οἱ ἀνάγκαι καὶ ἀπορίες. Μιὰ συνηθισμένη Γραμματικὴ, πού βγαίνει σὲ ὁμαλότερες γλωσσικὲς περιστάσεις, οὔτε τόσες διασαφήσεις χρειάζεται οὔτε συνοδεύεται ἀπὸ Ὀρθογραφικὸ Ὅδηγόν· μιὰ Ἐπιτομὴ τῆς θὰ μποροῦσε ἐδῶ ν' ἀνταποκριθῇ συμπληρωματικὰ σὲ προχειρότερην χρῆσιν. Γιὰ νὰ ἐλαττωθοῦν ὥστόσο οἱ δυσκο-

λίες από τὸ πλῆθος τῆς ὕλης, δόθηκε καὶ τυπωτικά ἢ φροντίδα νὰ γίνη αὐτὴ εὐσύνοπτη, μὲ τίς σημειώσεις καὶ τίς ὑποσημειώσεις ποὺ τυπώθηκαν μὲ μικρότερα γράμματα, καὶ μὲ τὴν κατανομὴ σὲ κεφάλαια μὲ τίς ὑποδιαίρέσεις τους καὶ σὲ παραγράφους ἀριθμημένους, μὲ ἄφθονες παραπομπές. Τὸ σύστημα τῶν παραπομπῶν μέσα στὸ βιβλίο γίνεται πάντοτε στὸν ἀριθμὸ τῶν παραγράφων, ἐκτὸς ὅταν ἀναφέρεται ἑξαιρητικὰ τὸ σελ. ἢ σ. Δὲ γίνεται καμιὰ παραπομπὴ ἀπὸ κύριο μέρος τοῦ βιβλίου στὰ δύο εἰσχωγικὰ κεφάλαια, ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητα καὶ δὲν ἀντιπροσωπεύονται οὔτε στὰ Εὐρετήρια. Ἀξίζει ἰδιαιτέρες εὐχαριστίες ἢ Διεύθυνση τοῦ Τυπογραφείου τῆς «Ἑλληνικῆς Ἐκδοτικῆς Ἑταιρείας» Α. Ε., γιὰ τὴν προθυμίαν ποὺ ἔδειξε νὰ παρουσιαστῇ τὸ βιβλίο ὅσο γίνεται ἄρτιο τυπωτικά.

*
* *

Ὁ συντάκτης τῆς τρίτης στῆ χρονολογικῇ σειρά νεοελληνικῆς Γραμματικῆς Σ. Πόρτιος ἔγραφε στὸ λατινόγλωσσο πρόλόγὸ τῆς (1638) : «Ὅλοι σχεδὸν τὴν περιμένουν καὶ τὴν ἐπιθυμοῦν, πολλοὶ τὴν ὑποσχέθηκαν ἄδικα . . . ἀλλὰ κανεὶς ὡς τώρα δὲν τὴν ἔδωσε ἀρκετὰ καλὰ . . . Ἔργο μεγάλο ὥστόσο καὶ πολὺ δύσκολο !» Μὲ ὅλη τὴν πρόοδο καὶ τίς σημαντικὰς προεργασίες ποὺ χαρήκαμε ἀπὸ τότε καὶ ποὺ τίς καρπώθηκε καὶ ἡ σημερινὴ Γραμματικὴ, τὰ λόγια ἐκεῖνα δὲν ἔχασαν οὔτε ὕστερ' ἀπὸ τριακόσια χρόνια τὴν ἐπικαιρότητά τους. Θὰ κατορθώσῃ τάχα ἡ τελευταία αὐτὴ Γραμματικὴ ν' ἀλλάξῃ τὴν κατάστασιν καὶ νὰ σημειώσῃ ἓνα σταθμὸ;

Μὲ τὴ Νεοελληνικὴ του Γραμματικὴ θ' ἀποχτήσῃ τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τὸ σωστὸ γλωσσικὸ ὄργανο τῆς διδασκαλίας, ποὺ ἡ πολύχρονη τοῦ ἔλλειψιν τόσο δυσκόλευε τὸ οὐσιαστικὸ μορφωτικὸ τοῦ ἔργου. Μὲ αὐτὴ θὰ προσέξῃ ὁ δάσκαλος καλύτερα τὴ γλωσσικὴ ἰδιοφυΐαν τοῦ λαοῦ του, εἰς ὁμορφίαις καὶ τίς ἰδιορρυθμίας τῆς γλώσσας του μαζί μὲ τοὺς λαογραφικοὺς καὶ λογοτεχνικοὺς της θησαυρούς· καὶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπην του γι' αὐτὴ θὰ τὰ μεταδώσῃ ἀποτελεσματικότερα καὶ στὰ ἑλληνόπαιδα, ὅταν θὰ τὰ κἀνῃ κοινωνοὺς τῶν δημιουργημάτων τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς. Αὐτὴ τέλος θὰ φέρῃ περισσότερην ἀρμονίαν ἀνάμεσα στὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ τὴν παιδείαν του, καὶ θὰ συντελέσῃ νὰ ἐνοποιηθῇ καὶ νὰ καλλιεργηθῇ καλύτερα ἡ ἐθνικὴ γλώσσα, ποὺ τὴ σημασίαν της, σὰν

ένα από τὰ πολυτιμότερα ἀγαθὰ τοῦ ἐθνισμοῦ μας, τὴ νιώθομε πάλι βαθιά στὶς μέρες ποὺ περνοῦμε.

Ὑπάρχει βέβαιη ἐλπίδα πὼς οἱ θλιθερὲς ἐξωσχολικὲς ἀντιδράσεις γιὰ τὴ γραμματικὴ ρύθμιση τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσας πέρασαν πιά ὀριστικά. Ἄν στὰ 1920 ἀκόμη δὲν ἔνιωθαν πολλοὶ τὴν ἀνάγκη νὰ διδᾶσκεται Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ καὶ μάλιστα τὴν ἔλεγαν ἀνύπαρχτη, σήμερα δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ βασανίζεται ἀπὸ τέτοιες πλάνες καὶ μεσαιωνικὲς προλήψεις. Ἡ νέα γενεὰ ἀποζητᾷ ἀπὸ καιρὸ τὴ Γραμματικὴ. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ στὸ σύνολό τους ἔνωσαν τὸ ἀπρὸς ὅρητο ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἑλλειψὴ τῆς. Τὸ Κράτος, ἀφοῦ ταλαντεύτηκε γιὰ μισὴ γενεὰ, παίρνοντας πιά ἀποφασιστικὰ τὴν πρωτοβουλία στεγάζει τὸ ἴδιο σήμερα σ' ἐπίσημη ἐκδοσὴ τὴν ἄγραφη γραμματικὴ ποὺ διαμόρφωσε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς—ἄξιος νὰ τιμηθῇ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Παιδεία μὲ τὴ Γραμματικὴ τῆς γλώσσας του, ποὺ θὰ μορφώσῃ τὰ παιδιὰ του.

Ἡ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ ποὺ βλέπει τὸ φῶς μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, παραδίδεται στὴ δημοσιότητα μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ προῖδεάστηκαν ἐμπνευσμένοι πρωτοπόροι τῆς νεώτερης πνευματικῆς Ἑλλάδας καὶ πὼς θ' ἀνταποκριθῇ στὶς προσδοκίαι καὶ στὶς ἀξιώσεις τοῦ κράτους, τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου, τῶν συγγραφέων, τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῆς φωτισμένης κοινωνίας.

Ἀθήνα, 12 Ἰουνίου 1941

ΜΑΝΟΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αί. αιώνας
 αίτ. αιτιατική
 άμετάβ. άμετάβατο
 άόρ. άόριστος
 άρχ. άρχαίος
 βλ. βλέπε
 γεωμ(ετρ). γεωμετρικός
 γεν. γενική
 δημ. δημοτικό
 έκκλησ. έκκλησιαστικός
 έν(ικ). ένικός
 έπίθ. έπίθετο
 κ. και
 κ.δ. και άλλα
 κλητ. κλητική
 μεταβ. μεταβατικό
 μεταφορ. μεταφορικός
 μσν. μεσαιωνικός
 μτχ. μετοχή
 όνομ. όνομαστική

δρ. δρος
 όρθ. όρθογραφία
 ούσ(ιαστ). ούσιαστικό
 παρακ. παρακάτω
 παραπ. παραπάνω
 πβ., πρβ. παράβαλε
 παροξ. παροξύτονος
 πληθ. πληθυντικός
 ποιητ. ποιητικός
 προπαροξ. προπαροξύτονος
 προπερισπ. προπερισπώμενος
 προσταχτ. προσταχτική
 προφ. προφέρεται
 σημ. σημείωση
 σπάν. σπάνιο
 σπανιότ. σπανιότερα
 σίχ. σίχος
 στρατιωτ. στρατιωτικός
 ύπ(οσημ). ύποσημείωση

"Έχουν κλειστεί σέ παρένθεση γλωσσικά στοιχεία πού συχνά παραλείπονται: (δ)ρωτώ, τή(ν), φυλά(γ)ω, ή δεύτεροι τύποι μιὰς λέξης: κανένας (κανείς), ή δευτερώτεροι: σκοινάβω (σκοινάφτω).

"Η παρένθεση χρησιμεύει ακόμη και για να δηλωθῇ πώς πρόκειται για φωνητική απόδοση, για τήν προφορά εκείνου πού κλείνεται στήν παρένθεση, και όχι για τή γραφή του. "Έτσι λ χ. <ή κατάληξη (ίζο)> σημαίνει: ή κατάληξη πού προφέρεται έτσι — αδιάφορο αν θα γραφτῇ -ίζω, -ύζω, -ήζω, -είζω ή -οίζω.

Οί αριθμοί σέ παρένθεση αναφέρονται στους αντίστοιχους παραγράφους του βιβλίου (έκτός όταν γίνεται ρητά ή παραπομπή σέ σελίδα). Τò α. πού κάποτε άκόλουθει, σημαίνει πώς ή παραπομπή γίνεται και στον άκόλουθο παράγραφο ή και στους άκόλουθους παραγράφους.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

1. Ἡ γλῶσσα ποὺ μιλεῖ σήμερα ὁ ἐλληνικὸς λαὸς δὲν ἦταν πάντοτε ἡ ἴδια. Σιγανὲς καὶ ἀνεπαισθητεῖς συνήθως ἀλλαγὲς μετασχημάτισαν μέσα σ' αἰῶνες καὶ χιλιετηρίδες τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, σύμφωνα μὲ νόμους γλωσσικοὺς ποὺ κυβερνοῦν τὴν ἐξέλιξη κάθε γλώσσας. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸν παλιότατο ἀρχικὸ της τύπο πῆρε στὶς διάφορες ἐποχὲς ποικίλες μορφές, ὥσπου διαμορφώθηκε, στοὺς τελευταίους αἰῶνες, στὸν τύπο ποὺ ἔχει σήμερα ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα. Εἶναι αὐτὴ, στὴ γραμματικὴ της ὕφῃ, ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ποὺ μιλημένη ἀδιάκοπα ἀπὸ χεῖλη Ἑλλήνων γιὰ τρεῖς καὶ τέσσερες χιλιάδες χρόνια ἄλλαξε ἀπὸ χεῖλη σὲ χεῖλη καὶ ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴ σημερινή της μορφή.

2. Παλιότατη ἐλληνικὴ γλῶσσα ἦταν ἡ *πρωτοελληνικὴ*. Τὴ μιλοῦσαν οἱ πρόγονοι ἐκείνων ποὺ ὀνομάστηκαν ἀργότερα Ἕλληνες, πρὶν ἀκόμη κατεβοῦν στὴν ἐλληνικὴ γῆ καὶ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτή. Πρῶτο σημαντικό περιστατικὸ τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας εἶναι ἡ ἀνάμιξη τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας μὲ ἀφθονες λέξεις ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν λαῶν ποὺ κατοικοῦσαν ὡς τότε στὴν Ἑλλάδα, στὴν τρίτη προχριστιανικὴ χιλιετηρίδα.

3. Ἡ *ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα* παρουσιάζεται ἐξαρχῆς χωρισμένη σὲ *διαλέκτους* μὲ τὶς ὑποδιαίρεσεις τους. Μιλοῦν σὲ κάθε τόπο ἓνα ξεχωριστὸ ἰδίωμα, καὶ αὐτὸ γράφουν. Ἀπὸ τὰ ἰδιώματα αὐτὰ διαμορφώνονται *τοπικὲς κοινές*, ὥσπου ἀρχίζει νὰ ἐπιβάλλεται, μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἄκμῃ τῶν Ἀθηναίων, στὸν 5. αἰῶνα, ἡ *ἀττικὴ διάλεκτος*. Αὐτὴ γίνεται δευτέρη γλῶσσα τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, ἔπειτα καὶ ἄλλων, ὅλο καὶ περισσότερων, Ἑλλήνων.

4. Τὴν ἀττικὴ διαλέκτο εἶχε βάσιν ἡ πρώτη κοινὴ γλῶσσα ποὺ ἀπόκτησε ὁ ἀρχαῖος ἐλληνισμός, μόνις στὴ μετακλασικὴ ἐποχῇ, ἡ **ἐλληνιστικὴ ἢ ἀλεξανδρινὴ κοινὴ**, ποὺ διαμορφώθηκε μέσα σ' αἰῶνες παίρνοντας στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες διαλέκτους καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν ἰωνικὴ (300 π.Χ. - 300 μ.Χ. περίπου). Τὴν κοινὴ αὕτὴ μιλοῦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἐξελληνισμένοι, ξενόγλωσσοι ὡς τότε κάτοικοι τῆς Ἀνατολῆς (Μικρασία, Συρία, Περσία, ἀκόμη καὶ Αἴγυπτος) ὕστερ' ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τῆς στὸ Μεγάλου Ἀλέξανδρου, στοὺς διαδόχους του καὶ στοὺς Ρωμαίους.

5. Ἡ γλῶσσα αὕτῃ, μὲ τὰ χρόνια ποὺ εἶχαν περάσει ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ καὶ μὲ τὸ ν' ἀπλωθῇ καὶ νὰ γίνῃ διεθνικὴ γλῶσσα γιὰ ὁλόκληρο κόσμον καὶ κοινὸ ὄργανο γιὰ ἑκατομμύρια ὁμογλώσσους, εἶχε χάσει τὴν παλιότερὴ τῆς μορφή καὶ παρουσίασε ἄφθονους νεωτερισμούς.

Στὴ φωνητικὴ παίρνουν πολλὰ ἀρχαῖα φωνήεντα, δίφθογγοι καὶ σύμφωνα τῇ σημερινῇ τους προφορᾷ· ὁ τονισμός ἀλλάζει βασικά καὶ ἀπὸ μουσικὸς γίνεται δυναμικός, χάνεται ἡ ποικιλία τῶν τριῶν ἀρχαίων τόνων καὶ ἀλλάζει καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς γλώσσας, ἀφοῦ ἔλειψε ἡ διαφορὰ τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων.

Μὲ τὶς νέες πολιτικὲς ἰδέες καὶ συνήθειες ἀλλάζει καὶ ἀνανεώνεται τὸ λεξιλόγιον, ποὺ ἔχει τώρα νὰ ἐκφράσῃ ἕνα νέο κόσμον, τὸν ἑλληνο-ανατολικόν, ρωμαϊκὸν καὶ χριστιανικόν. Παλιὲς κληρονομημένες λέξεις ἀλλάζουν συχνὰ σημασίαν (τὸ *βρέχω* ὑγραίνω, παίρνει τὴν σημασίαν τοῦ *ἔχω*), ἄλλες χάνονται (*οἷς* - *οἶος*), πολιτογραφοῦνται λέξεις ξένες· λέξεις ποὺ λέγονταν ὡς τότε ξεσυνηθίζονται καὶ σβήνουν καὶ παραμερίζονται (ὅσο πρόκειται γιὰ ἔννοιες ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν) ἀπὸ ἄλλες λέξεις ποὺ λέγονταν, ἀπὸ ξένες ποὺ τότε μπαίνουν ἢ ἀπὸ νέα παρὰ-γωγά ποὺ καθιερώνονται ἄφθονα στὴ θέσιν τῶν παλιῶν (ἀντὶ *ἐρυθρός* τὸ *κόκκινος*, ἀπὸ τὸ *κόκκος*, εἶδος ἐντόμου ποὺ ζῇ παρασιτικὰ στὸ πουργάρι). Πολλὲς λέξεις, ἰδίως λιγισύλλαβες καὶ τριτόκλιτες, παραμερίζονται ἀπὸ τὰ ὑποκοριστικά τους (*ἄλως* : *ἀλώνιον*, *κτεῖς* : *κτένιον*).

Στὸ τυπικὸν περιορίζεται ὁ παλιὸς πλοῦτος. Χάνεται τελειωτικὰ ὁ δυϊκὸς καὶ μισοσβήνει ἡ εὐκτική. Ξεσυνηθίζονται ὁλόκληροι τύποι ἐγκλίσεων, χρόνων καὶ τύπων (*ἀκούσομαι* : *ἀκούσω*, *ἐφθην* : *ἐφθασα*). Λιγοστεύουν οἱ ἀνώμαλοι τύποι στ' ὄνομα (*ναῦς νηός* : *πλοῖον πλοῖον*,

οὓς ὠτός : ὠτίον ὠτίου) καὶ στὸ ρῆμα (ἦν : ἤμην, οἶδα οἶσθα ἴσμεν ἴσασι : οἶδα οἶδες οἶδαμεν οἶδασιν). Σβήνει ἡ ἀττική κλίση καὶ τὰ τριτόκλιτα ἀρχίζουν νὰ ἐξομοιώνονται μὲ τὰ πρωτόκλιτα (τὸν βασιλέαν κατὰ τὸ τὸν ταμίαν· τοὺς μῆνες κατὰ τὸ οἱ μῆνες, καὶ ἔπειτα οἱ παροδίτες, τὰς τιμές· ἡ Κλειῶ - τῆς Κλειῶς). Τὰ ρήματα σὲ -μι καταλήγουν τώρα σὲ -ω. Σχηματίζουν ἔγραψες ἀντὶ ἔγραφας, κατὰ τὸ ἔγραφες, καὶ ἔγραφον (ἐγώ), ἀλλὰ ἔγραφαν (ἐκεῖνοι) ἀντὶ ἔγραφον, κατὰ τὸ ἔλυσαν.

Μὲ τὶς ἀλλαγές αὐτὲς ἱσοπεδώνονται πολλὲς ἀνωμαλίες τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας· ἡ ἀρχαία κλιτικὴ ποικιλία γίνεται ἀπλούστερη καὶ ἡ γλώσσα εὐκολώτερη.

Παράλληλα, ὡς πρὸς τὴ σύνταξιν, ἡ γλώσσα ἀπὸ συνθετικὴ πού ἦταν πρὶν γίνεται ἀναλυτικότερη, ἀφοῦ ἐκφράζεται τώρα μὲ περισσότερες λέξεις ὅ,τι λεγόταν ὡς τότε μὲ πλουσιότερο τυπικό. Συνηθίζονται τώρα σὲ περισσότερες περιστάσεις οἱ προθέσεις καὶ οἱ ἐμπρόθετες πτώσεις.

6. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἀλλαγές αὐτές, πού μερικές τους εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα, συνεχίστηκαν καὶ ὁλοκληρώθηκαν ἀργότερα (αἰτιατικὴ τριτοκλίτων σὲ -ες, ἐλάσσονες, βρίσκομε γραμμένη ἤδη ἀπὸ τὸν 6. αἰῶνα π.Χ., καὶ ἤδη στὸν Ξενοφῶντα διαβάζομε στὴ θέση τοῦ *ἔτι τὸ ἀκμήν*, πρὸδρομο τοῦ νεοελληνικοῦ *ἀκόμη* : *ὁ ὄχλος ἀκμήν διέβαινε*).

Στοὺς νεωτερισμοὺς τῆς ἐλληνιστικῆς κοινῆς ἔχομε τόσο ἀφθονα καὶ τόσο χαρακτηριστικὰ προμηνύματα τῆς νέας μας γλώσσας, ὥστε μποροῦμε νὰ θεωρήσωμε τὴν κοινὴ αὐτὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ σημαντικότερο σταθμὸ τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας καὶ ἀρχὴ καὶ πρώτη ἐμφάνιση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας.

Ἡ Νέα Διαθήκη εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα μεγάλα κείμενα πού καθρεφτίζουν τὴ γλώσσα αὐτὴ καὶ λογαριάζεται γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες πηγές της.

7. Στὴν ἴδια ἐποχὴ, στὰ χρόνια περίπου τοῦ Χριστοῦ, ἀρχίζει καὶ ἡ περίοδος τῆς διγλωσσίας, πού μὲ διάφορες μορφές διατηρήθηκε ὡς τὶς μέρες μας. Οἱ λόγιοι ἀρχίζουν νὰ μεταχειρίζονται γράφοντας ὄχι πιά τὴ σύγχρονη γλώσσα, ὅπως περίπου γινόταν στὴν

κλασικὴ ἀρχαιότητα καὶ ὥς τότε, παρὰ— ὅσο μποροῦσαν — τὴν ἀττικὴν διάλεκτο τῶν παλιῶν συγγραφέων, ποὺ λογαριάζονται τώρα δόκιμοι καὶ κλασικοί. Ἐλπίζουν πὼς ἡ μίμηση αὐτὴ θὰ βοηθήσῃ νὰ ξαναγραφοῦν ἔργα ἰσάξια τῶν ἀρχαίων.

Ὁ ἀττικισμὸς αὐτός, ὅπως ὀνομάστηκε, δὲν κατόρθωσε νὰ σταματήσει τὴν ἀνανέωση καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωντανῆς γλώσσας, ποὺ ἐξακολούθησε γιὰ δύο χιλιάδες χρόνια ν' ἀλλάζῃ ὥς σήμερα. Ἐπικράτησε ὅμως γρήγορα στὴ γραπτὴ γλώσσα, καὶ ἀπὸ τότε ὅσοι ἔγραφαν ἐπηρεάζονταν λίγο πολὺ ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ καὶ τὸν κανόνα τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, ποὺ νομιζόταν ὥς τὸν αἰῶνα μας ἀκόμη ἡ μόνη σωστή. Ἔτσι ὁ ἀττικισμὸς εἶχε βαρυσήμαντες καὶ ὀλέθριες συνέπειες γιὰ τὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη καὶ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Μὲ τὸ γραμματικὸ διχασμὸ ποὺ εἶχε γιὰ ἐπακόλουθο καὶ ποὺ γινόταν μὲ τὸν καιρὸ βαρύτερος, καθιέρωσε ὁ ἀττικισμὸς καὶ ἕναν ψυχικὸ διχασμὸ σὲ κάθε ὁμόγλωσσο· ἐμπόδισε τὴν ἐλεύθερη ἔκφραση, ἰδίως στὸ γραπτὸ λόγο· ἐμπόδισε τὸ ἀνθισμα καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς λογοτεχνίας στὸ μεγάλο κοινὸ καὶ ἀνοίξε χάσμα ἀνάμεσα στὸ λαὸ καὶ στὴν παιδεία του, ποὺ ἔργο της ἔχει νὰ τοῦ μεταδώσῃ μὲ τὴ γλώσσα του τ' ἀγαθὰ τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ.

8. Στὴ μακρόχρονη **μεσαιωνικὴ ἐποχὴ** (330-1453 μ.Χ.) συνεχίζεται ἡ σιγανὴ μεταβολὴ καὶ ὁ συγχρονισμὸς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας· στὸν 11. αἰῶνα κοντεῦει πιά νὰ πάρῃ τὸ σημερινό της τύπο. Ἔχουν συμπληρωθῇ οἱ ἀλλαγές στὴν προφορὰ καὶ ὁ ἐξομαλισμὸς τῶν περισσότερων ὀνοματικῶν τύπων. Ἡ δοτικὴ ἔχει πιά σβῆσῃ· ἡ παλιὰ τρίτη κλίση ὅλο καὶ περισσότερο ἀνακατώνεται μὲ τὴν πρώτη, καὶ ἡ νέα κλίση δείχνεται ἤδη διαμορφωμένη (ὁ πατέρας - τοῦ πατέρα, ἡ πόλη - τῆς πόλης, ἡ Σαλαμίνα, οἱ ταμίες, οἱ διοικήσεις). Στὸ ρῆμα καθιερώνονται οἱ περιφραστικοὶ τύποι *θέλω γράφειν*, *ἔχω κατακλιθῆν*· ἡ ἐνεργητικὴ ἐνεστωτικὴ μετοχὴ γίνεται ἀκλιτὴ σὲ -οντα(ς). Παρουσιάζονται τὰ μόρια *νά*, *ἄς*. Στὸ παραγωγικὸ μεγαλώνει ἡ ἐκφραστικότης τῆς γλώσσας μὲ νέες παραγωγικὲς καταλήξεις καὶ μὲ σύνθετα, καθὼς *καλοκτένιστος*, *παχυμουλαράτος*, *ἀκροκτύπησα*, *συχνόερχομαι*.

Μερικοὺς αἰῶνες ἀργότερα, ὅταν σβῇ τὸ Βυζάντιο, ἡ ζωντανὴ γλώσσα εἶναι πιά σχεδὸν ἴδια μὲ τὴ σημερινή.

Σὲ ὁλόκληρὴ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ οἱ περισσότεροι λόγιοι, ἐπηρεα-

σμένοι ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀττικισμοῦ, ἀποφεύγουν νὰ γράψουν τὴ ζωντανὴ γλῶσσα, ποὺ τὴν περιφρονοῦν. Ἡ γραπτὴ γλῶσσα ἀρχαίζει ὅσο μπορεῖ σὲ ὅλη σχεδὸν τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ, μὲ ὅλες τὶς ἀντίθετες προσπάθειες, στοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνες ὅλο καὶ περισσότερο. Ἔτσι ἡ ἀπόστασή της ἀπὸ τὴ γλῶσσα ποὺ μιλιέται, καὶ ποὺ ἔγινε πρὶν σύγχρονη, γίνεται μεγαλύτερη.

9. Στὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας δυναμώνει ἡ διαφοροποίηση νέων ἰδιωμάτων καὶ παράλληλα διαμορφώνονται νέες *τοπικὲς κοινές*. Μὲ τὸ νὰ μείνῃ ὡστόσο στοὺς πρώτους τῆς αἰῶνες ὁ λαὸς χωρὶς παιδεία, φτωχαίνει τὸ λεξιλόγιό του γιὰ πολλοὺς κύκλους ἐννοιῶν. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς σημειώνεται ἀξιοσημείωτη μεταστροφή στὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ αὐτὴ ἔχει τὸν ἀντίκτυπό της καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς προφορικῆς καὶ τῆς γραπτῆς γλώσσας. Στὴν Κρήτη ἀρχίζουν νὰ καλλιεργοῦν τὴν *κρητικὴ κοινὴ* στὴ λογοτεχνία (Ἐρωτόκριτος, Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, Ἐρωφίλη κτλ.).

Ἡ εὐνοίωσις αὐτὴ προσπάθεια κόβεται μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1669), ἀλλὰ κατὰ τὸ 1800 τὸ ξύπνημα τῆς παιδείας, ἡ διάδοση τῆς τυπογραφίας, τὸ παράδειγμα τῆς Εὐρώπης καὶ γενικότερα ἡ ἀνάγκη τοῦ συγχρονισμοῦ δυναμώνουν μιὰ ζύμωση στοὺς πνευματικοὺς κύκλους. Σκοπὸ ἔχει ἡ ζύμωση αὐτὴ νὰ καθιερώσῃ στὴ θέση τῆς ἀρχαϊκῆς γλώσσας τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ κοινὴ ἐθνικὴ γραπτὴ γλῶσσα, τὴν *κοινὴ λαϊκὴ*, ὅπως δείχεται πιά, στὰ βασικά της σημεῖα, διαμορφωμένη στὰ μεγαλύτερα κέντρα τῆς νότιας προπάντων παλιᾶς Ἑλλάδας. Τὴ λύση αὐτὴ τὴ ζητοῦν οἱ πρὶν φωτισμένοι λόγιοι καὶ ἱερωμένοι τῆς ἐποχῆς, ἀκόμη καὶ ὁ Κοραΐς, ὃν καὶ σὲ κάπως διαφορετικὴ βάση. Οἱ ρίζες ὅμως τοῦ παλιοῦ ἀττικισμοῦ δείχνονται ἀκαταγώνιστες. Οἱ περισσότεροί λόγιοι ἐξακολουθοῦν νὰ περιφρονοῦν τὴ λαϊκὴ καὶ ἐπιμένουν νὰ καθιερωθῇ ἡ ἀρχαϊκὴ γλῶσσα, καὶ στὸ τέλος ἐπικρατεῖ, σὰ συμβιβαστικὴ διέξοδος, ὁ «καλλωπισμός», δηλαδὴ ὁ καθαρισμὸς τῆς νέας γλώσσας, ποὺ καθὼς προσδοκοῦσαν οἱ ἀρχηγοὶ του θὰ ὀδηγοῦσε γοργὰ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ σὲ μιὰ ἑλληνικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀναγέννηση.

10. Ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα, καθὼς εἶναι διαμορφωμένη κατὰ τὰ 1800 καὶ κρυσταλλωμένη στὴ δημοτικὴ ποίηση, δὲν παρουσιάζει

πιὰ παρὰ ἐλάχιστες γραμματικὲς διαφορὰς ἀπὸ τῆ γλώσσα τοῦ 15. αἰώνα.

Ἡ **π ρ ο φ ο ρ ᾶ** τῆς εἶναι ἀρκετὰ εὐχηχῇ τὸ **λεξιλόγιο**, πλούσιο στὸν κύκλο τῶν ἐννοιῶν ποὺ ἀνταποκρίνονταν στὴ βαθμίδα τῆς τότε ζωῆς καὶ παιδείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ μ' ἐκφραστικότητα καὶ εὐλυγισία μοναδική, καθὼς φανερῶνεται στὸν **παραγωγικὸ πλοῦτο** τῆς γλώσσας. Οἱ ἀρετὲς αὐτὲς χαρακτηρίζονται ἀπὸ πλούσια σύνθεση καὶ ἀπὸ πληθὺς παραγωγικὲς καταλήξεις, ποὺ ἐκφράζουν σύντομα καὶ μὲ ἀκρίβεια ἄφθονες ἐννοιες καὶ ἀποχρώσεις.

Τὸ **τυπικὸ**, ὁμαλότερο καὶ πιὸ ἀπλὸ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο καὶ ἀπὸ τὸ μεσαιωνικόν, παρουσιάζει σὲ μερικὲς περιστάσεις πλουτισμό, καθὼς **λ.χ.** στὸ μέλλοντα, ποὺ ξεχωρίζει τὸ στιγμαῖο, ὅ,τι γίνεται μιὰ φορὰ, ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἐξακολουθεῖ ἢ ξαναγίνεται (**θα πέσης - θα πέφτης, θα τραγουδῶ - θα τραγουδήσω**). Γενικὰ ὅμως τὸ τυπικὸ εἶναι πιὸ ἀπλό. Ἀπὸ τὶς πτώσεις ἀρχίζει νὰ κλονίζεται καὶ ἡ γενική, ἄχρηστη ἢ σπάνια, ὅχι μόνον τοῦ πληθυντικοῦ (δὲν τὴ σχηματίζουν **λ.χ.** **θηλυκὰ** καθὼς οἱ **βοσκοποῦλες**, οἱ **μύτες**, οἱ **στενοχώριες**, καὶ δύσκολα **θα** τὴ σχηματίζουν τὰ **ξενικά** **θηλυκὰ**: οἱ **γαλόσες**, οἱ **τιράντες**), παρὰ καὶ τοῦ ἐνικοῦ, τουλάχιστο σὲ πολλὰ ἰδιώματα. Ἡ μορφολογικὴ ὥστόσο αὐτὴ λιτότητα δὲν ἐπηρεάζει τὴν ἐκφραστικότητα τῆς γλώσσας, ἀφοῦ αὐτὴ κατορθώνει νὰ ἐκφράσῃ μὲ ἄλλα συντακτικὰ μέσα ἐκεῖνο ποὺ ὡς τότε ἀποδινόταν μὲ ξεχωριστοὺς τύπους. Τὸ ἴδιο εἶχε γίνει καὶ μὲ τὰ ἑλληνικὰ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶχαν ἀπλοποιήσει τὸ παλιότατο, πλουσιότερο τυπικόν, χωρὶς νὰ ζημιωθῇ ἡ ἐκφραστικὴ τους δύναμη.

11. Στὸ 19. αἰώνα, ἰδίως ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, μὲ τοὺς νέους ὅρους τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς σημειώνεται μιὰ νέα ἐποχή, ὅχι τόσο πιὰ γιὰ τὴ στενὰ γραμματικὴ ἐξέλιξη, ὅσο γιὰ τὴ **λεξιλογικὴ διαμόρφωση** τῆς νέας γλώσσας. Ἐνῶ μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Τούρκων ξεχνιοῦνται ἢ παραμερίζονται πολλὲς ξένες λέξεις τοῦ **ξενόγλωσσου** ὡς τότε κράτους, καθιερῶνονται ἄφθονες **λόγιες**, **προπάντων** ὅσο ἐκφράζουν νέες ἐννοιες. Καὶ εἶναι αὐτὲς πάρα πολλῆς, ὅπως εἶναι φυσικὸ γιὰ ἔθνος ποὺ προσπαθεῖ ν' ἀναγεννηθῇ καὶ νὰ κάμῃ δικό του τὸν **ἔτοιμο εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό**. Τὸ πλατὺ αὐτὸ στρώμα ἀπὸ **λόγιες λέξεις**, ποὺ πολιτογραφήθηκαν ἀπὸ τότε μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ σχολείου καὶ τῆς γραπτῆς γλώσσας, ὅχι μόνον ἔχει γιὰ ἀπο-

τέλεσμα νὰ δημιουργηθῇ στὴ νέα γλώσσα μιὰ λεξιλογικὴ διφυΐα, παρὰ ἔχει καὶ ἀντίχτυπο στὴ φωνητικὴ καὶ στὸ παραγωγικὸ τῆς ἀκαλλιέργητης πρὶν λαϊκῆς γλώσσας.

Ἡ προφορικὴ κοινὴ, ποὺ διαμορφώθηκε στὴν ἀρχὴ στὰ πελοποννησιακὰ ἰδίως κέντρα καὶ ἔπειτα στὴ νέα πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα, ἀπλώνεται ὅλο καὶ περισσότερο ὥς τις μέρες μας, μὲ τοὺς νέους ὅρους τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς καὶ μὲ τὸ μέγαλωμα τοῦ κράτους, ποὺ κλείνει μέσα στὰ ὄρια τοῦ ὅλο καὶ περισσότερους πληθυσμοὺς ἀπὸ ὁμογλώσσους, στὸ τέλος καὶ ἐποίκους πρόσφυγες (1922). Τὰ νέα ἰδιώματα περιορίζονται, παραμερίζονται καὶ χάνουν τὴν ἀρχικὴ τους καθαρότητα.

Γραπτὴ κοινὴ γλώσσα καθιερώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σχεδὸν τοῦ 19. αἰῶνα ἢ *καθαρεύουσα*, θεμελιωμένη ὄχι στὴ γραμματικὴ τῆς γλώσσας ποὺ μιλεῖ τὸ ἔθνος, παρὰ στὴν ἀρχαία ἀττική, ἔκτος ἀπὸ μερικὲς περιπτώσεις, ἰδίως ἐκεῖνες ὅπου οἱ ἀρχαῖοι τύποι συνάπτονται μὲ ἀποκλειστικὰ ἀρχαῖες συντακτικὲς χρήσεις. Μὲ τὸν καθαρισμὸ γίνεται ἡ γραπτὴ γλώσσα ὅλο καὶ ἀρχαιότερη, γίνεται ὅμως καὶ πιὸ δυσκολομάθητη καὶ δυσκολομεταχειρίστη καὶ ἔτσι ματαιώνεται ὁ προορισμὸς της.

Ἀλλὰ ἡ νέα λογοτεχνία, ἔπειτα ἀπὸ κάποιους δισταγμοὺς στὴν ἀρχή, ἐγκαταλείπει ἀποφασιστικὰ, ὕστερ' ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη, τὴ γλώσσα ποὺ ἀξιώνει νὰ γίνῃ κοινὴ ἐθνικὴ, καὶ ἀκολουθεῖ τὸ παράδειγμα τῶν Ἰόνιων ποιητῶν, ποὺ ἔμειναν πιστοὶ στὴ *δημοτικὴ*, τὴ γλώσσα ποὺ ὁ ἀρχαῖσμός τὴν πίστευε «*χυδαία*» καὶ ἀνίκανη νὰ ἐκφράσῃ ὑψηλὰ καὶ εὐγενικὰ νοήματα. Ἀντίθετα μὲ τις πρῶτες προσδοκίες τῶν ἀρχαῖστων ἢ *καθαρεύουσα* δὲ ζωντανεῖ στὰ χεῖλη τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ ἔτσι ἡ νέα *διγλωσσία* ποὺ δημιουργήσῃ ὁ καθαρισμὸς στὸ 19. αἰῶνα, μὲ τὰ πολλαπλά της ὁλέθρια ἐπακόλουθα, κάνει ὅλο καὶ πλατύτερα συνειδητὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση, προπάντων μέσα στὴν παιδεία, σὰν ἀρχὴ καὶ σύμβολο μιᾶς οὐσιαστικότερης ἀλλαγῆς καὶ ἀναγέννησης μέσα στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία καὶ ζωή.

12. Μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ 20. αἰῶνα ἡ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἔχει γίνῃ ὁριστικὰ ὄργανο τῆς νέας λογοτεχνίας, ποὺ τὴν καλλιεργεῖ καὶ τὴ διαμορφώνει στὸν κοινὸ της τύπο, καὶ ἀρχίζει νὰ

γράφεται μ' ἐπιτυχία στὰ διάφορα εἶδη τῆς πεζογραφίας. Λίγο ἀργότερα καθιερώνεται καὶ στὴν παιδεία, ὡς σχολικὴ γλώσσα, ρυθμισμένη γραμματικὰ σύμφωνα μὲ τὶς σχολικὲς ἀνάγκες.

Ὅσο μεγαλώνει ἡ αὐτοπεποίθηση τοῦ ἔθνους καὶ ξεκαθαρίζεται ἡ θέση του στὴ σημερινὴ πραγματικότητα καὶ ὁ δρόμος ποὺ ἔχει ν' ἀκολουθήσῃ, τόσο καλύτερα θὰ καθοριστῇ ἡ σχέση του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ θὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ δουλικὴ μίμηση τύπων γραμματικῶν ἐκεῖ ποὺ μόνο ἡ μετουσίωση τῶν ἀξιῶν ποὺ μᾶς προβάλλονται ἀπὸ ἐκείνην εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ, ὅταν ὑπάρχῃ πραγματικὴ ζωὴ καὶ πολιτισμός.

Ἡ ἑθνικὴ γλώσσα, καὶ ἰδιαίτερος ἡ σχολικὴ, ἔχει μοναδικὴ καὶ καίρια σημασία γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, καὶ γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς ἀποτελοῦν προϋπόθεση καὶ κυριότατο στήριγμα γι' αὐτόν.

ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Φωνητική γραφή

Ο καθιερωμένος τρόπος γραφής δεν αφήνει συνήθως να φανούν διαφορές και άποχρώσεις στην προφορά των φθόγγων, πράμα που είναι απαραίτητο σ' αυτήν τη Φωνητική Εισαγωγή. Γι' αυτό είναι ανάγκη να προταχτεί εδώ μια εξήγηση που να διαφωτίζει για τον τρόπο που έγινε ή φωνητική γραφή μερικών φθόγγων:

Όταν χρειάζεται να δηλωθεί πώς πρόκειται για φωνητική απόδοση, δηλαδή για φθόγγους και όχι για γράμματα, κλείνονται τα παραθετόμενα γράμματα μέσα σε παρένθεση.

Έτσι (ι) σημαίνει το φθόγγο ι, όπως και αν γράφεται, με η, ι, υ, ει, οι, υι· το (ζβίνις) αποδίνει εκείνο που προφέρομε όταν διαβάζωμε σβήνεις.

Για να δριστη με περισσότερη ακρίβεια ή προφορά, χρησιμοποιήθηκαν τ' ακόλουθα *διακριτικά σημάδια*, που τροποποιούν την προφορά των ψηφίων της γλώσσας μας:

λ' σημαίνει ούρανικό λ, όπως προφέρεται στο *ἐλιά*·

ν' σημαίνει ούρανικό ν, όπως προφέρεται στο *ἐννιά*·

μ' σημαίνει ούρανικό μ, όπως προφέρεται συχνά στο *μιά*·

μ̣ σημαίνει χειλοδοντικό μ, όπως προφέρεται συχνά στο *ἀμφίβιο*, *σύμβολο*·

ν̣ σημαίνει ύπερωικό ν, όπως προφέρεται στο *ἄγγελος*, *ἀγκαλιά*

κ', γ', γκ', χ' σημαίνουν ούρανικά κ, γ, γκ, χ, όπως προφέρονται σε λέξεις καθώς *κυρία*, *γέρος*, *γκέμι*, *χήρα*·

μπ̄, ντ̄, γκ̄ σημαίνουν στιγμαία μπ, ντ, γκ, όταν προφέρονται όχι με τη μύτη, καθώς στο *ἐμπρός*, *πέντε*, *ἀγκαλιά*, παρὰ σὰν τὰ γαλλικά *b, d, g*, σε λέξεις καθώς *μπαρμπούνι*, *νταντά*, *γκρεμίστηκε*, *γκάζι*·

μπ̄, ντ̄, γκ̄, για λέξεις καθώς *ἱμπρεσάριος*, *νταντέλα*, *μπάγκος*, όπου το π, τ, κ, προφέρεται όπως γράφεται·

σ' για το φθόγγο που γράφεται γαλλικά *ch*, καθώς στη λέξη *chauffeur*·

ζ' για το φθόγγο που γράφεται γαλλικά *j*, καθώς στη λέξη *joie*·

ι, ου για τὰ μισόφωνα ι, ου, που προφέρονται κάποτε σε λέξεις καθώς *μιά*, *ἄκουα*.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΦΩΝΗΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ — ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΦΩΝΗΤΙΚΟ
ΣΥΣΤΗΜΑ — ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΦΘΟΓΓΩΝ

Φθόγγοι και γράμματα

13. Φθόγγοι είναι οἱ ἅπλεις φωνές πού σχηματίζουν τὶς λέξεις.

Σχηματίζονται μὲ τὸν ἀέρα πού βγαίνοντας ἀπὸ τοὺς πνεύμονες βρίσκει κάποια ἀντίσταση στὸ λάρυγγα ἢ στὸ στόμα μας. Ἔτσι λ.χ. φθόγγοι εἶναι ὁ ἦχος *ν* καὶ ὁ ἦχος *α* πού ἀκοῦμε, ὅταν μᾶς πῇ κάποιος *νά*.

14. Γράμματα εἶναι τὰ ὁρατὰ σημάδια πού παριστάνουν τοὺς φθόγγους.

Τὰ γράμματα μόνα τους δὲν ἔχουν σημασία οὔτε εἶναι γλώσσα. Δὲν εἶναι παρὰ γραπτὰ συμβατικά σύμβολα τῶν φθόγγων, πού μᾶς βοηθοῦν νὰ τοὺς ξαναζωντανέψωμε. Τοὺς ἀποδίνουν μόνο χοντρικά, καὶ ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτά, φθόγγους καὶ γράμματα, μπορεῖ νὰ ὑπάρχη μεγάλη ἀσυνφωνία.

Ἔτσι προφέρομε (*ι*) καὶ γράφομε κατὰ τὴν περίστασι *η, ι, υ, ει, οι, υι*. Γράφομε *ὦμος* ἢ *δμως*, ἐνῶ τὰ προφέρομε πάντα τὸ ἴδιο: (*όμος*). Γράφομε *σβήνεις, παιδιά, τὸν πατέρα*, ἐνῶ προφέρομε (*ζβίνις*), (*πεδγ'ά*) (*τομ.μπάτέρα*). Καὶ γράφομε πέντε γράμματα στὸ *εἶναι*, ἐνῶ δὲν προφέρομε παρὰ τοὺς τρεῖς μόνο φθόγγους *ι, ν, ε*.

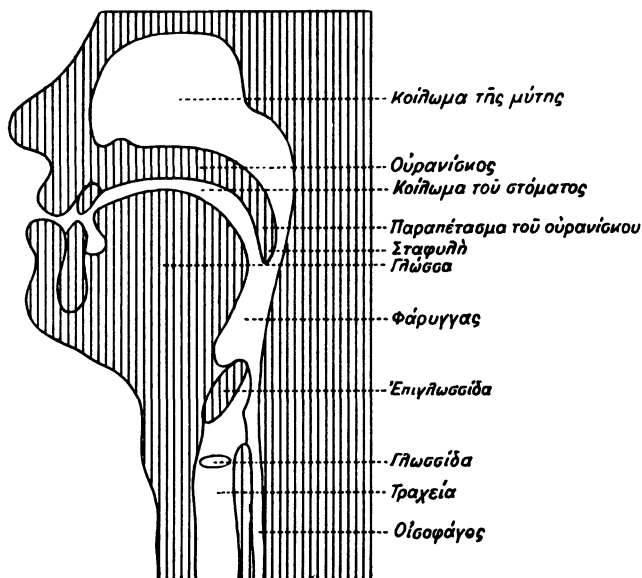
Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔξη αὐτὰ στὸ νοῦ του ὁποῖος μελετᾷ τὴ γλώσσα καὶ ἰδίως ὁποῖος καταγίνεται μὲ ζητήματα προφορᾶς. Γιατὶ εἶναι βαθιὰ ριζωμένη ἡ συνήθεια, ὅταν μιλοῦμε γιὰ γλώσσα καὶ γιὰ φθόγγους νὰ πηγαίνει ὁ νοῦς μας σὲ λέξεις τυπωμένες, πού μᾶς ἔρχονται τὴν ἴδια στιγμή ἔμπρὸς στὰ μάτια μας· καὶ αὐτὸ μᾶς ἐμποδίζει νὰ κρίνωμε σω-στὰ ὅ,τι ἀληθινὰ προφέρεται. Μόνο κάποια ἀντιστοιχία κατὰ προσέγ-γιση ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς φθόγγους καὶ στὰ γράμματα.

Πῶς σχηματίζονται οἱ φθόγγοι — Τὰ φωνητικὰ ὄργανα

15. Ὁ φθόγγος δὲν εἶναι κάτι ξεχωριστό, πού ὑπάρχει μόνο του. Ξαναγίνεται κάθε φορά πού μιλοῦμε, σὰ φυσικὸ φαινόμενο.

Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζη κανεὶς τὸ μηχανισμό τοῦ σχηματισμοῦ τῶν φθόγγων, γιὰ νὰ καταλάβῃ πῶς σχηματίζονται κάθε μέρα καὶ πῶς ἀλλάζουν μὲ τὸν καιρὸ πού περνᾷ.

Οἱ φθόγγοι τῆς γλώσσας σχηματίζονται μέσα σὲ μιὰ κοιλότητα

ὁμοία μὲ αὐτὸ πού ἂν καὶ σχετικὰ ἀπλὸς βγάξει ποικιλότητες φωνές. Τὸν αὐτὸ αὐτὸ τὸν ἀπαρτίζουν τ' ἀκόλουθα ὄργανα ἢ ὁμάδες ἀπὸ ὄργανα :

α) Οἱ πνεύμονες, δυὸ σάκοι σὰ σφουγγάρια, πού σπρώχνουν σὰ φυσερὸ τὸν ἀέρα πού παίρνουν μέσα τους.

β) Ὁ λάρυγγας μὲ τὶς φωνητικὰς χορδὰς τῆς τραχείας. Εἶναι αὐτὲς χόντροι ἐνωμένοι μεταξύ τους μὲ συνδέσμους καὶ σχηματίζουν ἀνάμεσά τους μιὰ σκισμάδα, τὴ γλωσσίδα, πού εἶναι τὸ στενότερο μέρος τῆς λαρυγγικῆς κοιλότητος, στὸ στόμιο τῆς τραχείας. Ἀπὸ πάνω

της υπάρχει ἡ *ἐπιγλωσσίδα*, ἓνας χόντρος πὺν φράζει τὸ λάρυγγα ὅταν καταπίνωμε.

Οἱ χορδὲς αὐτὲς ἄλλοτε μένουν χαλαρὲς καὶ ἄλλοτε τεντώνονται.

Ὅταν οἱ φωνητικὲς χορδὲς μένουν χαλαρὲς καὶ ὁ ἀέρας πὺν περνᾷ ἀπὸ μέσα τους δὲν τίς κραδαίνει, ὁ ἥχος πὺν παράγεται εἶναι πιὸ ἀδύνατος, δὲν ἔχει *ἡχηρότητα* καὶ λέγεται *ἄηχος*.

Ὅταν οἱ φωνητικὲς χορδὲς τεντώνονται καὶ ὁ ἀέρας τίς κραδαίνει, ὁ φθόγγος πὺν παράγεται ἔχει *ἡχηρότητα* καὶ λέγεται *ἡχηρός*.

Αἰσθανόμαστε τὴν ἡχηρότητα ἀπὸ τὴ δόνηση πὺν γίνεται, ἀκουμπώντας τὰ δάχτυλα στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ λαιμοῦ, ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ λάρυγγα.

γ) Τὸ πίσω μαλακὸ μέρος τοῦ οὐρανίσκου, πὺν δὲν προστατεύεται ὅπως τὸ ἔμπρὸς μέρος μὲ κόκαλο ἀπὸ πίσω του καὶ εἶναι εὐκίνητο. Εἶναι σάρκινο ὄργανο, πὺν καταλήγει σ' ἓνα γλωσσίδι, μιὰ ἀπόφυση σὰ σταφύλι, τὴ σταφυλή.

Ὁ ἀέρας πὺν βγαίνει ἀπὸ τὸ λάρυγγα βρίσκεται ἔμπρὸς σὲ δυὸ δρόμους, τὸν ἓνα πὺν πάει πρὸς τὸ στόμα καὶ τὸν ἄλλο πὺν ἀνεβαίνει στὴ μύτη. Ἡ σταφυλή, κατεβασμένη συνήθως ὅταν ἀναπνέωμε κανονικά, φράζει, ἅμα ὑψωθῇ, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μύτη. Ὁ ἀέρας βγαίνει τότε ἀποκλειστικά ἀπὸ τὸ στόμα καὶ παράγονται οἱ *στοματικοὶ φθόγγοι*, ὅλοι δηλαδὴ οἱ φθόγγοι ἔκτὸς ἀπὸ τοὺς *ρινικοὺς*.

Ὅταν τὸ παραπέτασμα τ' οὐρανίσκου μὲ τὴ σταφυλὴ χαμηλώσῃ, ἔτσι πὺν νὰ βγαίνῃ ὁ ἀέρας ἀπὸ τὴ μύτη, παράγονται οἱ *ρινικοὶ φθόγγοι*, πὺν προφέρονται μὲ τὴ μύτη.

δ) Τὸ κοίλωμα τοῦ στόματος, ὅπου ἡ γλώσσα καὶ τὰ χεῖλια παίρνουν ποικίλες θέσεις. Τὴ διαμόρφωση τῶν φθόγγων τὴν ἐπηρεάζουν μὲ τὴ συμμετοχὴ τους τὰ σαγόνια καὶ ὁ οὐρανίσκος, πὺν εἶναι ἔμπρὸς σκληρὸς καὶ πίσω μαλακός.

Τὴ διαφορετικὴ κίνηση τῶν χειλιῶν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν παρατηρήσῃ στὸν καθρέφτη γιὰ πολλοὺς φθόγγους, λ.χ. γιὰ τὸ *α, ε, ι, π, φ*.

Τὴ θέση πάλι τῆς γλώσσας, ὅταν λ.χ. προφέρωμε *κε, κου*, τὴν παρακολουθοῦμε βάζοντας ἓνα δάχτυλο στὸ στόμα τὴ στιγμὴ πὺν τὰ προφέρωμε.

Τίς κινήσεις τῶν διαφορῶν φωνητικῶν ὀργάνων τίς μελετᾷ καὶ τίς ἐξακριβώνει μὲ τὴ βοήθεια ποικίλων ὀργάνων ὁ κλάδος τῆς φωνητικῆς πὺν ὀνομάζεται *πειραματικὴ φωνητικὴ*.

Φωνήεντα καὶ σύμφωνα (¹)

16. Οἱ φθόγγοι διαιροῦνται συνήθως σὲ *φωνήεντα* καὶ σὲ *σύμφωνα*.

Τὰ *φωνήεντα* σχηματίζονται μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτὸ ἢ μισοανοιχτό· ὁ ἀέρας ποὺ βγάζομε ὅταν τὰ προφέρωμε δονεῖ τὶς χορδὲς τῆς τραχείας. Εἶναι *μουσικοὶ ἤχοι καθαροί*.

Τὰ *σύμφωνα* σχηματίζονται μὲ τὸ στόμα κλεισμένο ἐντελῶς ἢ κάπου φραγμένο, στὰ χεῖλια, στὰ δόντια, στὴ γλώσσα, στὸν οὐρανίσκο, καὶ ἀκούονται σὰν ψίθυροι.

Ἡ φυσιολογικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα δὲν εἶναι τόσο εὐκόλο νὰ ὀριστῇ. Εἶναι ὁμοῦ μεγάλη ἡ διαφορὰ τοὺς ἀπὸ ἀκουστικῆς ἄποψι. Ὅταν ἓνας ἦχος γεννιέται ἀπὸ δονήσεις κανονικὲς καὶ ρυθμικὲς τοῦ σώματος ποὺ τὸν παράγει ὀνομάζεται *ἦχος μουσικὸς* ἢ ἀπλὰ *ἦχος*. Ὅταν πάλι ὁ ἦχος γεννιέται ἀπὸ ἀκανόνιστες δονήσεις, παράγεται ἐκεῖνο ποὺ γιὰ τὸ αὐτὸ μας εἶναι *θόρυβος* ἢ *ψιθύρος*. Τέτοιους μουσικοὺς ἤχους καὶ ψιθύρους παράγει ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ φωνητικὰ του ὄργανα, ὅταν ἀρθρώνῃ τοὺς φθόγγους τῆς γλώσσας του. Οἱ καθαροὶ μουσικοὶ ἤχοι εἶναι τὰ *φωνήεντα*, ἐνῶ οἱ ψίθυροι εἶναι τὰ *σύμφωνα*. Τὰ ἡχηρὰ σύμφωνα (20) εἶναι καὶ αὐτὰ ψίθυροι, εἶναι ὁμοῦ καὶ μουσικοὶ ἤχοι (ὄχι καθαροί).

Οἱ παλιοὶ ὀρισμοὶ — φωνήεντα εἰσὶ ὅσα ἔχουν μόνον τοὺς φωνή· σύμφωνα εἶναι ὅσα δὲν ἔχουν φωνή καὶ μποροῦν νὰ προφερθοῦν μόνον μαζὶ μ' ἓνα φωνήεν — ἂν καὶ βολικοὶ γιὰ τὴ σχολικὴ πρᾶξι, δὲν εἶναι σωστοί. Τὰ περισσότερα σύμφωνα ἔχουν καὶ αὐτὰ φωνή (*ζζζ, βββ, ρρρ*), καὶμποροῦμε πολὺ καλὰ νὰ τὰ προφέρωμε μόνον τοὺς ἔτσι ὅταν φωνάζωμε: *ψι, στ*, ἢ ὅταν μουρμουρίζωμε: *μ, χμ*.

Φωνήεντα ἔχομε στὴ γλώσσα μας πέντε, τ' ἀκόλουθα (ὁ λόγος εἶναι πάντοτε γιὰ φθόγγους καὶ ὄχι γιὰ γράμματα):

α, ε, ι, ο, ου.

Σύμφωνα ἔχομε εἴκοσι, τ' ἀκόλουθα:

β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, π, ρ, σ, τ, φ, χ, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ.

Τὰ σύμφωνα εἶναι εἴκοσι ὀχτώ, ἂν λογαριάσωμε καὶ τὶς οὐρανικὲς παραλλαγὲς μερικῶν: *γ', κ', λ', μ', ν', ρ', χ', γκ'*. (Βλ. παρακάτω).

1. Στὸν καθορισμὸ αὐτὸ τῆς νεοελληνικῆς φωνητικῆς ἔχει τεθῇ γιὰ βάση ἡ κοινὴ προφορὰ καὶ σὲ μερικὲς λεπτομέρειες, ὅπου αὐτὴ δὲν εἶναι ἐνιαία, ἡ πρότυπη ἀθηναϊκὴ (46).

Διαίρεση τῶν φωνηέντων

17. Τὰ φωνήεντα διαφέρουν μεταξύ τους κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν χειλιῶν καὶ κατὰ τὴ θέσιν ποὺ παίρνει ἡ γλῶσσα στὸ στόμα τὴ στιγμή ποὺ σχηματίζονται. Διαιροῦνται σὲ *οὐρανικά* καὶ σὲ *ὕπερωικά*.

Τὰ *οὐρανικά* σχηματίζονται πιὸ ἔμπρὸς στὸ στόμα, μὲ τὴ γλῶσσα ἀπλωμένη καὶ μὲ τὸ ἔμπρὸς τῆς μέρους ὑψωμένο πρὸς τὸ σκληρὸ οὐρανίσκο, πίσω ἀπὸ τὰ πάνω δόντια, ἐνῶ τὰ χεῖλια κλείνουν, μὲ τὶς ἄκρες τους τραβηγμένες πρὸς τὰ πίσω.

Οὐρανικά φωνήεντα εἶναι τὸ ε καὶ τὸ ι.

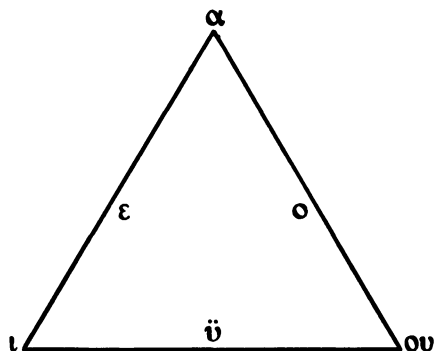
Τὰ *ὕπερωικά* φωνήεντα σχηματίζονται πιὸ πίσω στὸ στόμα, μὲ τὸ πίσω μέρος τῆς γλῶσσας ὑψωμένο πρὸς τὴν ὑπερώα, δηλαδὴ τὸ μαλακὸ μέρος τ' οὐρανίσκου, ἐνῶ τὸ μπρὸς τῆς μέρους μένει χαμηλωμένο καὶ τὰ χεῖλια κλείνουν στρογγυλεύοντας καὶ προχωρώντας ἔμπρὸς.

Ὑπερωικά φωνήεντα εἶναι τὸ ο καὶ τὸ ου.

Τὸ α σχηματίζεται μὲ τὰ χεῖλια ὀρθάνοιχα· τὸ στόμα παρουσιάζει σ' αὐτὸ τὸ μεγαλύτερο ἄνοιγμα. Ἡ γλῶσσα βρίσκεται περίπου στὴν *ἀδιάφορη θέσιν*, τὴ φυσικὴ θέσιν τῆς ἡρεμίας.

Στὸ ι καὶ στὸ ου κλείνει τὸ στόμα περισσότερο. Γι' αὐτὸ λέγονται αὐτὰ τὰ δύο φωνήεντα *κλειστά*.

Τὰ φωνήεντα προφέρονται κανονικὰ μόνο μὲ τὸ στόμα, εἶναι δηλαδὴ *στοματικά* (§ 15). Προφέρονται ὥστόσο κάποτε λίγο καὶ μὲ τὴ μύτη, ὅταν γειτονεύουν μὲ ρινικὰ σύμφωνα, *ἀγκαλιά*, *μά*, καὶ ἰδίως ὅταν ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ ἔρχονται, σὲ λόγιες προπάντων λέξεις, τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα *μβ*, *μφ*, *νθ*, *νθ*, *νσ* : *ἐμβολο*, *ἀμφιθέατρο*, *ἐνδόμυχος*, *πένθιμος*, *πανσές*, *κυμάνσεις*.

18. *Τὸ τρίγωνο τῶν φωνηέντων*.—Ἡ σχέση τῶν φωνηέντων μεταξύ τους παριστάνεται συνήθως μ' ἓνα τρίγωνο. Στὴν ἀπάνω κορυφὴ βρίσκεται τὸ α, ὅπου τὸ στόμα ἀνοίγει περισσότερο, ἐνῶ στίς δύο ἄλλες κορυφές σημειώνονται τὸ ι καὶ τὸ ου. Στίς δύο πλάγιες πλευρὲς ἀναγράφονται τὰ διάφορα φωνήεντα ποὺ σχη-

ματίζονται όταν τὸ στόμα κλείνῃ κατὰ δύο διαφορετικούς τρόπους, ἀπὸ τὸ α πρὸς τὸ ι ἢ πρὸς τὸ ου. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ α—ι, τὴ γραμμὴ τοῦ ε, τοποθετιοῦνται τὰ οὐρανικὰ ἢ μπροστινὰ φωνήεντα. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ, τὴ γραμμὴ τοῦ ο, σημειώνονται τὰ ὑπερωικὰ ἢ πίσω φωνήεντα. Τὸ ε καὶ τὸ ο τῆς γλώσσας μας βρίσκονται κάπου στὴ μέση τῶν γραμμῶν τους. Σὲ διάφορα σημεία τῶν πλευρῶν α—ε, ε—ι, α—ο, ο—ου, ι—ου, καθὼς καὶ στὸ ἔσωτερικὸ τοῦ τριγώνου, ἀναγράφονται, κατὰ τὰ ἰδιώματα καὶ κατὰ τὶς γλώσσες, διάφορα διάμεσα φωνήεντα, καθὼς λ.χ. τὸ *ü* (ὅπως λ.χ. στὴ γαλλικὴ λέξι *musé*), ποὺ λέγεται καὶ σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας.

Διαίρεση τῶν συμφώνων

19. Τὰ σύμφωνα μποροῦμε νὰ τὰ κατατάξωμε μὲ πολλοὺς τρόπους: Κατὰ τὸ μέγεθος ποὺ σχηματίζονται στὸ στόμα, κατὰ τὴ φωνή, δηλαδὴ τὸ βαθμὸ τῆς ἠχηρότητας ποὺ ἔχουν, κατὰ τὴ διάκρισίν τους καὶ γενικότερα κατὰ τὸν τρόπο ποὺ σχηματίζονται. Ἔτσι εἶναι τὰ σύμφωνα τῆς γλώσσας μας:

Α.—Κατὰ τὸ μέρος ποὺ σχηματίζονται στὸ στόμα:

α) **Χειλικὰ.**—Σχηματίζονται στὴν περιοχὴ τῶν χειλιῶν καὶ διαίρουνται σέ:

1. **Διχειλικὰ.**—Σχηματίζονται μὲ τὰ δυὸ χεῖλια:

π, μπ ($\overline{\mu\pi}$, *b*), **μ μ'** (ἔτσι προφέρεται συχνὰ οὐρανικὰ τὸ *μ*, ὅταν ἀκολουθῇ *ι*: *μήνας*, ἢ μισόφωνο *ι*: *μιά* (24), ἀλλὰ χωρὶς *ν'* ἀκούεται ἔνα *ν* (26 δ)).

Διχειλικὸ εἶναι καὶ τὸ *φ* ποὺ προφέρομε ὅταν φυσοῦμε, λ.χ. γιὰ νὰ σβήσωμε ἓνα κερί ἀναμμένο: *φφφ*.

2. **Χειλοδοντικὰ.**—Σχηματίζονται μὲ τ' ἄπάνω δόντια καὶ τὰ κάτω χεῖλια: **φ, β.**

Χειλοδοντικὰ προφέρομε συχνὰ καὶ τὸ *μ* (*ῥ*), ὅταν ἀκολουθῇ σὲ λόγιες λέξεις χειλοδοντικὸ *φ* ἢ *β*: *ἀμφίβιο*, *σύμβολο*. Τὸ *μ* αὐτὸ μπορεῖ νὰ προφερθῇ καὶ σὰ χειλοδοντικὸ *ν* (*ῥ*).

β) **Ὀδοντικὰ.**—Σχηματίζονται στὴν περιοχὴ τῶν δοντιῶν μὲ τὴ βοήθεια τῆς γλώσσας καὶ εἶναι:

1. **Μεσοδοντικὰ.**—Σχηματίζονται μὲ τὴ γλώσσα ἀκουμπισμένη ἀνάμεσα στὰ δόντια ἢ στὰ πάνω δόντια: **δ, θ.**

2. Γλωσσοδοντικά. — Σχηματίζονται με την ἄκρη τῆς γλώσσας ἀκουμπισμένη στο πίσω μέρος τῶν πάνω δοντιῶν: **τ, ντ** ($\overline{\pi}, d$).

3. Διπλοδοντικά ἢ συριστικά. — Σχηματίζονται με τὰ δόντια ἐνωμένα καὶ με τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς γλώσσας ἀκουμπισμένο στο πάνω μέρος τῶν κάτω δοντιῶν: **σ, ζ**.

Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ τὰ **τσ, τζ**. — Σχηματίζονται ὅπως καὶ τὸ σ, ζ, ἀλλὰ με τὴν ἄκρη τῆς γλώσσας ἀκουμπισμένη στο σημεῖο τῆς ἐπαφῆς τῶν δοντιῶν.

γ) **Λαρυγγικά**. — Σχηματίζονται πιὸ πίσω στο στόμα, πρὸς τὸ μέρος ποὺ αὐτὸ ἀντικρίζει τὸ λάρυγγα, καὶ εἶναι δύο εἰδῶν: **οὐρανικά** καὶ **ὑπερωικά**.

1. Οὐρανικά. — Σχηματίζονται με τὴ μέση τῆς γλώσσας καὶ τὸ σκληρὸ οὐρανίσκο: **κ', γ', γκ' (g), χ'** ἅμα ἀκολουθεῖ φωνῆεν οὐρανικὸ σὲ λέξεις καθὼς **κυρία, γέρος, γκέμι, χήρα**.

Καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ α καὶ τὰ ὑπερωικά φωνήεντα μποροῦν νὰ προφερθοῦν σύμφωνα οὐρανικά. Γιὰ νὰ ξεχωριστῇ ὁμως αὐτὸ στὴ γραφῇ γράφομε ἀνάμεσα ἔνα ι: **κίοιλας, γιοσύρι, γκιόνης, παχιά**.

2. Ὑπερωικά. — Σχηματίζονται με τὸ πίσω μέρος τῆς γλώσσας καὶ τὸ μαλακὸ οὐρανίσκο:

κ, γ, γκ, χ ἅμα ἀκολουθεῖ ὑπερωικὸ φωνῆεν **ο, ου** καὶ τὸ **α**: **καλά ἀγόρι, γούνα, γκάζι, χῶμα**.

Λέξεις καθὼς **κόλλα - κίολα** (προφ. **κ'όλα**), **γατὶ - γιαιτὶ** (προφ. **γ'ατί**), **χώνει - χιόνι** (προφ. **χ'όνι**) διαφέρουν μόνο ὡς πρὸς τὸν πρῶτο τους φθόγγο, ποὺ εἶναι ἄλλοτε ὑπερωικὸ **κ, γ, χ** καὶ ἄλλοτε οὐρανικὸ **κ', γ', χ'**. Ἔτσι προφέρουμε με διαφορετικὸ **κ, γ, γκ, χ** τοὺς συγγενικοὺς τύπους **πλέκω - πλέκεις, ἔβγα - βγήτε, λόγος - λόγοι, μύγα - μύγες, ἀναγκάζω - ἀνάγκη, εἶχα - εἶχες**.

δ) **Γλωσσικά**. — Σχηματίζονται με τὴ γλώσσα:

λ, ν: ἡ ἄκρη τῆς γλώσσας ἀκουμπᾷ στ' ἀπάνω οὐλα.

λ', ν' (γράφονται **λι νι**, σὲ λέξεις καθὼς **εἰλιά, νιάτα**): ἡ μέση τῆς γλώσσας ἀκουμπᾷ στὸν οὐρανίσκο.

Τὰ **λ', ν'** λέγονται καὶ **οὐρανικά**. Τὰ σχηματίζουμε ἀγγίζοντας με τὴ ράχη τῆς γλώσσας τὸν οὐρανίσκο καὶ ὄχι με τὴν ἄκρη τῆς, καθὼς στ' ἀπλὰ **λ** καὶ **ν**: **ἀμυγδαλές - ἀμυγδαλιές, νά - νιά, καστανές - καστανιές**. Τὸ **λ** ὥστόσο προφέρεται συχνὰ λίγο οὐρανικά πρὶν ἀπὸ κάθε (ι): **λύκος, λείπω**.

ρ: ἡ ἄκρη τῆς γλώσσας ἀγγίζει τ' ἀπάνω οὐλα καὶ κραδαίνεται. Γι' αὐτὸ λέγεται τὸ **ρ** **τρεμόγλωσσο**.

20. Β.—Κατὰ τὴ φωνὴ ποὺ ἔχουν.—Αὐτὴ ρυθμίζεται ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ λειτουργεῖ ὁ λάρυγγας τὴ στιγμή ποὺ ἀρθρώνονται.

α) **Ἄηχα.**—Σχηματίζονται μὲ ἀνοιχτὴ τὴ σκισμάδα τῆς τραχείας:

κ, κ', π, τ, χ, χ', φ, θ, σ, τσ.

β) **Ἠχηρά.**—Σχηματίζονται μὲ τὶς φωνητικὰς χορδὰς τῆς τραχείας τεντωμένες, ἔτσι ποὺ νὰ στενεύῃ τὸ πέρασμα τῆς σκισμάδας καὶ νὰ γεννιέται ἡχηρὸς φθόγγος:

γκ, γκ', μπ, ντ, γ, γ', β, δ, ζ, τζ, λ, λ', μ, μ', ν, ν', ῥ, ρ.

Τὰ ἐξακολουθητικὰ ἡχηρά σύμφωνα, δηλαδὴ ὅλα τὰ παραπάνω, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μπ, ντ, γκ,μποροῦν νὰ τραγουδηθοῦν, ἐνῶ τ' ἄηχα, ποὺ δὲν ἔχουν φωνή, δὲν τραγουδιοῦνται. Ἔτσι τὸ λ, τὸ μ, τὸ β, ὅχι ὁμως καὶ τὸ ἄηχο φ' τὸ ζ, ὅχι ὁμως καὶ τὸ ἄηχο σ.

Καθὼς γίνεται φανερό, ἔχομε συνήθως ζευγάρια ἀπὸ σύμφωνα ποὺ σχηματίζονται στὸ ἴδιο μέρος, τὸ ἓνα τους μόνο μὲ τὸν ἀέρα ποὺ ἐκπνέομε, τὸ ἄλλο καὶ μὲ τὴ φωνὴ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ λάρυγγα:

σ - ζ : σῶζω, φ - β : φάβα, π - μπ : τὴν πάπια (προφ. τιμ. $\overline{\mu}$ πάπια).

21. Γ.—Κατὰ τὴ διάρκειά τους καὶ τὸν τρόπο ποὺ σχηματίζονται:

α) **Σιγμιαῖα ἢ ξαφνικὴ ἡχη.**—Γιὰ νὰ σχηματιστοῦν εἶναι ἀνάγκη νὰ κλειστῇ πρῶτα κάπου ἡ στοματικὴ κοιλότητα. Ἀκούονται γιὰ μιὰ στιγμή, τὴν ὥρα ποὺ τὸ στόμα ξανανοίγει ἔξαφνα:

κ, κ', π, τ, γκ, γκ', μπ, ντ, τσ, τζ.

β) **Ἐξακολουθητικὰ.**—Σχηματίζονται μὲ τὴ στοματικὴ κοιλότητα στενεμένη κάπου· ὁ ἀέρας ποὺ περνᾷ ἀπὸ ἐκεῖ γεννᾷ ἐξακολουθητικὴ τριβή. Σ' αὐτὰ βαστοῦμε τὴ φωνὴ μας ὅσο θέλομε:

γ, γ', β, δ χ, χ', φ, θ σ, ζ, λ, λ', μ, μ', ν, ν', ῥ, ρ.

22. Ἐχωριστὴ κατηγορία παρουσιάζουν τὰ **ρινικὰ** σύμφωνα. Ἐνῶ σὲ ὅλους τοὺς φθόγγους ὁ ἀέρας βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα, γιὰ νὰ σχηματιστοῦν τὰ ρινικὰ τὸ στόμα κλείνει σ' ἓνα μέρος καὶ ὁ ἀέρας βγαίνει ἀπὸ τὴ μύτη. Ρινικὰ εἶναι τὰ:

μ, μ' μάνα, μοιάζω (ἔτσι ὅταν τὸ ἀκόλουθο (ι) προφέρεται σὰ μισόφωνο καὶ δὲν ἀκούεται ἓνα ν: *μνοιάζω*). Στὸ **μ, μ'** τὸ στόμα κλείνει στὰ χεῖλια.

ν, ν' νά, νιάτα. Τὸ κλείσιμο γίνεται στὰ δόντια καὶ στὰ οὖλα.
ῥ ἀγκαλιά, ἄγγελος. Τὸ κλείσιμο γίνεται πιὸ πίσω, στὸν οὐρανίσκο.

23. Πίνακας συμφώνων

Κατὰ τὰ μέρη ποὺ σχηματίζονται		Κατὰ τὴ διάρκεια			
		Στιγμιαῖα		Ἐξακολουθητικά	
		Ἄηχα Ἡχηρά	Τριβόμενα Ἄηχα Ἡχηρά	Ρινικά Ὑγρά (Ἡχηρά)	
Χειλικὰ	διχειλικὰ	π $\overline{\mu\pi}$		μ μ'	
	χειλοδοντικά		φ β		
Ὀδοντικά	μεσοδοντικά		θ δ		
	γλωσσοδοντικά	τ $\overline{\nu\tau}$			
	διπλοδοντικά (συριστικά)	τσ $\overline{\tau\zeta}$	σ ζ		
Λαρυγγικά	οὐρανικά	κ' $\overline{\gamma\kappa'}$	χ' γ'	ῥ (γκ)	
	ὕπερωικά	κ $\overline{\gamma\kappa}$	χ γ		
Γλωσσικά	οὐρανικά			ν' λ'	
	ὕπερωικά			ν λ ρ	

24. Μισόφωνα.—Τὰ μισόφωνα εἶναι διάμεσοι φθόγγοι ἀνάμεσα στὰ φωνήεντα καὶ στὰ σύμφωνα. Τέτοια εἶναι στὴ γλώσσα μας τὸ *ι* καὶ τὸ *ου* σὲ λέξεις καθὼς *μιὰ* (ὅσο δὲν προφέρεται *μινιά*), *ἄκουα* (ὅταν προφέρεται δισύλλαβα), *οὐίσκι, σάντονιτς*. Στὸ μισόφωνο *ι* ἀγγίζει ἡ ράχη τῆς γλώσσας ἑλαφρὰ τὸν οὐρανίσκο. Στὸ μισόφωνο *ου* τὰ δύο χεῖλια ἀγγίζουν λίγο.

25. Διφθογγοί.—Δίφθογγος εἶναι ἡ γρήγορη προφορὰ δύο φωνηέντων σὲ μιὰ συλλαβή.

Ἔτσι τὸ (*αι*) στὸ *νεράιδα, ἀηδόνη*, τὸ (*οῖ*) στὸ *βόηθα, βοϊδάκι*.

Κάποτε προφέρονται διφθογγικά καὶ τὰ γειτονικά φωνήεντα ποὺ συνήθως προφέρονται χωριστά, σὲ λέξεις καθὼς *πάει, χτύπαι* κτλ.

Ἀπὸ τὰ δύο φωνήεντα τὸ ἓνα προφέρεται δυνατότερα, παίρνον-
 νας ἔτσι καὶ τὸν τόνο τῆς συλλαβῆς (36), ἄσχετα ἀπὸ τὸν τόνο τῆς λέξης
 (38) καὶ τὸ ἄλλο γρηγορώτερα. Στὸ *κελαηδῶ* τὸ *α* προφέρεται δυ-
 νατότερα καὶ ἔχει τὸν τόνο τῆς συλλαβῆς· τὸ *η* προφέρεται πιὸ ἀδύ-
 νατα. Ὅταν προφερθοῦν καὶ τὰ δυὸ φωνήεντα τοῦ διφθόγγου μὲ τὴν
 ἴδια ἔνταση, τότε δὲν ἔχομε πιὰ δίφθογγο. Στὸ *πάει* εἶναι τὸ *αι* δι-
 φθόγγος, ὄχι ὅμως καὶ στὸ *πά.ει*.

Κάποτε, ἰδίως ἀνάμεσα σὲ δύο γειτονικὲς λέξεις, μπορεῖ νὰ σχηματιστοῦν
 τ ρ ί φ θ ο γ γ ο ι, ὅταν τρία φωνήεντα προφέρωνται σὲ μιὰ συλλαβή: *Ἰωακείμ*,
Παπαϊωάννου, *βορειοηπειρωτικός*, *ὁ ἀετός*, τὸ *ἀεροπλάνο*.

26. Δίφθογγοι καταχρηστικοί. — Πολλὲς νεοελληνικὲς λέξεις
 γράφονται μὲ *ι*, *η*, *υ*, *ει*, *οι*, *υι* πού τ' ἀκολουθεῖ φωνῆεν. Ἔτσι πα-
 ρουσιάζονται τὰ συμπλέγματα *ια*, *ιο*, *ιου*, *ειε*, *οιοι* κτλ. σὲ λέξεις καθὼς
πιάνω, *παιδιοῦ*, *ποιοι* κτλ. Σ' ἐλάχιστες ἀπὸ τὶς περιστάσεις αὐτὲς ἔχει
 τὸ προταχτικὸ *ι* (*η*, *υ*, *ει* κτλ.) φωνητικὴ ἀξία μισόφωνου, ἔτσι πού νὰ
 μπορούσαμε νὰ θεωρήσωμε τὸ σύμπλεγμα σὰν ἓνα εἶδος δίφθογγο
 (λ.χ. στὸ *μιὰ*, ὅταν δὲν τὸ προφέρωμε (*μινιά*), κάποτε στὸ *πριόνι*, ὅταν
 δὲν προφέρεται τρισύλλαβα) (1).

Συνήθως κατὰ τὰ σύμφωνα πού προηγοῦνται, τὸ *ι*, *η*, *υ* κτλ.
 πού γράφομε:

α) Προφέρεται σὰ *γ'*, ὅταν προηγῇται ἡχηρὸ *μπ*, *ντ*, *β*, *δ*, *ζ*, *ρ* :
κάμπια, *κατάντια*, *βιάζομαι*, *ἄδειασα*, *μαγαζιά*, *δεκαριά*.

β) Προφέρεται συνήθως (ὄχι ὅμως σὲ ὅλους τοὺς τόπους) σὰ *χ'*,
 ὅταν προηγῇται ἄηχο *π*, *τ*, *φ*, *θ*, *σ* : *ποιές*, *ματιές*, *καρφιά*, *θειάφι*,
λοιωμα.

γ) Ὅστερ' ἀπὸ τὸ *λ*, *ν*, *κ*, *γ*, *γκ*, *χ* δὲν προφέρεται καθόλου καὶ
 χρησιμεύει μόνο γιὰ διακριτικὸ γράμμα, γιὰ νὰ δεῖξη δηλαδὴ πὼς τὰ
 προηγούμενα *λ*, *ν*, *κ*, *γ*, *γκ*, *χ* προφέρονται οὐρανικὰ *λ'*, *ν'*, *κ'*, *γ'*, *γκ'*,
χ' καὶ ὄχι ὑπερωικά : *ἐλιά*, *ἐννιά*, *γιατί* καὶ ὄχι *γατί* (19Αγ,δ).

δ) Ὅταν προηγῇται *μ*, σὲ πολλὰ μέρη προφέρουν ἓνα *ν'* στὴ θέση τοῦ
 (ι). Ἔτσι λ.χ. προφέρουν *μινιά* (*μν'ά*) τὸ *μιὰ*, *μνοιάζω* (*μν'άζω*) τὸ *μοιάζω*.

1. Ἐπειτα ἀπὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα μὲ τελευταῖο φθόγγο τὸ *ρ* δὲν προ-
 φέρομε συνήθως καταχρηστικὸ δίφθογγο : *κρυ-ώνω*, *χρει-άζομαι*.

27. Μακριοὶ φθόγγοι. — Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις τῶν τονισμένων φωνηέντων, ποὺ προφέρονται γι' αὐτὸ μακρότερα (40), μόνο ἔξαιρητικὰ ἔχομε στὴ γλώσσα μας φωνήεντα μακριά. Φωνήεντα ποὺ προφέρονται μακρότερα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα ἔχομε λ.χ. ὅταν μεταχειριζόμαστε μιὰ λέξη μ' ἔμφαση, ἢ ὅταν φωνάζωμε καὶ ὅταν θέλωμε ν' ἀκουστοῦμε μακριά: *μααάλιστα, Γιάννηη, ξεεελαααα, οὐουου*. Μποροῦμε νὰ προφέρωμε καὶ σύμφωνα μακριά, ὅταν λ.χ. λέμε: *σσ-σιωπή, πρρρ-οσοχή, ἀμμμ-έσως, τρρρ-ομερό, ὀλλλα, βάρρρδα, πφφφ, οὐσσστ*, (διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ *οὔστ*), (δισταχτικὰ) *γνναί*, (δισταχτικὰ) *μμμ τί νὰ σοῦ κάμω*, (περιμένοντας) *ἐμμμπρός*. (Γιὰ τὰ ὅμοια σύμφωνα βλ. 67 ὑπόσημ.).

28. Γενικὰ ἡ προφορὰ τῶν ἑλληνικῶν μὲ τὸ σύστημα τῶν φθόγγων τους, τὴ συχνότητά τους στὴν ὁμιλία καὶ τὴν ἐναλλαγὴ τους στὴ φράση (οἱ περισσότερες συλλαβὲς ἀπαρτίζονται ἀπὸ ἓνα σύμφωνο καὶ ἓνα φωνήεν) εἶναι ἀρκετὰ εὐήχη. Τὰ φωνήεντα, πέντε μόνο, δὲν παρουσιάζουν τὴν ποικιλία ποὺ ἔχουν ἄλλες γλώσσες· οἱ δίφθογγοι, ἂν καὶ ποικίλοι, δὲν εἶναι συχνοί. Ἀπὸ τὰ φωνήεντα τὸ *α* εἶναι τὸ πιὸ συχνό· ἀκολουθεῖ τὸ *ι*· τὸ πιὸ σπάνιο εἶναι τὸ *ου*. Τὸ *ι*, ἂν καὶ συχνότερο παρὰ στὴν ἀρχαία ἢ στὴ μεταγενέστερη γλώσσα, ἀφοῦ τόσα ἀρχαία φωνήεντα καὶ δίφθογγοι ταυτίστηκαν στὴν προφορὰ (*ι*), δὲν εἶναι ὑπερβολικὰ συχνό, ἐπειδὴ πολλὰ (*ι*) δὲ διατηρήθηκαν· τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ πῆραν τὴν προφορὰ *γ'*, *χ'* ἢ ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὸν προηγούμενό τους φθόγγο (λ.χ. τὸ *γναλιά* ἔγινε στὴν προφορὰ *γ'αλ'ά*) καὶ ἄλλα ἀντικαταστάθηκαν μὲ ἄλλον τρόπο, καθὼς λ.χ. τὸ *ἡμεῖς* μὲ τὸ *ἐμεῖς*, τὸ *ὑμεῖς* μὲ τὸ *ἐσεῖς*, τὸ *νιοί* μὲ τὸ *γιοί* (*γ'ί*) κτλ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ — ΤΟΝΟΣ

Α.—Ἑνόητες πνευστικὲς

29. Ἄν θέλωμε νὰ ἐξετάσωμε τὴ γλώσσα ἀπὸ τὴ φωνητικὴ τῆς ἀποψη, πρέπει νὰ ξεκινήσωμε ἀπὸ τοὺς φθόγγους γιὰτὶ οἱ φθόγγοι μὲ

τὴν ἀλληλοδιαδοχὴ τοὺς ἀποτελοῦν τὴν ὁμιλίαν. Καὶ αὐτοὶ δὲν προφέρονται σὲ σειρὰ ἀδιάκοπη, παρὰ ἀπαρτίζουν *ἐνότητες πνευστικές*, μεγαλύτερες ἢ μικρότερες, πού χωρίζονται μεταξὺ τους.

Σταματοῦμε κάθε τόσο ὅταν μιλοῦμε, ὅχι μόνο γιὰ ν' ἀνανεώσωμε τὸν ἄέρα στοὺς πνεύμονές μας, ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ νόημα τοῦ λόγου μας, γιὰ νὰ μᾶς καταλάβουν καλύτερα. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ εἶναι πού ρυθμίζει τὴ συχνότητα καὶ τὴ διάρκειαν τῶν διακοπῶν, καθὼς καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν πνευστικῶν ἐνοτήτων πού ἀνταποκρίνονται σὲ κάποιον νόημα καὶ ξεχωρίζονται στὴ γραφὴ μὲ τὰ σημεῖα τῆς στίξης.

30. Οἱ γραμματικές λέξεις δὲν ἀντιστοιχοῦν σὲ πνευστικές ἐνότητες.—Ὅταν λοιπὸν μιλοῦμε δὲ σταματοῦμε σὲ καθεμίαν ἀπὸ τὶς λέξεις, ὅπως τὶς διδάσκει ἡ γραμματικὴ, καὶ πού ἔχει ἡ καθεμίαν τὸ νόημά της. Ἀποτελοῦν αὐτὲς *λογικὲς ἐνότητες*, ὅχι ὅμως καὶ ἐνότητες πνευστικές, ἀκουστικές, φωνητικές. Ἀνάμεσα στὶς λέξεις δὲν ὑπάρχουν συνήθως στὴν ὁμιλίαν ὅρια πραγματικά, φωνητικά — ἐκτὸς φυσικά ὅταν λέγονται μόνες τους. Γι' αὐτό, ὅταν ἀκοῦμε νὰ μιλοῦν γλώσσα πού δὲν τὴν ξέρομε, δὲν μποροῦμε νὰ μαντέψωμε τὰ ὅρια τῶν λέξεων. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο οἱ ἀμόρφωτοι καὶ τὰ παιδιὰ δὲν ξεχωρίζουν εὐκολὰ τὶς λέξεις τῆς μητρικῆς τους γλώσσας· γράφουν λ.χ. *τουπατέραμον* δηλ. *τοῦ πατέρα μου*, *νασουτοπῶ* δηλ. *νὰ σοῦ τὸ πῶ*.

Στὸ περιστατικὸ αὐτό, πὼς δὲν ὑπάρχουν στὴν ὁμιλίαν ὑποχρεωτικά ὅρια ἀνάμεσα στὶς λέξεις, στηρίζονται τὰ φαινόμενα τῆς *συναλοιφῆς* (ἐκθλιψή, ἀφαίρεσις, κράσις) καὶ γενικότερα τῆς *συμπροφορᾶς* (Βλ. Α' μέρ., Ἔκτο κεφ.). Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιστάσεις συμβαίνουν ἀνάμεσα σὲ δυὸ γειτονικὰς λέξεις οἱ ἴδιες ἀλλαγὰς πού παρουσιάζονται καὶ στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς λέξης, ἀκριβῶς ἐπειδὴ καὶ οἱ γειτονικὰς προφέρονται χωρὶς διακοπή, σὰ νὰ ἦταν μιὰ λέξις, ὅπως καὶ εἶναι ἀπὸ φωνητικὴ ἄποψη.

Ἔτσι λ.χ. ὅταν λέμε *ἄς βγῇ* προφέρουμε (*αῖβγι*), λέγοντας *ζ* ἀντὶ σ ἐμπρὸς στὸ *β*, ὅπως λέμε καὶ τὸ *σβήνω* μὲ *ζ* : (*ζβίνο*). Καὶ τὸ τὸν *πατέρα* τὸ προφέρουμε *τομ.μπατέρα*, ὅχι μόνο προφέροντας *μ* στὴ θέσιν τοῦ *ν*, ἀλλὰ καὶ λέγοντας τὸ *π* σὰ νὰ ἦταν (*μπ*), ἀκριβῶς ὅπως καὶ στὸ ἐμπρὸς δὲ λέμε (*ἐμπρός*) παρὰ (*ἐμ.μπρός*).

B.—Ἑνότητες τονικῆς

31. Ὅλα τὰ κομμάτια μιᾶς πνευστικῆς ἐνότητος δὲ χτυποῦν στὰ αὐτιά μας μὲ τὴν ἴδια ἔνταση. Ὅταν ἀκοῦμε μιὰ φράση, μερικὲς συλλαβές της ἀκούονται πρὸ δυνατὰ καὶ — ἂν δὲν εἴμαστε τόσο κοντὰ στὸν ὁμιλητὴ — πρὸ καθαρά, ἔτσι πού νὰ τὶς ξεχωρίζουμε καλύτερα. Στὴ φράση λ.χ. *θὰ σοῦ τὸ ἔλεγα ἂν τὸ ἤξερα ἀπὸ πρωτύτερα*, οἱ συλλαβές *ἐ- τοῦ ἔλεγα*, *ἦ- τοῦ ἤξερα* καὶ *-τὺ- τοῦ πρωτύτερα* προφέρονται ἀπὸ τοὺς πνεύμονες μὲ μεγαλύτερη ἔνταση, ἔτσι πού κραδαίνονται δυνατότερα οἱ χορδές.

Γύρω ἀπὸ τὶς συλλαβές πού τονίζονται δυνατότερα, τὶς *τονισμένες*, μοιράζονται οἱ ἄλλες συλλαβές, οἱ *ἄτονες*, ἐκεῖνες δηλαδὴ πού τονίζονται λιγότερο δυνατά, μὲ δευτερώτερη ἔνταση, ἢ ἀδύνατα, καὶ ἀποτελοῦν μαζί τους *ἐνότητες τονικῆς* :

(*θασουτοῖελα*), (*ανῆτοῖερα*), (*ἀποπροτίερα*).

Οἱ ἐνότητες αὐτὲς μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἀποτελοῦν *φωνητικὲς φράσεις* ἢ *φωνητικὲς λέξεις*.

Τὶς φωνητικὲς λέξεις τὶς ἀποτελοῦν συνήθως λίγες λέξεις γραμματικῆς, ἐνωμένες στενότερα μεταξὺ τους μὲ τὸ νόημά τους.

Ἡ δυνατότερα τονισμένη συλλαβὴ μιᾶς τονικῆς ἐνότητος βρίσκειται πάντα στὴ λέξη μὲ τὴν κυριότερη σημασίαν.

Συνήθως τὸν τόνο τῆς φωνητικῆς λέξης τὸν παίρνει τ' ὄνομα, ἢ ἀντωνυμία καὶ τὸ ρῆμα, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι μονοσύλλαβα (*ζῶ, πιάς, φῶς*, *ἔσβησε τὸ φῶς*), ἢ καὶ ἄκλιτα μονοσύλλαβα (*ναὶ σοῦ εἶπα, χτες ἔφυγε*).

32. Καθὼς ἔγινε φανερό, σὲ μιὰ τονικὴ ἐνότητα ἀνήκουν συνήθως δύο ἢ περισσότερες λέξεις, πού ἢ μιὰ εἶναι σημαντικότερη ἀπὸ τὶς ἄλλες, ἀλλὰ ἢ καὶ ἑκάστη λέξη βρίσκεται σχεδὸν πάντοτε μέσα στὴν ἴδια τονικὴ ἢ φωνητικὴ ἐνότητα καὶ δὲ χωρίζεται σὲ δύο. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι, ἡ γραμματικὴ λέξη δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ φωνητικὴ, καὶ γράφοντας χωριστὰ τὴν καὶ ἑκάστη γραμματικὴ λέξη, συνήθως μὲ τὸν τόνο της, δὲ λογαριάζουμε πάντα ἐκεῖνο πού προφέρομε καὶ πού τονίζομε στὴν πραγματικότητα.

33. Μέσα στὴ φωνητικὴ λέξη τὸ τελικὸ σύμφωνο μιᾶς γραμμα-

τικῆς λέξης ἀνήκει συνήθως στὴν ἀρχικὴ συλλαβὴ τῆς ἀκόλουθης : τοὺς περιμένω στὴν αὐτὴ συλλαβίζεται φωνητικὰ (του-σπε-ρι-μέ-νο-στι-να-βλί).

Ἀπὸ τὴ δυσκολία νὰ ξεχωρίσωμε μέσα στὴ φωνητικὴ λέξη τὰ ὅρια τῶν γραμματικῶν λέξεων γίνονται ἀπὸ παιδιὰ καὶ μεγάλους οἱ παρανοήσεις, ὅταν ὁ ἀκροατὴς δὲν καταλαβαίνει σωστὰ ἐκεῖνο ποὺ ἀκουσε καὶ μπερδεύη λ.χ. *μέ τάξη — μετάξι, καὶ ντυμένη — κεντημένη, τὸ νόμο — τὸν ὄμο, τοὺς πόρους — τοὺς σπόρους, θ' ἀκυρωθῇ (λ.χ. ὁ νόμος) — θὰ κυρωθῇ, ἔχεις πιρουνία — ἔχει σπιρουνία.*

Ἡ συλλαβὴ καὶ ὁ τόνος της

34. Φθόγγοι ποὺ προφέρονται μὲ τὴν ἴδια δύναμη δὲ χτυποῦν στ' αὐτιά μας μὲ τὴν ἴδια ἔνταση. Ὅταν λ.χ. λέμε *δές*, τὸ ε ἀκούεται καλύτερα ἀπὸ τὸ *δ* καὶ ἀπὸ τὸ *ς*, ἐνῶ ὅλα τοὺς εἰπώθηκαν μὲ τὴν ἴδια δύναμη τῆς πνοῆς. Ἀλλὰ ὁ ἀέρας βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα πιὸ ἀνεμπόδιστος στὸ ε παρὰ στὸ *δ* καὶ στὸ *ς*.

Ἔτσι ἔχουν οἱ διάφοροι φθόγγοι ἄνιση ἡχηρότητα (15, 20). Γενικά, ἀκούονται τὰ φωνήεντα καλύτερα καὶ ἀπὸ πιὸ μακριὰ παρὰ τὰ ἡχηρὰ σύμφωνα, καὶ αὐτὰ πάλι καλύτερα ἀπὸ τ' ἄηχα.

Ἡ ἡχηρότητα τῶν φθόγγων, συνδυασμένη μὲ τὴν πνευστικὴ τοὺς δύναμη, καθορίζει τὴν ἔνταση μὲ τὴν ὁποία προφέρονται κάθε φορὰ, ἢ τὸν *τόνο* τοὺς, καὶ ἡ ποικιλία ποὺ παρουσιάζεται κάθε φορὰ κατὰ τοὺς φθόγγους ποὺ γειτονεῦουν καθορίζει τὴ σύσταση καὶ τὰ ὅρια τῶν συλλαβῶν.

35. Συλλαβὴ εἶναι ὁμάδα ἀπὸ φθόγγους ποὺ χωρίζονται ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς μὲ τὴ διαφορετικὴ ἔνταση (ἀπότομη ἐλάττωσις τῆς φωνῆς) τοῦ τόνου τοὺς. Αὐτὸ γίνεται ἢ ἐπειδὴ ἐλαττώθηκε ἡ πνευστικὴ δύναμη ἢ ἐπειδὴ παρουσιάζεται φθόγγος λιγότερο ἡχηρὸς ἀνὰ μεσα σὲ δύο ἡχηρότερους.

Ἄν προφέρωμε ἓνα φωνῆεν λ.χ. τὸ *α* ἀπλώνοντας τὴ φωνή, καὶ μὲ τὴν ἴδια δύναμη (*ααα*) ἢ δυναμώνοντας (*αά*) ἢ ἀδυνατίζοντάς την σιγὰ σιγὰ (*αά*), ἢ ἀκόμη καὶ δυναμώνοντας στὴν ἀρχὴ καὶ ἀδυνατίζοντάς την πρὸς τὸ τέλος (*αά*), ἔχομε τὸ αἶσθημα πὼς προφέρωμε τὸ ἴδιο πάντα μακρόχρονο *αα*. Ἄν ὅμως, ἀφοῦ ἀδυνατίσωμε τὴ φωνή μας τὴν ξαναδυναμώσωμε (*αά*), ἔχομε τὴν ἐντύπωση πὼς προφέρωμε δύο συλλαβές.

Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ ὅταν ἔχομε δύο ἢ περισσότερους γειτονικοὺς φθόγ-

γους. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ὅμως δὲν ἔχομε μόνον τὴ διαφορὰ τῆς πνευστικῆς δυνάμεως παρὰ καὶ τὴ διαφορετικὴ ἡχηρότητα τῶν φθόγγων. Λ.χ. στὴ λέξι *ἀρ-παχτήκαν* τὸ ρ ἀνήκει ἀκόμη στὴν πρώτη συλλαβὴ *αρ*, ἐπειδὴ ὁ τόνος πάει ἀδυνατίζοντας ἀπὸ τὸ α στὸ ρ. Τὸ π πάλι, ποὺ ἔχει τὸν πιὸ ἀδύνατον τόνο ἀνάμεσα στὸ ρ καὶ τὸ δευτέρου α, πάει μετὰ τὴ δευτέρῃ συλλαβῇ, καὶ πάλι τὸ *ἄηχο χ* καὶ τὸ *ἄηχο τ* ἀνήκουν στὴν τρίτῃ συλλαβῇ, ποὺ ἀρχίζει μετὰ τὸ δυνάμωμα τοῦ συλλαβικοῦ τόνου.

36. Συλλαβικὸς τόνος ὀνομάζεται ὁ πιὸ δυνατὸς τόνος τῶν φθόγγων μιᾶς συλλαβῆς. Τὸ συλλαβικὸν τόνον τὸν ἔχει στὰ ἑλληνικὰ πάντοτε ἓνα φωνῆεν, τὸ φωνῆεν τῆς συλλαβῆς, ποὺ εἶναι καὶ πιὸ ἡχηρὸ ἀπὸ τοὺς ἄλλους φθόγγους. Τὰ σύμφωνα — πραγματικὰ σύμφωνα στὴν περίστασιν αὐτὴ — μποροῦν νὰ σχηματίσουν συλλαβὴ μόνον ἂν ὑπάρχῃ κοντὰ τοὺς καὶ ἓνα φωνῆεν.

Σὲ πολλὰς λέξεις ὑπάρχουν συλλαβὲς ποὺ ἀπαρτίζονται μόνον ἀπὸ φωνῆεν : *ἔ-λα*, *ἄ-νά-βω*, *κλαί-ω*, καὶ εἶναι συχνὰς οἱ λέξεις ποὺ ἔχουν συλλαβὲς ἀπὸ σύμφωνον καὶ φωνῆεν : *σή-κω* *πά-νω* *τώ-ρα*, *παι-δί μου*, *νὰ σοῦ δώ-σω* *κά-τι*.

Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ἔχη μία συλλαβὴ μόνον σύμφωνα. Στὰ ἑλληνικὰ γίνεται αὐτὸ μόνον σὲ μερικὰ ἐπιφωνήματα : *πατ!* ἢ κάποτε σὲ μερικὰς ξενικὰς λέξεις. Ὅταν λ.χ. ποῦμε *ἔχασε τὸ μονόκλ του*, ἡ λέξι *μονόκλ* προφέρεται τρισύλλαβον : *μο - νο - κλ*.

37. Τὰ ὄρια τῆς συλλαβῆς.—Ὁ χωρισμὸς τῶν συλλαβῶν γίνεται στὸ σημεῖον τῆς ἐλάχιστης ἔντασης. Στὰ ἑλληνικὰ ἓνα σύμφωνον ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήεντα ἀνήκει στὴν ἀκόλουθον συλλαβῇ, γιὰτὶ μετὰ αὐτὸ ἀρχίζει τὸ ξαναδυνάμωμα τῆς φωνῆς : *ἔ - λα*.

Δύο σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, κατὰ τὸ εἶδος τοὺς καὶ τὴν ἡχηρότητα τοὺς πηγαίνουν στὴν ἀκόλουθον συλλαβῇ (*πέ-τρα*) ἢ χωρίζονται (*ἀρ-γά*).

Ὁ τόνος τῆς γραμματικῆς λέξης

38. Κάθε πολυσύλλαβον λέξι ἔχει μιὰ συλλαβὴν ποὺ ξεχωρίζει ἀπὸ τὰς ἄλλας μετὰ τὸν τόνον, ποὺ προφέρεται δηλ. δυνατότερα ἀπὸ τὰς ἄλλας συλλαβὰς : *χαρά*, *τραγοῦδι*.

39. Λέξεις μονοσύλλαβες τονισμέναι στὴ φράσιν.—Συχνὰ προφέρονται καὶ οἱ μονοσύλλαβες λέξεις μετὰ τόνον, ποὺ τὰς κάνει

καὶ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὶς ἄτονες μονοσύλλαβες ἢ ἀπὸ τὶς ἄτονες συλλαβὰς τῶν ἄλλων λέξεων: τὸ *φῶς μου*, *νά τον*, *ἔ σύ, τί κλαῖς*; (31).

Ὁ τόνος ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι ὅ,τι λέγεται τόνος τῆς πολυσύλλαβης λέξης, πού γιὰ νὰ τὸν πάρῃ πρέπει νὰ ἔχῃ τουλάχιστο δύο συλλαβὰς. Εἶναι τόνος τῆς τονικῆς ἐνότητος, τῆς φράσης, πού τὸν παίρνει ἡ μονοσύλλαβη λέξις γιὰ τὸ νόημά της. Οἱ μονοσύλλαβες λέξεις πού παίρνουν τὸν τόνο τῆς φράσης εἶναι:

α) Κλιτὰ προπάντων μέρη τοῦ λόγου πού ἔχουν τὴν κυριότερη σημασίαν στὴ φράσις: *νά μοῦ τὸ πῆς* (ἀλλὰ καὶ αὐτὸς *ζῇ μόνος*).

β) Μερικὰ μόρια ἐμφατικὰ ἢ ἄλλες λέξεις πού λέγονται στὴ φράσις πάντοτε μὲ τόνο: *μά τὴν ἀλήθεια*, *ἡ ἐγὼ ἡ ἐσύ, τί λέει*; *ποῖος ἐφυγε*;

γ) Μόρια καὶ ἄλλα ἄκλιτα πού λέγονται κάποτε στὴ φράσις μὲ ἔμφασις: *νά σοῦ πῶ* (ἀλλὰ καί: *νά σοῦ πῶ*), *καὶ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος*.

Ὑπάρχουν φυσικὰ καὶ λέξεις μὲ περισσότερες ἀπὸ μιὰ συλλαβὴ πού μπορεῖ νὰ εἰπωθοῦν στὴ φράσις μὲ ἔμφασις. Λ. χ. τὸ ἐρωτηματικὸ *ποιανοῦ* (*ποιανοῦ ὄνομα*;) τονίζεται διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ *καποιανοῦ*: τὸ ἐρωτηματικὸ *γιατί* (ἀκόμη καὶ ὅταν βρίσκεται σὲ πλάγιον λόγον, ὡς καὶ τότε ὁ τόνος εἶναι ἀλλιώτικα χρωματισμένος [πρβλ. *γιατί ἐφυγε*; καὶ *δὲν καταλαβαίνω γιατί ἐφυγε*]), διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ αἰτιολογικὸ *γιατί*, πού ἔχει μόνον τὸν τόνο τῆς πολυσύλλαβης λέξης, συνήθως μάλιστα ἀδυνατισμένον.

40. Ἡ φύσις τοῦ τόνου τῆς λέξης.— Μπορεῖ νὰ προφέρωμε ἕνα φωνῆεν:

α) μὲ μακρύτερην φωνὴν ἀπὸ ἕνα ἄλλο.

β) μὲ διαφορετικὸν τόνον, δηλαδή μὲ φωνὴν ψηλότερην στὴ μουσικὴν κλίμακα, καὶ

γ) μὲ φωνὴν πιο δύνατην, μὲ μεγαλύτερην ἐκπνευστικὴν δύναμιν.

Ὅταν ἡ φωνὴ ὑψώνεται, λέμε πὼς ἔχομε *μουσικὸν τόνον*.

Ὅταν ἡ φωνὴ γίνεται δυνατότερη, λέμε πὼς ἔχομε *δυναμικὸν ἢ ἐντατικὸν τόνον*.

Ὁ τόνος τῆς γλώσσας μας ἔχει γιὰ συστατικά του στοιχεῖα καὶ τὴ δύναμη καὶ τὸ μουσικὸ ὕψος καὶ τὸ μάκρος. Δηλαδή τὸ τονισμένο φωνῆεν προφέρεται ὄχι μόνο πιὸ δυνατὰ ἀπὸ τ' ἄλλα, παρὰ καὶ ψηλότερα καὶ μακρύτερα, ἂν καὶ συνήθως δὲν τὸ αἰσθανόμαστε: ἔχετε, ὁ δρόμος.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Οί φθόγγοι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας

41. *Φθόγγοι* εἶναι οἱ ἀπλῆς φωνῆς ποὺ σχηματίζουν τὶς λέξεις. Ἐτσι ἡ λέξη *ἔλα* σχηματίζεται ἀπὸ τοὺς τρεῖς φθόγγους *ε, λ, α*.

Οἱ φθόγγοι τῆς γλώσσας μας εἶναι οἱ ἀκόλουθοι :

α, ε, ι, ο, ου, β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, π, ρ, σ, τ, φ, χ, μπ, ντ, γκ, τσ, τξ.

Τὰ γράμματα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας

42. *Γράμματα* ἢ *ψηφία* εἶναι τὰ γραπτὰ σημάδια ποὺ παριστάνουν τοὺς φθόγγους.

Τὸ *ε*, τὸ *λ* καὶ τὸ *α* εἶναι γράμματα ποὺ τὰ γράφομε γιὰ νὰ παραστήσωμε τοὺς φθόγγους ποὺ προφέρομε λέγοντας *ἔλα*.

Τὰ διάφορα γράμματα ποὺ μεταχειριζόμαστε γιὰ νὰ γράψωμε τοὺς φθόγγους τῆς γλώσσας μας ἀπαρτίζουν τὸ *ἀλφάβητο τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας* ἢ τὸ *ἐλληνικὸ ἀλφάβητο*.

43. Τὰ *γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου* εἶναι 24 καὶ κατατάσσονται σύμφωνα μὲ σειρὰ καθιερωμένη ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ ὀνομάζεται *ἀλφαβητικὴ σειρά*.

Τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου εἶναι μαζί με τὰ ὀνόματά τους τ' ἀκόλουθα :

α <i>A</i> ἄλφα	η <i>H</i> ἥτα	ν <i>N</i> νὶ	τ <i>T</i> τὰ (ταῦ)
β <i>B</i> βῆτα	θ <i>Θ</i> θῆτα	ξ <i>Ξ</i> ξὶ	υ <i>Υ</i> ὕψιλο
γ <i>Γ</i> γάμα	ι <i>I</i> γιώτα	ο <i>O</i> ὀμικρο	φ <i>Φ</i> φὶ
δ <i>Δ</i> δέλτα	κ <i>K</i> κάπα	π <i>Π</i> πὶ	χ <i>X</i> χὶ
ε <i>E</i> ἔψιλο	λ <i>Λ</i> λάμδα	ρ <i>P</i> ρὸ	ψ <i>Ψ</i> ψὶ
ζ <i>Z</i> ζῆτα	μ <i>M</i> μὶ	σ <i>Σ</i> σίγμα	ω <i>Ω</i> ὠμέγα

Ἡ ἀλφαβητικὴ σειρὰ εἶναι πολὺ χρήσιμη. Σύμφωνα με αὐτὴ κατατάσσομε καὶ ζητοῦμε τὶς λέξεις στὰ λεξικά ἢ ταξινομοῦμε διάφορα ὀνόματα.

44. Ἱστορικὴ παρατήρηση.—Τὸ ἀλφάβητό μας, ὀνομασμένο ἔτσι ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα του ψηφία, εἶναι τὸ ἴδιο πού εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Γεννήθηκε ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ ἀλφάβητο μετὰ τὴ μεσολάβηση πιθανότατα τοῦ φοινικικοῦ, στὴν ἀρχὴ τῆς πρώτης προχριστιανικῆς χιλιετηρίδας. Ἐξαρχῆς ὥστόσο ἀλλὰ καὶ ἀργότερα τροποποίησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ ξένο ἀλφάβητο, καμωμένο γιὰ γλώσσα ξένη, ὥστε νὰ παριστάνη ὅσο γίνεται καλύτερα τοὺς φθόγγους τῆς δικῆς τους γλώσσας.

Ἀντιστοιχία φθόγγων καὶ γραμμάτων

45. Δὲν ὑπάρχει πάντοτε ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στοὺς φθόγγους καὶ στὰ γράμματα τῆς γλώσσας μας.

Ἐπάρχουν σ' αὐτὴ φθόγγοι πού δὲν παριστάνονται μετὰ ἀντίστοιχα γράμματα. Τέτοιοι εἶναι οἱ φθόγγοι *ου, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ*.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὑπάρχουν γράμματα πού παριστάνουν τὸν ἴδιο φθόγγο : *ο - ω (ὦμος)*.

46. Παρατήρηση.—Ἐνῶ τὸ ἀλφάβητο εἶναι ἴδιο γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες πού γράφουν τὴ γλώσσα τους, ἡ προφορὰ του δὲν εἶναι ἐνιαία. Πολλῶν γραμμάτων ἡ προφορὰ διαφέρει ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, κατὰ τὰ ἰδιώματα, κάποτε καὶ κατὰ τὴν ἀτομικὴ προφορὰ τοῦ καθενός. Πρώτυπη προφορὰ μπορεῖ νὰ λογαριασθῇ σήμερα ἡ ἀθηναϊκὴ, θεμελιωμένη προπάντων στὴν προφορὰ τοῦ πελοποννησιακοῦ ἰδιώματος.

Φωνήεντα καὶ σύμφωνα

47. Οἱ φθόγγοι διαιροῦνται σὲ *φωνήεντα* καὶ σὲ *σύμφωνα*.

Φωνήεντα εἶναι οἱ φθόγγοι πού μποροῦν νὰ σχηματίσουν μόνοι τους συλλαβή : *α, ι*.

Φωνήεντα λέγονται καὶ τὰ γράμματα πὺν τοὺς παριστάνουν.

Σύμφωνα εἶναι οἱ φθόγγοι πὺν δὲν μποροῦν νὰ σχηματίσουν μόνου τοὺς συλλαβή: π, θ.

Σύμφωνα λέγονται καὶ τὰ γράμματα πὺν τοὺς παριστάνουν.

48. Παρατήρηση.—Σύμφωνα μὲ αὐτὰ οἱ ὄροι *φωνήεν* καὶ *σύμφωνο* σημαίνουν καὶ τοὺς φθόγγους καὶ τὰ γράμματα. Θὰ ἦταν γι' αὐτὸ ἀνάγκη νὰ τὰ ξεχωρίζουμε μὲ διαφορετικὰ ὀνόματα, μιλώντας ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος γιὰ «*φθογγοφωνήεντα*» καὶ «*φθογγοσύμφωνα*» καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο γιὰ «*γραμματοφωνήεντα*» καὶ «*γραμματοσύμφωνα*». Γιὰ νὰ μὴν καταφεύγουμε ὅμως σὲ παρόμοιους ὄρους, μιλοῦμε γενικά καὶ ἀδιάφορα γιὰ φωνήεντα καὶ γιὰ σύμφωνα (λ.χ. «τὸ α»), καὶ ἀπὸ τὸ νόημα καθορίζεται ἡ σημασία τοὺς καθαρότερα. Ὅταν χρειάζεται μεγαλύτερη ἀκρίβεια, ἀναγράφονται στὸ βιβλίον αὐτὸ τὰ γράμματα μέσα σὲ παρένθεση (ἢ ἀποδίνονται μὲ λατινικὰ ψηφία) γιὰ νὰ δειχτῇ πῶς ὁ λόγος εἶναι γιὰ φθόγγους. Ἔτσι λ.χ. «ὔστερ' ἀπὸ τὸ (ι)» σημαίνει «ὔστερ' ἀπὸ τὸ φθόγγο ι», πὺν μπορεῖ νὰ γράφεται ἀδιάφορα μὲ ι ἀλλὰ καὶ μὲ η, ει, οι, υι. Τὸ (σ) σημαίνει ὁ φθόγγος σ καὶ ὄχι τὸ γράμμα, πὺν μπορεῖ νὰ ἔχη καὶ τὴν προφορὰ τοῦ ζ, ὅπως στὸ *σβήνω* (69).

49. Φωνήεντα εἶναι τὰ γράμματα α, ε, η, ι, ο, υ, ω.

Σύμφωνα εἶναι τὰ γράμματα β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, ξ, π, ρ, σ ἢ ς, τ, φ, χ, ψ.

Ἀπὸ τὰ φωνήεντα τὸ η καὶ τὸ υ προφέρονται ὅπως καὶ τὸ ι: *νίκη*, *ὕνι*.

Τὸ ω προφέρεται ὅπως καὶ τὸ ο: *ὦμος*.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γιὰ λέξεις πὺν γράφονται μὲ ι, η, υ, ο, ω, βλ. Παράρτημα.

50. Ἀπὸ τὰ ἑπτὰ φωνήεντα:

α) δύο, τὸ ε καὶ τὸ ο, ὀνομάζονται *βραχύχρονα*,

β) δύο, τὸ η καὶ τὸ ω, ὀνομάζονται *μακρόχρονα* ἢ *μακριά*, καὶ

γ) τρία, τὸ α, τὸ ι καὶ τὸ υ, ὀνομάζονται *δίχρονα*.

51. Ἱστορικὴ παρατήρηση.—Στὴν ἀρχαία ἐποχὴ προφερόταν τὸ η σὰ μακρὺ ε, σὰν *εε* περίπου, τὸ ω σὰ μακρὺ ο, σὰν *οο* περίπου, καὶ τὰ φωνήεντα α, ι, υ ἄλλοτε ἔτσι, σὰν ἀπλά α, ι, υ, καὶ ἄλλοτε σὰ μακριά α, ι, υ, δηλαδὴ σὰν *αα*, *ιι*, *υυ* περίπου.

Ἀρχικά καὶ τελικά γράμματα

52. Τὸ πρῶτο γράμμα σὲ μιὰ λέξη λέγεται *ἀρχικό*· τὸ τελευταῖο *τελικό*. Ὅλα τ' ἄλλα γράμματα λέγονται *ἐσωτερικά*.

53. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Σὲ κάθε λέξη πού τελειώνει σὲ (σ) γράφομε *ς* τελικό: *φῶς*.

Γράφεται *σ* καὶ στὰ σύνθετα, ἀρχαῖα ἢ νέα, στὸ τέλος τοῦ πρώτου συνθετικού: Ἑλλησποντος, ὥστόσο, ἄλλωστε, ὁποιοσδήποτε.

Τελικὰ σύμφωνα

54. Τελικὰ σύμφωνα ἔχει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τὸ *ς* καὶ σὲ πολλές περιστάσεις τὸ *ν*: *οὐρανός, τῶν παιδιῶν*.

Σὲ ἄλλα σύμφωνα, κάποτε καὶ σὲ δύο, τελειώνουν:

α) Μερικὰ ἐπιφωνήματα καὶ λέξεις μιμητικές: *ἄχ! οὐφ! μπλούμ! κρίτς κράτς! οὐστ!*

β) Πολλὲς ξένες λέξεις: *χερουβείμ, Βηθλεέμ, Ἰσαάκ, ζενίθ, νίκελ, τράστ, σάντουιτς, Σονέζ, Μωάμεθ, Κάνιγκ*.

γ) Μερικοὶ συγκομμένοι τύποι λέξεων, πού συνοδεύονται ὁμως πάντοτε ἀπὸ ἄλλη λέξη: *πάρ' τη, διῶχ' τους, κὺρ Γιάννης*.

Διπλὰ γράμματα

55.—Τὰ γράμματα *ξ* καὶ *ψ* λέγονται **διπλά**, γιατί παριστάνουν ἀπὸ δύο φθόγγους, τοὺς φθόγγους *κσ* καὶ τοὺς φθόγγους *πσ*: *λοξός, ψυχή, ψάξε, ξεπαχνίζω, ἐξάπαλμος*.

56. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὸ (*πσ*) γράφεται παντοῦ μὲ *ψ*: *ψητό, ψαράς, Λιψία, Ἀψβοῦργοι, Λεσσέψ*.

Τὸ (*κσ*) γράφεται μὲ *ξ* ἐκτὸς στίς λέξεις πού ἔχουν πρῶτο συνθετικό τὸ *ἐκ*: *ἔξω, ἄξιος, Ἐυλόκαστρο, Ὁξφόρδη—ἐκστατικός, ἐκστρατεία*.

Δίψηφα

57. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γράμματα πού εἶδαμε μεταχειριζόμαστε καὶ μερικοὺς συνδυασμοὺς ἀπὸ δύο γράμματα. Οἱ συνδυασμοὶ αὗτοὶ ὀνομάζονται **δίψηφα**.

Μεταχειριζόμαστε τὰ δίψηφα γιὰ νὰ παραστήσωμε φθόγγους πού τὸ ἀλφάβητό μας δὲν ἔχει ξεχωριστὰ ψηφία νὰ τοὺς ἀποδώσῃ, εἴτε καὶ γιὰ φθόγγους πού ἔχουν τὰ ψηφία τους.

Δίψηφα εἶναι τ' ἀκόλουθα:

A.— Δίψηφα φωνήεντα

58. α) Τὸ **ου** γιὰ τὸ φθόγγο (ου): οὐρά, τοῦ βουνοῦ.

β) Τὸ **αι**, πὺν προφέρεται ὅπως καὶ τὸ **ε**: σημαῖες.

γ) Τὸ **ει**, τὸ **οι** καὶ τὸ **υι**, πὺν προφέρονται ὅπως καὶ τὸ **ι**: κλείνει, οἱ κάτοικοι, νίοθετῶ.

Τὰ δίψηφα φωνήεντα εἶναι μακρόχρονα.

59. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γράφονται μὲ **υι** οἱ λέξεις: ἄρπυια, νίοθετῶ, νίοθεσία.

Διασάφηση.—Γράφονται μὲ **υ** ἡ **μύγα**, καὶ μὲ **ι** τὰ **γίος**, **γίοκας**, **παργίος**, **ψυχογίος**, **μητριά**, **πατριός**, **δρυγιά** κτλ.

Γιὰ λέξεις πὺν γράφονται μὲ **αι**, **ει**, **οι** βλ. Παράρτημα.

B.— Δίψηφα σύμφωνα

60. α) Τὸ **μπ**, τὸ **ντ** καὶ τὸ **γκ**: μπαρμπούνι, ντύνομαι, γκρεμίζω.

Τὰ δίψηφα **μπ**, **ντ**, **γκ** βρίσκονται σὲ πολλὰς λέξεις:

1.— Στὴν ἀρχὴ τοὺς: **μπαίνω**, **μπαοῦλο**, **ντροπὴ**, **γκέμι**.

2.— Μέσα στὴ λέξη ἔπειτα ἀπὸ σύμφωνο: **μπάρμπας**, **καμπαρντίνα**, καὶ σπανιότερα ὕστερ' ἀπὸ φωνῆεν (σὲ ὀνοματοποιεῖς καὶ σὲ ξένες λέξεις συνήθως): **ἀναμπουμπούλα**, **μπαμπούλας**, **νταντανίζω** — **καραμπίνα**, **ρεπούμπλικα**, **Γιουγκοσλαβία**.

Σὰν **γκ** προφέρεται καὶ τὸ **γγ** στοὺς τύπους (ἐ)γγίζω, (ἐ)γγόνι⁽¹⁾, πὺν ἔχασαν τὸ ἀρχικὸ τοὺς φωνῆεν.

61. β) Τὸ **τσ** καὶ τὸ **τζ**: **τσιμπῶ**, **ἔτσι**, **κοριτσιότικος**, **Ἑλενίτσα**, **Μπότσαρης**, **Τσιμισκῆς**—**τζάμι**, **τζίτζικας**, **τζίτζιφο**, **χαιτζῆς**, **Καρατζᾶς**, **Τζαβέλας**.

Παρατήρηση.— Τὸ **τσ** καὶ τὸ **τζ** παριστάνουν δυὸ φθόγγους διαφορετικούς, πὺν ξεχωρίζουν πάντοτε στὴν προφορὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ μπερδεύωνται, καθὼς γίνεται συχνά.

62. Σὲ πολλὰς λέξεις πρὶν ἀπὸ τὸ **τζ**, **τσ** ὑπάρχει ἓνα **ν**: **νεράντζι**, **βιολοντσέλο**.

1. Σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας προφέρουν τὰ δίψηφα **μπ**, **ντ**, **γκ** σὰ νὰ ἦταν ρινικὰ συμπλέγματα (71).

Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ὑπάρχουν κάθε φορὰ δύο φθόγγοι : τὸ *ν* καὶ ἓνα *τζ* ἢ *τσ* ποὺ ἀκολουθεῖ.

Τὰ συμπλέγματα *ντζ*, *ντσ* πρέπει νὰ ξεχωρίζονται στὴν προφορά, καὶ μεταξύ τους καὶ μὲ *τ*³ ἀπλὰ *τζ* καὶ *τσ*, ποὺ δὲν ἔχουν *ν*, καὶ δὲν πρέπει νὰ μπερδεύονται, ὅπως γίνεται μερικὲς φορές⁽¹⁾.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γιὰ λέξεις ποὺ γράφονται μὲ *ντζ* καὶ μὲ *ντσ* βλ. Παράρτημα.

Διαίρεση καὶ ὀνομασία τῶν συμφώνων

63. Τὰ σύμφωνα διαιροῦνται :

A.— Κατὰ τὸ μέρος ποὺ σχηματίζονται στὸ στόμα, σὲ :

χειλικὰ π, β, φ, μπ.

ὀδοντικὰ τ, δ, θ, ντ.

διπλοδοντικὰ σ, ζ, τσ, τζ. Τὰ διπλοδοντικὰ λέγονται καὶ *συριστικὰ* ἀπὸ τὸν ἦχον τους.

λαρυγγικὰ κ, γ, χ, γκ.

γλωσσικὰ λ, ρ.

Τὸ *λ* καὶ τὸ *ρ* λέγονται καὶ *ὕγρα*.

ρινικὰ μ, ν. Λέγονται ρινικὰ, ἐπειδὴ γιὰ νὰ προφερθοῦν βγαίνει ὁ ἀέρας ἀπὸ τὴ μύτη. Τὸ *μ* ἀνήκει καὶ στὰ *χειλικὰ*. Τὸ *ν* ἀνήκει καὶ στὰ *γλωσσικὰ*.

B.— Κατὰ τὴ φωνὴν ποὺ ἔχουν, σὲ :

ἄηχα κ, π, τ, χ, φ, θ, σ, τσ.

ἤχητὰ γ, β, δ, μπ, ντ, γκ, ζ, τζ, λ, μ, ν, ρ. Αἰσθανόμαστε τὸν ἦχον τῶν ἤχητῶν ἀκουπώντας τὸ δάχτυλον στὸ λαιμὸ ἐμπρός.

Γ.— Κατὰ τὴ διάρκειά τους, σὲ :

στιγμιαῖα ἢ *ξαφνικὴ ἡχη*.— Προφέρονται μόνο μιὰ στιγμὴ, τὴν ὥρην ποὺ ἀνοίγομε τὸ στόμα : κ, π, τ, γκ, μπ, ντ, τσ, τζ.

ἐξακολουθητικὰ.— Σ' αὐτὰ βαστοῦμε τὴ φωνὴν ὅσο θέλομε : γ, β, δ, χ, φ, θ, σ, ζ, λ, μ, ν, ρ.

Τὰ ἐξακολουθητικὰ ἤχητὰ σύμφωνα γ, β, δ, ζ, λ, μ, ν, ρ, μποροῦμε νὰ τὰ τραγουδήσωμε.

1. Σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας προφέρουν κάθε *ντζ* σὰν *τζ*, σὰ νὰ μὴν εἶχε ἐμπρός του *ν*.

64. Πίνακας τῶν συμφώνων

(Δείχνει πῶς διαιροῦνται τὰ σύμφωνα κατὰ διαφορετικούς τρόπους)

Κατὰ τὰ μέρη πὺν σχηματίζονται	Κατὰ τὴ διάρκεια					
	Στιγμιαῖα		Ἐξακολουθητικά			
	Ἀληχα	Ἑχηρά	Ἀληχα	Ἑχηρά	Ρινικά	Ὑγρά
Χειλικὰ	π	μπ	φ	β	μ	
Ὀδοντικά	τ	ντ	θ	δ		
Διπλοδοντικά (συριστικά)	τσ	τζ	σ	ζ		
Λαρυγγικά	κ	γκ	χ	γ		
Γλωσσικά					ν	λ ρ

Δίφθογγοι

65. Δίφθογγοι.—Δύο φωνήεντα πὺν προφέρονται σὲ μιὰ συλλαβὴ ἀποτελοῦν ἓνα δίφθογγο. Ἔτσι τὸ αῖ στὸ νεράιδα, τὸ αι στὸ ἀηδόνη, τὸ οῖ στὸ ρόδι, τὸ οη στὸ βόηθα.

66. Καταχρηστικοὶ δίφθογγοι.— Συχνὰ ἔχομε ἓνα ι (η, υ, ει, οι) πρὶν ἀπὸ ἓνα ἄλλο φωνῆεν ἢ ἓνα δίψηφο (ου, αι, ει, οι), πὺν προφέρονται σὲ μιὰ συλλαβή: *πιάνω, γυαλί, ἄδεις, ποιοί*.

Κάθε τέτοιο συνδυασμὸ τὸν ὀνομάζομε *καταχρηστικὸν δίφθογγο*.

Ὅμοια σύμφωνα

67. Σὲ πολλὰς λέξεις γράφομε δύο σύμφωνα τὰ ἴδια, ἐνῶ προ-
φέρομε ἓνα φθόγγο: *θάλασσα*. Αὐτὸ γίνεται μόνο στὰ σύμφωνα ββ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ, ρρ, σσ, ττ: *Σάββατο, ἐκκλησία, ἄλλος, γράμμα, γεννῶ, παππούς, ἄρρωστος, τέσσερα, περιττός*.

Τὰ δύο αὐτὰ σύμφωνα λέγονται **δμοια σύμφωνα** (').

68. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὰ δμοια σύμφωνα δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν δταν ἀκολουθῇ ἄλλο σύμφωνο: ἀγγέλλω—παραγγέλλω, κολλῶ—κολῶ, στέλλω—στέλνω, ψάλλω—ψέλνω.

Ἐξαιροῦνται οἱ λέξεις *ἐκκκληση, ἀνέκκλητος, ἐκκλησία, παρεκκλήσι*. Τὰ νεώτερα σύνθετα μὲ τὸ *ἐκκλησία* γιὰ δεύτερο συνθετικὸ γράφονται μ' ἓνα *κ*: *ἐρημοκλησιά, ξωκλήσι, Φραγκοκλησιά* κτλ.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν λέξεων μὲ δμοια σύμφωνα, καθὼς καὶ γιὰ τὴν χρῆσιν τῶν δμοίων συμφώνων στίς ξένες λέξεις, βλ. Παράρτημα.

Τὸ σ ἔμπροδς ἀπὸ ἡχηρὰ σύμφωνα

69. Τὸ *σ* προφέρεται κανονικὰ σὰν ἡχηρὸ ζ ὅταν ἀκολουθῇ ἄλλο ἡχηρὸ σύμφωνο, ἐκτὸς συνήθως ἀπὸ τὸ *λ*:

ἀσβέστης, σβήνω — *σγουρός, προσγεῖωση* — *διείσδυση* — *σμέουρο, Σμύρνη*—*Κρέσνα*—*Ἰσραηλῆτης*—*ροσπίφ*. Ἀλλὰ *Σλάβος, Ἰσλαμισμός, Ἰσλανδία, Σλοβακία, σλέπι*. Στὸ *Μαράσλειο* προφέρεται συνήθως ζλ(').

Οἱ συνδυασμοὶ *αυ, ευ*

70. Οἱ συνδυασμοὶ τῶν δύο φωνηέντων *αυ, ευ* ἔχουν διπλὴν προφορὰ:

1. Τὰ δμοια σύμφωνα προφέρονται διπλὰ σὲ μερικές λόγιες σύνθετες λέξεις, ὅπου γιὰ ἔμφαση προφέρεται τονισμένη καὶ ἢ πρὶν ἀπὸ τὰ διπλὰ ἄτονη συλλαβὴ τοῦ πρώτου συνθετικοῦ: *παλλαϊκός, παμμέγιστος, πανναντικός, ὑπερρεαλιστικός*. Στὴν περίστασιν αὕτῃ τὸ διπλὸ *κ* δὲν προφέρεται διπλό, ἀλλὰ διαρκεῖ περισσότερο τὸ κλείσιμο τοῦ στόματος, πρὶν ἀνοίξῃ γιὰ νὰ προφερθῇ τὸ *κ*: *ἐκκεντρικός*.

Στὴ σιγανὴ καὶ προσεχτικὴ ὁμιλία, λ.χ. σὲ ἀπαγγελία, μπορεῖ ν' ἀκουστοῦν διπλὰ σύμφωνα, *ν, σ, ζ*, ἀνάμεσα σὲ δύο λέξεις, ὅταν ἡ πρώτη τους τελειώσῃ καὶ ἡ δεύτερη ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ ἴδιο σύμφωνο (ἢ τὸ ἀντίστοιχο συριστικό): *τῶν νόμων, εἶπαν νὰ μᾶς δώσῃς, τὸ εἶπε σ' ἐμένα, μᾶς στιγμῆς*· ἔτσι καὶ *τῆς ζωῆς* (προφ. *τῆς ζωῆς*). Συνήθως ὁμως ἀπλοποιοῦμε καὶ στὴν περίστασιν αὕτῃ, καὶ τότε δὲν ξεχωρίζομε λ.χ. τὸ *ποιὸς* τὸ *εἶπε* ἀπὸ τὸ *ποιὸς* σ' τὸ *εἶπε*.

2. Τὸ ζ γράφεται ἔμπροδς ἀπὸ τὰ ἡχηρὰ σύμφωνα μόνο ἐξαιρετικά, σὲ μερικές ξένες λέξεις: *καραγκιοζλίκι* (ὅπως τὸ *καραγκιόζης*), *Ροῦζβελτ* (ἀλλὰ καὶ *Ροῦσβελτ*).

α) Προφέρονται *αβ, εβ* ὅταν ἀκολουθῇ φωνῆεν ἢ ἡχηρὸ σύμφωνο: *παύω, ναυαγός, ναυμαχία, αὐλή, αὖριο, Αὖγουστος, Εἶδα, νευρικός, ἐφεύρεση, εὐλογῶ.*

β) Προφέρονται *αφ, εφ* ὅταν ἀκολουθῇ σύμφωνο ἄηχο: *ναύτης, ναυπηγός, γλαυκός, εὐχάριστος, εὐτυχία.*

Οἱ συνδυασμοὶ *αυ, ευ* λογαριάζονται στὸ συλλαβισμό καὶ στὸν τονισμό σὰ δίψηφα φωνήεντα (77, 88.5).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γιὰ λέξεις ποὺ γράφονται μὲ *αυ- αβ, ευ- εβ- εφ* βλ. Παράρτημα.

Τὰ ρινικὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ, γγ*

71. Στὶς λέξεις ποὺ γράφονται μὲ *μπ, ντ* προφέρεται συνήθως ξεχωριστὰ τὸ ρινικὸ *μ, ν*, καὶ τ' ἀκόλουθα *π, τ* προφέρονται σὰν τὸ δίψηφο *μπ, ντ*: *ἀμπέλι, λαμπρή, πάντοτε, πέντε.*

Παρόμοια καὶ στὶς λέξεις ποὺ γράφονται μὲ *γκ, γγ*, τὸ πρῶτο γράμμα προφέρεται συνήθως σὰ *ν*, καὶ τὸ δεύτερον, δηλαδὴ τὸ *γ* ἢ τὸ *κ*, προφέρεται σὰν τὸ δίψηφο *γκ*: *ἀγκαλιά, φεγγάρι, Ἀγγλία.*

Τὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ, γγ*, ποὺ τὸ πρῶτο τους γράμμα προφέρεται μὲ τὴ μύτη σὰ ρινικὸ σύμφωνο, ὀνομάζονται **ρινικὰ συμπλέγματα** ⁽¹⁾.

Τὸ *γ* προφέρεται σὰ *ν* καὶ ὅταν ἀκολουθῇ *χ*: *συγχαρητήρια.*

72. Τὰ ἐσωτερικὰ ρινικὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ* ἔχουν κάποτε καὶ μιὰ δεύτερη, ἀναλυμένη προφορά. Τὸ δεύτερό τους σύμφωνο προφέρεται ὄχι σὰ δίψηφο *μπ, ντ, γκ* παρὰ ὅπως θὰ προφερόταν μόνο του, δηλαδὴ *π, τ, κ*. Ἔτσι προφέρομε *σύμ.πιωμα* ὄχι *σύμ.μπιωμα*, *μέν.τα* ὄχι *μέν.ντα*, *μπάγ.κος* δηλ. *μπάν.κος* ὄχι *μπάν.γκος*.

Ἡ προφορά αὕτη παρουσιάζεται:

α) σὲ μερικοὺς συγκομμένους ρηματικοὺς τύπους: *κάντε, μῆντε*

β) σὲ λόγιες λέξεις ἢ ξένα κύρια ὀνόματα ὅταν ὕστερ' ἀπὸ τὸ ρινικὸ *μπ, ντ, γκ* ἀκολουθῇ ἄηχο σύμφωνο: *ἄμμεπος, σύμπτωμα, ἐλεγτικός, ἄτεγκτος — Φραγκφούρτη, Κόδριγκτον, Λίβιγκστον, Οὐάσιγκτον*

γ) σὲ λέξεις ξένης καταγωγῆς: *ἱμπρεσάριος, κομπανία, κομπρέσα, κομπλιμέντο — ἀντίκα, ἐντεράδες, καντάδα, κόντρα, κοντραμπάσο, μπερμπάντης, πονέντες,*

1. Σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας προφέρουν τὰ ρινικὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ* χωρὶς τὸ ρινικὸ στὴν ἀρχή, σὰ νὰ ἦταν δίψηφα σύμφωνα (60).

πούντα, τσιμέντο, Ἀντάντ, Μοντεβίδεο, Ἀργέντης, Μοντεσάντος — κογκάρδα, ιγκόνιτο, Γιάγκος.

Γιὰ νὰ δειχτῇ πὺς στὸ γκ τὸ κ πρέπει νὰ προφερθῇ σωστὸ κ καὶ ὅχι δίψηφο γκ πολλοὶ γράφουν νκ ἀντὶ γκ: γκραγκάσα, ιγκόνιτο, δονκιχοτισμός, Σαλαμάνκα⁽¹⁾).

73. Τὸ δίψηφο γγ, ἀπλὸ ἢ μὲ συνακόλουθο σύμφωνο, προφέρεται σὲ μερικὲς λόγιες λέξεις ὅχι γκ, δηλαδὴ νγκ, ἀλλὰ ν.γ μὲ τὸ γ ἑξακολουθητικόν: ἔγγαμος, ἔγγαστρίμυθος, ἔγγράμματος, συγγνώμη (ἀλλὰ καὶ συγγνώμη), συγγραφέας.

Λέγονται ὅμως συμφωνότερα μὲ τὴν προφορὰ τῆς δημοτικῆς, μὲ προφορὰ νγκ: γάγγλια, γάγγραινα, παλιγγενεσία.

Ἄφωνα γράμματα

74. Μερικὰ γράμματα δὲν προφέρονται σὲ μερικὲς περιστάσεις καθόλου. Τὰ γράμματα αὐτὰ λέγονται **ἄφωνα**.

Ἄφωνα εἶναι τ' ἀκόλουθα γράμματα:

α) τὸ υ στὸ ευ, ὅταν ἀκολουθῇ ἄλλο χειλικόν, β ἢ φ (70): εὐφορος προφέρεται ἔφορος· εὐφορία προφέρεται σὰν τὸ ἐφορεία· ἔτσι καὶ ἐπευφημία, εὐφωνία, Εὐβοία, Εὐφράτης·

β) τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ὅμοια σύμφωνα (67): ἄλλοῦ·

γ) συχνὰ τὸ π στὸ σύμπλεγμα μπι: ἄμμπτος, παραπεμπτικός, πέμπτος, σόμπτωμα.

1. Ἡ χρησιμοποίησις τῶν δίψηφων μπ, ντ, γκ, γγ γιὰ ν' ἀποδοθοῦν ἄλλοτε δίψηφα καὶ ἄλλοτε ρινικὰ συμπλέγματα, καθὼς καμπίνα καὶ καμπάνα, καὶ ἀκόμη μὲ τὸ κ, π, τ προφερόμενα ἔτσι ἀλλὰ καὶ σὰν μπ, ντ, γκ, καθὼς στὴ λέξη ἀντιαντανικός, εἶναι ἀτέλεια τοῦ ἀλφαβήτου. Γεννᾷ δυσκολίας ἀναγνωστικὰς, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις ξένης καταγωγῆς καὶ μάλιστα κύρια ὀνόματα (λ. χ. τὰ γερμανικὰ Freud—Freund, Egel—Engel—Enkel, ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ πρὶν γνωστὴ στὸν ἀναγνώστη ἡ προφορὰ τους καὶ ποὺ ὅλα ἀποδίδονται ἑλληνικὰ Φρόυντ, Ἐγκελ). Ἐχομε συχνὰ μέσα στὴν ἴδια λέξιν δύο ρινικὰ συμπλέγματα (οὐραγκουτάγκος, παλιμπάγκος) ἢ δύο δίψηφα (μπομππούκι, μπομππονητό, νταντανίζω), ἢ ἕνα δίψηφο καὶ ἕνα ρινικόν σύμπλεγμα (μπόμπα, μπαμπάκι, ρεντιγκότα, μπουτίγκα), ποὺ συναλλάσσονται κάποτε μὲ τὴν ἀναλυμένη ρινικὴν προφορὰ (μπάγκος, ἀντάντε, γκραγκάσα).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΒΕΣ

Οἱ λέξεις

75. Ἡ κάθε λέξη γράφεται χωριστά. Σὲ κάθε ὁμως ἐποχὴ τῆς γλώσσας γεννιοῦνται μὲ τὴ σύνθεσιν νέες λέξεις, καὶ ἄλλων σύνθετων λέξεων συχνὰ ἀπαρχαίωνονται τὰ συστατικά τους ἢ ὁ τρόπος ποὺ συνθέτονται. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι εὐκόλο μερικὲς φορὲς νὰ ὀριστῇ ἂν κάτι ποὺ λέμε ἀποτελῇ μιὰ λέξη ἢ δύο.

76. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γράφονται μὲ μιὰ λέξη :

α) τ' ἀριθμητικά ἀπὸ τὸ 13 ὡς τὸ 19: δεκατρία·

β) οἱ ἀντωνυμίαι: καθένas—καθεμιὰ—καθέna, καθετί, κατιτί, ὁποιοσδήποτε, ὅσοσδήποτε, ὅτιδήποτε· ἔτσι καὶ τὸ οὐσιαστικὸ καθέ-καστα·

γ) τ' ἀκλιτα: ἀπαρχῆς, ἀπεναντίας, ἀπενθείας, ἀφότου, ἀφοῦ, δηλαδή, διαμιᾶς, εἰδάλλως, εἰδεμή, ἐνόσω, ἐνῶ, ἐξαιτίας, ἐξάλλον, ἐξαρχῆς, ἐξίσου, ἐπικεφαλῆς, ἐπιτέλους, καθαντό, καθεξῆς, καλημέρα, καληνύχτα, καλησπέρα, καληώρα, καταγῆς, κατευθεῖαν, κιόλας, μεμιᾶς, μολαταῦτα, μόλο (πού), μολονότι, μολονόπου, ὀλωσδιόλου, ὅπως-δήποτε, προπάντων, σάμπως (ἀντὶ σὰν πῶς, ἀλλὰ καὶ σὰν πῶς, ἐρωτηματικό), τωόντι, ὑπόψη, ὥσου (μὰ καὶ δὲν ξέρω ὡς ποῦ θὰ πάη, ἐρωτηματικό), ὥστόσο·

δ) ἡ πρόθεσις σὲ (σ') μὲ τὴ γενική ἢ τὴν αἰτιατική τοῦ ἄρθρου: στοῦ φίλου μου, σὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσας, στὸ πεζούλι τῆς ἐκκλησιᾶς.

Γράφεται ὁμως χωριστὰ καὶ μ' ἐκθλιψῇ ἡ ἀντωνυμία σοῦ: σ' τὸ δίνω, σ' τὸ ἔστειλα σὺς τρεῖς στὸ σπίτι σου·

ε) μερικὲς τοπωνυμίαι ποὺ εἶναι λέξεις σύνθετες, καθὼς Ἰαλιάς, Περαχώρα κτλ.

Γράφονται μὲ μιὰ λέξη καὶ φράσεις ρηματικὲς καθὼς σοῦργα φέρτα, δώσου (αὐτὸς δώσου καὶ τὰ ἴδια), ὅπου χάθηκε ἡ αἰσθησις πῶς ἀποτελοῦνται ἀπὸ χωριστὰς λέξεις.

Γράφονται με δύο λέξεις : καλῶς ὄρισες (ἀλλὰ καλωσορίζω), μετὰ χαρᾶς, τέλος πάντων, καὶ οἱ λόγιες ἐκφράσεις : ἐν μέρει, ἐν τάξει, κατ' ἐξοχήν κτλ.

Γράφονται με μιὰ ἢ με δύο λέξεις, κατὰ τὴν περίστασι καὶ κατὰ τὸ διαφοροτικὸν τονισμόν : πάρα κάτω — παρακάτω, πάρα πάνω — παραπάνω, πάρα πέρα — παραπέρα, τόσος δὲ — τοσοσδὰ.

Γιὰ τίς λέξεις μ' ἐνωτικόν, ποὺ γράφονται κάποτε καὶ σὲ μιὰ λέξη, βλ. 106.

Συλλαβισμός

77. Συλλαβὴ εἶναι κομμάτι τῆς λέξης ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἓνα φωνῆεν ἢ δίφθογγο μόνον τοῦ ἢ συνοδευμένο ἀπὸ ἓνα ἢ περισσότερα σύμφωνα : ὅ-χι, ἀη-δό-νι, ἀρ-πά-χτη-καν, καη-μέ-νος.

Τὰ δίψηφα φωνήεντα καὶ οἱ καταχρηστικοὶ δίφθογγοι λογαριάζονται γιὰ τὸ συλλαβισμόν σὰν ἓνα φωνῆεν : αἷ-μα, ἄ-πια-στος, ἄ-μνα-λιά, γιὰ-γιά, γυὰ-λιά.

Ἐπειτα ἀπὸ δύο σύμφωνα, ποὺ τὸ δευτέρον τοὺς εἶναι ρ, δὲν προφέρεται συνήθως καταχρηστικὸς δίφθογγος, καὶ τότε τὰ δύο φωνήεντα συλλαβίζονται χωριστά : ἀγρι-ος, γιатρει-ά, γρι-ά, μακρι-ά, χρεϊ-άζομαι.

78. Κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν μιὰ λέξη λέγεται :

α) **μονοσύλλαβη**, ὅταν ἀπαρτίζεται ἀπὸ μία μόνον συλλαβή : ναί, μιὰ.

β) **δισύλλαβη**, ὅταν ἀπαρτίζεται ἀπὸ δυὸ συλλαβές : παί-ζω.

γ) **τρισύλλαβη**, ὅταν ἀπαρτίζεται ἀπὸ τρεῖς συλλαβές : πα-τέ-ρας, τρα-γού-δι.

δ) **πολυσύλλαβη**, ὅταν ἀπαρτίζεται ἀπὸ περισσότερες συλλαβές : ἄ-νυ-πό-φα-ρος, ἄ-κρι-βο-θώ-ρη-τος, ἄ-γιο-βα-σι-λιά-τι-κος, ἀρ-χον-το-ξε-πε-σμέ-νος, Πα-πα-δη-μη-τρα-κό-πον-λος.

79. Ὄταν μιὰ λέξη ἔχη δυὸ ἢ περισσότερες συλλαβές, ἡ τελευταία τῆς συλλαβῆς ὀνομάζεται *λήγουσα*, ἡ δευτέρα συλλαβὴ ἀπὸ τὸ τέλος *πα-ραλήγουσα*, ἡ τρίτη ἀπὸ τὸ τέλος *προπαραλήγουσα*, ἡ τέταρτη ἀπὸ τὸ τέλος *ἀντιπροπαραλήγουσα*· ἡ πρώτη συλλαβὴ λέγεται *ἀρχική*.

80. Ὄταν γράφωμε, παρουσιάζεται συχνὰ ἡ ἀνάγκη ν' ἀλλάξωμε γραμμὴ χωρὶς νὰ ἔχη τελειώσει μιὰ λέξη. Εἴμαστε τότε ὑποχρεωμένοι νὰ χωρίσωμε τὴ λέξη σὲ δύο. Τὸ χωρίσμα ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ γίνη

ὅπου τύχη, παρὰ μόνο ἐκεῖ πού χωρίζονται οἱ συλλαβές τῶν λέξεων μεταξύ τους.

Τὸ χωρίσμα μιᾶς λέξης σὲ συλλαβές λέγεται **συλλαβισμός**.

81. Ὁ συλλαβισμὸς ἀκολουθεῖ τοὺς παρακάτω κανόνες:

1. Ἐνα σύμφωνο ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα συλλαβίζεται μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν: *ἔ-χω, ναύ-της, κα-λο-σύ-νε-ψε*.

2. Δύο σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα συλλαβίζονται μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν ὅταν ἀρχίζῃ ἀπὸ αὐτὰ ἑλληνικὴ λέξη: *λά-σπη (σπίθα, σπέρνω), ἔ-βγαλα (βγαίνω), κο-φτερός (φτωχός), ἀ-κρογια-λιά (κρίνος), ἔ-θνος (θνητός), στά-μνα (μνήμη), ἔ-τσι (τσαρούχι), τζί-τζικας (τζάμι), ὕπο-πιτος (πιῶμα), Αἰ-σχύλος (σχολή), ἄ-φθονος (φθορά)*. Ἀλλιῶς, χωρίζονται: *θάρ-ρος, ἄλ-λο, ὄρ-μή, περ-πατῶ, ἐρ-χομός, φάτ-νη, δάφ-νη, τάγ-μα, βαθ-μός*.

3. Τρεῖς ἢ περισσότερα σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα συλλαβίζονται μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν ὅταν ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα τουλάχιστον ἀπὸ αὐτὰ ἀρχίζῃ ἑλληνικὴ λέξη: *ἄ-στρο (στρώνω), σφυ-ρί-χτρα (χτένι), αἰ-σχρός (σῆμα)*. Ἀλλιῶς χωρίζονται, καὶ τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ συλλαβίζεται μὲ τὸ προηγούμενο φωνῆεν: *ἄμ-βροσία, ἄν-θρωπος, νεραν-τζιά, ἐκ-στρατεία, παν-στρατιά*.

4. Τὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ, γγ* (71) χωρίζονται στὸ συλλαβισμό, ἐκτὸς ὅταν προηγῆται ἄλλο σύμφωνο: *ἄμ-πέλι, πέν-τε, ἰγ-καλιά, ἄγ-γελος, Ἀγ-γλία, ἀν-τρειωμένος, μουγ-κρίζω, νεράν-τζι*, ἀλλὰ *μπαρ-μπούνι, καβουρ-ντίζω*.

Τὰ δίψηφα *μπ, ντ, γκ* δὲν πρέπει νὰ χωρίζονται στὸ συλλαβισμό: *μπου-μπούκι, ντό-μπρος, ξε-μπλέκω, ντα-ντά*.

Οἱ ἴδιοι κανόνες ἐφαρμόζονται συνήθως καὶ στὰ σύνθετα (').

Χρόνος τῶν συλλαβῶν

82. Ἡ ὀρθογραφία κανονίζεται σὲ πολλὰς λέξεις ἀπὸ τὸ χρόνο ἢ τὴν ποσότητα τῶν φωνηέντων καὶ τῶν συλλαβῶν τους.

1. Στὸ συλλαβισμό δὲ χωρίζεται συλλαβὴ πού τὴ συναπαρτίζουν στοιχεῖα ἀπὸ δυὸ λέξεις. Δὲ θὰ ἦταν λοιπὸν σωστὸ νὰ συλλαβίζωμε *κι-ἐγὼ, τ'-ἄλλα, ὅστερ'-ἀπ'-αὐτό*. Πρέπει νὰ φυλακτῇ στὸ τέλος τοῦ στίχου ὁλόκληρη ἡ συλλαβὴ ἀχώριστη: *κι ἐ-γώ, τ' ἄλ-λα*, ἢ στὴν ἀνάγκη ν' ἀποκατασταθῇ τὸ ἐκθλιμμένο φωνῆεν: *καὶ-ἐγώ, τὰ-ἄλλα*.

Κατὰ τὸ χρόνον τῶν φωνηέντων ξεχωρίζονται καὶ οἱ συλλαβὲς σὲ βραχύχρονες καὶ σὲ μακρόχρονες ἢ μακριές.

α) **Βραχύχρονη** ὀνομάζεται μία συλλαβὴ ὅταν ἔχη βραχύχρονον φωνῆεν καὶ δὲν τὸ ἀκολουθοῦν στήν ἴδια λέξιν διπλὸ σύμφωνον ἢ δύο ἢ περισσότερα σύμφωνα : **ἔ-χο-με**, **ἀ-έ-ρας**.

β) **Μακρόχρονη** ἢ **μακριὰ** ὀνομάζεται μία συλλαβὴ ὅταν ἔχη μακρόχρονον φωνῆεν ἢ δίψηφο : **ᾠ-ρα**, **κῆ-πος**, **νοί-κι**, **ναύ-της**, **οὐ-ρά**.

Μακρόχρονη λογαριάζεται μιὰ συλλαβὴ καὶ ὅταν ἔχη βραχύχρονον φωνῆεν ἀλλὰ ὕστερ' ἀπὸ αὐτὸ ἀκολουθοῦν διπλὸ ἢ δύο ἢ περισσότερα σύμφωνα : **τό-ξο**, **περιτ-τός**, **ἐν-δο-ξος**, **ἄ-στρο**.

Ἡ συλλαβὴ αὕτη λέγεται **θέσει μακρόχρονη** ἢ **θέσει μακριὰ**.

Τὰ δίψηφα **αι**, **οι** ὅταν εἶναι τελικὰ λογαριάζονται βραχύχρονα : **εἶναι**, **θυμούνται**, **κῆποι**.

83. Ἱστορικὴ παρατήρηση. — Ἡ διάκρισις τῶν φωνηέντων καὶ τῶν συλλαβῶν κατὰ τὸ χρόνον τοὺς στηριζόταν στήν ἀρχαία ἐποχὴ σὲ πραγματικὴ διαφορά τῆς προφορᾶς, πού ξεχώριζε φωνήεντα προφερόμενα μὲ πιδ μακριὰ καὶ μὲ πιδ κοντὴ φωνή. Στὴ νέα γλῶσσα ἡ διαφορά αὕτη εἶναι ἀνύπαρκτη καὶ ἔχει μόνον ὀρθογραφικὴ σημασίαν—ὅσο ἐξακολουθοῦμε νὰ ἐφαρμόζωμε, φυλάγοντας τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν, ἀρχαίους κανόνες τονισμοῦ πού δὲ στηρίζονται πιδ στὴ σύγχρονη προφορὰ καὶ δὲν μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν ἀπὸ αὕτη.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟΝΟΙ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΑ

Τόνος

84. Σὲ κάθε λέξιν μὲ δύο τουλάχιστο συλλαβὲς μία συλλαβὴ προφέρεται πιδ δυνατὰ ἀπὸ τὶς ἄλλες. Ἡ συλλαβὴ αὕτη λέμε πὼς ἔχει **τόνο**, **τονίζεται** : **γράφω**.

Στὸ γράψιμο, πάνω στὸ φωνῆεν μιᾶς τονισμένης συλλαβῆς σημειώνομε ἓνα σημάδι τονικὸ πού λέγεται καὶ αὐτὸ **τόνος** : **γράφω**.

Τόνο παίρνουν καὶ οἱ περισσότερες μονοσύλλαβες λέξεις : **μή**, **πῶς** νὰ σοῦ **τὸ πῶ**, **δὲν πᾶς** νὰ τοῦ **πῆς** νὰ **βγῇ**.

Παρατήρηση.—Ἡ λέξιν **τόνος** ἔχει λοιπὸν δύο διαφορετικὰς σημασίας :

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος σημαίνει τὴ δυνατότερη προφορὰ μιᾶς συλλαβῆς, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὸ σημάδι ποὺ σημαδεύει τὴν προφορὰ αὐτὴ στὴ γραφὴ (¹).

Βασικὸς τόνος

85. Ὁ τόνος δὲ μένει πάντοτε στὴν ἴδια συλλαβὴ στὶς λέξεις ποὺ κλίνονται. Ὁ ἄγγελος — τοῦ ἀγγέλου — τὸν ἄγγελο, οἱ μοῖρες — τῶν μοιρῶν, τὸ πάπλωμα — τὰ παπλώματα — τῶν παπλωμάτων, γελῶ — γέλασα — γελαστήκαμε.

Βασικὸς τόνος λέγεται στὰ οὐσιαστικὰ ὁ τόνος τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς· στὰ ἐπίθετα, ὁ τόνος τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς τοῦ ἄρσενικοῦ· στὰ ρήματα, ὁ τόνος τοῦ πρώτου ἐνικοῦ προσώπου τῆς ὀριστικῆς τοῦ ἐνεστώτα.

Καὶ στὴ σύνθεση ἀνεβαίνει συνήθως ὁ τόνος: μύλος — ἀνεμόμυλος.

Οἱ τρεῖς τόνοι

86. Οἱ τόνοι εἶναι τρεῖς: ἡ ὀξεῖα (´), ἡ περισπωμένη (˘) καὶ ἡ βαρεῖα (ˊ).

Παρατήρηση.— Καὶ τὰ τρία αὐτὰ τονικά σημάδια ἀποδίδουν στὴ γλώσσα μας τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τόνο τῆς προφορᾶς, τὴ δυνατότερα τονισμένη συλλαβή.

87. Ἱστορικὴ παρατήρηση.— Ἡ ποικιλία τῶν τριῶν τονικῶν σημαδιῶν καθρεφτίζει τοὺς τρεῖς διαφορετικοὺς τόνους ποὺμποροῦσαν νὰ ἔχουν οἱ λέξεις στὴν ἀρχαιότητα κατὰ τὴν προφορὰ τους.

Ὁ ἀρχαῖος τονισμὸς ἦταν μουσικός. Τὸ τονισμένο φωνῆεν προφερόταν ὄχι πιὸ δυνατὰ παρὰ σὲ ἦχο ψηλότερο μουσικά, ὀξύτερα ἀπὸ τ' ἄτονα. Αὐτὸ τὸ ἔδειχνε ἡ ὀξεῖα. Ἡ βαρεῖα σήμαινε πὼς ἔλειπε ὁ ψηλὸς τόνος, καὶ γι' αὐτὸ σημειωνόταν στὴν ἀρχὴ βαρεῖα σὲ κάθε ἄτονη συλλαβὴ (ἀνθρώπος). Ἡ περισπωμένη, συνδυασμὸς ὀξεῖας καὶ βαρεῖας (´ˊ), ἔδειχνε πὼς στὸ φωνῆεν ποὺ τὴν ἔπαιρνε—μακρόχρονο πάντα—ἡ φωνή, ψηλότερη στὸ πρῶτο τοῦ μέρους, χα-

1. Μερικὲς λέξεις σύνθετες παίρνουν συχνὰ στὴν προφορὰ καὶ δεύτερο τόνο, στὴν ἀντιπροπαρᾶλγούσα ἢ καὶ ἀκόμη παραπάνω, πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς λέξης: ἀντιπρόπερσι, πρόπερασμένος κτλ. Οἱ λέξεις αὐτὲς προφέρονται καὶ μὲ τὸν ἀρχικὸ τόνο, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς τελευταῖες συλλαβές, καὶ αὐτὸς μόνον σημειώνεται: ἀντιπρόπερσι, προπερασμένος, παραπροσπαπούλης, προελληνικός.

μήλωνε στὸ δεύτερο, ὅπως περίπου προφέρομε μὲ κάποια ἀναλογία ἔμεις σήμερα, τὸ ἐπιφώνημα ᾄ ! ὅταν θαυμάζωμε, ἀνεβοκατεβάζοντας τὴ φωνή (ἀά).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ—ΤΟΝΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

88. Ὁ τονισμὸς τῶν λέξεων γίνεται σύμφωνα μὲ τοὺς ἀκόλουθους κανόνες :

A.—Γενικοὶ τονικοὶ κανόνες

1. Σὲ μιὰ λέξη μπορεῖ νὰ τονιστῇ μόνο μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς τελευταῖες συλλαβές : τραγουδῶ, τραγουδοῦσα, τραγουδήσαμε, Μπότσαρης.

Τὸν κανόνα αὐτὸν ἀκολουθοῦν καὶ λέξεις μὲ δίφθογγο ἢ μὲ καταχρηστικὸ δίφθογγο, καθὼς νεραίδα, ἐννιαήμερα — βράδιασε, σάλιαγκος. (Αὐτὸ γίνεται ἐπειδὴ ὁ δίφθογγος ἀποτελεῖ μιὰ συλλαβὴ καὶ ὁ καταχρηστικὸς δίφθογγος παρουσιάζει δύο φωνήεντα μόνο στὸ χαρτί).

2. Ἡ προπαρλήγουσα παίρνει πάντα ὀξεῖα : ἡσυχος, Μεγαλόχαρη, πρόβατο.

3. Κάθε βραχύχρονη συλλαβὴ παίρνει ὀξεῖα : ἔλα, βουνό.

4. Ἡ παρλήγουσα παίρνει ὀξεῖα ὅταν ἡ λήγουσα εἶναι μακρόχρονη : καρφῶνω, κλείνει, βρῦση.

5. Ἡ μακρόχρονη παρλήγουσα παίρνει περισπωμένη ὅταν ἡ λήγουσα εἶναι βραχύχρονη : μῆλο, ξυπνήστε, δῶσε, ἀγαποῦμε, ναῦτες· ἀγαπιοῦνται, ὦμοι, τοῖχοι. Ἐξαιροῦνται οἱ λέξεις ὥστε, οὔτε, μήτε, εἶτε, εἶθε.

Στις λέξεις πού ἔχουν καταχρηστικὸ δίφθογγο στὴ λήγουσα, λογαριάζεται αὐτὴ γιὰ τὸν τονισμὸ σὰ δύο συλλαβές. Ἔτσι παίρνουν ὀξεῖα λέξεις καθὼς κούφιος, καινούριος, κούνιες, ποτήρια, μαχαίρια.

89. B.—Ὀνόματα

Ἡ λήγουσα

1. Τὰ ὀνόματα καὶ οἱ ἀντωνυμίες **παίρνουν στὴ λήγουσα ὀξεῖα** : ὁ πρᾶματεντής, τὸν πρᾶματεντή, ἔ πρᾶματεντή· ὁ ψωμάς, τὸν ψωμά· ἔλα παππού· οἱ οὐρανοί, τοὺς οὐρανοὺς — ἡ χαρά, τὴ χαρά· μιὰ λινὴ στολή· ἡ Ἀργυρῶ, τὴν Ἀργυρῶ, πάρε Μαριγῶ· ἡ ἄλεπού, τὴν ἄλεπού— τὸ βαρὺ σακί, αὐτὰ τὰ βαριά σακιά — ἐγώ, ἐσύ.

Διασάφηση.—Σύμφωνα μὲ τὸν παραπάνω κανόνα, παίρνουν ὀξεῖα λέξεις καθὼς ὀκά, ἀμνγδαλή, φακὴ, ἀπλή, διπλή, χρυσή, χρυσά, ἀπλοί, ἀλευράς, κοσκινάς, Μισισισιππής, Παναγής, Τσιτσιελής, Φραντζής κτλ.

2. **Παίρνουν περισπωμένη** : Τὸ γῆ, φῶς, πᾶν, νοῦς, πλοῦς, ροῦς· οἱ ἀντωνυμίες ἐμεῖς, ἐμᾶς, μᾶς — ἐσεῖς, ἐσᾶς, σᾶς· τὸ ἀριθμητικὸν τρεῖς καὶ οἱ ἄλλοι πληθυντικοὶ σὲ -εῖς (συγγραφεῖς, συγγενεῖς)· τὰ κύρια ὀνόματα προσώπων σὲ -ᾶς : Λουκᾶς, Παλαμᾶς, Σκουφᾶς κτλ. καὶ μερικὰ ἄλλα κύρια : Ἰησοῦς, Ἀθηνᾶ, Νανσικᾶ, Ἀπελλῆς, Ἐρμῆς, Ἡρακλῆς, Θαλῆς, Θεμιστοκλῆς, Μωυσῆς, Περικλῆς.

3. **Παίρνουν περισπωμένη καὶ οἱ γενικές** : τοῦ πονηροῦ παρατεντῆ, τοῦ ψωμᾶ, τῆς γλυκιάς φωνῆς, τῆς Ἀργυρῶς, τῆς ἀλεποῦς, ἡ μυρωδιὰ τοῦ θυμαριοῦ, τῶν μικρῶν παιδιῶν, σοῦ δίνω, μᾶς εἶπε.

Ἡ παραλήγουσα

4. Ἡ λήγουσα εἶναι στ' ἄρσενικά καὶ θηλυκὰ ὀνόματα μακρόχρονη ὅταν ἔχῃ α :

ὁ χειμῶνας, τοῦ χειμῶνα, τὸ χειμῶνα, χειμῶνα — ἡ πείνα, τῆς πείνας, τὴν πείνα — ἡ γυναῖκα, τῆς γυναίκας, τὴν γυναῖκα, γυναῖκα.

Διασάφηση.—Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν παίρνουν ὀξεία στὴν παραλήγουσα : α) ἀρχαῖα τριτόκλιτα ἄρσενικά σὲ -ήρας : σωλήρας, μήρας κτλ., -ήρας : κλητήρας κτλ., -ώνας : ἐλαιώνας, περιστεριώνας κτλ., τὸ βήρας, ἰδρωτάς κτλ.—β) ἀρχαῖα πρωτόκλιτα θηλυκὰ καθὼς αἶρα, πείρα, παῦλα, μούσα κτλ.—γ) ἀρχαῖα τριτόκλιτα θηλυκὰ καθὼς σφήνα, χήνα, ρῶγα, γυναῖκα, δικλῖδα, προῖκα, ψίχα, σφραγίδα, Ἐλευσίνα — δ) διάφορα ἄλλα θηλυκὰ καθὼς πλατεία, μαυροματούσα, Ἐλεούσα, ἄξινα, πλημμύρα, καμήλα, σκούπα, χελώνα, Σύρα, ἀραπῖνα, Ἀρτοτίνα, Κατίνα, Νίνα, Χριστίνα, Μπουμπουλίνα κτλ.

5. Τὸ α στὸ τέλος τῶν οὐδετέρων λογαριάζεται βραχύχρονο : χῶμα, χρῆμα, ὥραῖα δῶρα, ἐκεῖνα τὰ σχολεῖα.

6. Τὸ ι στὸ τέλος τῶν οὐδετέρων λογαριάζεται μακρόχρονο : ποτήρι, παγώνι, μαχαίρι, δέιλι, νοίκι, σουραῦλι, ἀλεύρι, λουλούδι.

7. Τὸ α, ι, υ στὴν παραλήγουσα τῶν ὀνομάτων λογαριάζεται βραχύχρονο : διάκος, δράκος, σκίνος, σκύλος — παπάδες, χωριάτες — δίκες, ὀκάδες, μανάδες — πιάτο, κινίνο, λάθος, κλάμα, πλάσμα. Ἐξαιρεῖται τὸ Κωσταντῖνος.

Διασάφηση.—Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν παίρνουν ὀξεία στὴν παραλήγουσα : α) τ' ἄρσενικά καθὼς κρίνος, Λίνος, Νίκος, Σπύρος, Μαυροκορδάτος, Πιπίνος — ἐπιστάτες, Σπαρτιάτες, Μυκονιάτες, σπουργίτες, ἐρημοσπίτες, Μεσολογγίτες, μεγιστάνες, παιάνες — σπίνος, γρύλος, γύρος, μύλος, στύλος, τύφος κτλ.—β) τὰ θηλυκὰ

καθὼς μάζες, σκάλες, ἀξίνες, δίνες, ἴνες, νίκες, ζύμες, εὐθύνες, λύπες, μύγες, ἀψίδες, γαρίδες, σφραγίδες, ἀκτίνες κτλ.—γ) τὰ οὐδέτερα καθὼς μύρο, πύο, σύκο, φύλλο, φύλο — δελφίνι, καναρίνι, μανταρίνι — εἶγος, κύρος — δράμα, κάμα,νάμα, πράμα, κλίμα, κρίμα, τρίμμα, θύμα, πλύμα, χύμα, φάσμα, χρίσμα, ξύσμα.

90. Γ.—Ρήματα

Ἡ λήγουσα

1. Ἡ μακρόχρονη λήγουσα τῶν ρημάτων παίρνει περισπωμένην: ἀγαπῶ, ἀργεῖ, ἀργοῦν, ἀκοῦς, νὰ δῆς, κλαῖς, τρῶς.

2. Στὰ ρήματα λογαριάζεται μακρόχρονη καὶ ἡ τονισμένη λήγουσα σὲ -ᾱ: ἀγαπᾶς, πᾶς, ἀγαπᾷ.

Ἡ παραλήγουσα

3. Τὸ ἄτονο α στη λήγουσα τῆς ὀριστικῆς εἶναι βραχύχρονο: τραγουδοῦσα, τραγουδοῦσαν· εἶδα, εἶδαν· φεῦγαν.

4. Τὸ ἄτονο α στη λήγουσα τῆς προσταχτικῆς εἶναι μακρόχρονο: πῆδα, ζήτα, ρῶτα, τρύπα, φεύγα, τραγοῦδα, κοίτα.

5. Παίρνουν περισπωμένη οἱ ρηματικὲς καταλήξεις τοῦ ἐνικοῦ -ᾶμαι, -ᾶσαι, -ᾶται καὶ οἱ καταλήξεις τοῦ πληθυντικοῦ -ᾶμε, -ᾶτε, -ᾶνε: θυμᾶμαι, θυμᾶσαι, θυμᾶται· γελᾶμε, γελᾶτε, γελᾶνε· πᾶμε, πᾶτε, πᾶνε· ἐλᾶτε νὰ φᾶμε.— Παντοῦ ἄλλοῦ τὸ α τῆς παραλήγουσας παίρνει ὀξεῖα: βάλε, βράσε, σπάσε, κάψε, ψάξε, κράξε, πάρε· κλάντε, ψάξτε, πάρτε, ἀνεβάστε, θυμάστε κτλ.

6. Τὸ ι, υ στην παραλήγουσα τῶν ρημάτων λογαριάζεται βραχύχρονο:

λύνε, λύναν, λύσε, λύσαν — δακρύσαν — πλύνε, πλύναν — πίνε, πίναν· φρίξε, φρίξαν — σκύπτε· πλύντε.

Διασάφηση.— Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν παίρνουν ὀξεῖα οἱ προσταχτικὲς ἐνεστώτα καὶ ὁριστοὺ, καθὼς καὶ τὸ τρίτο πληθυντικὸ πρόσωπο τῶν ἀναύξητων περασμένων χρόνων σὲ ρήματα καθὼς κλίνω, κρίνω, πνίγω, εἰκνῶ, σμίγω, τρέβω, τρίζω, γδύνω, ντύνω, δύω, σκύβω, στύβω, χύνω, καθὼς καὶ οἱ ὅμοιοι τύποι τοῦ ὁριστοῦ τοῦ πλένω, σέγων.

Μερικοὶ ἄλλοι τονικοὶ κανόνες, ἰδίως γιὰ μερικά ἄκλιτα — τ' ἀριθμητικά, τῇ μετοχῇ σὲ -όντας καὶ τὰ ἐπιρρηματα — βρίσκονται στὴν ἀντίστοιχη θέση τοῦ Γ' Μέρους.

91. Δ.—Κανόνες τῆς βαρείας

1. Σημειώνεται βαρεία στή λήγουσα, στή θέση τῆς ὀξείας, ὅταν δὲν ἀκολουθῇ στίξις ἢ ὅταν ἡ λέξις ποὺ ἀκολουθεῖ δὲν ἐγκλίνεται: αὐτὸ τὸ καλὸ παιδί, ἀλλὰ τὸ παιδί αὐτό, τὸ καλὸ μου τὸ παιδί.

Σημειώνεται βαρεία στή λήγουσα καὶ ὅταν ἀκολουθῇ παρένθεση ἢ παύλα, ἢ ὅταν ἀκολουθῇ διπλὴ τελεία ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀντικατασταθῇ μὲ κόμμα, ἐπάνω τελεία ἢ τελεία: διαιροῦνται τὰ γράμματα σὲ: α) κτλ.

Ὅταν ἡ παρένθεση καὶ ἡ διπλὴ παύλα μπαίνουν στή θέση κομμάτων, ἡ λέξις πρὶν ἀπὸ αὐτὴν παίρνει ὀξεῖα ἀντὶ βαρείας: μοῦ εἶπε ὁ Μαθίος (καὶ κατάλαβα πὼς ἦταν ἀλήθεια) κτλ.

Διασάφηση.—Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν παίρνουν βαρεία πρὶν ἀπὸ τὴ διπλὴ τελεία τὸ ἄρθρο, οἱ σύνδεσμοι (λ.χ. καί, σάν), οἱ προθέσεις (λ.χ. ἀπό, σὲ) καὶ μερικά ἐπιρρήματα ὅταν συναποτελοῦν μιὰ ἔννοια μὲ τὴν ἀκόλουθη λέξις (λ.χ. ἐμπρὸς: α) ἀπὸ κτλ.). Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ διπλὴ τελεία δὲν εἶναι σημεῖο τῆς στίξεως, μπορεῖ ὁμως νὰ μπαίνει στή θέση του.

2. Τ' ἄκλιτα ποὺ καὶ πὼς παίρνουν βαρεία ὅταν εἶναι ἀναφορικά, καὶ περισπωμένη ὅταν εἶναι ἐρωτηματικά (καὶ σ' εὐθεία καὶ σὲ πλάγια ἐρώτηση) ἢ ὅταν προφέρωνται στή φράση τονισμένα:

τὸν ἔβλεπα ποὺ ἐρχόταν, μοῦ φάνηκε πὼς ἦταν ὁ Παῦλος, κατὰ πὼς φαίνεται—ποῦ ἦσουν χιές; δὲν ξέρω κατὰ ποῦ πέφτει, ἀριὰ καὶ ποῦ, ποῦ καὶ ποῦ, πὼς εἶπατε, ἀπόρησε πὼς μπορούσε νὰ φύγῃ, πὼς καὶ πὼς φτιάσαμε.

Παρατήρηση.—Οἱ κανόνες αὗτοι γιὰ τὴ χρῆση τῆς βαρείας ἐφαρμόζονται σὲ δι, δημοσιεύεται τυπωμένο. Στὴ σχολικὴ πράξις ἔχει ἐπικρατήσῃ νὰ σημειώνεται ὀξεῖα στή θέση τῆς βαρείας. Ἡ βαρεία ὁμως πρέπει νὰ σημειώνεται στίς δμόχως λέξεις ποὺ δὲν προβλέπονται ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο κανόνα (3) (πρβ. 92).

3. Γράφονται πάντα μὲ ὀξεῖα:

α) τὰ ἐρωτηματικά τί (¹), γιατί; (καὶ στὴν πλάγια ἐρώτηση): τί εἶπες; γιατί νὰ φύγῃς;—δὲν κατάλαβα τί εἶπες, μὲ ρώτησε γιατί ἔφυγα.

Ὁ αἰτιολογικὸς σύνδεσμος γιατί παίρνει βαρεία ἀκόμη καὶ ὅταν ἀκολουθῇ κόμμα: Ὁ Κώστας ἔφυγε γιατί, ὅπως μοῦ ἐξήγησε ὁ φίλος του, ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ γυρίσῃ.

β) τὸ δειχτικὸ καὶ τὸ βουλευτικὸ μόριο νά, ὅταν ἔχουν τὸν τόνο τῆς φράσεως: νά κατάσταση — νά σοῦ δείξω ἐγὼ (ἀλλὰ καὶ νά σοῦ δείξω, ἦρθα νά σοῦ δείξω), νά δῶ (ἀλλὰ καὶ νά δῶ).

1. Παίρνει βαρεία καὶ τὸ (ποιητικὸ) αἰτιολογικὸ τί: πάρε με ἀπάνον στὰ βουνά, τί θὰ μὲ φάῃ ὁ κάμπος. (Κρυστάλλης).

γ) τὸ ὀρκωτικὸ μόριο *μά* : *μά* τὴν ἀλήθεια.

δ) ὁ διαχωριστικὸς σύνδεσμος *γιά* καὶ τὸ προτρεπτικὸ *γιά* : *γιά* ἐγὼ *γιά* ἐσύ, *γιά* πές μου.

**Ηλιε μ', γιά ἔβγα γιά νὰ βγῶ | γιά λάμψε γιά νὰ λάμψω.* (δημ.)

92. Διασάφηση.— Οἱ πάντα ὀξύτονες λέξεις *γιατί*, *νά*, *μά*, *γιά* ξεχωρίζονται μὲ τὸ διαφορετικὸ τόνο ἀπὸ τὰ ὁμόηχά τους, τὸ αἰτιολογικὸ *γιατί*, τὸ τελικὸ *νά*, τὸ ἀντιθετικὸ *μά*, τὴν πρόθεση *γιά*. Αὐτὸ γίνεται *γιά* λόγους ἀναγνωστικούς, καθὼς γίνεται σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες (γαλλικά, ἰταλικά). Γιά τὸν ἴδιο λόγο παίρνουν πάντα περισπωμένη τὰ ἐρωτηματικὰ *πῶς*, *ποῦ*, καὶ βαρεία (ἢ ὀξεῖα) τ' ἀναφορικὰ *πῶς*, *ποῦ*. *Ἐτσι μόνο ἀναγνωρίζονται εὐκολὰ καὶ ἀμέσως, καὶ διαβάζονται σωστὰ λέξεις ποὺ ἄλλιῶς θὰ μεπερδεύονταν μὲ τὶς ὁμόηχες, καθὼς στ' ἀκόλουθα παραδείγματα :

ρωτᾷ γιατί ἀπόρησε — ρωτᾷ, γιατί ἀπόρησε·

μά τὸ παιδί μου! — μά τὸ παιδί μου ποῦ εἶναι ;

μοῦ εἶπε πῶς θὰ ἤθελε νὰ ταξιδέψη — μοῦ εἶπε πῶς θὰ ἤθελε νὰ ταξιδέψη·
ἀπόρησε πῶς μπόρεσε νὰ τὸ κάμη — ἀπόρησε πῶς μπόρεσε νὰ τὸ κάμη·

μοῦ εἶπε ποῦ (σὲ ποιοὺ μέρος) βρῆκε τὸ θησαυρὸ — μοῦ εἶπε ποῦ βρῆκε (ὅτι βρῆκε) τὸ θησαυρό·

τὸν ἔβλεπα πῶς προσπαθοῦσε — τὸν ἔβλεπα πῶς προσπαθοῦσε.

Μάγερα, γιά μαγέρεψε ἑνὸς ἀρνιοῦ· συκώτι . . .

γιά νὰ τοῦ βάλω γιά νὰ φάη αὐτὰ τὰ συκωτάκια. (δημ.)

Ὁνομασία τῶν λέξεων ἀπὸ τὸν τόνο τους

93. Κατὰ τὴ θέση ποὺ ἔχει ὁ τόνος σὲ μιὰ λέξη καὶ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ ἢ λέξης αὐτὴ λέγεται :

α) *ὀξύτονη*, ὅταν παίρνη στὴ λήγουσα ὀξεῖα ἢ βαρεία : *ἐμπρός*, *γιατί*, *τὰ καλὰ παιδιὰ·*

β) *παροξύτονη*, ὅταν παίρνη ὀξεῖα στὴν παραλήγουσα : *τρέχα·*

γ) *προπαροξύτονη*, ὅταν παίρνη ὀξεῖα στὴν προπαραλήγουσα : *ἄνθρωπος·*

δ) *περισπώμενη*, ὅταν παίρνη περισπωμένη στὴ λήγουσα : *τραγουδῶ·*

ε) *προπερισπώμενη*, ὅταν παίρνη περισπωμένη στὴν παραλήγουσα : *τραγουδοῦσα.*

**Ἐπίτονη* λέγεται ἡ συλλαβὴ ποὺ ἔρχεται ὕστερ' ἀπὸ τὴν τονισμένη. Λ.χ. στὴ λέξη *ἄνθρωπος* *ἐπίτονη* συλλαβὴ εἶναι ἡ -*θρω*·.

Πνεύματα

94. Κάθε λέξη ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆεν παίρνει σ' αὐτὸ ἓνα γραφικὸ σημάδι ποὺ λέγεται **πνεῦμα** : ἀνθίζω, Ἑλλάδα.

Τὰ πνεύματα εἶναι δύο, ἡ **ψιλή** (') καὶ ἡ **δασεία** (').

95. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — Παίρνουν δασεία ὅσες λέξεις ἀρχίζουν ἀπὸ ν : ὑγεία, ὕπνος· τ' ἄρθρα δ, ἡ, οἱ καὶ ἀκόμη οἱ ἀκόλουθες λέξεις :

ἄβρός, ἄγιος, ἄγνός, Ἄδης, ἄδρός, αἶμα, Αἶμος, αἵρεση, αἰρετός, ἀλάτι, Ἀλιάκμονας, ἀλιεία, Ἀλικαρνασσός, ἀλίπαστο, ἀλίπεδο, ἄλμα, Ἀλόννησος, ἀλτήρες, ἀλυκή, ἀλυσίδα, ἀλώνι, ἄλωση, ἄμα, Ἀμαδρυάδες, ἀμάξι, ἀμαρτάνω, ἄμιλλα, ἀπαλός, ἀπλός, ἄρμα, ἄρμη, ἀρμόζω, ἀρμός, ἀρπάζω, ἀφή, ἀψίδα, ἀψίδυμος, ἀψίκωρος·

ἐαυτός, ἑβδομος, Ἑβραῖος, Ἐβρος, ἔδρα, εἰλωτας, εἰμαρμένη, εἰρκτή, εἰρμός, Ἑκάβη, Ἑκάτη, ἑκατό, Ἐκτορας, Ἑλένη, ἑλικας, Ἑλικώνας, ἑλκος, ἐλκύω, Ἑλλη, Ἑλληνας, ἑλος, ἕνας, ἔντεκα, ἐνώνω, ἔξι, ἔρμαιο, ἐρμαφρόδιτος, ἐρμηνεύω, Ἐρμῆς, Ἐρμιόνη, ἔρπω, ἐσμός, ἐσπερινός, ἐστία, ἐστιατόριο, ἐταῖρος, ἐτοιμος, εὐρετήριο, ἐφτά·

ἦβη, ἡγεμόνας, ἡγούμενος, ἡδονή, ἡλικία, ἡλιος, ἡμέρα, ἡμερος, ἡμι-, ἡνίοχος, ἦπατα, Ἡρα, Ἡρακλῆς, Ἡρόδοτος, ἦρως, Ἡσίοδος, ἥσυχος, Ἡφαιστος·

ἰδρύνω, ἰδρώτας, ἱερός, Ἱερουσαλήμ, ἱκανός, ἱκετεύω, ἱλαρός, ἱλεος, ἱλερῇ, ἱμάτιο, ἱππικό, ἱστορία, ἱστός·

ὀδηγός, ὀδός, ὄλμος, ὀλόκληρος, ὄλος, ὀμάδα, ὀμαλός, ὀμηρος, Ὀμηρος, ὀμιλία, ὀμιλος, ὀμίχλη, ὀμο-, ὀμοιος, ὀμως, ὀπλή, ὀπλο, ὀποιος, ὀποῖος, ὀποτε, ὀπου, ὀπως, ὄραση, ὀρίζω, ὄριο, ὄρκος, ὄρμος, ὀρμῶ, ὄρος (δ), ὄσιος, ὄσος, ὅταν, ὅτι, ὅ, τι·

νίθετι·

ὦρα, ὦρατος, ὦριμος, ὦς.

Παίρνουν δασεία καὶ ὅσες λέξεις εἶναι παράγωγες ἢ σύνθετες ἀπὸ λέξεις ποὺ ἔχουν δασεία : ἀμάξι — ἄμαξα — ἀμαξάκι — ἀμαξωτός — ἀμαξιάτικα — ἀμαξοστάσιο — ἀμαξοστοιχία.

96. ΔΙΑΣΦΑΦΗ. — Σύμφωνα μὲ τὸν παραπάνω κανόνα δὲ χρειάζονται δασεία καὶ παίρνουν ψιλή: α) τὸ ἀρχαῖο ἀθρόος - ἀθροίζω· β) οἱ νεώτεροι, φωνητικὰ ἀλλαγμένοι τύποι ἀπὸ λέξεις ἀρχαῖες δασυνόμενες : ἀμάδα (δμάδα),

ἀρμάθα - ἀρμαθιά, ἀρμίδι (δρμίδι), ἐμεῖς (ῆμεῖς), ἱσκιος (ὄχι ῥσκιος), καθὼς καὶ τὸ ἀψύς (¹)—γ) λέξεις ξένης καταγωγῆς, πού ἔχουν στὴ γλώσσα τους δασὺ πνεῦμα, λ.χ. Ἀδριανός, Ἀμβουρογο, Ἀμλέτος, Ἀνρίβας, ἀρμάρι, Ἀψβοῦρογος — Ἐγγελος, ἐκτάρι, Ἐλβετία, Ἐλγολάνδη, Ἐλσίνκι—ἐραλδική, ἐρβαρτιανός, Ἐρζεγοβίνη, Ἐρρίκος — Ἰντουστάν, Ἰσπανία — Ὀλλανδία, Ὀράτιος, ὀρδή, ὀρτένσια, ὄστια, Οὔγγαρια, Οὔγεντος, οὐμανισμός, Οὐμβόλδος, Οὔνοι, οὐσάρος κτλ. Ψιλὴ θέλει καὶ τὸ Ἐντός.

97. Ἱστορικὴ παρατήρηση. — Τὰ δύο πνεύματα εἶχαν στὴν ἀρχαία γλώσσα τὴ σημασίαν τους καὶ τὴ φωνητικὴν τους ἀξίαν. Ἡ δασεία σημειωνόταν ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια γιὰ νὰ παραστήσῃ μιὰ παχιά πνοή, ἓνα εἶδος χ, πού προφερόταν πρὶν ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ συνήθως φωνῆεν (χωρὶς ν' ἀγγίξῃ ἡ γλώσσα στὸν οὐρανίσκο), ὅπως λ.χ. σήμερα σὲ πολλὰς γεμανικὰς ἢ ἀγγλικὰς λέξεις πού γράφονται στὴν ἀρχὴ μὲ *h*. Ἡ ψιλὴ δείχνει μόνον τὴν ἀπουσίαν τῆς δασείας.

98. Δὲν πρέπει νὰ μπερδεύωνται οἱ λέξεις : ἄρματα (πληθ. τοῦ ἄρμα πού σημαίνει ὄχημα) καὶ ἄρματα (δπλα), ὁ ὄρος καὶ τὸ ὄρος.

Θέση τοῦ τόνου καὶ τοῦ πνεύματος

99. Ὁ τόνος καὶ τὸ πνεῦμα σημειώνονται :

α) Στ' ἀπλὰ μικρὰ φωνήεντα ἀπὸ πάνω τους : ἐγώ, ὄχι.

β) Στ' ἀπλὰ κεφαλαῖα φωνήεντα, ὅταν αὐτὰ βρίσκονται στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης, ἐμπρὸς καὶ ἀπάνω : Ὡδεῖο. Σὲ λέξιν πού γράφεται ὀλόκληρη μὲ κεφαλαῖα παραλείπονται : *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ*.

γ) Στοὺς διφθόγγους τὸ πνεῦμα σημειώνεται ἀπάνω ἀπὸ τὸ πρῶτο φωνῆεν ὁ τόνος, ἀπάνω ἀπὸ ἐκεῖνο πού προφέρεται δυνατότερα : αἰτός, αἰδημητριάτικα, νεραίδα, ἄνπνος, οὐίσκι.

δ) Στ' ἄλλα δίψηφα φωνήεντα καὶ στοὺς καταχρηστικούς διφθόγγους ἀπάνω στὸ τελευταῖο φωνῆεν : αὔριο, οὐρά, πούλησα, εἶμαι, παίζω, πιάνω, μοιάζομε.

Ὅταν τὸ πνεῦμα καὶ ὁ τόνος βρίσκονται στὴν ἴδια συλλαβή, τότε ἡ ὀξεῖα καὶ ἡ βαρεῖα σημειώνονται ὥστερ' ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ περισπωμένη ἀπὸ πάνω του : ἔλα, αἶμα.

Ἄτονες ἢ προκλιτικὰς λέξεις

100. Μερικὰς μονοσύλλαβες λέξεις πού προφέρονται στενὰ μὲ τὴν

1. Ἔτσι καὶ τὰ ποιητικὰ ἀψηλός, ἀλάκερος (δλος), ὄγρος (ὕγρος), ὀρμηνεύω.

ἀκόλουθῇ τους λέξη δὲν τονίζονται. Οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται ἄτονες ἢ προκλιτικὲς.

Ἄτονες ἢ προκλιτικὲς λέξεις εἶναι τὰ ἄρθρα *ὁ, ἡ, οἱ* καὶ τὸ ἐπίρρημα *ὥς* ⁽¹⁾.

Προκλιτικὲς λέξεις ποὺ προφέρονται μὲ τὴν ἀκόλουθῇ τους μ' ἕναν τόνο ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, σ' αὐτὲς ὅμως σημειώνεται τόνος. Ἔτσι λ.χ. *ὅταν* λέμε *ᾧς μᾶς* τὸ *πῆ*, τονίζομε συνήθως μόνο τὴν τελευταία λέξη *πῆ*, ἐνῶ οἱ τρεῖς πρῶτες λέξεις εἶναι ἄτονες ἢ προκλιτικὲς. Τέτοιες προκλιτικὲς λέξεις εἶναι :

α) ὅλοι οἱ τύποι τοῦ ἄρθρου ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ σύμφωνο : *τις μέρες τῆς Δαμπερῆς*·

β) οἱ μονοσύλλαβοι τύποι τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας : *μοῦ μὲ μᾶς, σοῦ σὲ σᾶς, τοῦ τῆς τὸν τὴν* τὸ *τούς τις τά :* *μὲ εἶδε ποὺ σᾶς περίμενα*·

γ) τὸ ἀναφορικὸ *πού*, τὰ μόρια *θά, ᾧς*, οἱ σύνδεσμοι *καί, νά, πῶς, πού*, *μὰ* καὶ οἱ προθέσεις *γιά, σέ, μέ, πρὸς* κτλ. : *θὰ τρέξω γιὰ νὰ φτάσω, μοῦ φάνηκε πῶς ἦρθε νὰ σὲ βρῇ. (Γιὰ τὰ τονισμένα νά, ποῦ, πῶς, μά, γιά βλ. 92)*·

δ) συχνὰ τὸ αἰτιολογικὸ *γιατι*, τὰ ὑποθετικὰ *ἂν, σάν*, ἡ πρόθεση *χωρὶς* καὶ μερικὲς ἄλλες δισύλλαβες λέξεις.

Ἑγκλιτικὲς λέξεις

101. Μερικὲς μονοσύλλαβες ἢ καὶ δισύλλαβες κάποτε λέξεις προφέρονται πάντοτε στενὰ μὲ τὴν προηγούμενῇ τους καὶ γι' αὐτὸ ὁ τόνος τους χάνεται ἢ μεταβιβάζεται στὴ λήγουσα τῆς προηγούμενης λέξης. Οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται *ἐγκλιτικὲς λέξεις* ἢ *ἐγκλιτικά*.

Οἱ συχνότερες ἐγκλιτικὲς λέξεις εἶναι οἱ μονοσύλλαβοι τύποι τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας *μοῦ μὲ μᾶς, σοῦ σὲ σᾶς, τος τὸν τοι τῇ τες* κτλ. : *δῶσε μας, νά σου τον, νά τοι*.

Ἔτσι καὶ οἱ δισύλλαβες ἀντωνυμίες *τονε, τηνε*. Κάποτε ἐγκλίνονται καὶ ρηματικοὶ τύποι τρισύλλαβοι, *ὅταν* γίνεται συνεκφώνηση τοῦ ἀρχικοῦ τους φωνήεντος μὲ τὸ τελικὸ τῆς προηγούμενης λέξης : *σὰ νὰ ἦτανε - σὰ νὰ ἦτανε* (148).

Λέξεις προπαροξύτονες μὲ καταχρηστικὸ δίφθογγο στὴ λήγουσα γράφονται *χωρὶς* δεῦτερο τόνο σ' αὐτῇ, ἐπειδὴ τονίζονται μόνο φαινομενικὰ στὴν προπαρολήγουσα : *τὰ χωράφια μας, ἡ ἀρρώστια σου, ἔννοια σου* ἄλλὰ *βοήθειά σας, τὸ βασίλειό μας*. Κάποτε λέγονται καὶ τὰ δύο : *τὰ δάκρυα σου καὶ τὰ δάκρυά σου, μὲ τὸν ἄγριο σου τρόπο καὶ μὲ τὸν ἄγριό σου τρόπο*.

1. Ἄτονες ἀφήνομε καὶ *τις* προσωπικὲς ἀντωνυμίες *τόν, τήν*, ὅταν, ὅπως γίνεται καμιά φορὰ, παίρνουν τὸν τύπο *τονε, τηνε*.

102. Ὁ τόνος τοῦ ἐγκλιτικοῦ α) ἀνεβαίνει στὴ λήγουσα τῆς προηγούμενης λέξης ὅταν αὐτὴ τονίζεται στὴν προπαραλήγουσα, ἢ ὅταν αὐτὴ εἶναι ἐγκλιτικὴ καὶ ἡ προηγούμενὴ τῆς παροξύτονη ἢ προπερισπώμενη ('): *χάρισμά σου, διάβασέ μου, τῆς κάμαρῆς σου — φέρε μού τα, γράψε μάς τα, δῶσε μού τα*.

β) χάνεται ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη τονίζεται στὴ λήγουσα ἢ στὴν παραλήγουσα: *τὸ φῶς μας, δῶσε μας, οἱ φίλοι μου*.

Ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη παίρνη βαρεία στὴ λήγουσα, γράφομε στὴ θέση τῆς ὀξεΐας: *τὸ παιδί μας*.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ἈΛΛΑ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΑΔΙΑ — ΣΤΙΞΗ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἄλλα ὀρθογραφικὰ σημάδια

103. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα χρησιμοποιοῦμε γράφοντας καὶ μερικὰ ἄλλα ὀρθογραφικὰ σημάδια. Αὐτὰ εἶναι ὁ **ἀπόστροφος** καὶ ἡ **κορωνίδα**, ἡ **ὑποδιαστολή**, τὸ **συνδετικό**, τὰ **διαλυτικά** καὶ τὸ **ἐνωτικό**, καὶ ἀκόμη τὰ **σημεῖα τῆς στίξης**.

Α.—Ὁ **ἀπόστροφος** (') σημειώνεται στὴν ἔκθλιψη, στὴν ἀφαίρεση καὶ στὴν ἀποκοπὴ τῆς θέσης τοῦ φωνήεντος πού χάθηκε: *τ' ἄστρα* (167).

Β.—Ἡ **κορωνίδα** (') σημειώνεται κάποτε στὴν κρᾶση, στὸ φωνῆεν πού γεννήθηκε ἀπὸ συναλοιφὴ (169).

Γ.—Ἡ **ὑποδιαστολή** (,) σημειώνεται στὴν ἀναφορικὴ ἀντωνυμία *ὅ,τι* γιὰ νὰ τὴν ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὸν εἰδικὸ σύνδεσμο *ὅτι*: *εἶδα τότε ὅτι ὅ,τι κάμωμε θὰ τὸ κάμωμε μονάχοι καὶ δὲν ἔχομε ἐλπίδα καμμία ἀπὸ τοὺς ξένους*. (Κολοκοτρώνης)

Ἡ ὑποδιαστολή σημειώνεται ἀκόμη: α) στὸ χρονικὸ σύνδεσμο *ὅ,τι*: *τὸ ἔμαθε ὅ,τι βγήκε*, καὶ β) στοὺς δεκαδικοὺς ἀριθμούς, γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὶς ἀκεραίες μονάδες ἀπὸ τὶς δεκαδικές: *15,3656*.

1. Ὁ δεῦτερος τόνος πού παίρνει μὲ τὴν ἐγκλισὴ ἡ προπαροξύτονη λέξη εἶναι κάποτε πιὸ δυνατὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο.

Δ.—Τὸ **συνδεδεικὸ** (—) σημειώνεται κάποτε κάτω ἀπὸ ὀρισμένα συμπλέγματα φωνηέντων (διφθογγούς καὶ καταχρηστικούς διφθογγούς), ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ δειχτῇ πὼς πρέπει νὰ συμπροφεροῦν: *χαῖ-δεύω*, *πάει*, *παιδιά*, *μοιάζω* (147-149).

Σημ.—Τὸ συνδεδεικὸ δὲ χρειάζεται παρὰ ἐντελῶς ἐξαιρετικά. Στὴ γλῶσσα μας οἱ λέξεις πού προφέρονται μὲ δίφθογγο ἢ πού γράφονται μὲ καταχρηστικὸ δίφθογγο ἔχουν οἱ περισσότερες σταθερὴ προφορά (λ.χ. τὸ *χαῖδέω* — *χαῖδεσα* προφέρεται πάντοτε τρισύλλαβα, τὸ *μοιάζω* πάντοτε δισύλλαβα, τὸ *μειώνω* πάντοτε τρισύλλαβα), καὶ δὲ χρειάζεται νὰ ὑποδηλωθῇ αὐτὸ στὴν ὀρθογραφία μὲ χωριστὸ σημάδι. Γιὰ μερικὲς πάλι λέξεις πού ἡ προφορά τους κυμαίνεται ἢ πού μισθεῖ νὰ πάρουν καὶ δεύτερη προφορά, καθὼς λ.χ. *πάω*, *ἄνθρωπος*, πού προφέρονται μὲ τὰ γειτονικὰ φωνήεντα δισύλλαβα ἀλλὰ καὶ μονοσύλλαβα, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ δειχνται κάθε φορὰ πὼς πρέπει νὰ διαβαστοῦν. Γιὰ λίγες μόνον λέξεις μπορεῖ νὰ χρειαστῇ σὲ ὀρισμένους περιστάσεις, λ. χ. σ' ἐπιστημονικὲς μελέτες καὶ μετρικὰ συγγράμματα, νὰ δηλωθῇ πὼς ἀκριβῶς πρέπει νὰ προφεροῦν, λ.χ. (ῆ) *παιδιά*, (γεν. πληθ. τῶν *παιδιῶν*, (τὰ) *ποιὰ* (οὐσιαστ.), ἀλλὰ καὶ τότε φτάνει συνήθως νὰ δηλωθῇ ἡ ἀντίθετη χωριστὴ προφορά μὲ τὰ διαλυτικά (104) καὶ γι' αὐτὸ εἶναι περιττὸ νὰ σημειώσωμε παράλληλα τὴ συνεκφώνηση μὲ τὸ συνδεδεικὸ.

104. Ε.—Τὰ **διαλυτικά** (—) σημειώνονται πάνω ἀπὸ τὸ γράμμα πού δὲν πρέπει νὰ προφερθῇ μὲ τὸ γειτονικὸ του κατὰ τὴν καθιερωμένη προφορά. Ἔτσι, μεταχειριζόμεσθε τὰ διαλυτικά πάνω ἀπὸ τὸ *ι* καὶ τὸ *υ*, ὅταν προηγούνται *α*, *ε*, *ο*, *υ*, γιὰ νὰ δηλωθῇ πὼς τὸ *ι*, *υ* προφέρεται χωριστά, σὰν (*ι*), χωρὶς ν' ἀπαρτίξῃ μαζί μὲ τὸ προηγούμενόν του φωνῆεν δίψηφο: *χαῖδέω*, *πανθεῖσμός*, *βοῖδάκι*, *εὐνοϊκός*, *μυϊκός*, *πραιυντικός*, *ξεῦποθηκεύω*.

105. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Σημειώνομε διαλυτικά πάντων ἀπὸ τὸ *ι* καὶ τὸ *υ* ὅταν αὐτὰ ἀκολουθοῦν ἓνα *α*, *ε*, *ο*, *υ* χωρὶς νὰ σχηματίζουν δίψηφα, καὶ τὸ προηγούμενον φωνῆεν δὲν παίρνῃ πνεῦμα ἢ τόνο: *χαῖδέω*, *ἐμποροῦπάλληλος*.

Διασάφηση.—Εἶναι περιττὰ τὰ διαλυτικά: α) σὲ ἄλλους συνδυασμούς φωνηέντων πού δὲν εἶναι δίψηφα γράμματα, καθὼς στὶς λέξεις *Μωσῆς*, *διυλίζω*, *γῆινος*, *Πομπηία*, *πρωί*—β) ὅταν τὸ προηγούμενον φωνῆεν ἀνήκῃ σὲ δίψηφο γράμμα: *ἀλληλούια*, *βεδουῖνος*, *παλαικός*, *θεικός*, *γεφυροποιία*, *εὐνυπόληπτος*—γ) ὅταν ἡ χωριστὴ προφορά τῶν δύο φωνηέντων φανερώνεται ἀπὸ τὸν τόνο ἢ τὸ πνεῦμα: *νεράιδα*, *δρύινος*, *ἀνπνία*.

Ἐξαιρετικά σημειώνονται ἀκόμη τὰ διαλυτικά:

1. Ἀπάνω στὸ *ι*, *υ*, (*ει*, *οι*), ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ, ἰδίως σ' ἐκδό-

σεις φιλολογικές ή μετρικές, πώς αὐτὰ δὲ συμποφρόνται (δὲν κάνουν συνίζηση) μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνήεν, ὥστε ν' ἀπαρτίζουσι καταχρηστικὸ διφθογγό (66) : ἡ παιδιὰ, ἡ γριὰ, ὁ ἄθλιος.

2. Ἐπάνω στὸ π, τ, κ τῶν ρινικῶν συμπλεγμάτων μπ, ντ, γκ, ὅταν χρειάζεται νὰ δειχτῇ πὼς τὰ γράμματα αὐτὰ προφρόνται, ὅπως γράφονται, ἀηχα, καὶ δχι ἡχηρά, σάν (μπ), (ντ), (γκ) : κομπρέσα, ἀντιαντιαντικός, ἐλεγκτής.

106. Ζ.— Τὸ ἐνωτικὸ ἢ συνέχεια (-) χρησιμεύει γιὰ νὰ ἐνώνη τις λέξεις ἢ τις συλλαβές. Σημειώνουμε τὸ ἐνωτικὸ :

1. Στὸ τέλος τῆς γραμμῆς, ὅταν δὲ χωρῇ ἡ λέξη ὁλόκληρη καὶ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴν κόψουμε καὶ νὰ τὴ χωρίσωμε : μαλ-λιά.

2. Ὑστερ' ἀπὸ τὰ προταχτικά 'Αι-, 'Αγια-, γερο-, γρια-, θεια-, κυρα-, μαστρο-, μπαρμπα-, παπα-, χατζη-, πού προσδιορίζουν τὸ κύριο ὄνομα, βαπτιστικὸ ἢ οἰκογενειακό : τῆς 'Αγια-Σοφιάς, τοῦ 'Αι-Λιά, τῆς κυρα-Ρήνης, ὁ παπα-Δημήτρης κτλ. (').

Οἱ προταχτικές λέξεις πού ἐνώνονται μὲ συνδετικὸ μὲ τὸ ἀκόλουθο οὐσιαστικὸ δὲν παίρνουν τόνο.

Τὰ Μαστρογιώργης, Μπαρμπαγιάννης, γεροβασιλιάς κτλ. μποροῦν νὰ γραφοῦν καὶ ὡς μιὰ λέξη ὅταν ἔχουν γίνει μόνιμα σύνθετα.

3. Στὴν ἀπαρίθμηση σταθμῶν δρομολογίου : Ἡ γραμμὴ Θεσσαλονίκης-Γεβγελῆς. Θὰ κάμωμε τὸ ταξίδι Πειραιά-Ὑδρα.

4. Κάποτε στὴ θέση τοῦ καὶ σὲ τίτλους συντροφικῶν καταστημάτων, ἐπιχειρήσεων κτλ. : Ἀγραφιώτης-Πουρναράς καὶ Σία.

5. Σὲ μερικά ξενικά σύνθετα πού διατηροῦν καὶ στὰ ἑλληνικά τὸ διπλό τους τόνο : μπάσκετ-μπόλ, Χουάγκ-Χό. Ἀλλὰ φουτμπόλ (?).

Τὸ ἐνωτικὸ σημειώνεται ἀκόμη :

6. Στὸ τέλος ἢ στὴν ἀρχὴ ἐνὸς γλωσσικοῦ τύπου, γιὰ νὰ δειχτῇ πὼς αὐτός δὲ γράφεται ὁλόκληρος : μονο-, δηλ. λέξεις πού ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ μονο' -ν, δηλ. τελικό ν ἢ λέξεις πού τελειώνουν σὲ ν.

7. Γιὰ νὰ ἐνώσῃ δύο λέξεις ἢ τύπους ἢ γιὰ νὰ χωρίσῃ μιὰ λέξη στὶς συλλαβές τῆς ἢ στὰ συνθετικά τῆς : λέγομε - λέμε, ἀργῶ - ἀργοῦσα, λέ - ξη, ἀνεμό-μυλος.

Μερικοὶ χρησιμοποιοῦν χωρὶς ἀνάγκη τὸ ἐνωτικὸ καὶ ἀνάμεσα σὲ ζευγάρια ἀπὸ λέξεις, τὶς ἴδιες, ὅμοιες ἢ πού σχετίζονται στενά : φορὲς φορὲς, ἴσια ἴσια,

1. Δὲ χρειάζεται τὸ ἐνωτικὸ σὲ προταχτικά ὀνόματα καθὼς τὸ κύρ, καπετάν, πάτερ. Μὲ τὸ νὰ μὴν κλίνωνται αὐτὰ ποτέ, παρουσιάζονται πιὸ δικαιολογημένα σάν ἄκλιτα. Αὐτὰ παίρνουν τότε καὶ τόνο : ὁ καπετάν Μαθιός, τοῦ κύρ Θανάση, τοῦ πάτερ Σωφρόνιον.

2. Ὅμοια γράφονται μ' ἐνωτικὸ καὶ τὰ ξενικά κύρια Σουλεϊμάν-πασάς, Ἀλή-αγάς κτλ. Τὸ Ἀλήπασας ἐπικράτησε νὰ γράφεται σὲ μιὰ λέξη.

ὅπως ὅπως, περπατοῦσαν δυὸ δυὸ, μαζεύτηκαν πέντ' ἔξι, μέρα νύχτα, σύρτα φέρτα, ὦρα τὴν ὦρα, πέρα γιὰ πέρα, τὸ σύρτε κι ἔλα.

Πολὺ ἄτοπο εἶναι νὰ γράφονται μ' ἐνωτικὸ λέξεις πού μόνον σύνθετες ὑπάρχουν στὴν προφορικὴ γλώσσα, καθὼς γαλλοελληνικός.

Γενικὰ δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατάχρηση τοῦ ἐνωτικοῦ, οὔτε νὰ συγχέεται αὐτὸ μὲ τὴν παύλα (—) (130).

Προφορά καὶ στίξη

107. Ὅταν μιλοῦμε σταματοῦμε καὶ σιωποῦμε κάθε τόσο, κατὰ τὸ νόημα ἢ γιὰ νὰ πάρουμε ἀναπνοή — ἄλλοτε λιγότερο καὶ ἄλλοτε περισσότερο — ἀνάμεσα στὶς λέξεις ἢ ομάδες ἀπὸ λέξεις, προτάσεις καὶ περιόδους. Ἄλλοτε πάλι ἀνεβοκατεβάζουμε τὴ φωνή — κάποτε κάνουμε καὶ κινήσεις — γιὰ νὰ ρωτήσωμε, ν' ἀπορήσωμε, νὰ δείξωμε τὴ χαρά μας ἢ νὰ ἐκφράσωμε κάθε εἶδος αἰσθήματα. Ἐνα ναι μόνον νὰ ποῦμε, μπορεῖ νὰ ἐκφράση, μὲ τὸν τρόπο πὺν θὰ τὸ προφέρωμε καὶ θὰ τὸ χρωματίσωμε, ἀδιαφορία, ἔντονη κατάφαση, ἀβεβαιότητα, ἐρώτηση, χαρά, λύπη.

Ἡ γραφὴ πὺν ἔχει ν' ἀποδώσῃ τὴν ὁμιλία μας εἶναι ἀδύνατο νὰ καθρεφτίσῃ ὅλη τὴν ποικιλία τοῦ χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς μας. Ἄν ὅμως περιοριζόταν ν' ἀποδώσῃ μόνον τοὺς φθόγγους, θὰ μᾶς δυσκόλευε πάρα πολὺ νὰ καταλάβωμε διαβάζοντας, ἀφοῦ δὲ θὰ ξέραμε οὔτε ποῦ καὶ πόσο νὰ σταματήσωμε κάθε φορά. Γιὰ νὰ λείψῃ αὐτὴ ἡ δυσκολία χρησιμοποιοῦμε μερικὰ σημάδια, πὺν μᾶς βοηθοῦν νὰ ζωντανέψωμε κάπως ὅ,τι εἶναι γραμμένο, σταματώντας κατὰ τὸ νόημα καὶ χρωματίζοντας τὴ φωνή μας. Τὰ σημάδια αὐτὰ λέγονται **σημεῖα τῆς στίξης** (¹).

Σημ.—Ἡ χρῆση τῶν σημείων τῆς στίξης ποικίλλει κατὰ τὶς ἐποχές, τὶς τυπογραφικὰ συνήθειες καὶ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὴν ψυχικὴ τους διάθεση καὶ τὸ σκοπὸ πὺν ἐπιδιώκουν. Εἶναι ὥστόσο ἀπαραίτητο νὰ εἶναι ρυθμισμένο ἓνα ἐλάχιστο, γιὰ τὶς κυριότερες περιπτώσεις. Στὰ ἑλληνικὰ πολλές περιπτώσεις εἶναι ἀκόμη ἀκαθόριστες.

108. **Ἱστορικὴ παρατήρηση.**—Βλέπομε πάντοτε στὰ βιβλία ἢ σὲ ἄλλα κείμενα σημεῖα στίξης μὲ τὶς λέξεις χωρισμένες, καὶ νομίζομε πὺν πάντα

1. Ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἑλληνικὸ στίζω, κεντῶ, χαράζω, τρυπῶ, βάζω σημαδάκι· σιίξη, ἢ πράξη.

γινόταν τὸ ἴδιο. Ἀλλὰ δὲν ἔγραφαν πάντοτε ὅπως ἐμεῖς σήμερα, καθὼς τὸ βλέπομε σὲ παλιὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲ χωρίζαν πάντοτε τὰς λέξεις μὲ κενὰ διαστήματα, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς, καὶ αὐτὸ ἔκανε τὰς δυσκολίας στὸ διάβασμα ἀκόμη μεγαλύτερες. Χρειάστηκε καιρὸς γιὰ νὰ χωριστοῦν οἱ λέξεις (ἡ συνήθεια τῶν κενῶν ἀνάμεσα στὰς λέξεις γενικεύθηκε μόλις τὸ 13. αἰῶνα μ.Χ.), νὰ σημειωθοῦν οἱ τελεῖες καὶ ἔπειτα καὶ τ' ἄλλα σημάδια, ἃν καὶ μερικά τοὺς εἶχαν ἤδη χρησιμοποιηθῇ ἀπὸ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς γραμματικούς. Τὸ σημερινὸ σύστημα, ποὺ καθιερώθηκε μὲ τὴν τυπογραφίαν, ἔγινε κοινὸ σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς.

Τὰ σημεῖα τῆς στίξης

109. Τὰ συχνότερα σημεῖα τῆς στίξης εἶναι ἡ *τελεία* (.), ἡ *ἐπάνω τελεία* (^), τὸ *κόμμα* (,), τὸ *ἐρωτηματικὸ* (;) καὶ τὸ *θαυμαστικὸ* (!).

Ὑπάρχουν καὶ μερικά ἄλλα σημεῖα, ποὺ τὰ μεταχειριζόμαστε λιγότερο συχνά. Αὐτὰ εἶναι ἡ *διπλὴ τελεία* (:), ἡ *παρένθεση* (()) καὶ οἱ *ἀγκύλες* ([]), τ' *ἀποσιωπητικὰ* (...), ἡ *παύλα* (—) καὶ ἡ *διπλὴ παύλα* (— —), τὰ *εἰσαγωγικά* (« »).

Ἡ τελεία

110. Ἡ *τελεία* (.) ἀνταποκρίνεται σὲ σταμάτημα ἢ κατέβασμα τῆς φωνῆς. Σημειώνεται στὸ τέλος μιᾶς περιόδου καὶ δείχνει πὼς ὅ,τι εἰπώθηκε ἔχει ἀκέραιο νόημα: Ὁ ἥλιος λάμπει. Ἡ θάλασσα εἶναι ἡσυχη.

Ὅταν τὸ σταμάτημα εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερο καὶ ἐκφράζουμε μιὰ νέα ἰδέαν, ὅχι μόνον σημειώνομε τελείαν, παρὰ ἀρχίζομε καὶ καινούριαν γραμμὴν, γράφοντας τὴν πρώτην λέξιν πρὸς μέσα ἀπὸ τὰς ἄλλας γραμμές.

Ἡ τελεία χρησιμεύει καὶ γιὰ νὰ δείξῃ μιὰ συντομογραφίαν: κ.= κύριος, Π. Δ.= Παλαιὰ Διαθήκη, 480 π.Χ.= πρὸ Χριστοῦ. Ἐξαιροῦνται μερικὲς συντομογραφίαι, ποὺ δὲν τὴν παίρνουν: Α.= Ἀνατολὴ (135).

Τελεῖες σημειώνονται συχνὰ καὶ σὲ ἀριθμοὺς μεγάλους, ὥστε ἀπὸ κάθε τρία ψηφία μετρώντας ἀπὸ δεξιὰ: 13.831.010. Αὐτὸ δὲν ἐφαρμόζεται στὰς χρονολογίας: 1821.

Ἡ τελεία τοῦ τέλους δὲ σημειώνεται σὲ τίτλους βιβλίων, σ' ἐπιγραφὰς καὶ σ' ἐπικεφαλίδες.

111. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Μὲ κεφαλαῖο γράφεται τὸ ἀρχικὸ γράμμα μιᾶς λέξης ὅταν εἶναι στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου ἢ στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου ὕστερα ἀπὸ τελεία.

‘Η επάνω τελεία

112. ‘Η *επάνω τελεία* (·) χρησιμεύει γιὰ νὰ σημειώνωμε μικρότερη διακοπὴ παρὰ μὲ τὴν τελεία καὶ μεγαλύτερη παρὰ μὲ τὸ κόμμα. Εἰδικότερα ἢ επάνω τελεία :

α) Μέσα στὴν περίοδο χωρίζει ὁμάδες ἀπὸ προτάσεις. Οἱ προτάσεις αὐτὲς χωρίζονται ἀναμεταξύ τους μὲ κόμματα :

Τοῦ Αἰσχύλου σώζονται τρεῖς τραγωδίαι ἀπὸ τὸν τρωικὸ κύκλο, ὁ ‘Αγαμέμνωνας, οἱ Χοηφόρες, οἱ Εὐμενίδες· τοῦ Σοφοκλῆ, ὁ Αἴας, ἡ ‘Ηλέκτρα, ὁ Φιλοκλήτης· τοῦ Εὐριπίδου, ἡ ‘Ανδρομάχη, ἡ ‘Εκάβη, οἱ Τρωάδες, ἡ ‘Ηλέκτρα, ὁ ‘Ορέστης, ἡ ‘Ελένη, ὁ Ρῆσος καὶ οἱ δυὸ ‘Ιφιγένειαι.

Τ’ ἀηδόνι δὲν ἀπέθανε, | τ’ ἀηδόνι πάντα ζῇ·

ἄλλαξε τὰ φτερά του, | δὲν ἄλλαξε φωνή. (Σπ. Τρικoupης)

β) Στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς φράσης χωρίζει δύο μέρη τῆς πού σχετίζονται μεταξύ τους, ἀλλὰ καὶ πού ἔχουν διαφορές, ἰδίως ὅταν τὸ δεύτερο ἐπεξηγῇ τὸ πρῶτο ἢ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μαζί του :

Αὐτὸς δὲν ἦταν ἀνθρώπος· ἦταν θεοῖο, δράκος, τοῦ βουνοῦ στοιχείο. Μάνα ἀνθρώπου δὲν τὸν ἔκαμε· ἀνοῖξε ἡ γῆ κι ἀτόφιο τὸν ξετίναξε, σὰ νὰ τὴ χτύπησε βροντή. (Βλαχογιάννης)

Τοῦ πατέρα σου, ὅταν ἔλθης,

δὲ θὰ βρῇς παρὰ τὸν τάφο·

εἶμαι ὁμπρὸς του καὶ σοῦ γράφω

μέρα πρῶτη τοῦ Μαγιοῦ. (Σολωμός)

Τὸ κόμμα

113. Τὸ *κόμμα* (,) χρησιμεύει συνήθως γιὰ νὰ σημειώσωμε λογικὸ χωρισμὸ καὶ μικρὸ σταμάτημα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς περιόδου, ἢ σὲ μεγάλες φράσεις γιὰ νὰ δώσωμε εὐκαιρίαν σὲ ἀναπνοή, εἴτε γιὰ νὰ βοηθήσωμε τὸ σωστὸ διάβασμα (λ.χ. σὲ κείμενα θεατρικά, βιβλία διδασκτικὰ) ἢ γιὰ νὰ προκαλέσωμε προσδοκίαν.

Σημ.— Τὸ κόμμα εἶναι τὸ πιὸ συχνὸ σημεῖο τῆς στίξης. Βοηθεῖ σημαντικὰ νὰ καταλάβωμε ἓνα κείμενο, ἐνῶ τὸ κακὸ του μεταχείρισμα δημιουργεῖ συχνὰ

παρανοήσεις. Δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατάχρησή του, συχνὰ ὅμως εἶναι ἀπαραίτητο. Ἀναγράφονται ἐδῶ οἱ κυριότερες περιπτώσεις πού πρέπει ἢ πού μποροῦμε νὰ τὸ χρησιμοποιοῦμε.

Τὸ κόμμα χρησιμεύει γιὰ νὰ χωρίζουμε :

114. Α.— Μέσα στὴν πρόταση :

α) Ὁμοιοὺς ἀναμεταξύ τους ὁροὺς, ὅταν τοὺς παραθέτουμε ἀσύνδετους. Οἱ ὅροι αὐτοὶ μπορεῖ νὰ εἶναι ὑποκείμενα, κατηγορούμενα, ἐπιθετικοὶ προσδιορισμοί, ἀντικείμενα ἢ ὅ,τι ἄλλο :

Ἡ πρασινάδα, ἡ δροσιά, ἡ μυρωδιά, τὰ χρώματα, ὅλα μαζί ἀναγάλλιζαν τὴν καρδιά.— Τὸ νερὸ ἦταν γλυκό, δροσερό, πεντακάθαρο.— Μᾶς πρόσφερε ψωμί, σῦκα, πορτοκάλια, κρασί.— Καράβια κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σκοιινιά, κατάρτια, φιγοῦρες, πανιά, εἰκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. (Καρκαβίτσας)

Κάτι τρανὸ καὶ κάτι ὠραῖο,
κάτι ἀπὸ πέτρα, κάτι ἀπὸ μακριὰ
φτάνει ὥς ἐδῶ κι ἀστραποχύνεται
καὶ τὸ φωτιστεφάνωμα τοῦ Ὑμνου ἀποζητᾷ. (Παλαμᾶς)

Τὴ μετοχικὴ πρόταση τὴ χωρίζουμε μὲ κόμματα μόνο ὅταν μπαίνει σὰν ἐπεξήγηση ἢ ὅταν εἶναι μεγάλη :

Δὲν εἶναι δυνατό νὰ περάσῃ ἔτσι ὅλη του τὴ ζωὴ, παίζοντας ἢ διασκεδάζοντας.— Κρατώντας ἀνθισμένα κλαδιὰ μυγδαλιᾶς καὶ πλήθος πολύχρωμα λουλούδια τοῦ βουνοῦ στὴν ἀγκαλιά της, μπῆκε γελαστὴ μέσα στὴν κάμαρα.

Θὰ γράψωμε ὅμως: Πηγαίνει κουτσαίνοντας.— Θέλοντας καὶ μὴ θὰ ἐρῇ.
Στῶν Ψαρῶν τὴν ὁλόμανυρη ῥάχη
περπατώντας ἢ Δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλικάρια. (Σολωμός)

Καὶ τὰ ῥήματα πού ἔχουν τὸ ἴδιο ὑποκείμενο, ὅταν εἶναι ἀσύνδετα, χωρίζονται μὲ κόμμα :

Πηδάει στὴ βάρκα, σηκώνει τὴν ἄγκυρα, ἀνοίγει τὸ πανί, κάθετα στοῦ τιμόνι καὶ βάζει πλώρη γιὰ τὸ ἀντικρινὸ νησί.

Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθιδῶν,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τριξίμο δοντιῶν. (Σολωμός)

Ἦθελα νὰ ἴμουν τσέλιγκας, νὰ ἴμουν κι ἓνας σκουτέρης,
νὰ πάω νὰ ζήσω στοῦ μαντρί, στὴν ἐρημιὰ, στὰ δάση,
νὰ ἴχω κοπάδι πρόβατα, νὰ ἴχω κοπάδι γίδια
κι ἓνα σωρὸ μαντρόσκυλα, νὰ ἴχω καὶ βοσκοτόπια... (Κρυστάλλης)

Στὴν ἀπαρίθμηση ἐπιθέτων μπρὸς ἀπὸ ἕνα οὐσιαστικὸ τὸ κόμμα μπαίνει καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ τελευταῖο ἐπίθετο, ὅταν αὐτὸ προσδιορίζῃ τὸ οὐσιαστικὸ ἀκριβῶς ὅπως καὶ τ' ἄλλα : *Μὲ ἀργά, βαριά, κουρασμένα βήματα.*

Ἄλλὰ δὲν μπαίνει ὅταν τὸ τελευταῖο ἐπίθετο ἀποτελῇ μὲ τὸ οὐσιαστικὸ ἔννοια πού τὴν προσδιορίζουν τὰ προηγούμενα ἐπίθετα : *Ἐνα ὠραῖο ἄσπρο τριαντάφυλλο. — Μὲ κέρασε ἄσπρο παλιὸ κρασί.*

Ἐδῶ μποροῦμε νὰ κατατάξωμε καὶ τὴν παράθεση καὶ κάθε εἶδος ἐπεξηγήσεως :

Ἄρχισε μιὰ βροχή, κατακλυσμός. — Ὁ Ὀλυμπος, τὸ ψηλότερο βουνὸ τῆς Ἑλλάδας, ἦταν κατοικία τῶν θεῶν. — Πῆγε περίπατο μὲ τὴ θεία του, τὴν ἀδερφή τοῦ πατέρα του.

Σημαίνει κι ἡ Ἀγία-Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι. (δημ.)

*Καὶ τώρα βρέθηκες ἐσύ, δροσοῦλα, λουλουδάκι,
νὰ σκιάζης τὸ γεράκι. (Βαλαωρίτης)*

Ταξιδευτής, ἦβρα σ' ἀκύμαντα πελάγη | τὴν Καλυψώ. (Παλαμᾶς)

β) Τὴν κλητική :

Πῆρα τὸ γράμμα σου, ἀγαπητέ μου Κώστα, καὶ χαίρομαι πὺν εἶσαι καλά. | Μάλιστα, κύριέ μου, ἤμουν ἐκεῖ.

Γελᾷς κι ἐσύ στὰ λούλουδα, χάσμα τοῦ βράχου μαῦρο. (Σολωμός)

*Μαύρισε, κύμα, τὸν ἀφρό,
κι ἐσεῖς, βουνά, τὸ χιόνι...
Κλάψτε, βουνά καὶ βράχοι·
τ' ἀηδόνι δὲ λαλεῖ. (Βαλαωρίτης)*

γ) Ἐνα μόριο ἢ ἕνα βεβαιωτικὸ (ἢ ἀρνητικὸ) ἐπίρρομα στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου, πὺν χρησιμεύει γιὰ νὰ τὴ συνδέσῃ μὲ τὰ προηγούμενα : *Ναί, θὰ φύγω. — Ὁχι, δὲ θέλω. — Καλά, θὰ σὲ εἰδοποιήσω. — Τότε, θὰ συμφωνήσωμε (δηλ. ἀφοῦ εἶναι ἔτσι). — Ἐτσι, κανένας δὲν εὐχαριστήθηκε (δηλ. ἀφοῦ ἔγινε ἔτσι).*

115. Β. — Μέσα στὴν περίοδο :

α) Μποροῦμε νὰ χωρίζωμε ἀπὸ τίς κύριες τίς δευτερεύουσες προτάσεις — τίς αἰτιολογικές, τελικές (ἐκτὸς ὅταν εἰσάγονται μὲ τὸ νά), ἀποτελεσματικές, ὑποθετικές, ἐναντιωματικές, χρονικές ἢ πὺν εἰσάγονται μὲ τὸ χωρὶς νά, ἰδίως ὅταν αὐτὲς προηγοῦνται ἢ ὅταν εἶναι μεγάλες :

Δὲν πρέπει νὰ ξεκινήσωμε, γιατί ὁ καιρὸς ἄρχισε νὰ χαλᾷ. — Μοῦ ἔστειλε μὴνυμα, γιὰ νὰ μοῦ πῇ πὼς ἀρρώστησε καὶ πὼς δὲ θὰ μποροῦνε νὰ ἔρθῃ. — Ἀλλὰ: Ἦρθα νὰ σὲ δῶ. Ἦρθα γιὰ νὰ σὲ ἰδῶ κτλ.

Ἦταν ἡ νύχτα τόσο ὥραια, ποὺ κανενὸς δὲν ἔκανε καρδιά νὰ πάῃ νὰ κοιμηθῇ. — Ἄν θέλῃς, ἔλα. — Ἄν νομίζῃς πὼς αὐτὸ θὰ ὠφελήσῃ, γράψε του ἀμέσως. — Ὅταν χάθηκε ὁ πατέρας, φρόντισε γιὰ ὅλα ἐκεῖνος. — Σὰν τὸν φοβᾶσαι τὸν γκρεμό, ἔλ' ἀπ' τὸ μονοπάτι. — Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω, μοῦ πῆραν τὸ πορτοφόλι μου.

Ὅταν μεσάνυχτα | καταβουίζουν
οἱ ἀνέμοι, ἂν τὰ ἴβλεπες | πὼς κυματίζουν,
ἔλεες πὼς κρᾶζουνε | τοὺς ζωντανούς. (Σολωμός)

β) Χωρίζομε πάντοτε τὶς προσθετικὰς ἀναφορικὰς προτάσεις, ποὺ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς κύριας:

Μίλησε γιὰ τὴν πατρίδα του, ποὺ μᾶς ἦταν ἄγνωστη. — Τῇ ζωγραφίᾳ τῆς ἀδερφῆς μου... τῇ φυλάγῳ σὲ ξεχωριστῇ γωνιᾷ τῆς καρδιᾶς μου, μὲ καντηλάκι μπροστά της, ποὺ δὲ σβῆναι ποτέ. (Ἐφταλιώτης)

Κοντεύει τὸ βράδυ,
ποὺ μαῦρο σκοτάδι
ἐσπλᾶνει στὴ γῆ. (Σολωμός)

Ἡ ἀναφορικὴ πρόταση ποὺ ἀποτελεῖ ἀναγκαῖο προσδιορισμὸ δὲν παίρνει κόμμα: Ἡ δύση ποὺ εἶδαμε χτὲς θὰ μείνῃ ἀξέχαστη.

Γνωρίζω κάποια μυστικά ποὺ δὲν τὰ ξέρουν ἄλλοι. (Παλαμᾶς)

Τὶς εἰδικές, τὶς πλάγιες ἐρωτηματικὰς καὶ τὶς δισταχτικὰς προτάσεις δὲν τὶς χωρίζομε ἀπὸ τὶς κύριες:

Ἐγραψε πὼς φτάνει σὲ δυὸ μέρες. — Εἶναι βέβαιο πὼς θὰ χιονίσῃ. — Δὲ μοῦ εἶπες ἂν γύρισε ὁ πατέρας. — Ρώτησέ τον ποῦ θὰ κάμῃ ἐξοχὴ. — Φοβοῦμαι μήπως βροῦμε δυσκολίες.

Οἱ προτάσεις αὐτῶν τῶν εἰδῶν εἶναι ἐνωμένες στενὰ μὲ τὴν κύρια, καθὼς ὑποκείμενο καὶ ρῆμα, ρῆμα καὶ ἄμεσο ἀντικείμενο, ρῆμα καὶ ἐπίρρημα. Μόνο ὅταν μιὰ τέτοια πρόταση εἶναι ἐπεξηγηματικὴ, παίρνει κόμμα: Αὐτὸ ποτὲ δὲν τὸ ἀκουσα, πὼς καὶ στὸ Θιβέτ βρισκονται Ἕλληνες.

Χωρίζομε μὲ κόμμα καὶ τὶς παρὲνθετες προτάσεις: Μὰ καὶ ἐκείνη, καθὼς ἄκουσα, τὴν ἔχεις ἀρραβωνιασμένη. (Καρκαβίτσας)

Στὴν ἀφήγησιν μπαίνουν κόμματα στὴ θέσιν τῶν εἰσαγωγικῶν ἢ μέσα στὴν ἀφήγησιν σὲ λόγια ποὺ δὲν ἀνήκουν σ' αὐτῇ:

«Πέρασε, μοῦ εἶπε ὁ Πέτρος, αὔριο τὸ πρωὶ ἀπὸ τὸ σπíti». — «Ἐκείνη, μᾶς εἶπε ὁ Στέργιος σοβαρὰ καὶ μὲ συλλογὴ, ἦταν ἡ μεγαλύτερή μου τρομάρα». (Ἐφταλιώτης)

Ἡ παλικαριά, ὅσα χρόνια κι ἂν περάσουν, δὲν παλιώνει. (Καρκαβίτσας)

Χωρίζομε μὲ κόμμα τὶς ἰσοδύναμες προτάσεις, κύριες ἢ δευτερεύουσες, ὅταν εἶναι ἀσύνδετες:

Λουλουδί δὲν ἀνθίζει πουθενά, δέντρο δὲ φυτρώνει, χλωρὸ κλαδί δὲν πρασινίζει, νερὸ δὲν ἀναβρύζει σιτοὺς βράχους τοὺς ξερούς.

Μὴ μὲ ρωτᾷς ποῦθ' ἔρχομαι, μὴ μὲ ρωτᾷς ποῦ τρέχω,
πατριῶτα ἐγὼ δὲν ἔχω

παρὰ τοῦ βάτου τ' ἄγριο, τ' ἀγκαθερὸ κλαρί.

Μὲ δέρνει τ' ἀνεμόβροχο, εἶμαι φτωχὸ πουλί,
ὁ λόγκος τὸ παλάτι μου καὶ βιό μου εἶν' ἡ χαρά,
πετῶ, κουρνιάζω ξέγνοιαστος ὅσὸ 'χω τὰ φτερά. (Βαλαωρίτης)

Μὰ τώρα ἀλλάξαν οἱ καιροί, τὸν Κροῦμο ἢ γῆ τὸν τρώει,
σὶν Πόλῃ τώρα ὁ Θεόφιλος ὁ συνετός ὀρίζει,
τώρα τοῦ Κρούμου τὸ σπαθὶ κρέμεται καὶ σκουριάζει. (Παλαμᾶς)

Ὅταν ἡ σύνδεση εἶναι συμπλεχτικὴ ἢ διαχωριστικὴ, δὲ χρειάζεται συνήθως κόμμα. Ὅταν εἶναι ἀντιθετικὴ μπορεῖ αὐτὸ νὰ μπαίνει, ἰδίως ὅταν εἶναι μεγάλη:

Ἐρχόταν συχνὰ σπύι καὶ τότε τὸ σπύι βούιζε ἀπὸ τραγούδια.—Μηδὲ καλὰ κατέβηκε μὴδὲ στὴ μέση ἐπῆγε. (δημ.)—Ἡ κάθισε ἥσυχος ἢ νὰ πηγαίνης ἀπὸ δῶ.—Ἡ τὴ γοργόνα διώχνω ἢ ἐγὼ χάνομαι. (Καρκαβίτσας)

Εἶναι μικρὸς μὰ χερσὺν αὐτοῦ.—Θέλω, μὰ δὲν μπορῶ.—Ὅλα τὰ ξόρκια εἶπε, μὰ κανένα δὲν πετύχαινε. (Καρκαβίτσας)—Τίποτε νὰ μὴν κάνης, παρὰ νὰ πᾶς σὶν Καρδίτσα. (Καρκαβίτσας)

Δὲ χρειάζεται συνήθως κόμμα πρόταση ποὺ εἰσάγεται μὲ τὸ παρὰ σὰ δεύτερος ὅρος τῆς σύγκρισης (ἐκτὸς ἂν εἶναι πολὺ μεγάλη): *Κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ.*

Σὲ διάφορες ὥστόσο περιστάσεις μπαίνει κόμμα καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ καί. Αὐτὸ γίνεται: α) ὅταν μεσολαβῇ δευτερεύουσα πρόταση:

Ὁ πατέρας γύρισε σπύι ὅταν ἐκλείσει τὸ γραφεῖο, καὶ ἡ μητέρα ἔστρωσε τὸ τραπέζι. Ἀνάλογα θὰ γράψωμε καὶ: Στείλε μου τὸ βιβλίον, ἂν τὸ διάβασες, ἢ γράψε μου ποῦ μπορῶ νὰ βρῶ ἄλλο ἀντίτυπο.

β) ὅταν τὸ καὶ ἐνώνῃ ὅλα τὰ προηγούμενα μὲ τὰ παρακάτω ἢ τὰ ἐνώνῃ μὲ διαφορετικὸ τρόπο:

Τὰ ἰσιάζαμε τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, καὶ τὰ δυὸ ἦταν ἴσια.—Τέτοιος πόλεμος εἶναι τίμιος καὶ φονικός, καὶ δὲν ἔχεις νὰ πῆς τίποτε.—Μὰ τὴν ἄλλῃ μέρα σηκώθηκε φουρτούνα καὶ ἔπνιξε τὰ ἑκατὸ καράβια καὶ χάθηκε τὸ χρυσάφι, καὶ ὁ γε-

ροβασιλιάς ἔμεινε φτωχὸς μὲ τὶς δύο του ἔμορφες κόρες ἀπρoικες. (Δέλτα).— Τὸ νερὸ ἦταν ζεστὸ καὶ καθαρό, καὶ ἡ πλατεία ἔπεφτε τόσο παράμερα πού σχεδὸν κανένας δὲν περνοῦσε ἀπὸ καὶ.— *Ἀφῆσε, καὶ θὰ συλλογιστῶ.— *Ἐνα μόνο λόγο νὰ πῆς, καὶ τὸ ἀσκέρι, ἔτοιμο στὰ σύνορα, ρίχνεται στὸ γειτονικὸ βασίλειο. (Δέλτα)

γ) ὅταν μὲ τὸ κόμμα εὐκολύνωμε τὸ σωστὸ διαβάσμα:

Στὸ δάσος ἔπεφταν τὰ φύλλα ἀπὸ τὰ δέντρα, καὶ τὰ λιβάδια τὰ σκέπαζε παχὺ στρώμα ἀπὸ χιόνι.— Ζητῶ τὴν ἄδεια νὰ ρίξω κι ἐγώ, καὶ ὁ *Ἐρμoγένης μοῦ τὸ ἐπιτρῶπει.

116. Οἱ παραπάνω κανόνες γιὰ τὸ κόμμα, ὅπως καὶ οἱ κανόνες γιὰ τὴ στίξη γενικά, δὲν εἶναι ἀπόλυτοι. Κάποτε παραλείπομε ἓνα κόμμα πού κανονικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ μπῇ, ἢ θέτομε κόμμα ἐκεῖ πού κανονικὰ θὰ παραλειπόταν, γιὰ ν' ἀποφύγωμε παρεξηγήσεις.

Στὴ φράση: *Ομορφη καὶ ψηλὴ, μὲ πολὺ μαῦρα μαλλιά, γυαλιστερά καὶ φλογερά μάτια, τὸ κόμμα εἶναι ἀπαραίτητο μετὰ τὴ λέξη γυαλιστερά, μολονότι ἀκολουθεῖ καί, γιὰτὶ ἀλλιῶς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ συνάψῃ μὲ τὸ μάτια.

Χωρὶς κόμμα δυσκολεύεται κανεὶς νὰ καταλάβῃ ἀμέσως φράσεις καθὼς οἱ ἀκόλουθες: *Ἀντὶς ν' ἀπλώσουνε χέρι ἀδεφφικὸ μαχαίρι κρύβουνε στὸν κόρφο τους.

*Ἀπὸ χρυσὰ ποτήρια ἄς τοὺς σκορπίσῃ

θυμίαμα πρῶτο τὸ δικό μου χέρι. (Χατζόπουλος)

Κάποτε ὑπάρχει διαφορὰ στὴν ἴδια φράση κατὰ τὴ θέση πού ἔχει τὸ κόμμα: Καλά, θὰ πᾶμε καὶ Καλὰ θὰ πᾶμε.

Στὴ φράση ἦταν ἐκεῖ κι ἓνας μικρὸς *Αἰ - Βασίλης, τὸ πρῶτο κόνισμα πού *χε κάμει ὁ *Ἀργύρης, σὰν ἦταν παιδί καὶ μάθαινε ἀπὸ τὸν πατέρα του τὴν τέχνη, δὲν πρέπει νὰ μπῇ κόμμα μετὰ τὸ *Ἀργύρης.

Κάποτε μπαίνει τὸ κόμμα ἐκεῖ πού παραλείφτηκε τὸ ρῆμα:

κι ὅπου βουλὴ τους, συφορά, κι ὅπου τὸ πόδι, χάρος. (Σολωμός)

117. Τὸ κόμμα δὲν ἔχει μόνο λογικὴ ἀξία. Τὸ χρησιμοποιοῦμε γιὰ λόγους ἐκφραστικoύς, λ.χ. γιὰ νὰ κάμωμε τὸν ἀναγνώστη νὰ προσέξῃ μὲ λέξη ἢ φράση:

Στὸν κῆπο μοῦ γελούσανε τὰ ρόδα, οἱ μενεξέδες

κάτου ἀπὸ πέπλους μοῦ ἔστελναν δροσοχαρτισμούς.

Καὶ πέρασα. Οἱ ἀμύριστοι στοχαστικοὶ πανσέδες

μὲ κοίταζαν ἀσάλευτοι, καὶ στάθηκα σ' αὐτούς. (Παλαμᾶς)

Σημ.—Ἡ χρῆση τοῦ κόμματος εἶναι ἀδύνατο νὰ κανονιστῇ παντοῦ. *Ὅχι μόνο γιὰτὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προβλεφτοῦν ὅλες οἱ περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ τὴ χρῆση του τὴ ρυθμίζει ἡ ὑποκειμενικὴ κρίση ἐκείνου πού γράφει καὶ τὸ εἶδος τῶν γραφομένων. *Ἐχει κάποια ἀντιστοιχία μὲ τὸν τόνο τῆς

φωνῆς. Ἡ σωστή χρῆσις δὲν ἀποκλείει ἄλλωστε τὴν ἐλαστικότητα στὴν ἔκτασις της καὶ αὐτὴ ἀπόκειται στὴν προσωπικὴ ἐκτίμησις.

Τὸ ἐρωτηματικὸ

118. Τὸ *ἐρωτηματικὸ* (;) σημειώνεται στὸ τέλος μιᾶς ἐρωτηματικῆς φράσεως: *Τί γίνεσαι ; — Γιατί δὲ μὲ περίμενες ;*

Δὲ σημειώνεται ἐρωτηματικὸ στὴν πλάγια ἐρώτησις: *Μὲ ρώτησε γιατί δὲν τὸν περίμενα. — Δὲν ἔμαθα ποῦ πῆγε.*

Σὲ φράσεις ὅμως καθὼς ξέρεῖς ποῦ πῆγε ; πρέπει νὰ μπαίνει ἐρωτηματικὸ, γιὰ τὴν εὐθεία ἐρώτησις (ξέρεῖς ;) ποῦ ἔχει ἐξαρτημένη τὴν πλάγια.

Σὲ σειρὰ ἀπὸ ἐρωτήσεις σημειώνεται τὸ ἐρωτηματικὸ μόνο στὴν τελευταία, ὅταν οἱ ἐρωτήσεις ἀπαιτοῦν τὴν ἴδια ἀπάντησις :

*Θέλεις νὰ σέρνεσαι πάντα δρφανή,
μονάχη σου, ἔρημη τὴ νύχτα νὰ ᾿σαι,
νὰ ᾿χης κρεβάτι σου λιθάρια, γῆ; (Βαλαωρίτης)*

Μὰ ὅταν οἱ ἐρωτήσεις εἶναι χωριστές, σημειώνεται ἐρωτηματικὸ στὴν καθεμιά: *Μάνα, τί ἔχεις καὶ βογκᾷς ; Τί κακὸ σοῦ ᾿καμε ὁ γιός σου ; Σὲ παράκουσε, λόγο σοῦ ἀντιγύρισε ποτέ ; (Βλαχογιάννης)*

*Πῶς ἀκούμνησες ἄπραγα τὸ δόρυ;
Τὴ φοβερὴ σου περικεφαλαία
βαριά πῶς γέρνεις πρὸς τὸ στήθος, Κόρη;
Ποιὸς πόνος τόσο εἶναι τρανός, ὦ Ἰδέα, | γιὰ νὰ σὲ φτάσῃ; (Παλαμᾶς)*
*Στὸ μνηματάκι σου ἄνοιξε τὸ ρόδον, ὦ γλυκὲ μου !
Εἶναι ἡ χαρὰ σου, ὁ πόνος σου ; Εἶναι καρδιά ; Εἶσαι ἐσύ ;
᾿Αν εἶσαι νοῦς, θυμήσου με. Στόμα εἶσαι ; μίλησέ μου.
— Τοῦ ἀσάλευτον εἶμαι σάλεμα, τοῦ τίποτε ἀστραπή. (Παλαμᾶς)*

119. Τὸ ἐρωτηματικὸ σὲ παρένθεσις δείχνει εἰρωνεῖα, τὴν ἀμφιβολία μας γιὰ τὴν ἀξιοπιστία ἢ γενικὰ γιὰ κάτι ποῦ ἀναφέρομε κτλ. : *Καμάρωνε πῶς ἦταν ὁ καλύτερος (;) ποδοσφαιριστής.*

Τὸ ἐρωτηματικὸ, καθὼς καὶ τὸ θαυμαστικὸ, δὲν ἔχει μόνο λογικὴ ἀξία ἀλλὰ καὶ συναισθηματικὴ. Καθὼς ἐκεῖνο, δίνει στὴ φράσις διαφορετικὸ μουσικὸ τόνο (!).

1. Σὲ πολὺ μεγάλες φράσεις, ποῦ παίρνουν τὸ ἐρωτηματικὸ μόνο μιὰ φορά, στὸ τέλος, καὶ ὅπου δὲ φαίνεται ἐξαρχῆς πῶς πρόκειται γιὰ ἐρώτησις, θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ ἔμπαινε αὐτὸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀνάποδο, ὅπως συνηθίζεται καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες καὶ χρησιμοποιήθηκε κάποτε καὶ στὰ ἑλληνικά.

Τὸ θαυμαστικὸν

120. Τὸ **θαυμαστικὸν (!)** σημειώνεται ὕστερ' ἀπὸ τὰ ἐπιφωνήματα καὶ ἀπὸ κάθε ἐπιφωνηματικῆς φράσεως πού ἐκφράζει θαυμασμό, χαρά, ἐλπίδα, φόβο, φρίκη, πάθος, εἰρωνεία, ἕνα ξαφνικὸ αἰσθημα, προσταγή: *Ζήτω! Μακάρι! Χριστὸς Ἀνάστη! Ὁχ! Ντροπή! Σταθῆτε! — Ἰσαπανιά! ἐπρόσταξεν ὁ καπετάνιος γοργά. Τίς γάμπιες! τοὺς φλόκους! (Κακαβίτσας)*

Τ' ἄλογο! τ' ἄλογο! Ὁμῆρ Βριόνη!

Τὸ Σούλι ἐχούμησε καὶ μᾶς πλακώνει.

Τ' ἄλογο! τ' ἄλογο! Ἀκοῦς, σουρίζουν

ζεστά τὰ βόλια τους, μᾶς φοβερίζουν. (Βαλαωρίτης)

Τὸ θαυμαστικὸν σημειώνεται ἀκόμη γιὰ νὰ ὑπογραμμιστῇ ἡ ἐντύπωση ἀπὸ κάτι ἀπίστευτο ἢ ἀνόητο πού ἀκούσαμε:

Φαντασίες! — Τί ἀλλόκοτος ἄνθρωπος!

121. Πρέπει νὰ σημειώνεται θαυμαστικὸν καὶ σὲ προτάσεις τύπου ἐρωτηματικοῦ ἀλλὰ πραγματικὰ ἐπιφωνηματικές:

Ποῦ καταντήσαμε! — Καὶ πιστεύεις κι ἐσὺ τέτοια πράγματα!

Κάποτε σημειώνεται θαυμαστικὸν μέσα σὲ παρένθεση γιὰ νὰ δείξῃ ἀπορία: *Λέει πὼς ἀνέβηκε σὲ μιὰ ὥρα στὴν Πάργηθα (!).*

Ὅταν ἡ ἐπιφωνηματικὴ πρόταση ἀρχίζῃ ἀπὸ ἐπιφώνημα, παραλείπεται συνήθως ἀπὸ αὐτὸ τὸ θαυμαστικόν: *Ἀχ, καὶ νὰ τὸ εἶχα ἐγώ!*

Τὸ θαυμαστικὸν καὶ τὸ ἐρωτηματικὸν σημειώνονται μέσα ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά ὅταν ἀνήκουν στὰ λόγια πού κλείνονται σ' αὐτά, καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτά ὅταν ἀνήκουν στὸ κείμενο πού εἰσάγουν τὰ ξένα λόγια:

«Ποῦ πᾶμε;» ρώτησε. — Ἀλλά: *Καὶ ποιὸς δὲ θυμᾶται τοῦ Λεωνίδα τὸ «μολὼν λαβέ»!*

122. Ἐπειτα ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου πού σημαίνουν ἀριθμοὺς εἶναι λάθος νὰ σημειώνεται θαυμαστικόν, ὅπως: *Γ! λβ!* Χρειάζεται μόνο ὀξεῖα, ἄσχετα πρὸς τὸ σημεῖο τῆς στίξης πού μπορεῖ νὰ χρειαστῇ· αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ τελεία: *Ὁ Γρηγόριος Ε', οἰκουμενικὸς πατριάρχης. — Ὁ Γεώργιος Α' (ὄχι Γεώργιος Α! ἢ Γεώργιος Α').* ἤρθε στὴν Ἑλλάδα στὰ 1863.

123. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Ἡ λέξη ὕστερ' ἀπὸ ἐρωτηματικὸν ἢ θαυμαστικόν

(ἐκτὸς ὅταν αὐτὸ συνοδεύῃ ἕνα ἐπιφώνημα) γράφεται μὲ κεφαλαῖο στὴν ἀρχή. Συνεχίζομε μὲ μικρὸ γράμμα, ὅταν ἡ συνέχεια συνδέεται ἄμεσα μὲ τὰ προηγούμενα σὲ μιὰ πρότασις: «Ποῦ εἶσαι;» ρώτησε ἄξαφνα.

Ἡ διπλὴ τελεία

124. Ἡ **διπλὴ τελεία** (:) μπαίνει γιὰ νὰ δείξῃ τὴ στενὴν σχέσηιν μερῶν τοῦ λόγου πού τὰ χωρίζει (¹). Αὐτὸ γίνεται:

1. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ λόγια πού ἀναφέρονται κατὰ λέξιν καὶ πρὸς κλείνονται σὲ εἰσαγωγικά:

Ὁ Χριστὸς εἶπε: «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν».

2. Ἐμπρὸς ἀπὸ μιὰ ἀπαρίθμηση, μιὰ ἐρμηνεία, ἕνα ἐπακόλουθο: Τὰ μεγαλύτερα ἑλληνικὰ νησιὰ εἶναι: Κύπρος, Κρήτη, Εὐβοία. — Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα: ἔχασε ὅλα του τὰ λεπτὰ.

3. Ἐπειτα ἀπὸ πρότασις πού ἀναφέρει γνωμικόν, παροιμίαν:

Ἡ παροιμία λέει: ἄκουε πολλὰ καὶ λέγε λίγα.

125. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — Ἡ λέξις ὕστερ' ἀπὸ τὴ διπλὴ τελεία γράφεται μὲ κεφαλαῖο στὴν ἀρχή, ὅταν ἡ διπλὴ τελεία ἔχῃ τὴ θέσιν τελείας.

Ἡ παρένθεσις

126. Ἡ **παρένθεσις** () χρησιμεύει γιὰ νὰ περικλείσῃ καὶ ν' ἀπομονώσῃ λέξιν ἢ φράσιν ὀλόκληρην πού ἐπεξηγεῖ ἢ συμπληρῶναι τὰ λεγόμενα ἀλλὰ καὶ πού μπορεῖ νὰ παραλειπτῇ (²): Ἡ βάρκα (ἀκόμα τρέμω πού τὸ θυμοῦμαι) χτύπησε ξαφνικὰ στὴν ξέρα.

Μέσα σὲ παρένθεσις ἀναγράφονται συχνὰ οἱ παραπομπές:

Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, εἶπε ὁ Παῦλος (Πρὸς Κορινθίους Β' 3.6).

1. Ἡ διπλὴ τελεία δὲ συνηθίζεται στὰ ἑλληνικὰ ὅσο θὰ ἔπρεπε.

2. Αὐτὸ συχνὰ τὸ πετυχαίνομε καὶ μὲ τὰ κόμματα. Ἡ παρένθεσις θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιεῖται μόνο ἐξαιρετικὰ, ὅταν τὰ παρενθέτα λόγια ἀποχωρίζονται καθαρὰ στὸ νόημα καὶ στὴ διατύπωση ἀπὸ τὸ ἐπίλοιπον κείμενον καὶ δὲν ὑπάρχῃ σ' αὐτὸ λέξις πού ἀναφέρεται στὰ λόγια μέσα στὴν παρένθεσιν.

Ἡ παρένθεση μπορεῖ ν' ἀκολουθῇ ἢ καὶ νὰ ἔχη κατόπι της ἄλλη στίξη, ἰδίως κόμμα. Μπορεῖ καὶ ν' ἀρχίζῃ μὲ κεφαλαῖο.

Κάποτε χρησιμοποιοῦμε τὴν ὁρθογώνια παρένθεση πού λέγεται καὶ ἀγκύλες [], ἰδίως σ' ἐπιστημονικὲς μελέτες ἢ ὅταν τύχη νὰ χρειαστῇ μιὰ νέα παρένθεση μέσα σὲ μιὰ ἄλλη ἤδη ἀρχεινισμένη (ὅπως λ.χ. γίνεται στὴ σελ. 25 τοῦ βιβλίου αὐτοῦ).

127. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Ἡ τελεία μπαίνει πρὶν κλείσῃ ἡ παρένθεση ὅταν ἡ παρένθεση ἀρχίζῃ μὲ κεφαλαῖο.

Τὰ ἀποσιωπητικὰ

128. Μὲ τ' **ἀποσιωπητικὰ** (...) δείχνουμε πὼς ἀποσιωποῦμε κάτι, δηλ. πὼς ἡ φράση ἔμεινε ἀτελείωτη ἀπὸ συγκίνηση, ντροπὴ ἢ γι' ἄλλο λόγο, κάποτε ἐπειδὴ κρίνουμε περιττὸ νὰ τὴν ἀποτελειώσωμε, κάποτε ἀπὸ περιφρόνηση, ἀπειλή, ἢ στὸ διάλογο ὅταν κόβῃ τὴν ὁμιλία ὁ συνομιλητής: *Πόσα χρόνια ... Ἀναμνήσεις!* — «Γιὰ φαντάσου! ...» ἔκαμε δ **Στάθης**.

*Θέλω ... Κι ἂν εἶμαι ἀνήμπορος, ἡ χλώρα ἃς ἦταν δλη
νὰ τοῦ γενῇ ἓνα ὄνειρο κι ἓνα μακριὸ φίλ.* (Παλαμᾶς)

Κάποτε χρησιμοποιοῦμε τ' ἀποσιωπητικὰ σὲ δισταχτικὴ ὁμιλία, χωρὶς ν' ἀποσιωποῦμε τίποτε, γιὰ νὰ τονιστῇ ἐκεῖνο πού θ' ἀκολουθῇ, κάτι ἀπροσδόκητο κτλ., καὶ νὰ προσέξῃ ὁ ἀναγνώστης καλύτερα.

129. Τ' ἀποσιωπητικὰ, ἰδίως μετὰ τὸ θαυμαστικὸ ἢ τὸ ἐρωτηματικό, δείχνουν κάποτε ἓνα σταμάτημα στὴν ὁμιλία:

*Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος; ... Ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου,
τὰ φτερωτά σου τὰ ὄνειρα; ... Γιατί στὸ μέτωπό σου
νὰ μὴ φυτρώουν, γέροντα, τόσες χρυσὲς ἀχτίδες,
ὅσες μᾶς δίδ' ἡ ὄψη σου παρηγοριὲς κι ἐλπίδες;* (Βαλαωρίτης)

Ἡ παύλα

130. Ἡ **παύλα** (—), διαφορετικὴ καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ ἐνωτικό (·) (106), σημειώνεται:

1. Στὸ διάλογο, γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ προσώπου πού μιλεῖ.

2. Γιὰ νὰ φανῇ μεγαλύτερη ἡ ἀντίθεση τῶν προηγούμενων μὲ τ' ἀκόλουθα: *Θέλουν — μὰ δὲ βολεῖ νὰ λησμονήσουν.* (Μαβίλης)

3. Γιὰ νὰ δειχτῇ ἀπότομη ἀλλαγὴ ἢ ἀνακολουθία στὴ φράση:
Εἶδα τ' ἄσπρο ἀρνάκι ποὺ γεννήθηκε μόλις προχτές — κάποιος θὰ θυ-
μήθηκε πὼς ἔκαμα μιὰ καλὴ πράξη ἕναν καιρό. (Παπαντωνίου)

4. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν τελεία, γιὰ νὰ γίνῃ μεγαλύτερο σταμάτημα.
Συνήθως ἀρχίζει τότε καὶ νέα γραμμὴ.

Σημ.—'Απὸ ἐδῶ βγήκε καὶ ἡ φράση: «*τελεία καὶ παύλα*», δηλαδὴ τελείωσε
ἐντελῶς τὸ ζήτημα.

5. Κάποτε, γιὰ νὰ ὑποδηλωθῇ πὼς ἡ φράση ἔμεινε ἀτέλειωτη,
ὅπως γίνεται καὶ μὲ τ' ἀποσιωπητικά.

131. Διπλὴ παύλα.— Μερικοὶ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν κά-
ποτε δύο παύλες γιὰ ν' ἀπομονώσουν μέρος τῆς φράσης, ὅπως γίνεται
καὶ μὲ τὴν παρένθεση. Αὐτὸ γίνεται ἰδίως ὅταν δὲ θεωροῦν τὸ μέρος
αὐτὸ τόσο δευτερώτερο ὥστε νὰ κλειστῇ σὲ παρένθεση. Τὸ κλείσιμό
του μέσα σὲ κόμματα θὰμποροῦσε κάποτε νὰ γεννήσῃ ἀσάφεια:

Ὁ πατέρας μου—μύρο τὸ κύμα ποὺ τὸν ἐτύλιξε—δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ μὲ κάμῃ
ναυτικό. (Καρκαβίτσας). Τὰ βιβλία μου—ἐπήγαινα στὸ σχολαρχεῖο, θυμοῦμαι—τὰ
ἔκλεισα γιὰ πάντα. (Καρκαβίτσας)

*Κι ὁ γιατρὸς μὲ τὰ μάτια σκυμμένα
πολλὴν ὥρα δὲν ἄνοιξε στόμα.*

Τέλος πάντων — ἄχ! λόγια χαμένα —

«μὴ φοβᾶσαι, τῆς εἶπεν, ἀκόμα». (Ζαλοκώστας)

Ἐφές εἶδα στὸν ὕπνο μου | ἕνα βαθὺ ποτάμι

— *Θεὸς νὰ μὴν τὸ κάμῃ | νὰ γίνῃ ἀληθινό! —*

Στὴν δ' ἄλυσαν τὸν στεκόντανε | γνωστό μου παλικάρι... (Βιζυηνός)

Τὴ νύχτ' ἀπόψε — ἡ θλίψη τῆς μ' ἀνάστησε ἡ τραγὴ,

τὴ θλίψη μας σὰ νὰ εἶχε μελετήσῃ —

τὴ νύχτ' ἀπόψε ἀνοίξανε οἱ ἐβδομοὶ οὐρανοὶ

καὶ πόντισε νερὸ κατακλυσμὸς τὴ χτίση. (Γρυπάρης)

Τὰ εἰσαγωγικά

132. Τὰ εἰσαγωγικά (« ») χρησιμοποιοῦνται:

1. Στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τῶν λόγων τρίτου προσώπου ποὺ
μνημονεύονται κατὰ λέξη: *Τὰ ἐγγόνια ἔλεγαν στὸν παππού: «Πές μας,*
παππού, πάλι τὸ παραμῦθι τῆς Γοργόνας». (Καρκαβίτσας)

Τὰ ξένα λόγια ποὺ ἀναφέρονται σὲ εἰσαγωγικά πρέπει ν' ἀναφέ-
ρῳνται ἀκριβῶς ὅπως εἰπώθηκαν.

2. Συχνὰ στὸ διάλογο, γιὰ νὰ κλείσουν μέσα τους λόγια προσώπων ποὺ μιλοῦν, ἰδίως ὅταν δὲ μεσολαβῇ ἡ παύλα γιὰ νὰ χωρίσῃ τὰ λόγια τοῦ καθενός.

3. Γιὰ νὰ ξεχωρίσουν κάτι, ρητά, φράσεις ἢ λέξεις ποὺ δὲν ἀνήκουν στὴ συνηθισμένη γλώσσα :

Μὲ τὴ λέξη «σωστό» ἐννοῶ... — Τὸ «δὲν ἄκουσα» ποὺ ἐπικαλέστηκαν δὲ φτάνει γιὰ δικαιολογία. — Ἡ Ἀφρόδω ἐγενθε γιὰ νὰ μὴ χάνῃ καιρό. Κάπου κάπου ἔλεγε καμιά λέξη ποὺ τὰ παιδιά δὲν τὴν καταλάβαιναν ἀμέσως, μόνο ἀπὸ τὸ νόημα. Ἔλεγε τὰ πρόβατα «πράτα», τὸ ρούχο «σκι», τὸ πάλι τὸ ἔλεγε «μάτα» καὶ τὰ γίδια «τὰ ἴδια». Μὰ τὰ παιδιά δὲ θυμοῦνται καμιά κοπέλα νὰ τοὺς μίλησῃ ποτὲ μὲ τὴν ὁμορφιά. (Παπαντωνίου)

4. Σὲ τίτλους βιβλίων, θεατρικῶν ἔργων, ἐφημερίδων, σὲ ὀνόματα πλοίων, σ' ἐπιγραφὰς κτλ.

Σημ.—Τὰ εἰσαγωγικά εἶναι περιττὰ σὲ λέξεις ποὺ τυπώνονται μὲ γράμματα διαφορτικοῦ ρυθμοῦ. Στὸ παραπάνω λ. χ. παράδειγμα θὰ μπορούσε τότε νὰ γραφῇ: Ἔλεγε τὰ πρόβατα *πράτα*, τὸ ρούχο *σκι* κτλ.

133. Συνήθως (στὴν περίπτωση 1) σημειώνεται πρὶν ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά διπλὴ τελεία (:).

Ὅταν χρειάζονται, μέσα στὸ κείμενο ποὺ κλείνεται μὲ εἰσαγωγικά, ἄλλα εἰσαγωγικά, χρησιμοποιοῦμε γιὰ τὰ δεύτερα τὰ *διπλὰ κόμματα* (" „).

Πέστε : "Χριστὸς ἀνέστη,, ἐχθροὶ καὶ φίλοι". (Σολωμός)

Τὸ κτλ. ποὺ προσθέτομε, ὅταν παραλείψωμε τὸ τέλος τῶν ξένων λόγων τῶν κλεισμένων στὰ εἰσαγωγικά, μπαίνει ἀπ' ἔξω τους· τ' ἀποσιωπητικά ἀπὸ μέσα.

134. Ὅστερ' ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά σημειώνεται, ἅμα χρειάζεται, ἡ τελεία καὶ ἡ ἐπάνω τελεία. Τὸ κόμμα δὲ σημειώνεται, ἔκτος ὅταν μὲ τὸ κλείσιμο τῶν εἰσαγωγικῶν τελειώσῃ φράση ποὺ ἀπαιτεῖ κόμμα :

«Καὶ τότε» πρόσθεσε ὁ πατέρας του «θὰ μπορέσης...».

Μέσα στὰ εἰσαγωγικά, ἔκτος ἀπὸ τὰ ξένα λόγια, μπορεῖ νὰ κλειστοῦν μέσα σὲ κόμματα μικρὲς παρενθετικὲς φράσεις ἀπὸ λίγες λέξεις (λ. χ. «Ἔλα, φώναξε, ἂν θέλῃς» — ἢ : *εἶπε ὁ Κώστας* — ἢ : *καθὼς πρόσθεσε* κτλ.), χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ κλείσουν πρὶν ἀπὸ αὐτὲς τὰ εἰσαγωγικά καὶ νὰ ξανανοῖξουν πάλι.

135. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—1. Ὅταν τὸ κείμενο τῶν εἰσαγωγικῶν συνεχίζεται καὶ σὲ καινούριο παράγραφο, ξανασημειώνομε στὴν ἀρχὴ τοῦ τὰ εἰσαγωγικά τοῦ τέλους (»), ἐνῶ ὁ προηγούμενος παράγραφος ποὺ τελειώνει κλείνει χωρὶς εἰσαγωγικά.

2. Ἡ βαρεία πρὶν ἀπὸ τὸ εἰσαγωγικὸ πὺλ κλείνει γίνεται ὀξεῖα: «Τί λές» ἀποκριθῆκε.

3. Ἡ τελεία, ἡ ἐπάνω τελεία καὶ τὸ κόμμα σημειώνονται ἔξω ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά· τὸ ἐρωτηματικὸ καὶ τὸ θαυμαστικὸ μέσα (ἐκτὸς ὅταν δὲν ἀνήκουν στὸ κείμενο τὸ κλεισμένο μέσα στὰ εἰσαγωγικά, καὶ τότε μπαίνουν ἔξω ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά) (121).

Συντομογραφίες

136. Μερικὲς συχνὲς λέξεις ἀντὶ νὰ γράφονται ὁλόκληρες γράφονται γιὰ συντομία κομμένες μὲ ὁρισμένο τρόπο. Οἱ γραφεὲς αὐτὲς ὀνομάζονται **συντομογραφίες**.

Στὶς συντομογραφίες ἡ παραλείπονται μερικὰ γράμματα ἀπὸ τὴ μέση τῆς λέξης—καὶ τότε διατηροῦνται ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ καὶ τὸ τελικὸ τῆς γράμματος καὶ μερικὰ ἄλλα ἀπὸ τὴ μέση (σύμφωνα προπάντων): — Δδα, δηλαδὴ δεσποινίδα, ἡ παραλείπεται τὸ τελευταῖο μέρος τῆς: ἀρ., δηλαδὴ ἀριθμός. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση ἡ συγκοπὴ πρέπει νὰ γίνεται σὲ σύμφωνο.

Γιὰ νὰ μὴν ἔχουν πολλὰς λέξεις τὴν ἴδια συντομογραφία καὶ ἔτσι μπερδεύονται, κόβονται συνήθως μὲ τρόπο πὺλ νὰ μὴν ἀπομένῃ ἀμφιβολία γιὰ τὸ ποῖα εἶναι ὁλόκληρη ἡ λέξη (ἐκτὸς ἂν γίνεται αὐτὸ φανερὸ ἀπὸ τὴν ἔννοια).

137. Οἱ συχνότερες καὶ πὺλ καθιερωμένες συντομογραφίες εἶναι οἱ ἀκόλουθες :

ἀγ.	ἅγιος	δρ.	δράμια
αἰ.	αἰώνας	δρ.	διδάκτορας
ἀρ.	ἀριθμός	δρχ.	δραχμὲς
βλ.	βλέπε	ἐκ.	ἐκατοστὸ
γραμμ.	γραμμάρια	ἐμβ.	ἐμβαδὸ
Δδα	δεσποινίδα	κ.	κύριος, κυρία
δλ.	δηλαδὴ	Κελσ.	Κελσίου (βαθμοὶ θερμοκρασίας).
διεύθ.	διεύθυνση (σὲ γράμματα πὺλ ἀπευθύνονται μὲ τὸ διάμεσο ἄλλου)	Κος, Κα	Κύριος, Κυρία
		κεφ.	κεφάλαιο

κτλ.	καὶ τὰ λοιπὰ
κυβ.	κυβικὸς
μ.	μέτρα
μίλ.	μίλια
ὁκ.	ὁκάδες
πβ.	παράβαλε
περ.	περίπου
πῆχ.	πῆχες
πρβ.	παράβαλε
σ., σελ.	σελίδα
σημ.	σημείωση
Σία	συντροφία
σι.	στίχος
στρ.	στρέμματα
τ., τόμ.	τόμος
τετρ.	τετραγωνικὸς
τόν.	τόνοι
ΥΓ.	ὑστερόγραφο
χγ.	χειρόγραφο
χγρ.	χιλιόγραμμα
χιλ.	χιλιάδες
χμ.	χιλιόμετρα
ῶρ.	ῶρα
Ἀγ. Γρ.	Ἀγία Γραφή
ἱ. β.	ἴδιο βιβλίον
ἱ. μ.	ἴδιο μέρος, ἴδιος μήνας
ἱ. χρ.	ἴδιος χρόνος
κ. ᾱ.	καὶ ἄλλα
κ. ᾰ.	καὶ ἀκλόουθα
Κ.Δ.	Καινὴ (Νέα) Διαθήκη

κ. κ.	κύριοι (ὄχι : κύριοι κύριοι) ἢ κυρίες
λ. χ.	λόγου χάρη
μ.μ.	μετὰ τὸ μεσημέρι
μ.Χ.	μετὰ Χριστὸν
δ. ἔ. δ.	ὅπερ ἔδει δεῖξαι (στερεότυπη μαθηματικὴ φράση)
δ. π.	ὅπου (ἔγινε λόγος) παρὰ πάντων
Π.Δ.	Παλαιὰ Διαθήκη
π. μ.	πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι
π. μ.	τοῦ μήνα πού πέρασε
π. χ.	παραδείγματος χάρη
π.Χ.	πρὸ Χριστοῦ
τρ. μ.	τοῦ μήνα πού τρέχει
τ. μ.	τετραγωνικὰ μέτρα

Γιὰ τοὺς ἀνέμους (¹)

A	ἀνατολικὸς
B	βόρειος
Δ	δυτικὸς
N	νότιος
BA	βορειοανατολικὸς
BD	βορειοδυτικὸς
NA	νοτιοανατολικὸς
ND	νοτιοδυτικὸς

Γιὰ τοὺς μῆνες

Ἰαν.	Ἰανουάριος
------	------------

1. Ὃταν πρόκειται γιὰ προσδιορισμὸν τόπου προσθέτομε στὶς συντομογραφίας A, B κτλ. μιὰ τελεία : ἡ B. Ἀμερικὴ. Στὴν περίπτωσιν αὕτη συνηθίζονται καὶ οἱ συντομογραφίες Ἀνατ., Βόρ., Δντ., Νοτ.

Φεβρ.	Φεβρουάριος	A. Y.	Αὐτοῦ, Αὐτῆς Ὑψη- λότητα
Μάρτ.	Μάρτιος	A.A.M.M.	Αὐτῶν Μεγαλειότητες
Ἀπρ.	Ἀπρίλιος	A.A.Y.Y.	Αὐτῶν Ὑψηλότητες
Ἰούν.	Ἰούνιος	A. Π.	Αὐτοῦ Παναγιότητα
Ἰούλ.	Ἰούλιος	A.Θ.Π.	Αὐτοῦ Θειοτάτη Πα- ναγιότητα
Αὔγ.	Αὔγουστος	Γιὰ μερικὲς πόλεις	
Σεπτ.	Σεπτέμβριος	Θεσ/νίκη, Θ/νίκη	Θεσσαλονίκη
Ὀκτ.	Ὀκτώβριος	Κων/πολη	Κωνσταντινούπολη,
Νοέμβρ.	Νοέμβριος		Πόλη
Δεκ.	Δεκέμβριος	λ/σμός	λογαριασμός
Γιὰ μερικὸν τίτλον			
A.M.	Αὐτοῦ, Αὐτῆς Μεγα- λειότητα		

Καλὸ εἶναι ν' ἀποφεύγωνται οἱ πολλὰ καὶ μάλιστα οἱ ἀσυνή-
θιστες συντομογραφίαι σὲ κείμενα προορισμένα γιὰ τὸν πολὺ κόσμον.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

138. Ἰδανικὴ ὀρθογραφία. — Ὁρθογραφία σημαίνει σωστὸ γράψιμο, ἀπόδοση μὲ γραπτὰ σύμβολα τῶν φθόγγων τῆς ζωντανῆς λαλιᾶς. Ἰδανικὴ ὀρθογραφία μιᾶς γλώσσας εἶναι ἐκείνη πού δείχνει μὲ ξεχωριστὸ γράμμα τὸν κάθε φθόγγο καὶ πού κάθε γράμμα της ἔχει πάντα τὴν ἴδια φωνητικὴ ἀξία, τὴν ἴδια προφορά.

139. Οἱ ἐλλείψεις τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας. — Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῇ μιᾶς ἰδανικῆς ὀρθογραφίας τὸ σύστημα τοῦ νεοελληνικοῦ ἀλφαβήτου παρουσιάζει τὶς ἀκόλουθες ἐλλείψεις :

α) Μερικοὶ φθόγγοι γράφονται κατὰ τὴν περίστασιν μὲ διαφορετικὰ γράμματα ἢ συνδυασμοὺς γραμμάτων.

Τὰ γράμματα αὐτὰ εἶναι περιττά. Τέτοια εἶναι λ.χ. τὸ *ω ἐνῶ* ὑπάρχει τὸ *ο* (*ὦμος, σκοτώνω*)· τὸ *η, ν, ει, οι, υι* πλάι στὸ *ι* (*ποικίλη, φιλειρηνικοί, φιλήσυχοι, συνηθίζει, ὕγιεινός, Μυτιληνιοί*)· τὸ *αι* πλάι στὸ *ε* (*ζεσταίνεσαι*)· τὸ *ξ* καὶ τὸ *ψ* γιὰ τὸ *κσ* καὶ τὸ *πσ* : *ἔψαξα*.

Περιττὰ εἶναι καὶ ἡ ὀξεΐα, ἡ περισπωμένη καὶ ἡ βαρεΐα ἐκεῖ πὺν φτάνει ἕνας τόνος γιὰ νὰ σημειωθῇ ἡ τονισμένη συλλαβή.

β) Μερικὰ γράμματα γράφονται σὲ μερικὲς περιστάσεις χωρὶς νὰ προφέρωνται καθόλου. Τὰ γράμματα αὐτὰ εἶναι ἄφωνα. Ἄφωνα εἶναι τὸ *υ* (εὐφορος, Εὐβοία)· τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ ὅμοια *κκ λλ κτλ.* (λάκκος)· τὸ *π*, κάποτε, στὸ σύμπλεγμα *μπι* (πέμπτος) (74). Ἄφωνα σημάδια εἶναι καὶ ἡ ψιλὴ καὶ ἡ δασεία, ἀφοῦ δὲν παριστάνουν καμιὰ προφορά.

γ) Μερικὰ γράμματα παριστάνουν κατὰ τὴν περίστασιν διαφορετικὸ φθόγγο. Τὰ γράμματα αὐτὰ ἔχουν τότε πολλαπλὴ προφορά.

Ἔτσι τὸ *υ* προφέρεται κατὰ τὴν περίστασιν *ι* (κύμα), *φ* (ναύτης), *β* (αὐγή, εὐνυπόληπτος)· μαζὶ μὲ τὸ *ο* προφέρεται *ου* (οὐρὰ) καὶ ἄλλοτε πάλι δὲν προφέρεται καθόλου: εὐφορος. Τὸ *ι* προφέρεται σάν (*ι*): ξίδι, ἀλλὰ καὶ σὰ *ι*: μιά, καὶ σὰ *χ'*: φωτιά, καὶ σὰ *γ'*: παιδιά. Τὸ *τ* προφέρεται *τ* (τράτα) ἀλλὰ καὶ *ντ* (πέντε) κτλ. κτλ.

δ) Γιὰ μερικοὺς φθόγγους δὲν ἔχομε γράμματα καὶ ἀναγκαζόμεστε γιὰ νὰ τοὺς παραστήσωμε νὰ καταφύγωμε σὲ ἄλλο γράμμα ἢ σὲ συνδυασμοὺς γραμμάτων. Τέτοιοι φθόγγοι εἶναι τὸ *ου*, *μπ*, *ντ*, *γκ*, τὰ ὑγρά *λ*, *ν* (ἐλιές, ἐννιά), τὸ *μπ* στὸ ἀμπέλι, πὺν τὸ γράφομε μὲ *π*.

Οἱ ὀρθογραφικὲς αὐτὲς ἀντιφάσεις σωρεύονται συχνὰ καὶ συγκρούονται μέσα στὴν ἴδια λέξη. Στὸ *αἰγιαννώτικη* λ.χ. ὁ φθόγγος (*ι*) γράφεται μὲ *ι* καὶ *η*, ἐνῶ τὸ γράμμα *ι* ἔχει τρεῖς διαφορετικὰς προφορὰς: Εἶναι φωνῆεν *ι* (στὸ -τι-) καὶ διφθογγικὸ *ι* (στὸ *αῖ*)· δηλώνει, μαζὶ μὲ τὸ *γ* τῆς συλλαβῆς -για-, τὸ οὐρανικὸ *γ'*, καὶ μαζὶ μὲ τὸ *ν* τὸ ὑγραίνει στὴ συλλαβὴ -νιω-. Στὸ *εὐτυχισμένος* τὸ *σ* προφέρεται *σ* ἀλλὰ καὶ *ζ* (σμ)· στὸ *εὐτυχισμένοι* ὁ φθόγγος *ι* γράφεται μὲ *ι* ἀλλὰ καὶ μὲ *υ* καὶ μὲ *οι*, καὶ τὸ *υ* προφέρεται *υ* (*ι*) ἀλλὰ καὶ *φ*. (Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. τὴ Φωνητικὴ Εἰσαγωγὴ).

140. Φωνητικὴ καὶ ἱστορικὴ ὀρθογραφία. — Ἡ ἀνεπάρκεια, οἱ λογικὲς ἀνακολουθίαι τοῦ ἀλφαβήτου μας καὶ γενικὰ τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας παρουσιάζονται καὶ στὶς γλώσσας ἄλλων πολιτισμένων λαῶν μὲ παράδοσιν καὶ μὲ μεγάλη ἱστορία. Δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸ περιστατικὸ πὺς ἡ ὀρθογραφία μας δὲν πλάστηκε στὶς μέρες μας γιὰ νὰ παραστήσῃ τοὺς φθόγγους τῆς γλώσσας μας καὶ νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ τὴ γράφωμε. Εἶναι ριζωμένη στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν κληρονομήσαμε ἀπὸ τὶς περασμένες γενεὰς ἀμετάβλητη, σημαντικώτατο στοιχεῖο τοῦ πολιτισμοῦ μας, μαζὶ μὲ τὴν ἀρχαία φιλολογία.

Ἀντὶ νὰ εἶναι **φωνητικὴ** καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ τὶς ἀρχὰς τῆς ἰδανι-

κῆς ὀρθογραφίας, ἔγινε, καθὼς λέγεται, **ἱστορικῇ**. Ἀνταποκρίνεται στοὺς φθόγγους καὶ στίς ὀρθογραφικὰς ἀνάγκας τῆς γλώσσας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ποὺ εἶχαν ρυθμίσει γιὰ τὸν ἑαυτοὺς τὸ ἀλφάβητό τους, καὶ δὲ συνταιριάστηκε, ὅπως θὰ ἔπρεπε, στὴ γλωσσικὴ ἐξέλιξη καὶ στίς ὀρθογραφικὰς ἀνάγκας ποὺ μεσολάβησαν ἀπὸ τότε μέσα σὲ περισσότερο ἀπὸ δυὸ χιλιάδες χρόνια.

141. Ἡ σημερινὴ ὀρθογραφία τῆς σχολικῆς δημοτικῆς.— Προτάσεις ἢ προσπάθειες ἀλλαγῆς καὶ συγχρονισμοῦ, ἀπὸ τὰ 1800 ἰδίως, δὲ βρῆκαν ἀπήχηση παρὰ μόνον στίς τελευταῖες δεκαετίες. Μόνον ὅμως μὲ τὴν καθιέρωση τῆς σχολικῆς δημοτικῆς στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια ἔγινε δυνατό νὰ ἐφαρμοστῇ καὶ μέσα στὴν παιδεία, στὸ πλαίσιο πάντα τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, ἓνα μεταρρυθμισμένο σύστημα, μὲ ἀπλοποιήσεις ποὺ ἀποβλέπουν νὰ εὐκολύνουν τὴ διδασκαλίαν τῆς ὀρθογραφίας καὶ νὰ τὴν κάμουν γιὰ κάθε πολίτη κάπως πιὸ εὐκόλη.

142. Καὶ ἔτσι ὅμως, τὸ σημερινὸ σύστημα τῆς σχολικῆς ὀρθογραφίας δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἱκανοποιητικόν, προπάντων ὅσο διατηρεῖ τὴν ποικιλίαν τῶν τριῶν τόνων καὶ τὰ δύο πνεύματα. Χωρὶς αὐτὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν καμιά πραχτικὴ ἀνάγκη τῆς ἐθνικῆς γλώσσας, γλωσσικὴ ἢ ὀρθογραφικὴ, βαραίνουν τὴ γραμματικὴ διδασκαλίαν μὲ δυσκολοθύμητους καὶ μπερδεμένους συχνὰ κανόνες καὶ ἐξαιρέσεις, ποὺ δὲ δικαιολογοῦνται ἀπὸ τὴ σημερινὴ γλώσσα. Ἡ χρῆσις ἄλλωστε τῶν τόνων δὲν εἶναι κὰν ἀρχαία συνήθεια, ἀφοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἔγραφαν τόνους. Αὐτοὶ γενικεύτηκαν στὴ γραφὴ μόλις στὸν 9. αἰ. μ.Χ.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ἐθνικῆς γλώσσας φτάνει ἓνα μόνον τονικὸ σημάδι, ἐνῶ τὰ πνεύματα εἶναι ἐντελῶς περιττά. Μιὰ μεταρρύθμιση ποὺ θὰ πραγματοποιοῦσε τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ θὰ εὐκόλυνε σημαντικὰ τὴ σχολικὴ διδασκαλίαν καὶ θὰ ἔχη τὴ σπουδαιότητά της γιὰ ὅλες τὶς ἐρχόμενες γενεὲς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

143. Εὐδοίωνη ἀρχὴ εἶναι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη ἡ μεταρρύθμιση ποὺ ἐγκαινιάζεται μὲ τὴ Γραμματικὴ αὐτὴ σχετικὰ μὲ τὸν τονισμό καὶ τὸ χρόνο τῶν δίχρονων. Τὰ δίχρονα τῆς παραλήγουσας λογαριάζονται στίς περισσότερες περιπτώσεις βραχύχρονα (89,7. 90,6) καὶ οἱ καταλήξεις τῶν παραθετικῶν σὲ -ότερος, -ότατος γράφονται πάντοτε μὲ ο στὴν προπαραλήγουσα ὅταν τὸ θετικὸ ἔχη στὴν παραλήγουσα δίχρονον (τιμιότερος).

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΘΗ ΦΘΟΓΓΩΝ

144. Οἱ λέξεις δὲ λέγονται πάντοτε στὸ συνηθισμένο τους τύπο. Οἱ φθόγγοι τους παρουσιάζουν διάφορα *πάθη*. Σημειώνονται ἐδῶ τὰ κυριότερα.

ΦΩΝΗΕΝΤΑ

Γειτονικὰ φωνήεντα

145. Χασμωδία.—“Όταν μιλοῦμε, συχνὰ παρουσιάζονται κοντὰ κοντὰ δυὸ φωνήεντα ποὺ ἀνήκουν σὲ δυὸ γειτονικὲς συλλαβές. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται *χασμωδία*.

Ἡ χασμωδία παρουσιάζεται :

α) Μέσα σὲ μιὰ λέξη, καὶ λέγεται τότε *ἔσωτερική* : ἀκούουν, *Γαβριηλίδης*.

β) Ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις, ὅταν ἡ πρώτη τελειώνῃ σὲ φωνῆεν καὶ ἡ δεύτερη ἀρχίζῃ πάλι ἀπὸ φωνῆεν. Ἡ χασμωδία ποὺ γίνεται στὴ συμφορὰ τῶν λέξεων λέγεται *ἔξωτερική* : τὸ *εἶπα*, *ἔχει ἀκόμη*.

Ἡ ἔξωτερικὴ χασμωδία εἶναι συχνότερη ἀπὸ τὴν ἔσωτερική. Οἱ περισσότερες ἑλληνικὲς λέξεις τελειώνουν σὲ φωνῆεν καὶ τυχαίνει συχνὰ νὰ τίς ἀκολουθοῦν στὴν ὁμιλία λέξεις ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ φωνῆεν : *ἄμα ἐγὼ ἄκουσα ὅλα αὐτά*.

146. Τὰ γειτονικὰ φωνήεντα σὲ μιὰ λέξη ἢ ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις παρουσιάζουν διάφορες μεταβολές. Στὶς μεταβολὲς αὐτὲς ἔχει μεγάλη σημασία ἡ σχέση τῶν φωνηέντων μεταξύ τους ὡς πρὸς τὴ δύναμη. Τὸ πιὸ δυνατό φωνῆεν εἶναι τὸ α. Ἀκολουθοῦν τ’ ἄλλα μὲ τὴ σειρὰ ο (ω) — ον — ε (αι) — ι (η, υ, ει, οι, υι). Οἱ μεταβολὲς αὐτὲς ὀνομάζονται κατὰ τὸ εἶδος τους : *συνεκφώνηση, συνίζηση, συναλοιφή*.

Α.—Συνεκφώνηση

147. Συνεκφώνηση ἔχομε ὅταν προφέρωμε δυὸ γειτονικὰ φωνήεντα σὲ μία συλλαβή, σὰ δίφθογγο.

Ἔτσι λέμε ὅχι μόνο *κάηκα*, *κακοαναθρεμμένος*, ἀλλὰ καὶ *κάηκα*, *κακοαναθρεμμένος*, ὅπου τὸ *αη*, *οα* προφέρονται σὲ μιὰ συλλαβή.

Ὅμοια συνεκφωνοῦμε συχνὰ τὰ γειτονικά φωνήεντα, σὲ λέξεις καθὼς *ἐλεεινός*, *ράισα*, *πλάι*, *πηδάει*, *ὀλόισος*, *ὀλόισιος*, *προὔπολογισμός*, *ἄυπνία*.

Ἡ συνεκφώνηση εἶναι πολὺ συχνή στὴ συμπροφορά: *Τρέχα νὰ ἰδῇς*.

148. Ἡ συνεκφώνηση στὸ στίχο, μέσα σὲ μιὰ λέξη ἢ στὴ συμπροφορά, εἶναι πολὺ συχνή καὶ ἀγαπητὴ καὶ λέγεται *μετρικὴ συνίζηση*.

Σὲ μερικὲς περιστάσεις μαζί μὲ τὴ συνεκφώνηση στὴ συμπροφορά γίνεται καὶ ἔγκλιση, ἀκόμη καὶ σὲ τρισύλλαβες λέξεις: *ἐγὼ εἶμαι*, αὐτὸ ἦτανε, *σὰ νὰ ἦσουν* (101).

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη πὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ. (Σολωμός)

B. — Συνίζηση

149. Σὲ πολλὰς λέξεις, ὅταν ὕστερ' ἀπὸ τὸ *ι* (*η*, *υ*, *ει*, *οι*) ἢ *ε* (*αι*) ἀκολουθῇ ἄλλο φωνῆεν, προφέρονται τὰ δυὸ φωνήεντα μαζί, ἔτσι πὺν ν' ἀποτελέσουν μόνο μιὰ συλλαβή.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε *ἄ-δει-α* τρισύλλαβα: *πῆρε ἄδεια*.

Ἀλλὰ λέμε καὶ *ἄ-δεια* σὲ δύο συλλαβές: *ἡ σπηλιὰ βρέθηκε ἄδεια*.

Λέμε συνήθως *ἀδιάβροχο*, *βασίλειο*, *βοήθεια*, *διαύγεια*, *παραλιακός*, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ποῦμε καὶ *ἀδιάβροχο*, *βασίλειο*, *βοήθεια*, *διαύγεια* ἢ καὶ *διαύγεια*, *παραλιακός*.

Στὶς λέξεις αὐτὲς λέμε πὺς ἔγινε *συνίζηση*, καὶ τὰ συμπλέγματα τῶν φωνηέντων πὺ γράφομε λέγονται *καταχρηστικοὶ δίφθογγοι* (66).

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὸ *ε* (*αι*), πὺ μαζί μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν ἔπαθε συνίζηση καὶ γράφεται μὲ *ι*.

Παλαιὰ Διαθήκη ἀλλὰ *παλιὰ γειτονιά*.

Τὸ φωνῆεν πὺ ἔπαθε συνίζηση μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ τονισμένος: *δύο - δυό*, *ἐννέα - ἐννιά*.

150. *Ἱστορικὴ παρατήρηση*. — Ὃταν τὸ πρῶτο φωνῆεν ἦταν τονισμένο, ἔγινε, πρὶν συντελεστῇ ἡ συνίζηση, καὶ μετακίνηση τοῦ τόνου στὸ δεύτερο φωνῆεν. Ὃταν τὸ πρῶτο φωνῆεν ἦταν *ε* (*αι*), τράπηκε αὐτὸ σὲ (*ι*): *ἐννέα - ἐννιά*, *Ρωμαῖος - Ρωμῖός*.

151. Μερικὲς λέξεις ἔχουν *διαφορετικὴ σημασία*, κατὰ

πὺν προφέρονται συνιζημένα ἢ ἀσυνιζητα: *ἐννοια* (*ἐγνοια* φροντίδα) — *ἐννοια* (ὄρος λογικῆς). Ἔτσι καὶ: τὰ παιδιὰ — ἡ παιδιά, ποιὸ (λ.χ. ποιὸ σπῖτι;) — ποιὸ (λ.χ. τὸ ποιὸ ἐνὸς ἀνθρώπου).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γιὰ τὴ γραφὴ τοῦ καταχρηστικοῦ διφθόγγου (ια) βλ. Παράρτημα.

152. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἴσιος λέγεται καὶ ἴσος, ὅταν πρόκειται γιὰ σύγκριση ποσῶν ἢ μεγεθῶν: *δυὸ ποσὰ ἴσα, εἴμαστε ἴσοι*.

Λέγεται ἀκόμη ἴσια ἴσια ἀλλὰ καὶ ἴσα ἴσα, καὶ πάντοτε ἴσια καὶ ἴσια· *ἰσιώνω καὶ ἰσώνω, ἰσώνομαι, ἐξισώνω, ἰσοδύναμος* κτλ. (').

Γ.—Συναλοιφή

153. *Συναλοιφή* λέγεται ἡ ἔνωση δύο γειτονικῶν φωνηέντων ἔτσι πὺν νὰ σχηματίζουν ἓνα. Ὄταν τὰ γειτονικὰ φωνήεντα βρίσκονται σὲ μιὰ λέξη, ἡ συναλοιφή λέγεται *συναίρεση*. Ὄταν τὰ γειτονικὰ φωνήεντα βρίσκονται σὲ δυὸ λέξεις πὺν συμπροφέρονται, ἡ συναλοιφή λέγεται *συναλοιφή στὴ συμπροφορά*.

Α) Συναίρεση

154. Ὄταν τὰ γειτονικὰ φωνήεντα εἶναι *ὁμοια*, προφέρονται σὰ νὰ ἦταν ἓνα μόνο: *ἀκούουν — ἀκοῦν, λέ(γ)ετε — λέτε*. Ὄταν τὰ γειτονικὰ φωνήεντα εἶναι διαφορετικά, ἀπομένει τὸ πῖν δυνατό φωνήεν: *δὲν καλοακούω — δὲν καλακούω*.

Ἔτσι ἔχομε: *Νικόλαος — Νικόλας, Ἰωάννης — Γιάννης, δεκάξι — δεκάξι, παραήπιες — παράπιες, Θεόδωρος — Θόδωρος, τρώ(γ)ετε — τρώτε, ὀγδόηντα — ὀγδόντα, χρεώστης — χρε(ε)ωστῶ*.

Β) Συναλοιφή στὴ συμπροφορά

155. Ἡ συναλοιφή στὴ συμπροφορά εἶναι πολὺ συχνή, συχνότερη στὴν καθημερινὴ ὁμιλία, καὶ μάλιστα ὅταν μιλοῦμε γρήγορα. Μποροῦμε νὰ ποῦμε:

1. Τύποι χωρὶς τὸ *ι* ὕστερ' ἀπὸ τὸ *σ, ζ*, καθὼς *δροσά, πλούσος, ἀμάξα, ταπά, πρωτενουσάνος, κλαπάρικος, μαγαζά* δὲν ἀνήκουν στὴν κοινὴ γλῶσσα καὶ πρέπει ν' ἀποφεύγονται.

ὑστερα ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε καὶ ὑστερ' ἀπ' ὅσ' ἀκούσαμε,
 ἔτσι εἶπε ἐκείνη ἡ κυρία καὶ ἔτσ' εἶπ' ἐκεῖν' ἡ κυρία,
 τί εἶναι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀστεῖα καὶ τί 'ναι ὅλα αὐτὰ τ' ἀστεῖα καὶ
 τί 'ν' ὅλ' αὐτὰ τ' ἀστεῖα.

Καὶ στὴ συμπροφορὰ ἔχει ἡ συναλοιφή γι' ἀποτέλεσμα ν' ἀπο-
 μένη στὴ θέση τῶν γειτονικῶν φωνηέντων τὸ ἔνα. Ἀπὸ τὶς πολλὰς
 ὁμως συναλοιφὲς ποὺ λέγονται δὲ σημειώνονται ὅταν γράφουμε παρὰ
 λίγες. Προτιμοῦμε σὲ πολλὰς περιστάσεις τοὺς ἀκέραιους τύπους. Με-
 γαλύτερη ἐλευθερία ἔχομε στὸ διάλογο, στὴ λογοτεχνία καὶ προπάντων
 στὴν ποιητικὴ γλώσσα.

156. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συναλοιφῆς στὴ συμπροφορὰ μπορούμε
 νὰ τὸ σημειώσωμε μὲ τρεῖς διαφορετικούς τρόπους:

1) Ὅταν χάνεται τὸ τελικὸ φωνῆεν τῆς προηγούμενης λέξης,
 ἔχομε ἔκθλιψη: τ' ἄστρα.

2) Ὅταν χάνεται τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν τῆς ἀκόλουθης λέξης, ἔχομε
 ἀφαίρεση: ἐγώ 'μαι.

3) Ὅταν ἀπὸ δύο διαφορετικὰ φωνήεντα γεννιέται ἄλλο, διαφο-
 ρετικὸ καὶ ἀπὸ τὰ δύο, ἔχομε κρᾶση: μὸδωσε.

α) Ἑκθλιψη

157. Ὅταν μιὰ λέξη τελειώνη σὲ φωνῆεν καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀρχίζη
 ἀπὸ φωνῆεν, συχνὰ χάνεται τὸ τελικὸ φωνῆεν τῆς προηγούμενης λέ-
 ξης: τὸ ὄνειρο - τ' ὄνειρο. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἐκθλιψη**.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Στὴ θέση τοῦ φωνήεντος ποὺ ἔπαθε ἐκθλιψη σημειώνεται ὁ
 ἀπὸστροφος: τ' ἄστρα (167).

158. Παθαίνουν συνήθως **ἐκθλιψη ἐμπρὸς στὰ ὅμοια φω-
 νήεντα**:

1. Τ' ἄρθρα τό, τοῦ, τά: τ' ὦραϊο παιδί, τ' οὐρανοῦ, τ' ἄλλα.

2. Τὰ μόρια θά, νά: θ' ἀκούσετε, ν' ἀρχίσετε.

3. Οἱ προκλιτικὲς ἀντωνυμίες μέ, σέ, τό, τά: μ' ἔδειξε, τ' ὀνει-
 ρεύτηκες.

4. Οἱ προθέσεις ἀπό, μέ, σέ, γιά: ἀπ' ὅλους περισσότερο, μ' ἔναν,
 σ' ἑμένα, γι' ἄλλου.

Καλὸ εἶναι στὶς περιστάσεις αὐτὲς νὰ γίνεται ἐκθλιψη κανονικά, ἐκτὸς
 ὅταν θέλωμε νὰ τονίσωμε χωριστὰ μιὰ λέξη: τὰ ἀτελείωτα αὐτὰ βάσανα.

159. *Μπορεῖ νὰ γίνεταί ἡ ἐκθλιψή* καὶ στὸ σύνδεσμο ἄλλά, στὶς προθέσεις *κατά, παρά,* στὰ ἐπιρρήματα *μέσα, ὕστερα,* ὅταν ἀκολουθῇ *α,* καὶ στῇ φράση *πέντ' ἔξι :* ἄλλ' αὐτός, *καί' αὐτά, ὕστερ' ἀπ' αὐτό, μέσ' ἀπὸ ἐκεῖ.*

Δὲ γίνεταί ἡ ἐκθλιψή ἔμπρὸς στὰ ὅμοια φωνήεντα στὶς λέξεις : *μιὰ, καμιά* (πού μποροῦν νὰ πάρουν στὴν αἰτιατικὴ ἓνα *ν*), *ἓνα* (οὐδ.), καὶ *κανένα* (οὐδ.), *τί, γιατί, οὔτε, μήτε, εἶναι :* *μιὰ ἄλλη φορά, ἓνα ἄγορι, τί ἤρθατε ;*

Ὁ σύνδεσμος ἄλλά, πού τελειώνει στὸ δυνατότερο φωνῆεν *α,* δὲν τὸ ἐκθλίβει ἔμπρὸς σὲ ἄλλα φωνήεντα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *α :* ἄλλὰ *ἐγώ, ἄλλὰ ὕστερότερα* (').

160. Παθαίνουν κάποτε ἐκθλιψή ἔμπρὸς σὲ διαφορετικόν, δυνατότερο φωνῆεν οἱ προθέσεις *σέ, ἀπό :* *σ' αὐτόν, ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη.*

Στὸ διάλογο καὶ στὸν ποιητικὸ λόγον γίνεται ἡ ἐκθλιψή μὲ ἀκόλουθο διαφορετικὸ φωνῆεν καὶ στ' ἄρθρα, στὶς προκλιτικὰς ἀντωνυμίας καὶ στὶς προθέσεις *ἀπό, γιά,* καθὼς καὶ σὲ ἄλλες περιστάσεις : *τ' ἄλογο, τ' ἄκουσα* (τὸ ἄκουσα), *μ' αὐτά, σ' ὀνειρεύτηκα, εἰν' ἀνάγκη* κτλ. Δὲν εἶναι ὅμως οὔτε ἀναγκαῖο οὔτε σωστό νὰ γίνεται κατάχρησις τῆς ἐκθλίψεως καὶ νὰ γράφη κανεὶς λ.χ. *καλύτερ' ἀπ' αὐτό, γιά νὰ φύγ' ἡ θειά σου.* Φαίνεται ἄσκημο καὶ κάποτε γεννᾷ στὸν ἀναγνώστη ἀσάφεια : *δὲν ἤθελ' ἀκόμη τίποτε.*

Στὸν ποιητικὸ λόγον γίνεται ἡ ἐκθλιψή καὶ στὰ ὅμοια φωνήεντα πολὺ συχνότερα : *Πάντ' ἀνοιχτά, πάντ' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου.* (Σολωμός)

Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεται κατάχρησις καὶ νὰ σημειώνωνται ὅλες οἱ ἐκθλίψεις πού λέγονται, ὅπως : *ὦραι' ἀνατολή, δὲν ἔχ' ἡσυχία.*

Στὴν περίπτωσις ἄλλωστε τῶν ὁμοίων φωνηέντων κάνομε συνήθως διαβάζοντας καὶ ἐκθλίψεις πού δὲ σημειώνονται.

161. Ὁ σύνδεσμος *καί* μπορεῖ νὰ γραφῇ ἔμπρὸς ἀπὸ φωνήεντα *κι :* *κι ἄλλος, κι ὅμως, κι ἔπειτα, κι ὕστερα.* Εἶναι ὅμως προτιμότερο νὰ μὴ γίνεται αὐτὸ συχνὰ στὴ συνηθισμένη γραπτὴ γλῶσσα.

162. Τὸ ἐπίρρημα *μέσα* χάνει τὸ τελικὸ *α* καὶ ἔμπρὸς ἀπὸ σύμφωνα καὶ γράφεται τότε χωρὶς ἀπόστροφο μὲ τελικὸ *ς' μέσ :* *μέσ στὴ θάλασσα.* Εἶναι ὅμως προτιμότερο νὰ μὴ γίνεται ἡ ἀποκοπὴ αὐτὴ συχνὰ στὴ συνηθισμένη πεζογραφία (').

1. Λένε ὥστόσο πολλοί : *παρ' ὅσο, παρ' ὅτι, παρ' ὅλο πού,* καθὼς λέγεται καὶ *παρέκει* (κοντὰ στὸ *πέρα κεῖ*). Ἐδῶ τὸ *ε* φαίνεται νὰ παραμέρισε τὸ *α,* ἀλλὰ στὰ παραδείγματα αὐτὰ πρόκειται γιὰ ἐκφράσεις πού γεννήθηκαν παλιότερα καὶ διατηρήθηκαν ἀπὸ τότε ἢ ξαναμπῆκαν τελευταῖα στὴ χρῆσιν.

2. Ὅμοια γράφεται χωρὶς ἀπόστροφο καὶ τὸ λαϊκὸ *ἀμέ,* πού γίνεται *ἄμ* ἔμπρὸς σὲ λέξεις ἀπὸ σύμφωνο : *ἄμ πῶς ;*

163. Πρόσεξε τὴ διαφορὰ ὁρθογραφίας ποὺ ἔχουν τὸ μόριο *ᾶς* καὶ ἡ προσταχτική τοῦ ἐνεργητ. ἀορίστου τοῦ ἀφήνω, (ἀφησε) *ᾶς* : *ᾶς* τὴ βάρκα στοῦ κύμα *ᾶς* θέλει νὰ τρέξη, | *ᾶς* ὁρίζει τὸ ἄερί τιμόνι, πανί. (Χατζόπουλος).

Κάποτε ἐκθλίβεται καὶ τὸ τελικὸ φωνῆεν μιᾶς προσταχτικῆς λέξης :
ἡ κυρ'-Ἀννιώ, τοῦ μπαρμπ'-Ἀντώνη.

β) Ἀφαίρεση στὴ συμπεροφορὰ

164. Ὄταν μιὰ λέξη τελειώνη σὲ φωνῆεν καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀρχίζη ἀπὸ φωνῆεν, κάποτε χάνεται τὸ ἀρχικὸ τῆς ἀκόλουθης λέξης. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἀφαίρεση**, καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει καὶ ἄλλου εἴδους ἀφαίρεση (172) λέγεται γιὰ περισσότερη ἀκρίβεια **ἀφαίρεση στὴ συμπεροφορὰ**. Στὴ θέση τοῦ φωνήεντος ποὺ ἔπεσε σημειώνεται ὁ ἀπόστροφος : ποῦ ναι ;

165. Παθαίνουν ἀφαίρεση στὴ συμπεροφορὰ, ἰδίως στὴν ἀφήγηση, σὲ παροιμίες καὶ στὴν ποιητικὴ γλώσσα, διάφοροι ρηματικοὶ τύποι μὲ τονισμένο συνήθως ἀρχικὸ φωνῆεν (ε, ι), ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη εἶναι : α) μιὰ ἀπὸ τὶς προσωπικὲς ἀντωνυμίες : ἐσύ ὄσαι, αὐτὰ ἔταν ὄλα, μοῦ ἔφερε, τὰ ὀδειξε, — β) τὸ ἐρωτηματικὸ ποῦ καὶ τὸ ἀναφορικὸ πού : ποῦ ναι ; τὰ λουλούδια ποῦ ἔκοψαν, — γ) τὰ μόρια θά, νά : θά ἔχη, θά ἔμαστε, νὰ ῥθῇ, — δ) ἄλλες ἀκόμη λέξεις : κάλλιὰ ἔχω.

Σπανιότερα παθαίνουν ἀφαίρεση καὶ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου : θέλω νὰ λόγο νὰ σοῦ πῶ.

Στὴ συνηθισμένη πεζογραφία εἶναι σωστὸ νὰ προτιμοῦμε τοὺς ἀκέραιους τύπους : μοῦ ἔφερε, θὰ εἴμαστε, τὸ ἔνα κτλ.

Πρόσεχε τὴ διαφορὰ τοῦ : νά με, νά σε, νάμαστε (νά τοι, νά τη κτλ.), ὅπου ἔχομε ἀντωνυμίες προσωπικὲς, καὶ τοῦ : νά ἔμαι, νά ὄσαι, νά ἔμαστε, (νά ναι κτλ.), ὅπου ἔχομε τὸ ρῆμα εἶμαι.

Στὸ ρόδινο μακάριο φῶς, νά με, ἀνβαίνω τῆς αὐγῆς | μὲ σηκωμένα χέρια.

(Σικελιανός)

166. Δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος σὲ μερικὸς ἀντωνυμικοὺς καὶ ἐπιρρηματικοὺς τύπους, γεννημένους ἀπὸ ἀφαίρεση, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ συνηθισμένοι στοῦ διάλογο καὶ στὴν ποιητικὴ γλώσσα παράλληλα μὲ τοὺς ἀκέραιους : σύ, μένα, σένα, μᾶς, σᾶς, κεῖνος, δῶ, κεῖ :

φεύγα σύ, δῶς το μένα, καλὲ σεῖς, ὅταν ἤρθε κεῖνος, ἔλα δῶ, πάρα κεῖ.

167. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — Σημειώνεται ἀπόστροφος :

1. Στὴν ἐκθλιψη (157) : ὅστερ' ἀπ' αὐτά.
2. Στὴν ἀφαίρεση στῆ συμπροφορά (164) : ποῦ 'ναι τος ; μοῦ 'πε.
3. Στὴν ἀποκοπή (179) : φέρ' το ἀπ' τὸ σπίτι, ποῦ εἶν' τος ;

γ) Κράση

168. Καμιὰ φορὰ παρουσιάζεται στὴ συναλοιφὴ νέο φωνῆεν, διαφορετικὸ καὶ ἀπὸ τὰ δύο ποὺ ἦταν στὸ τέλος καὶ στὴν ἀρχὴ τῶν γειτονικῶν λέξεων. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **κράση** : μοῦ ἔδωσε : μόδωσε, ποῦ ἔχει : πόχει.

Ἡ κράση σημειώνεται στὴν ποιητικὴ γλώσσα, ὅταν μὲ τὴ συναλοιφὴ στὴ συμπροφορὰ συναιροῦνται τὸ ου-ε σὲ ο.

*Ὅταν ἐρχόμουναι σιγά, δειλό, παραδαρμένο
καὶ σόγλειφα καὶ σόπλενα τὰ πόδια δουλωμένο . . .* (Βαλαωρίτης)

Τί κρίμα πόδωκες, ξανθὸ βοτάνι, | γιὰ λίγο ψήλωμα τὴν παρθενιά. (Βαλαωρίτης)

Κάστρο πόχουν δέσει | μὲ γητειὲς καὶ μάγια. (Γρυπάρης)

169. Ὁρθογραφικὴ παρατήρηση.— Εἶναι περιττὸ νὰ σημειώνεται στὸ φωνῆεν ποῦ γεννήθηκε ἀπὸ κράση, καθὼς κάνουν ἀκόμη πολλοί, ἢ **κορωνίδα** ('). Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνεται μόνο στὴ σπάνια περίπτωσις ποῦ ὑπάρχει φόβος νὰ παρανοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὸ κείμενο.

Οἱ τύποι μὲ ο ἀπὸ τὸ ου-ε τῆς συμπροφορᾶς γράφονται σὲ μιὰ λέξη καὶ μὲ ο, ὅχι μὲ ω, καθὼς συνηθίζουν μερικοί : *σόπρεπε, μόδωσε, ὅχι σὼπρεπε ἢ σ' ὤπρεπε.* Τὸ ἴδιο ἀδικοιολόγητες εἶναι καὶ οἱ γραφές θ' *ἀρθοῦμε, μ' οὔπε* ἀντὶ θὰ *'ρθοῦμε, μοῦ 'πε.*

170. Διασάφηση.— Πολλοὶ σημειώνουν σὲ μιὰ λέξη, σὰ νὰ ἔγινε κράση, καὶ φράσεις καθὼς *σοῦδωσα, μοῦπε, νάσαι* κτλ. Οἱ γραφές αὐτές, θεωρητικὰ ἐξίσου τουλάχιστο σωστὲς ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ποῦ χωρίζουν τὶς λέξεις καὶ σημειώνεται ἀφαίρεση, θὰ εἶχαν καὶ τὸ πλεονέχτημα πὼς γράφονται μ' ἓνα ὀρθογραφικὸ σημάδι λιγότερο, ὅταν θὰ παραλειπόταν τὸ σημεῖο τῆς συναλοιφῆς. Μειονέχτημά τους εἶναι πὼς δυσκολώτερα ἐφαρμόζονται παντοῦ (*καλλιᾶχω*) καὶ ὅτι κάποτε μπορεῖ ν' ἀφήνουν τὴν πρώτη στιγμὴ ποῦ διαβάζομε ἀμφιβολία.

Ἀρχικὰ φωνήεντα

171. Πολλὲς λέξεις παρουσιάζουν στὴν ἀρχὴ τους ὀρισμένους ἀλλαγές : α) χάνουν τὸ ἀρχικὸ τους φωνῆεν, β) προσθέτουν ἓνα φωνῆεν στὴν ἀρχή, καὶ γ) τρέπουν τὸ ἀρχικὸ τους φωνῆεν σὲ ἄλλο.

α) Ἀφαίρεση

172. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση πὺν γεννιέται στὴ συμπροφορά, ἔξαρητημένη ἅμεσα ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ προηγουμένου φωνήεντος, ὑπάρχει καὶ ἀφαίρεση ἄσχετη μὲ αὐτό, καὶ αὐτὴ ἔχει γι' ἀποτελεσμα νὰ ἔχουν οἱ λέξεις πὺν τὴν ἔπαθαν δύο τύπους ἰσότηιμους, πὺν λέγονται συνήθως καὶ μὲ τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν καὶ χωρὶς αὐτό. Τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν εἶναι ἄτονο, συνήθως τὸ ε (αι) καὶ τὸ ι (η, υ).

Οἱ ἀκόλουθες λέξεις λέγονται καὶ χωρὶς τὸ ἀρχικὸ τους φωνῆεν :

ἀγελάδα, ἀγκλίτσα, ἀμύγδαλο,

ἐβδομάδα, ἐγγίζω, ἐγγόνι, ἐλάφι, ἐλαφρώνω, ἐμπρός, ἐξάδερφος, ἐξοδεύω, ἐξομολογῶ, ἐπάνω, ἐπίστομα, ἐρωτῶ, εὐαγγέλιο, εὐλογῶ, εὐχαριστῶ, Ἑλένη, Εὐφροσύνη. Τὸ ἴδιο οἱ ρηματικοὶ τύποι περασμένων χρόνων μὲ ἄτονη συλλαβικὴ αὔξησις : (ἐ)χάσαμε, (ἐ)γελοῦσαμε, ἡγούμενος, ἡμέρα, ὑγεία - γειά, ὑπερήφανος, ὑφαίνω, Εἰρήνη⁽¹⁾.

Σὲ λέξεις καθὼς οἱ παραπάνω, πὺν ὁ τύπος μὲ τὴν ἀφαίρεση εἶναι καὶ αὐτὸς κανονικός, δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος⁽²⁾.

173. Μερικὲς λέξεις ἔχουν τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν ἐνῶ πολλὰ παρὰ-γωγὰ τους τὸ ἔχασαν :

ἐλιά - λιτριβεῖο· ἥλιος, ἡλιακός, ἡλιοστάσιο - λιακάδα, λιακωτό, λιοπύρι· ἰξὸς - ξόβεργα· ὅμοιος, παρομοιάζω - μοιάζω· ὁμόνοια - μονοιάζω· ὕστερος, ὕστεροβουλία, ὕστερόγραφο - στερνός, στερνοπαίδι.

Σὲ μερικὲς λέξεις ὁ τύπος πὺν λέγεται μὲ τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν ἔχει καὶ διαφορετικὴ σημασία :

ἐστία - στιά· ὁμιλία - μιλιά· ὅπου - πὺν (συχνά).

β) Πρόταξη

174. Σὲ μερικὲς λέξεις προσθίεται στὴν ἀρχὴ ἓνα φωνῆεν, συνήθως τὸ α. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **πρόταξη** καὶ τὸ πρόσθετο φωνῆεν λέγεται **προταχτικό** :

1. Ἀφθονώτερες παρουσιάζονται οἱ λέξεις πὺν ἔπαθαν ἀφαίρεση στὴν ποιητικὴ γλῶσσα : μολογῶ, ντριεῦομαι, λεύτερος, κλησιὰ κτλ.

2. Φυσικὰ δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος οὔτε στὶς λέξεις ἀπὸ σύμφωνο, πὺν ἀρχίζαν στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά ἀπὸ φωνῆεν : νοίκι, ξέρω κτλ.

βδέλλα—ἀβδέλλα, σκάθαρος—ἀσκάθαρος, Τσιγγάνος—Ἀτσιγγανος, σκιὰ—ἴσκιος (¹).

γ) Ἀλλαγή

175. Μερικὲς λέξεις ἀλλάζουν τὸ ἀρχικὸ τους φωνῆεν σ' ἓνα ἄλλο. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἀλλαγή**.

ἔμορφος—ὄμορφος, ἔντερα—ἄντερα, ἔξαφνα—ἄξαφνα. Ἔτσι καί: ἔμπυο—ὄμπυάζω.

176. Μερικὲς λέξεις παρουσιάζουν κάποτε τρεῖς τύπους, μὲ δυὸ διαφοροετικὰ ἀρχικὰ φωνήεντα καὶ μὲ ἀφαίρεση: ἐπάνω—ἀπάνω—πάνω.

Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι συχνότερες, ὅταν λογαριάσωμε καὶ τύπους ποὺ συνηθίζονται καὶ στῇ λογοτεχνία: ἐγγίζω—ἀγγίζω—γγίζω, ἐγγόνι—ἀγγόνι—γγόνι, ἐμπρός—ὀμπρός—μπρός, ἐλάφι—ἀλάφι ἀλαφιάζομαι—λάφι, ἐλαφρὸς—ἀλαφρὸς—λαφρὸς, ἐξάδερφος—ἄξάδερφος—ξάδερφος, ἐρωτῶ—ἀρωτῶ—ρωτῶ.

177. Κάποτε οἱ τύποι μὲ διαφοροετικὸ φωνῆεν ἀποτελοῦν ξεχωριστὲς συγγενικὲς λέξεις, μὲ κάπως διαφοροετικὴ σημασία: ἐργαλεῖο—ἀργαλεῖος, ἔχνος—ἄχνάρι.

Τὸ ψηλὸς συνηθίζεται στὴν κυριολεξία: ψηλὴ κορφή. Τὸ ὑψηλός, σὲ ἀφηρημένη ἢ μεταφορικὴ σημασία: ὑψηλὰ νοήματα, Ὑψηλότατος· τὸ ἀψηλός μόνο στὴν ποίηση.

Ἄλλα πάθη τῶν φωνηέντων

178. Σὲ μερικὲς λέξεις τὸ (ι) γίνεται (ε) πρὶν ἀπὸ τὸ ρ: ἄχυρο—ἄχερο, θηρίο—θερίο, θεωρεῖω, μάγειρας—μάγερας, μαγέρεικο, στερεεύω—στερεύω, χειρόγραφο—χεροδύναμος, χεροπιαστός.

Σὲ μερικὲς λέξεις παρουσιάζονται καὶ ἄλλες τροπὲς στὰ φωνήεντα: βαλανίδι—βελανίδι, ξυράφι—ξουράφι.

179. Σὲ μερικὲς λέξεις χάνεται τὸ φωνῆεν ἀνάμεσα σὲ δύο σύμ-

1. Ἡ πρόταξη εἶναι συχνὴ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, ποὺ συνηθίζει τύπους καθὼς ἀμάχη (ἔχθρα), ἀμασκάλη, ἀμολόχα, ἀροδάφη (ροδοδάφη), ἄρωτῶ, ἀσφάκα, ἀσφένταμος, ἀσιάχυ, ἀστήθι, ἀχείλι, Ἀνάπλι.

Γιὰ ἰδέε, ἡ Ἑλλάδα σύσσωμη κλίνει τὸ γόνυ ἐμπρὸς σου . . .

Ναί, τὸ μαρτύριο ἐνίκησε. ὦ! ἀσκόσου, εὐλόγησέ την. (Τυπάλδος)

Βαρὺν ἀμάχη ἀπάνω μου ζητᾷς νὰ πάρω. (Γρουπάρης)

φωνα. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **συγκοπή**: κορυφή — κορφή, σι-
τάρι — σιτάρι. Ἔτσι καὶ κάθισε — κάτσε, περίπατος — περπατῶ.

Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὶς προσταχτικές: φέρετε — φέριτε, πάρετε —
πάρτε, κόψετε — κόψτε κτλ.

Τὸ ἴδιο γίνεται σὲ μερικὲς περιστάσεις καὶ στὴ συμπροφορά: Χά-
νεται τὸ τελικὸ φωνῆεν μιᾶς λέξης ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ σύμφωνο
τῆς ἀκόλουθης. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἀποκοπή**: φέρε το —
φέρ' το, πιάσε το — πιάσ' το, κόψε το — κόψ' το⁽¹⁾, ἀπὸ τὶς φυλλωσιές —
ἀπ' τὶς φυλλωσιές, μέσα στὴ θάλασσα — μέσ στὴ θάλασσα.

180. Σὲ μερικὲς λέξεις τὸ φωνῆεν μιᾶς συλλαβῆς γίνεται τὸ ἴδιο μὲ
τὸ φωνῆεν τῆς γειτονικῆς, ἀφομοιώνεται μὲ αὐτό. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ
λέγεται **ἀφομοίωση**: κατενοδῶνω κατενόδιο — καταβοδῶνω καταβόδιο.
Ἔτσι λέμε: ἀναμπαμπούλα — ἀναμπουμπούλα, καλοναρχῶ — καλαναρχῶ,
παραιτῶ — παρατῶ, σημαδούρα — σαμαδούρα, σιρόκος — σορόκος σορο-
κάδα, σκοτούρα — σκουτούρα⁽²⁾.

181. Μετάθεση. — Κάποτε δύο φωνήεντα μεταθέτονται ἀμοι-
βαῖα: τσαγκρουνῶ — τσουνγκρανῶ⁽³⁾.

ΣΥΜΦΩΝΑ

182. Ἀποβολὴ καὶ ἀνάπτυξη τοῦ γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα. —
Σὲ μερικὲς λέξεις χάνεται τὸ γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα: πλά(γ)ι πλα-
(γ)ινός, ρα(γ)ίζω, σα(γ)ίτα, παγίδα — παῖδι, φα(γ)ί, λέ(γ)ω, τρώ(γ)ω.

Σὲ μερικὲς λέξεις ἀναπτύσσεται ἓνα γ εὐφωνικὸ ἀνάμεσα σὲ δύο φω-
νήεντα, ἰδίως ὅταν αὐτὰ ἔχουν τὴν ἴδια προφορά: (ἀέρας) ἀγερικὸ — ἔκαιγε,
ἐκλαιγε, καίγεται⁽⁴⁾.

1. Ἔτσι καὶ τὰ λαϊκότερα κόφ' το, ράφ' το, ἄρπαχ' το κτλ.

2. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικόν: θενά — θανά.

3. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικόν: ὄνειρο — εἵρορο καὶ ἡ τοπωνυμία Ἰθάκη —
Θιάκι (τό).

4. Αὐτὸ γίνεται συχνότερα στὴν ποιητικὴ γλῶσσα: ἀ(γ)έρας, ἀ(γ)εράκι,
ἀκού(γ)εται, κλαί(γ)ομαι. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα τὸ γ ἀναπτύσσεται καὶ στὴν
ἀρχὴ λέξης, ὅταν βρίσκεται στὴ συμπροφορά ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα: γήλιος
(ἥλιος), γαῖμα (αἷμα) καὶ ἀκόμη ἀναπτύσσεται κάποτε ἓνα γ σὲ λέξεις μὲ νν:
ἐγνοια, ξεγνοιασιά, σύγγεφο, τυραγνιέμαι.

Τελικὸ ν

183. Φυλάγεται τὸ τελικὸ ν τοῦ ἄρθρου (τόν, τήν), τοῦ ἀριθμητικοῦ ἔναν, τῆς τριτοπρόσωπης προσωπικῆς ἀντωνυμίας τήν, τῶν ἀκλίτων δέν, μὴν καὶ σάν, ὅταν ἡ ἀκόλουθη λέξις ἀρχίζῃ ἀπὸ φωνῆεν ἢ σύμφωνο στιγμαῖο (κ, π, τ, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ, ξ, ψ): τὸν ἄερα, τὴν ντροπή, στὴν ξενιτιά, τὸν Μπότσαρη, εἶδα ἔναν ξένο, τὴν πρόφτασα, μὴν περάσης, σὰν πολὺ.

Χάνεται τὸ τελικὸ ν ὅταν ἡ ἀκόλουθη λέξις ἀρχίζῃ ἀπὸ σύμφωνο ἐξακολουθητικὸ (γ, β, δ, χ, φ, θ, λ, μ, ν, ρ, σ, ζ): τὸ φόβο, τὴ βρύση, τὴ μητέρα, ἔνα γλυκὺ βραστό, τὴ σταμάτησα, τὴ ζωγραφίζει, μὴ δὲ βλέπεις;

Τὸ τελικὸ ν φυλάγεται πάντοτε: στὸ ἄρθρο τῶν: τῶν φίλων μου, στὴν τριτοπρόσωπη προσωπικὴ ἀντωνυμία τόν: τὸν βλέπω, στοὺς συνδέσμους ἄν, ὅταν, πρὶν: ἄν θέλῃς, ὅταν διαβάσης, πρὶν φύγῃς, στὰ ἐπιρρηματα σχεδόν, λοιπόν, προπάντων.

Τὸ τελικὸ ν χάνεται συνήθως στὴ γενικὴ πληθυντικὴ χρονῶν, μηνῶν, ὅταν εἶναι λόγος γιὰ ἡλικία: πόσω χρονῶ(ν); δυὸ μηνῶ(ν) παιδί, δεκαπέντε χρονῶ(ν), ἑκατὸ χρονῶ(ν) σπίτι.

Τὸ ἀπαγορευτικὸ μὴ δὲν παίρνει τὸ ν, ὅταν ἀκολουθῇ σημεῖο στίξεως: πρόσθε· μὴ!

Στὴν περίπτωσι τῆς τριτοπρόσωπης προσωπικῆς ἀντωνυμίας συνηθίζει ἡ λογοτεχνικὴ γλῶσσα καὶ τοὺς τύπους *τονε, τηνε*: *τονε βλέπω*. Στὰ ῥήματα σὲ ν προτιμοῦνται οἱ τύποι σὲ *-νε, -να*: *ἔχουνε, βλέπανε, καθόμουνε*.

Ἐξαιρετικὰ μπορεῖ νὰ φυλάγεται τὸ τελικὸ ν τοῦ ἄρσ. ἄρθρου τόν σὲ κύρια ὀνόματα ἄγνωστα, πού ἄλλιῶς θὰ μπορούσε νὰ τὰ πάρῃ κανεὶς γιὰ οὐδέτερα.

Ἡ αἰτιατικὴ μιά μπορεῖ νὰ πάρῃ ἓνα τελικὸ ν, ὅταν ἀκολουθῇ λέξις πού ἀρχίζει ἀπὸ α: *μιὰν ἄλλη φορά*. Στὸ διάλογο καὶ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα προφέρεται συχνὰ τὸ ν καὶ ὅταν ἀκολουθῇ ἄλλο φωνῆεν: *μιὰν ὁμορφη βασιλοπούλα* (ἀλλὰ μόνο αἰτιατικῇ).

184. Τὸ τελικὸ ν φυλάγεται στὴν ἐνικὴ αἰτιατικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ πολλῶν ἀντωνυμιῶν καὶ ἀντωνυμικῶν ἐπιθέτων — *τόσος, ὅσος, ὅποιος, κάποιος, ὅλος, ἄλλος* κτλ. — ὅταν δὲ συνδέωνται στενὰ μὲ τὴν ἀκόλουθη λέξις ἢ ὅταν αὐτὴ ἀρχίζῃ ἀπὸ φωνῆεν ἢ στιγμαῖο σύμφωνο: *τί ἔγινε τόσον καιρό; ποιὸν βλέπεις ἐκεῖ; ποιὸν φίλο σου προτιμᾷς; ὅποιον ἄλλο(ν) εἶδαμε, δὲν εἶδα κανένα(ν) ἄλλο*.

Στὶς ἀντωνυμίες αὐτός, ἐκεῖνος, τοῦτος γένους ἀρσενικοῦ μὲ ἀκόλουθο ἄρθρο χάνεται συνήθως τὸ τελικὸ ν, ὅταν φυλάγεται τὸ τελικὸ

ν τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἄρθρου : αὐτό(ν) τὸν ἄνθρωπο, αὐτό(ν) τὸν κύριο, ἀλλὰ ἐκείνον τὸ δρόμο. Ἔτσι ξεχωρίζεται ὅπου χρειάζεται τὸ ἄρσενικό ἀπὸ τὸ οὐδέτερο.

Τὸ τελικό ν μπορεῖ νὰ φυλαχτῇ καὶ στὸ τέλος τῶν ἄρσενικῶν ἐπιθέτων, ὅταν ἀκολουθῇ οὐσιαστικό ἀπὸ φωνῆεν ἢ ὅταν ὁ σύνδεσμός τους εἶναι στενότερος, καὶ ὅταν ἀκολουθῇ στιγμιαῖο σύμφωνο : *λίγον καιρό, πολλὸν καιρό, εἶχε πολλὸν κόσμος, εἶδε τὸ λαμπρὸν ἥλιο, εἶχε ἕνα σκληρὸν ἀγώνα.*

Λένε συνήθως στὸ τέλος τῆς φράσης : *ἕνα βαρὺ γλυκύν, δὲν ἔχει κανένα ἄλλον.* Κάποτε καὶ : *ἐκεῖ ἔχει ἀέρα καλόν.*

Καμιὰ φορὰ στὸ στίχο γι' ἀποφυγὴ τῆς χασμωδίας μπαίνει ἕνα ν στὰ οὐδέτερα σὲ -ι καὶ σὲ -ο :

Καράβιν ἔρχετ' ἀπ' τῇ Χιό. (δημ.)

Πουλάκιν εἶχα στὸ κλουβί καὶ τό'χα μερωμένο. (δημ.)

Τὰ ρόδα ποὺ ἔχυσαν τ' ἀγνὸν ἄνθινον αἶμα ἀγάλι. (Πορφύρας)

Διαφορετικὴ προφορὰ τῶν συμφώνων στὴ συμπεροφορά

185. Σὲ λέξεις ποὺ προφέρονται στενὰ μὲ τὴν ἀκόλουθὴ τους παρουσιάζονται στὴ συμπεροφορά ὀρισμένες ἀλλαγές, ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη τελειώνη σὲ *ς* ἢ σὲ *ν* καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀρχίζῃ ἀπὸ ὀρισμένα σύμφωνοι.

Τελικό *ς*

186. Τὸ τελικό *ς* προφέρεται ἡχηρὰ σὰ *ζ* ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ ἡχηρὸ σύμφωνο (*β, γ, δ, μπ, ντ, γκ, λ, μ, ν, ρ*) τῆς ἀκόλουθης λέξης : *τοὺς δρόμους, τῆς βρύσης, μᾶς λέει, τὶς βλέπω, ἄς μπῆτε.* (Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μέσα στὴ λέξη. Βλ. 69).

Τελικό *ν*

187. Ὄταν μιὰ λέξη ἀρχίζῃ ἀπὸ *κ, π, τ* (*τσ, ξ, ψ*) καὶ ἡ προηγούμενὴ τῆς τελειώνη σὲ *ν*, τὰ σύμφωνοι αὐτὰ προφέρονται ἡχηρὰ, σὰν *μπ, ντ, γκ* (*τζ, γκσ, μπσ*) :

τὸν περιμένω, δῶσε μου ἕναν καφέ, τὸν κήρυκα, τὸν τσάκωσε, τὸν ξέρω, τὸν ψάρεψε.

Αὐτὸ γίνεται στὸ ἄρθρο (*τόν, τήν, τῶν*), στὴν τριτοπρόσωπὴ προ-

σωπική ἀντωνυμία (τόν, τήν), στ' ἄκλιτα δέν, μὴν, σὰν καὶ συχνὰ καὶ σὲ ἄλλες λέξεις (ὅταν, λοιπὸν κτλ.).

Ὅταν ἡ ἀκόλουθη λέξις ἀρχίζῃ ἀπὸ λαρυγγικὸ σύμφωνο, τὸ ν τῆς προηγούμενης προφέρεται ὅπως τὸ πρῶτο γάμα στὸ ἄγγελος: τὸν κα-τάλαβα, τόσον καιρό, τὴν ξέρω, τῶν γκρεμῶν. Ὅταν ἡ ἀκόλουθη λέξις ἀρχίζῃ ἀπὸ χειλικὸ σύμφωνο, τὸ ν τῆς προηγούμενης προφέρεται σὰ μ: τὸν περιμένω τὸν πατέρα, μὴν πειράζεσαι, τὸν ψαρά, τῶν μπαρ-μπουνιῶν, ὅταν μπορέσης.

Ἄλλα πάθη τῶν συμφώνων

188. Μερικὲς λέξεις παίρνουν σ στὴν ἀρχή: βόλος - σβόλος, τρέ-ποδο - στρέποδο, φαντάζω - σφαντάζω (¹).

Ὅταν σὲ δύο γειτονικὲς συλλαβὲς βρίσκονται δύο ρ, τὸ ἓνα γίνεται κάποτε λ: γρήγορα - γλήγορα. Ἔτσι καὶ ἄροτρο - ἄλτροι, Φεβρουάριος - Φλεβάρης.

189. Ὅταν σὲ δύο συλλαβὲς ὑπάρχουν τὰ ἴδια ἢ συγγενικὰ σύμ-φωνα, χάνεται κάποτε ἡ μία συλλαβὴ ἀπὸ τὶς δύο:

ἀστροποπελέκι - ἀστροπελέκι, διδάσκαλος - δάσκαλος, διαβιβάζω (καὶ μὲ ἀλλαγὴ σημασίας) - διαβάζω.

Ἔτσι λέμε καὶ καλαμποκέχρι ἀντὶ καλαμποκοκέχρι, ἀποφοιτήριο ἀντὶ (ἀποφοιτῶ) ἀποφοιτητήριο (²).

190. Σὲ μερικὲς λέξεις γίνεται μετάρθεση συμφώνων: βρούτσα - βούρτσα, πρινάρι - πουρνάρι, τροῦλος - τούρλα. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸ πουργὸ (πρωινὸ).

Κάποτε μπορεῖ νὰ γίνη καὶ ἀμοιβαία μετάρθεση δύο συμφώνων: φούχτα - χούφτα, καμηλαύκι - καλημαύκι.

Συμφωνικὰ συμπλέγματα

191. Συμφωνικὸ σύμπλεγμα ὀνομάζομε τὸ συνδυασμὸ ἀπὸ δύο ἢ περισσότερα σύμφωνα: βρ, χτ, στρ, ρχ.

1. Ἔτσι καὶ τὸ κορδαλλὸς - σκορδαλλός, Καρδαμύλη - Σκαρδαμούλα, Κάρ-παθος - Σκάρπαθο. Ὅμοια πῆραν ἓνα ν στὴν ἀρχὴ λέξεις καθὼς ἥλιος, ὕπνος, ποὺ λέγονται στὴν ποιητικὴ γλῶσσα νήλιος, νύπνος, καθὼς καὶ οἱ τοπωνυμίες Ἴος - Νιό, Ἴμβρος - Νίμβρο, Ἰκαρία - Νικαριά. — Ἀντίθετα, ἔχασαν τὸ ἀρχικὸ ν λέξεις καθὼς νάρθηκας - ἄρθηκας. Ἔτσι καὶ Νάξος - Ἀξιά, Ναύπακτος - Ἐπαχτος.

2. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸ ἀροδάφνη, Ἀροδαφνούσα ἀντὶ (ἀ)ροδοδάφνη.

Μεταχειριζόμαστε συχνὰ λέξεις πού, ἐνῶ εἶναι ἴδιες ἢ συγγενικές, παρουσιάζουν διαφορὰ ὡς πρὸς ἓνα τους συμφωνικὸ σύμπλεγμα. Ἀντὶ νὰ εἶναι αὐτὸ καὶ στὶς δύο τὸ ἴδιο, διαφέρει ὡς πρὸς ἓνα του γράμμα, ἢ, ἀντὶ νὰ ὑπάρχῃ ἓνα γράμμα μόνο, παρουσιάζεται σύμπλεγμα.

Ἔτσι λέμε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος

Καὶ πάλι λέμε

A) φτερό, φτερούγα, φτερωτός,
φτερουγίζω, φτερούγισμα
φταίω, φταίχτης, φταίξιμο
σκολεῖό, σκόλη, ξεσκολίζω,
σκολῶ

περίπτερο, ἄπτερος, πτέρυγα (λ.χ.
ναοῦ), περοφυῖα, δίπτερος
πταῖσμα, πταισματοδικεῖο
σχολεῖο, σχολή, σχολαστικὸς

B) πρᾶμα, πραγμάτεια

πράγμα, πραγματικός, πραγμα-
τεία

συχαρίκια

συγχαρητήρια

νύφη, νυφιάτικος, συννυφάδα

νύμφη, νυμφίος

192. Παρατήρηση.—Ὁ λόγος τῆς διαφορᾶς αὐτῆς εἶναι πὼς οἱ λέξεις τῆς γλώσσας μας δὲν ἔχουν ὅλες τὴν ἴδια ἱστορία. Ἐνῶ οἱ λαϊκὲς, πού ἦταν ἀπὸ πάντα στὴ λαϊκὴ γλώσσα, ἔχουν τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα πού ἔχει διαμορφώσει καὶ συνηθίζει αὐτή, οἱ λόγιες λέξεις παρουσιάζουν συμπλέγματα μὲ διαφορετικὴ μορφή, ὅπως γράφονταν στὴν ἀρχαία γλώσσα.

193. Ἱστορικὴ διασάφηση. — Οἱ λαϊκὲς λέξεις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας παρουσιάζουν στὸ ἐσωτερικὸ τους συμπλέγματα συμφώνων πού συγκρινόμενα μὲ τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα τῆς ἀρχαίας γλώσσας εἶναι :

A) **Τὰ ἴδια.** — Ἔτσι λ. χ. τὰ συμπλέγματα ρχ : ἔρχομαι, στρ : ἄστρο.

B) **Ἀπλοποιημένα**, ὥστε νὰ προφέρονται εὐκολώτερα :

ψ	ἀντὶ	φξ	ἔξεψα	ἀντὶ	ἔξευξα
ξ		γξ	ἔφεξε		ἔφεγξε
βλ		βγλ	ζεύλα		ζεύγλη
φτ	ἀντὶ	ψτ (πστ)	ἀνάφτε	ἀντὶ	ἀνάψτε
(φτ) ντ		φστ	ψεύτης		ψεύστης
στ		νστ	Κωσταντῖνος		Κωνσταντῖνος
χτ		ξτ (κστ)	ἀρπάχτε		ἀρπάξτε.

Μὲ ὅμοιο τρόπο ἀπόμεινε ἕνα σύμφωνο στὴ σημερινή γλώσσα ἀπὸ τὰ δύο, κάποτε καὶ ἀπὸ τρία :

μ	ἀντὶ	γμ	σαμάρι	ἀντὶ	σαγμάρι
χ		κχ	σιχαίνομαι		σικχαίνομαι
μ		βγμ	ζεμένος		ζευγμένος.

Τὰ ρινικὰ σύμφωνα χάθηκαν ἐμπρὸς ἀπὸ σύμφωνο ἐξακολουθητικό :

χ	ἀντὶ	γχ	συνάχι	ἀντὶ	συνάχι (κυνάγχη)
χν		γχν	σπλάχνα		σπλάχνα.

Γ) **Ἀλλαγμένα.**— Ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἀρχαίων συμπλεγμάτων ἔγινε μὲ τὴν παρακάτω ἀρχή :

Δὲν μποροῦν νὰ γειτονέσουν δυὸ στιγμιαῖα σύμφωνα (κτ, πτ) ἢ δυὸ ἐξακολουθητικά (χθ, σχ κτλ.)· τρέπονται σ' ἐξακολουθητικό μὲ στιγμιαῖο. Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτό :

τὸ κτ	ἔγινε χτ	:	κτυπῶ — χτυπῶ
πτ	φτ		πτωχὸς — φτωχὸς
σθ	στ		κλείσθηκε — κλείστηκε
φθ	φτ		ἀνάφθηκε — ἀνάφτηκε
χθ	χτ		χθεσινὸς — χτεσινὸς
φσ	(πσ) ψ		καύσιμο — κάψιμο
σχ	σκ		ἐσχάρα — σκάρα
(φχ	φκ		εὐχὴ — εὐκὴ).

Μετὰ τὸ ρινικὸ σύμφωνο τ' ἀρχαῖα β, γ, δ σὲ λέξεις καθὼς *κόμβος, δένδρον, ἄγγελος* διατηροῦν τὴν ἀρχαία τους προφορὰ (δίψηφα *μπ, ντ, γκ, βλ.* 60) καὶ γράφονται : *κόμπος, δέντρο, ἄγγελος*.

Δ) **Ἀπλοποιημένα καὶ ἀλλαγμένα.**— Τὸ **γκτ** ἔγινε **χτ** : σφιγκτὸς — σφικτὸς.

(Ἔτσι καὶ τὸ **μπτ** ἔγινε **φτ** : Πέμπτη — Πέφτη).

194. Οἱ λόγιες λέξεις διατηροῦν στὴ ρίζα τοὺς τ' ἀρχαῖα συμπλέγματα, μὲ προφορὰ διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι ζητεῖ ὁ συμφωνισμὸς τῆς νέας γλώσσας. Οἱ λαϊκὲς λέξεις διατηροῦν τὸ νεώτερο λαϊκὸ φωνητικὸ τύπο. Οἱ λόγιες κανονίζονται συχνὰ κατὰ τὶς δημοτικὲς (*πτωχοκομεῖον — φτωχοκομεῖο*), καὶ πάντοτε ὅσο πρόκειται γιὰ σχηματιστικὲς καταλήξεις (*προκηρύχτηκε* κατὰ τὸ ἀρπάχτηκε). Ἔτσι ἔχομε συνήθως διπλὰ συμ-

φωνικά συμπλέγματα ἢ λόγια συνήθως συμπλέγματα πού ἀντιστοιχοῦν σ' ἓνα σύμφωνο τῆς δημοτικῆς:

χτυπῶ	μέ	χι	ἀλλά	ἐκτιμῶ	μέ	κι
φτωχός		φι		πιῶμα		πι
κλείσθηκα		σι		προσθέτω		σθ
φτηνός		φι		ἄφθονος		φθ
χτεσινός		χι		Ἄραχθος		χθ
χώνεψη		ψ		διάψευση		υσ
σκάρα		σκ		σχῆμα		σχ
κόμπος		μπ		σύμβολο		μβ
κοντύλι		νι		σπονδή		νδ

(ἄγγελος μέ γγ, ἀλλά ἔγγαμος μέ γγ πού προφέρεται νγ· βλ. 73).

Ἔχομε ἀκόμη:

τάμα	μέ	μ	ἀλλά	τάγμα	μέ	γμ
πεθερός		θ		πένθιμος		νθ
νύφη		φ		ἀμφιθέατρο		μφ
συνάχι		χ		συγχαρητήρια		γχ
ῥμορφος		μ		νεῦμα		βμ
ψεύτης		φι		διαψεύστηκε, αὐστηρὸς		φσι
Κωσταντῖνος,		σι		πανστρατιά, ἔνσταση, ἔν-		νσι
Κωστής				στιχο		

Λόγια συμφωνικά συμπλέγματα μέ τρία ἢ τέσσερα γράμματα, ἄγνωστα στή λαϊκή γλώσσα, ἔχουν ἀκόμη λέξεις καθὼς εὐγλωττος, εὐγνωμοσύνη, ἐκστρατεία.

Ἡ ὁρθογραφία τῶν συμφωνικῶν συμπλεγμάτων

195. Σημ.—Ἐπειδὴ τὰ συμφωνικά συμπλέγματα εἶναι ποικίλα, παρουσιάζονται σὲ πάρα πολλές λέξεις καὶ δὲ γράφονται ὁμοιόμορφα, γι' αὐτὸ παραθέτονται ἐδῶ ἄφθονα δείγματα γιὰ καθοδήγηση.

χι.—ἀδράχι, ἀχένιστος, ἀνεμοδείχτης, ἀντίχτυπος, ἀποχῶ, καταχῶ, βουτηχίς, δάχτυλο, δαχτυλιά, δαχτυλίδι, δειχτικός, καληνυχτίζω, καρδιοχτύπι, κράχτης, λαχτάρα, νυχτέρι, νυχτερίδα, ξενυχτίζω, ὀχτῶ, σταλαχτίτης, στάχη, σταχτοπούτα, σφαχτό, τυχοδιώχτης, φυλαχτό, φούχτα, φράχτης, φυλαχτάρι, χταπόδι, χτένι, χτεσινός, χιτίζω, χικιάζω, χίσιτης, χτυπῶ, Ἐπαχτος (ἀλλὰ Ναύπακτος), Οὐτρέχτη, Σαχτούρης, ὄχτος, ὀχτιά (ἀλλὰ ὄχθη παρόχθιος)—αἱματόβρεχτος, ἀνύπαρχτος, ἀπαράδεχτος, ἀφραχτος, ἀπρόσεχτος, πεταχτός, πνιχτός, ρουφηχτός, τσουχτερός, φανταχτερός, ἀρπαχτικός, θελχτικός, ταχτικός, τρομαχτικός, συνταχτικός, ὑποτα-

χτική, σπαραχτικός, συνεχτικός — ἀρπάχτηκε, δέχτηκε, θέλχτηκε, καταβρέχτηκε, κηρύχτηκε, ρουφήχτηκε, σφίχτηκε, τραβήχτηκε, συνάχτηκε.

ἀρπάχτρα, μαζώχτρα, πήχτρα, σφυρίχτρα, φταίχτρα, δίδαχτρα.

κτ.—ἀκτή, ἀκτοπλοῖα, ἀνάκτορα, ἔκτακτος, ἔκταση, ἐκτείνω, ἐκτελῶ, ἐκτιμῶ, ἐκτιμώριο, ἐκτος, κτηνοτροφία, κτηνικός, νέκταρ, Ὀκτώβριος (ἀλλὰ Ὀχτώβρης), πακτωλός, πλήκτρο, Ἄκτιο, Λεῦκτρα, Ἐκτορας, Ἰκτίνος, Κτησίας, Φιλοκίτης.

γκτ.—ἀγεγκτος, ἐλεγκτής, ἐλεγκτικός, Κόδριγκτον, Οὐάσιγκτον.

χθ.—ἄχθος, ἰχθυολογία, καταχθόνιος, μοχθηρός, οσισάχθεια, ὑποχθόνιος, Ἄραχθος.

φτ (ντ).—βαφτίζω, γύφτος, καθρέφτης, κλέφτης, ξεφτερί, ξεφτῶ, πέφτω, ράφτης, τριφτης, φτάνω, φταίω, φτελιά, φτέρη, φτερό, φτέρνα, φτερινίζομαι, φτηνός, φτιάνω, φτυάρι, φτύνω, φτωχός, χάφτω, χούφτα, Διακοφτό, ἐρμηνεύτηκε. κοφτός, σκυφτός, ἀστραφτερός, κοφιτερός.

ἀμφίφτηκε, ἐγκαταλείφτηκε, κρύφτηκε, νίφτηκε, σκέφτηκε, παύτηκε, κλαύτηκε, βολεύτηκε, βραβεύτηκε, γεύτηκε, ἐκπαιδεύτηκε, πραγματεύτηκε, ἐμπιστεύτηκε.

πτ.—ἀλεξιπτωτο, ἀμερόληπτος, ἀνακαλύπτω, ἀνύποπτος, ἀποκαλυπτήρια, αὐτόπτης, γλύπτης, ἔλλειπτική, ἐπισκέπτης, λεπτό, λεπτός, λεπτομέρεια, μεροληπτῶ, νιπτήρας, ὀπτασία, ὀπτικός, συνοπτικός, παραλήπτης, περίπτερο, περίπτωση, πταίσμα, πτέρυγα, σεπτός, σκεπτικισμός, σκέπτομαι (ἀλλὰ σκέφτηκα) (καὶ σκέφτομαι), σκωπτικός, Αἴγυπιος, Νεοπτόλεμος — γραπτός (ἀλλὰ καὶ γραφτός, γραφτό), ἀντισηπτικός, ἐπαναληπτικός, καταστρεπτικός, πεπτικός, περιληπτικός, προληπτικός.

μπτ.—ἄμemptος, σύμπτωμα, Πέμπτη.

φθ (υθ).—ἀπόφθεγμα, αὐθαίρετος, αὐθεντία, αὐθόρμητος, αὐθύναρχος ἄφθονος, διευθύνω, διφθογγος, ἐλειθυρία (καὶ λευτεριά), εὐθεία, εὐθύνη, ὀφθαλμία, φθινόπωρο, φθίση, φθόγγος, φθόνος, φθορά, Φθία.

στ.—ἀγωνίστηκα, ἀκονίστηκα, διαδραματίστηκα, δοξάστηκα, κρεμάστηκα, μεταχειρίστηκα, πείστηκα, πρήστηκα, σείστηκα κτλ., κουλουριασῶ, συμβιβασῶ, χτενισῶ κτλ.

σθ.—αἰσθάνομαι, συναίσθημα, ἰσθμός, μισθός, μισθωτής, προσθαλάσσωση, προσθήκη, προσθέτω, Εὐρυσθέας, Κλεισθένης.

σκ.—ἄσκημος, (ἄ)μασκάλη (καὶ μασχάλη), μοσκοβολῶ, σκίζα, σκίζω, σκίνος, σκισμάδα, σκοινί, σκολνῶ.

σχ.—ἀσχολία, ἀπασχόληση, λέσχη, ματαιόσχιλος, μοσχάτο, μόσχος, μοσχοκάρεθο, μοσχοκάρφι (ἀλλὰ μοσκοβολῶ, μοσκομυρίζω, μοσκοπουλῶ), Πάσχα, πασχалиά, πρόσχαρος, σχέδιο, σχεδόν, σχέση, σχετίζω, σχήμα, σχηματίζω, σχολεῖο (καὶ σκολεῖο), σχολιάζω, σχολικός, σχόλιο, ὑπόσχομαι, ὑποσχέτιναι.

μπ.—ἀκουμπῶ, γαμπρός, θαμπώνω, κολουμπῶ, κολουμπήθρα, μπόμπα (ἀλλὰ βομβαρδίζω).

μβ.—ἄμβωνας, βομβαρδίζω, διθύραμβος, ἐκατόμβη, ἐμβαδό, ἐμβασμα, ἐμβατήριον, ἐμβολή, ἐμβολο, θρίαμβος, ρεμβάζω, συμβαίνω, συμβιβάζω, συμβίωση, συμβόλαιο, συμβολή, συμβουλή, τύμβος, Καμβούνια, Μονεμβασία, Ἀμβέρσα, Ἀμβουεργο Βυρεμβέργη, Ἐδιμβούργο.

μβρ.—ἀμβροσία, Δεκέμβριος, ἐμβρίθεια, μεσημβρινός, Νοέμβριος, Ἀμβρακικός, Μεσημβρία, Ἀμβρόσιος.

μφ.—ἄμφια, ἀμφιβολία, ἀμφισβητῶ, ράμφος, συμφέρεσι, συμφορά, συμφωνῶ.

μβλ.—ἀμβλεία, ἐμβλημα.

ντ.—ἐντεκα, καντήλι, κοντύλι, μάνταλο, μανταρίνι, σφεντόνα, χαντάκι.

ντρ.—ἀντράκλα, ἄντρας, ἀντρεῖος, δέντρο, παντρειά, χοντρός — Ἀντραβίδα, Ἀντρίσαινα, Χαλάντρι.

νδ.—ἄσπονδος, ἀνένδοτος, ἐνδειξη, ἐνδεχόμενο, ἐνδιαθέτος, ἐνδιαφέρον, ἐνδόμυχος, ἐνδοξος, ἰνδικός, σπονδή, σπάνδυλος, συνδαιτυμόνας, σύνδεσμος, συνδιαλλαχτικός, συνδικάτο, συνδιοικητής, συνδυάζω — Πίνδος, Ἐλγολάνδη, Ἰνδία, Ἰρλανδία, Λονδίνο, Ὀλλανδία, Πανδώρα, Πίνδαρος.

νδρ.—παλινδρομικός — Ἀνδρομέδα, Λύσανδρος.

μ.—ἀπόγεμα, ρέμα, ρεματιά, ψέμα, κάμα, κλάμα — ἀγρίεμα, βασίλεμα, κλάδεμα, σάλεμα, φύτεμα.

βμ (νμ).—γεῦμα, γευματίζω, ἔγκανμα, θαῦμα, θαυμάζω, νεῦμα, πνεῦμα, πνευματισμός, πνεύμονας (καὶ πνεμόνι), ρεῦμα (λ.χ. νεροῦ), ρευματισμός, πολίτευμα, ἐμπόρευμα κτλ.

ψ.—δούλεψη, χώνεψη, κάψα, κλάψα — ἔκαψα, ἔκλαψα, ἀγγάρεψα, ἀγρίεψα, γειτόνεψα, γιάτρεψα, γοήτεψα, μούσκεψα, ταξίδεψα.

φχ (νχ).—εὐχή, εὐχαριστῶ, εὐχομαι, προσεύχομαι, καυχίμαι.

φσ (νσ).—ἀπαιδευσία, εὐσυνειδησία, εὐσημο, κλαυσίγελος, παυσίλυπος, καύσιμος (ἀλλὰ κάψιμο), ἐμπορεύσιμος, στρατεύσιμος, ἐπιστράτευση, ἀπόλαυση (καὶ ἀπόλαψη).

φστ (νστ).—ἀπολαυστικός, αὐστηρός, καυστικός, κελευστής, ναύσταθμος, ἀναπνευστικός, ρευστός (ἀλλὰ ἀκατάπαντος, ἄκαυτος, ἄκλαυτος).

χ.—κόχη, κοχύλι, ροχαλίζω, συ(γ)χύζω, συ(γ)χωρῶ, συχαρίκια.

χν.—σπλάχνο, σπλαχνίζομαι, ἄσπλαχνος, σπλαχνικός.

γχ.—ἀγχίνια, ἀγχίστροφος, ἀγχόνη, ἐγχείρηση, ἐλέγχω, λόγχη, μελαγχολία, συγκαίρω, συγχορδία — Ἀγχιαλός, Κοπεγγάχη, Μάγχη.

γχε.—σύγχρονος, συγχρωτίζομαι (').

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ

196. Γενικά. — Τίς λέξεις πού ἀποτελοῦν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα μποροῦμε νὰ τίς ἐξετάσωμε κατὰ τρεῖς τρόπους: α) ὡς πρὸς τὴν καταγωγή τους, β) ὡς πρὸς τὸ σχηματισμὸν τους καὶ γ) ὡς πρὸς τὴ σημασίαν τους.

Ι.— Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

197. Τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιον στὶς διάφορες ἐποχάς.— Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, πού ἔχει ἱστορίαν τριῶν χιλιάδων χρόνων, δὲν ἀπαρτιζόταν σὲ κάθε ἐποχὴ ἀπὸ τίς ἴδιες λέξεις. Ἀνάλογα μὲ τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ πού τὴ μιλοῦσε καὶ ἀκόμη κατὰ τὸ πλῆθος καὶ κατὰ τὸ εἶδος τῶν συγγραφέων πού τὴν εἶχαν ὄργανόν τους, τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιον ἦταν πλουσιότερον ἢ πιὸ φτωχόν.

Ἀλλὰ τὸ λεξιλόγιον δὲν ἀπαρτιζόταν στὶς διάφορες ἐποχὰς ἀπὸ τὴν ἴδιαν πάντα ἀρχικὴν κληρονομίαν, ὅπως τὴν εἶχαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς γλωσσικοὺς τῶν προγόνους. Οἱ παλιᾶς ἀρχικαὶ λέξεις, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσες παραμερίστηκαν ἀπὸ στοιχεῖα τῆς ἴδιας αὐτῆς γλωσσικῆς κληρονομίας, ἀντικαταστάθηκαν ἢ συμπληρώθηκαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ ἄλλες εἴτε ἑλληνικὰς λόγιαι εἴτε ξένης καταγωγῆς. Σ' αὐτὰς καθρεφτίζονται οἱ ποικίλαι ἐπιδράσεις πού δέχτηκε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἀπὸ πολλοὺς λαοὺς μὲ τὴν ἰδιαίτερον γεωγραφικὴν του θέσιν, στὴν πολύχρονον ἱστορίαν του, πού τὸ ἔφερε σὲ ποικίλαι σχέσεις καὶ ἐπαφὰς μὲ τόσους ξένους, γειτονικοὺς ἢ ἄλλους λαοὺς.

198. Τὰ τρία στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου.— Οἱ λέξεις τῆς σημερινῆς μας γλώσσας ἀποτελοῦνται ἀπὸ *τρία στρώματα*. Αὐτὰ εἶναι:

α) λέξεις πού *ἐξαρχῆς ἀνῆκαν στήν ἑλληνικὴ γλῶσσα* ἢ πού μπῆκαν σ' αὐτήν ἀρχαιοτάτα ἢ στήν ἀρχαία ἐποχή, ὡς τοὺς πρῶτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες, καὶ πού ἀπὸ τῇ γλῶσσᾳ πού μιλοῦνταν τότε ἔφτασαν ὡς ἑμᾶς σήμερα,

β) λέξεις πού *μπῆκαν στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τῇ χριστιανικῇ ἐποχῇ ὡς τὴν ἀρχὴν περὶ τοῦ περασμένου αἰῶνα* (1800 μ.Χ.), καὶ

γ) λέξεις πού *μπῆκαν στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τότε ὡς σήμερα*.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΤΡΩΜΑ — ΑΡΧΑΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Τὸ παλιὸ στρῶμα τὸ ἀποτελοῦν :

199. Α) *Λέξεις ἀρχικῆς ἢ Ἰνδοευρωπαϊκῆς*. — Πολλὲς ἀρχαῖες ἑλληνικῆς λέξεις ἀνήκουν στήν ἀρχικὴ γλῶσσα πού μιλοῦσαν οἱ πρόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ πού τὴν ἔφεραν μαζί τους, ὅταν κατέβηκαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ γῇ πού ὕστερα ὀνομάστηκε ἀπὸ αὐτοὺς Ἑλλάδα. Τέτοιες εἶναι :

Πολλὰ ὀνόματα συγγενικά: πατέρας, μητέρα, γιός, θυγατέρα. Πολλὰ ὀνόματα πού σημαίνουν πρόσωπα: ἄντρας, γυναίκα· ζῶα: βόδι, ἀγελάδα, μύγα· φυτά: δέντρο, ἔλατο. Διάφορα ἄλλα κοινὰ ὀνόματα: οὐρανός, μέρα, νύχτα, φῶς, χειμῶνας, μέλι, ὄνομα κτλ. — Ἐπίθετα: καλός, μέγας, πολὺς, μακρὺς, ξερός, γλυκός, νέος. — Ἀριθμητικά, ὅλα σχεδόν: ἓνα, δύο, δέκα, ἑκατό. — Ἀντωνυμίες: ἐγώ, ἐκεῖνος. — Τὰ περισσότερα ρήματα: εἶμαι, μένω, λείπω, δένω, κάνομαι. — Τὰ περισσότερα ἄκλιτα: σήμερα, ἐμπρός, ἀπό, καὶ κτλ.

200. Β) *Λέξεις προελληνικῆς*. — Ἐδῶ ἀνήκουν πολλὲς λέξεις πού οἱ ἑλληνικῆς φυλὲς τὶς πῆραν ἀπὸ τοὺς λαοὺς πού βρῆκαν στήν Ἑλλάδα, ὅταν ἦρθαν νὰ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτήν. Τέτοιες εἶναι (¹):

Πολλὰ κοινὰ οὐσιαστικά: σχετικὰ μὲ τὴ θάλασσα: θάλασσα, νησί, ζέφυρος, σφουγγάρι. — Φυτά: δάφνη, ἐλιά, κυπαρίσσι, κεράσι, κολοκύθη,

1. Οἱ λέξεις αὐτὲς ἀναγράφονται ἐδῶ, ὅπως καὶ οἱ παραπάνω, στὴ σημερινή τους μορφή.

ρεβίθι, ρόδι, ρόδο, σιτάρι, σύκο, σουσάμι. — Μέταλλα: μολύβι, χρυσάφι· ζῶα: γλάρος. — Ἰδιωτικὴ καὶ δημόσια ζωή: κιθάρα, βασιλιάς. — Ρήματα: κυβερνῶ. — Πάρα πολλές τοπωνυμίες (αὐτὲς δυσκολώτερα παραμερίζονται ἀπὸ τοὺς ἐποίκους), λ.χ. ὀνόματα τόπων καὶ πόλεων: Ἀθήνα, Κόρινθος, Λάρισα, Μήθυμνα, Ραφίνα (ἀρχ. Ἀραφήν)· νησιῶν: Ζάκυνθος, Κύθηρα· βουνῶν: Λυκαβηττός, Ὀλυμπος, Παρνασσός, Πίνδος, Ὑμηττός· ποταμῶν: Ἰλισός, Κηφισός κτλ. κτλ.

Ἀπὸ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μπῆκαν καὶ ἔμειναν στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἄλλες τοπωνυμίες ἀπὸ τὰ **ἰλλυρικά**, τὴ γλῶσσα τῶν πανάρχαιων Ἰλλυριῶν (τῶν γλωσσικῶν προγόνων τῶν Ἀλβανῶν), ποὺ κατέβηκαν στὴν ἑλληνικὴ γῆ μαζὶ μὲ τοὺς Ἑλληνες ἢ ἀργότερα: Βέροια, Δωδώνη, Ἰθάκη, Καρδάμυλα, Κάρπαθος, Κάροστος, Κέρκυρα, Μεθώνη, ἴσως καὶ τὸ οὐσιαστικὸ πύργος.

201. Γ) Λέξεις ἀνατολίτικες. — Σὲ ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, ἰδίως ὅμως στοὺς τελευταίους προχριστιανικοὺς αἰῶνες ἢ λίγο ἀργότερα, μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ καὶ λέξεις ἀπὸ τὶς γλῶσσες τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ ἦρθαν σ' ἐπαφὴ καὶ πνευματικὴ ἢ ἐμπορικὴ ἐπιμεξιά μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες. Αὐτοὶ ἦταν ἰδίως Φοίνικες, Ἑβραῖοι, ἄλλοι Σημίτες, ἀλλὰ καὶ Πέρσες, Αἰγύπτιοι. Τέτοιες λέξεις εἶναι: τὰ **περσικὰ ἀγγαρεία, παράδεισος, σατράπης· φοινικικά**, τὰ περισσότερα γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου: ἄλφα, βῆτα, γάμα· τὸ **σημιτικὸ** περιστέρι. τὸ **ἐβραϊκὸ** ἀραβώνας· τὸ **συριακὸ** ἄβας. Τὸ **αἰγυπτιακὸ** πυραμίδα. Ἄλλα **ἀνατολίτικα**: κάδος, μαχαίρι, σάκος, σεντόνι κτλ.

202. Δ) Λέξεις ἐβραϊκὲς ἢ ἀραμαϊκὲς. — Ἰδιαίτερος ἀπὸ τὰ ἐβραϊκὰ καὶ τ' ἀραμαϊκὰ⁽¹⁾ μπῆκαν διάφορες λέξεις στὰ ἑλληνικὰ τῆς μετακλασικῆς ἐποχῆς μὲ τὰ εὐαγγέλια καὶ τὸ χριστιανισμὸ στοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες⁽²⁾:

ἄμην, βάγια, βελζεβούλ(ης), μάννα (τό), σατανάς, σεραφεῖμ, φαρισαῖος, χερουβείμ, ὡσαννά, Γολγοθάς, Ἑδέμ, Μεσσίας, Πάσχα,

1. Ἀραμαϊκὰ ἦταν ἡ γλῶσσα τῶν Ἀραμαίων, τοῦ λαοῦ ποὺ κατοικοῦσε στὴ Συρία καὶ στὴ Μεσοποταμία.

2. Μερικὲς ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς, καθὼς λ.χ. *ιοβिलाῖο*, καθιερώθηκαν στὰ ἑλληνικὰ μόνο στὰ χρόνια μας, συνήθως μὲ τὸ διάμεσο τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Σάββατο, Ζαχαρίας, Ἰωάννης, Μαγδαληνή, Μαρία, Μιχάλης κτλ.

203. Πολὺ ἀφθονώτερες εἶναι οἱ ἑλληνικὲς λέξεις ποὺ μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ πῆραν νέα σημάσι: ἄγγελος, διάβολος, ἐκκλησία, ἡγούμενος, ἐπίσκοπος, λειτουργία, μαρτυρῶ, μοναχός, Χριστὸς (ἀπὸ τὸ *χρίω*, ὁ *χρισμένος*, ἐκεῖνος ποὺ πῆρε τὸ βασιλικὸ χρίσμα), Κύριος, Κυριακή, Παρασκευὴ κτλ.

204. Ε) Λέξεις λατινικές.—Ἀφθονες λέξεις μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὰ λατινικά. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ ἀρχίζει στοὺς τελευταίους προχριστιανικοὺς αἰῶνες (¹), κορυφώνεται μὲ τὴν ἰδρυση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους (325) καὶ συνεχίζεται ὡς πέρα ἀπὸ τὴ μέση τῆς πρώτης χριστιανικῆς χιλιετηρίδας (²).

205. Οἱ λατινικὲς λέξεις τῆς γλώσσας μας ἀνήκουν σὲ ποικίλους κύκλους ἐννοιῶν, σύμφωνα μὲ ὅσα ἔμαθαν τότε οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Τέτοιες εἶναι λ. χ. :

Φυτά: σίκαλη, μαρούλι, ροδάκινο, σπανάκι, φασόλια.—Οἰκοδομική: κάμαρα, κάγκελο, κελί, μάστορας, πόρτα, σκάλα, τοῦβλο.—Ἀντικείμενα καθημερινῆς ζωῆς: βοῦτσι, καλαμάρι, κάρβουνο, κουμάρι—κούπα, πανέρι, σκοντέλι, σούβλα, φλασκί, φοῦρνος, χουλιάρι.—Μαγειρική: λαρδί, λουκάνικο, φάβα.—Ἱματισμός: βράκα, κάπα, κουκούλα, μανίκι, μαντίλι, πανί, πουνάμισο, φασκιά.—Στρατός: ἄρματα, βίγλα, βούκινο, κάμπος, κάστρο, καβαλάρης, σαῖτα, φλάμπουρο, φουστάτο.—Ναυτική ζωή: βάρκα, καρίνα, κουρσάρος, σαβούρα.—Ἐκκλησία: ἀντιμῖνσι, μανουάλι, ράσο, σολέα, ρεφερενδάριος, σακελάριος, τιτουλάριος, φαιλόνιο (μοναστήρια:) ἀνόνα, μάγκιπας, πορτάρης.—Ἡμερολόγιο: δίσεχτος, κάλαντα, καλαντάρι, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος, Ἀπρίλιος κτλ.—Διάφορα ἄλλα οὐσιαστικά: βούλα, ἴσκα, καπίστρι, λουρί, κούνια, παλάτι, πονγκί, ρήγας, σαπούνι, σέλα, σκούπα, σπίτι, στράτα, ταβέρνα, τσεκούρι, φούρκα, στάβλος, τρουῖλος.—Ἐπίθετα: ἄσπρος, βαρβάτος, δίσεχτος (ἀρχικά βίσεχτος), μαῦρος.—Ρήματα: ἀκουμπῶ, διαφενεύω.

Μαζί μὲ τίς λατινικὲς λέξεις μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ καὶ μερικὲς καταλήξεις λατινικές, ποὺ δείχτηκαν συχνὰ γόνιμες: -άτος: *φευγάτος, πιπεράτος, -άριος, -άρης*: *καβαλάρης, σακελάριος, -ίσιος*: *καμπίσιος, -ίνα*: *λαγίνα, -ούλι*: *σακούλι, -ούρα*: *κλεισούρα, -πούλα*: *βοσκοπούλα* κτλ.

1. Λατινικὲς λέξεις μεταχειρίζεται λ.χ. ἤδη ὁ ἱστορικός Πολύβιος στὸ 2. αἰῶνα π.Χ. Ἡ *σκάλα* μνημονεύεται ἤδη στὸ 2. αἰῶνα μ.Χ. ἀπὸ τὸ λεξικογράφου Πολυδεύκη (1. 93): «ἀποβάθρα καὶ διαβάθρα, ἦν σκάλαν καλοῦσιν».

2. Τὸ Ἀνατολικὸ Ρωμαϊκὸ κράτος στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ζωῆς του εἶχε τὰ λατινικά γλώσσα του ἐπίσημη γιὰ τὴν αὐλή, τὴ διοίκηση, τὸ στρατό, ὅλες τίς κρατικὲς λειτουργίες.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΡΩΜΑ—Ο ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΣ ΠΛΟΥΤΙΣΜΟΣ

206. Γενικά.—Ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ, στὸ μεσαιῶνα καὶ ἀργότερα ὡς τὰ 1800 περίπου, εἶχαν οἱ Ἕλληνες σὲ διάφορες ἐποχὰς σχέσεις εἰρηνικὰς, ἐμπορικὰς, ἐποικιστικὰς κτλ., ἢ καὶ ἐχθρικὰς, πολεμικὰς μὲ διάφορους λαοὺς ποὺ πέρασαν ἢ καὶ ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἑλληνικὴ γῆ. Ἀπὸ τὶς σχέσεις αὐτὲς ἔμειναν συχνὰ ἴχνη ὡς τὴ σημερινὴ γλῶσσα, ὅπως μὲ ὅμοιο τρόπο δέχτηκαν καὶ οἱ ξένες γλῶσσες τὴν ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς, συχνὰ πολὺ μεγαλύτερη. Τέτοιες λέξεις εἶναι :

207. Α) Λέξεις ἀπὸ τὶς βαλκανικὰς γλῶσσες.—Σὲ διάφορες ἐποχὰς πῆρε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα μερικὰς λέξεις ἀπὸ τὶς γλῶσσες τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ποὺ ἤρθαν σ' ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἕλληνες.

Λέξεις σλαβικὰς.—Αὐτὲς εἶναι ἐλάχιστες, σχετικὰς ἰδίως μ' ἔννοιες τῆς καθημερινῆς ἀγροτικῆς ζωῆς : *βεβερέιτσα* (σκίουρος), *γουςτέρα* (σαύρα), *κοτέτσι*, *κουνάβι*, *μουντός*, *μπομπότα*, *ντόμπρος*, *παγάνα*, *πέστροφα*, *ροῦχο*, *σανός*, *οβάρνα*, *τσαντίλα*, *τσέλιγκας*, *τούκα*.

Περисσότερες εἶναι οἱ τοπωνυμίες : *Ἀράχοβα* (Καρυδιά), *Βελαόρα* (Ἀσπροβούνι), *Γαρθίκι* (Καστράκι), *Γρεβενά* (Κορυφογραμμὴ ὁδοντωτῇ), *Ζαγόρι* (πίσω ἀπὸ τὸ βουνό), *Νεζερός* (Λίμνη), *Ὁστροβο* (Νησί), *Τύρεναβος* (Ἀγκαθερό), *Χαρβάτι* (Κροάτης), *Χελμός* (Ὄρος) κτλ.

Στὸν τελευταῖο αἰῶνα πολιτογραφήθηκαν καὶ μερικὰς λέξεις ἀπὸ τὰ ρωσικὰ γιὰ ξένες συνήθως ἔννοιες : *κροῦτο*, *οὐκάζιο*, *ροῦβλι*, *σαμοβάρι*, *στέπα*, *τσάι*.

Λέξεις βλάχικες.—Ἡ συμβίωση μὲ τοὺς Βλάχους, ἃν καὶ πολὺ παλιά, δὲν ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ μποῦν στὴν κοινὴ γλῶσσα παρὰ πολὺ λίγες μόνο λέξεις, ἀπὸ τὴν ποιμενικὴ προπάντων ζωὴ : *μανούρι*, *μπουμπούκι*, *σαρμανίτσα* (λίκνο), *σεγκούνα*, *στουρνάρι*.

Λέξεις ἀρβανίτικες.—Οἱ Ἀρβανίτες, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα πρὶν ἀκόμη πέση ἡ Πόλη, ἄφησαν καὶ αὐτοὶ ἐλάχιστες λέξεις στὰ ἑλληνικά, μαζὶ μὲ μερικὰς τοπωνυμίες : *βλάμης*, *γκιόνης*, *λούτσα*, *μπαμπέσης*, *μπέσα*, *πίπιζα*, *πλιάτσικο*, *φλογέρα*, *Βίλια*, *Γκούρα*, *Λιόπεσι*, *Λιόσια*, *Μάζι*, *Μαλεβός*, *Μενίδι*, *Σούλι*, *Τατόι* κτλ.

208. Β) Λέξεις ἰταλικὰς.—Ἡ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἰταλοὺς, ἐμπορικὴ, πολιτικὴ, πνευματικὴ, καὶ ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὴ γλῶσσα τους, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὶς σταυροφορίες, συνεχίστηκε ὡς τὰ χρόνια τῆς τουρ-

κοκρατίας, στὶς βενετοκρατημένες ἰδίως ἐπαρχίες, ἀλλὰ δὲν ἔλειψε οὔτε στὸν τελευταῖο αἰῶνα.

Ναυτική ζωή: ἀβαρία, κάβος, καπετάνιος, κάργα, λεβάντες, μαϊνάρω, μαϊστρος, μοῦτσος, μπούσουλας, σαλπάρω, τραμοντάνα, φουρτούνα κτλ.—Ίματισμός: βέλο, βελούδο, κάλτσα, καπέλο, κουβέρτα, πανταλόνι, φανέλα κτλ.—Ἑπαγγέλματα, ἐργαλεῖα κτλ.: καμαρότος, μαραγκός, βαρέλι, βίδα, γάντζος, λίμα, ρόδα, σιλιέτο, φαλτσέτα.—Νοικοκυριό: βάζο, καρέκλα, καναπές, κάσα, κασέλα, κατσαρόλα, λάμπα, λουκέτο, λοῦστρο, μαστέλο, μπαστούνι, μπουκάλι, πολυθρόνα, πιάτο κτλ.—Ζῶα: μπακαλιάρος, μπαρμπούνι, μπεκάτσα, σαρδέλα.—Φυτά: ἀντίδι, βανίλια, βιόλα, γαρίφαλο, μπιζέλι, πατάτα, φράουλα.—Φαγώσιμα καὶ μαγειρική: βιδέλο, κομπόστα, κουφέτο, λαζάνια, μακαρόνια, μπριζόλα, σαλάτα, σούπα κτλ.—Μουσική: βιολί, ὄπερα, τενόρος κτλ.—Διάφορα: ἄσος, μπιλιάρδο, μπόμπα, πετσί, ρόκα, τάλιρο, φέτα—κουμπάρος, μπάρεμπα, φρέσκο.

209. Γ) Λέξεις τούρκικες.—Ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὰ τούρκικα δυνάμωσε ἀπὸ τότε πού καταλύθηκε τὸ βυζαντινὸ κράτος καὶ ὁ ἑλληνισμὸς τουρκοκρατήθηκε. Μὲ τὴ σύσταση ὅμως πάλι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ ἐπίδραση αὐτὴ ὄχι μόνο ἀτόνησε ἀλλὰ καὶ περιορίστηκε σημαντικά, ὅπως ἦταν καὶ φυσικό. Οἱ τούρκικες λέξεις πού μπῆκαν στὰ ἑλληνικά ἀνήκουν ἰδίως σ' ἔννοιες τῆς καθημερινῆς καὶ τῆς δημόσιας ζωῆς.

Μαγειρική: γαουρτί, γιανί, γιουβέτσι, καπαμάς, κατὰφι, κεφτές, κουραμπιές, λουκουμάς, λουκούμι, μεζές, μπακλαβάς, μπουρέκι, μελιτές, πιολμάς, πιλάφι, χαλβάς.—Σκεύη καὶ ἔπιπλα: καζάνι, καπάκι, κουβάς, μασιά, μπρίκι, σουγιάς, σοφράς, φιτζάνι.—Ίματισμός: γελέκο, παπούτσι, τσέπη, χασές.—Σπίτι: καφάσι, ταβάνι, τζάκι, τζάμι, χαγιάτι.—Δημόσια ζωή: βιλαέτι, ἱμάμης, μιναρές, καδής, μουφτής, θράμι, ὀκά, παράς, φετφάς.—Φυτική ζωή: γιασεμί, καϊσί, καρπούζι, μενεξές.—Ἑπαγγέλματα: καφετζής, μανάβης, σαράφης, τενεκετζής.—Στρατιωτικά εἶδη: μαρούτι, τουφέκι.—Διάφορα: ἄχτι, καΐκι, κάλφας, κέφι, μονσαφιρής, ναργιλές, τενεκές.

210. Δ) Λέξεις αραβικές.—Μὲ τοὺς Ἀραβες δὲν ἦρθαν οἱ Ἕλληνες συνήθως σὲ ἄμεση εἰρηνικὴ ἐπαφή, καὶ οἱ λίγες σχετικὰ αραβικὲς λέξεις στὰ ἑλληνικά μπῆκαν τὸ περισσότερο ἀπὸ τὰ τούρκικα, τὰ ἰταλικά ἢ τὸν τελευταῖο αἰῶνα, ὥς λόγιες, ἀπὸ τὶς νεώτερες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες:

ἄλκαλι, ἄλγερα, ἀτλάζι, βεζίρης, ἐλιξίριο, ἐμίρης, ζενίθ, караμέλα, καφές, κολουβάχατα, μαγαζί, μαϊμού, μαμελούκος, μαούνα, μασκαράς, μούμια, μονσαμάς, μπάμμα, νεράντζι, μουρνούζι, ροζακί, σιρόκος, σιρόπι, σκάκι, σουλτάνος, φακίρης, φελάχος, φέσι, χαρέμι.

Ἀπὸ τὰ τούρκικα ἔρχονται στὰ ἑλληνικά καὶ μερικὲς λέξεις περσικῆς καταγωγῆς καθὼς δερβίσης, караβάνι, κιδόκι, μελιτζάνα, τσακάλι, χουρμάς.

211. Οι ξένες λέξεις τῶν δύο στρωμάτων. Γνωρίσματα.—

Ἀνάμεσα στὶς λέξεις πὺν μπῆκαν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς τοὺς πρῶτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες καὶ ἐκεῖνες πὺν μπῆκαν στὰ μεσαιωνικὰ χρόνια ἢ ἀργότερα δὲν ὑπάρχει, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς γλῶσσας πὺν τὶς δέχτηκε, βασικὴ διαφορά, παρὰ μόνο πὺς οἱ πρῶτες, ὅσες διατηρήθηκαν, ἔγιναν συνήθως πανελλήνιες, ἐνῶ οἱ δεύτερες, καὶ ἂν ἀκόμη ἀνῆκουν στὴν κοινὴ, δὲ συνηθίζονται πάντοτε ἀπ' ὅλους.

Ἄλλὰ καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς κατηγορίες ἔχουν κοινὸ γνῶρισμα, πὺν τὶς ξεχωρίζει συχνὰ ἀπὸ τὶς νεώτερες ξένες λέξεις, πὺς ἦταν ἐξαρχῆς καὶ εἶναι λαϊκὲς, καὶ ὅτι μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων ἐξελληνίστηκαν, κανονίστηκαν κατὰ τὶς ἄλλες ἑλληνικὲς λέξεις, φωνητικὰ καὶ μορφολογικά, πῆραν δηλαδὴ τὴν ἐξωτερικὴ ἑλληνικὴ μορφή καὶ τὴν ἑλληνικὴ κλίση (λ.χ. ὁ πασὰς κλίνεται καθὼς ὁ ἀλευράς, ἡ σκάλα καθὼς ἡ πλάκα καὶ τὸ παγιατεῦω καθὼς τὸ μαζεῦω).

Ἡ ἀφομοίωση ὅμως στάθηκε καὶ βαθύτερη, ἐσωτερικότερη, ἀφοῦ σὰν τὶς ἄλλες ἑλληνικὲς σχημάτισαν παράγωγα καὶ σύνθετα (¹), χρησιμοποιοῦνταν σὲ μεταφορὰς, παροιμίες κτλ. (²) καὶ συχνότατα πλουτίσαν τὴ γλῶσσα (³).

Ὅλοι ὅσοι τὶς μεταχειρίζομαστε, ὅσοι δὲν ἔχομε κάμει ἰδιαίτερες γλωσσικὲς σπουδές, ἢ καὶ ἂν ἀκόμη ξέρουμε τὶς ξένες γλῶσσες πὺν μᾶς τὶς ἔδωσαν, δὲν αἰσθανόμαστε ἀκούοντάς τες καμιά διαφορά ἀπὸ τὶς ντόπιες, τὶς παλιότερες ἑλληνικὲς λέξεις :

... φτάνει στὴν ὥρια τὴ σπηλιά | σὲ μούλα χρυσοκάπουλη καβάλα. (Γρυπάρης)
βρυσούλα στοῦ σπιτιοῦ μας τὴν αὐλή... (Παλαμᾶς)

1. Ἔτσι γιὰ παράδειγμα ἔχομε ἀπὸ τὴ λέξη σκάλα : σκαλί, σκαλάκι, σκαλίτσα, σκαλοῦνι, σκαλώνω, σκάλωμα, σκαλωσιά, ξεσκαλώνω, σκαλοκέφαλο, σκαλοπάτι, σκαλοπόδαρο· ἀπὸ τὸ φ ο ὕ ρ ος : φουρνιά, φούρναρης, φουρνάρισσα, φουρναριά, φουρνιά, φουρνάρικο, φουρνίζω, φούρνισμα, φουρνιστός, ξεφουρνίζω, ξεφούρνισμα, ξεφουρνιστός, φουρνόπανο, φουρνόξυλο, φουρνοκόνταρο.— ἀπὸ τὴ βίδα, βιδάκι, βιδίτσα, βιδώνω, βιδωτός, βιδωτήρι, βιδώμα, βιδολόγι, βιδολόγος, βιδόπρεκα, ἀβιδωτος, ξεβιδωτος, ξεβιδώνω, ξεβιδώμα.

2. Τάζει φούρνους μὲ καρβέλια, κάποιος φούρνος γκαρμίστηκε, φούρνος μὴν καπνίσση, εἶναι βίδα, τοῦ ἔστριψε ἡ βίδα, ξεβιδώθηκε, ξεβιδωμένο μυαλό.

3. Ἔτσι λ.χ. πλάι στὸ ὄπλο, τεχνικὰ ὄπλα, ἀξιωματικὸς ἐνὸς ὄπλου κτλ. λέμε τουφέκι (τί ὄπλο εἶχε ; — τουφέκι), τουφεκάκι, τουφεκιά, τουφεκίζω, τουφέκισμα, λιανοτούφεκο, τουφεκόβεργα κτλ.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΡΩΜΑ. — ΞΕΝΕΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

212. Γενικά. — Τρίτο καὶ τελευταῖο στρώμα ἀπὸ λέξεις ποὺ πῆρε ἡ γλῶσσα μας ἀποτελοῦν ἐκεῖνες ποὺ ἄρχισαν νὰ μπαίνουν σ' αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ περίπου τοῦ περασμένου αἰῶνα. Αὐτὲς εἶναι: α) **ξένες λέξεις** καὶ β) **λόγιες λέξεις**.

Α.—Ξένες λέξεις

213. Στὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἡ στενωτέρη ἐπαφὴ τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴ Δύση καὶ ἡ πολλαπλὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς της, ἡ ἐκπολιτιστικὴ καὶ πνευματικὴ, εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ μποῦν στὴ νέα γλῶσσα ἄφθονες λέξεις ἀπὸ τὶς γλῶσσες τῶν μεγάλων πολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἰδίως ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ἢ μέσο τῶν γαλλικῶν.

Οἱ λέξεις αὐτές, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς παλιότερες, συχνὰ δὲν τριφτηκαν ἀρκετὰ στὴ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ δὲν κανονίστηκαν φωνητικὰ καὶ μορφολογικά (*). Ἔγιναν ἄλλωστε συνήθως γνωστὲς ἀπὸ τὶς ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις καὶ τοὺς λογίους· συχνὰ μάλιστα, μὲ τὸ νὰ ἐκφράζουν ἀνώτερες ἔννοιες πολιτισμοῦ, ὅρους ἐπιστημονικοὺς ἢ τεχνικοὺς, περιορίστηκαν σὲ μικρὸ κύκλο εἰδικῶν (ἔτσι ἔχομε λ.χ. ὅρους ἀστρονομικοὺς καθὼς *ναδίρ*, *χημικοὺς* καθὼς *τελούριο* κτλ.).

214. Λέξεις γαλλικῆς. — Γιὰ ἔννοιες πολιτισμοῦ ἑξωτερικοῦ, ὕλικου, τεχνικοῦ (ἱματισμό, μόδα, εἶδη πολυτέλειας, φαγώσιμα κτλ.): *ζακέτα*, *κορσές*, *μανσόν(ι)*, *μπλοῦζα*, *μπολερό*, *τρικό*, *φιλντεκός*, *κολόνια*, *πούδρα*, *μαγιονέζα*, *λικέρ*, *πατέ*, *σαντιγί*, *τρούφα*, *φοντάν*, *τιρμπουσόνι*, *βάλς*, *βαριστέ*, *πανσιόν(α)*, *ρεκλάμα* κτλ. Γιὰ ἔννοιες ἀνώτερου πολιτισμοῦ: *ἱμπερσιονισμός*, *ρομαντισμός*, *ἀλτρουιστής*, *ἰνστιτούτο*, *σανατόριο*, *ἀεροπλάνο*, *ράδιο* κτλ.

Λέξεις ἀγγλικῆς (ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19. αἰ., συνήθως μέσο τῶν γαλλικῶν). — *βαγόνι*, *γαλόνι*, *καμπίνα*, *λιντοτυπία*, *μπιφτέκι*, *πικνίκ*, *ρεκόρ*, *ρούμι*, *ρο-*

1. Ἔτσι λ.χ. οἱ λέξεις καθὼς *κόκ*, *τένις*, *φοντάν* (καὶ ὄχι *φοντάνι*, ἐνῶ τὸ παλιότερο τούρκικο *χάν* ἔγινε *χάνι*). Λέγονται ὁμως, συμμορφωμένες στὴ λαϊκὴ γλῶσσα, λέξεις καθὼς *πουρές*, *τιρμπουσόνι*, *σαμπρέλα* (γαλλ. *chambre à air* ὁ ἀεροθάλαμος στὶς ρόδες τῶν αὐτοκινήτων).

σμίφ, σάντουιτς· σάλι, σμόκιν, σπόρ, στόπ, τένις, τουρισμός, τράμ, φανέλα, φουτμπόλ, χιούμορ.

Λέξεις γερμανικής καταγωγής (ἐμμεσα ἀπὸ ἄλλες γλώσσες).—βερμούτ, δβούζι, οὐλάνος, ποτάσα, τάλιρο, τοίγκος.

215. Ἀνασκόπηση.—Ἄν δὲν ἀποβλέψωμε στὴ γλώσσα ἀπ' ὅπου πήραμε μιὰ λέξη παρὰ στὴν ἀρχική, ποὺ ἦταν ἡ πρώτη τῆς πατρίδα, ἔχομε σήμερα στὰ ἑλληνικὰ λέξεις ἀπὸ πληθὺς γλώσσες καὶ σχεδὸν ἀπὸ κάθε μέρος τοῦ κόσμου. Ἔτσι εἶναι :

πόλκα πολωνική λέξη, οὐσάρος οὐγγρική, βάρδος, κάρο κελτικές, σερενάδα ἰσπανική, βεγγαλικό, παγὸδα, παρίας, πούντσι, ρύζι, τσακάλι Ἰνδικές, τσάι κινέζικη, μαμούνθ λέξη τῶν κατοίκων τῆς Σιβηρίας, γουταπέγκα, οὐραγκουτάγκος, μαλαίικες, γόμα (κόμμι), ὄαση, πυραμίδα αἰγυπτιακές, μπανάνα, χιμπαντζής, λέξεις τῆς Γουινέας στὸ Κόγκο τῆς Ἀφρικής, κακάο, σοκολάτα, ντομάτα μεξικάνικες, κινίνο βραζιλιάνικη, ἀνανάς περουβιάνικη, ἀπάχης ὄνομα φυλῆς Ἰνδιάνων στὴ Β. Ἀμερική, κανίβαλος λέξη τῶν ἀνθρωποφάγων τοῦ Καραϊβικοῦ πελάγους, ταμποὺ πολυνησιακή.

216.—Λέξεις ξένες ἑλληνικῆς καταγωγῆς.—Ἀνάμεσα στὶς λέξεις ποὺ ἤρθαν στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὶς ξένες γλώσσες ἀξίζει νὰ ξεχωριστοῦν ἐκεῖνες ποὺ ἦταν καὶ στὶς ξένες γλώσσες ξένες καὶ τοὺς εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ (τ' ἀρχαῖα ἢ τὰ μεσαιωνικά). Ἔτσι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ λέξη *καμάρα*, ποὺ τὴν πήραν τὰ λατινικά, ξαναγύρισε στὰ ἑλληνικὰ μὲ ἀλλαγμένη τὴ μορφή καὶ τὴ σημασία ὡς *κάμαρα* (*κάμερη* κτλ.). Ἡ ἴδια ὅμως λέξη μπῆκε ἀπὸ τὰ λατινικά σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες, ὅπου πάλι ἄλλαξε μορφή καὶ σημασία, καὶ ἔτσι ξαναεἴπαμε καὶ ἐμεῖς *καμαρότος*, *καμαριέρα* ἀπὸ τὰ ἰταλικά, *καμαρίλα* ἀπὸ τὰ ἰσπανικά.

Ὅμοιες ταξιδευτρες λέξεις ἑλληνικῆς καταγωγῆς εἶναι στὴ γλώσσα μας πολλές: Τὸ *βάρεκα* (ἀρχ. *βᾶρις*), *καλαμάρι* (*κάλαμος*), ποὺ ξαναγύρισαν σ' ἐμᾶς ἀπὸ τὰ λατινικά. Τὸ *γαρίφαλο* (*καρυόφυλλον*), *γόμα* (*κόμμι*), *καναπὲς* (*κωνοπεῖον*), *κανόνι* (*κάννα*), *καπετάνιος* (κατ' ἐπάνω), *κορδόνι* (*χορδή*), *μπάνιο* (*βαλανεῖον*), *πίτα* (*πηκτὴ*), *τσουρμο* (*κέλευσμα*, ὄρ. ναυτ.), ποὺ ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πῆγαν στὰ λατινικά, ἀπὸ αὐτὰ στὰ ἰταλικά καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξαναγύρισαν στὰ ἑλληνικά. Ἡ *μαρμελάδα* (*μελίμηλον*), ἀπὸ τὰ λατινικά καὶ τὰ πορτογαλικά. Τὸ *λιμάνι* (*λιμένας*), *τεφτέρι* (*διφθέρα*), *φουντούκι* (*κάρυον ποντικόν*), ἀπὸ τὰ τούρκικα κτλ. Τὸ *ἀμάλαμα* (*μάλαγμα*), *καράτι* (*κεράτιον*), ἀπὸ τ' ἀραβικά.

217. Λέξεις ἑλληνικὲς στὴ θέση τῶν ξενικῶν.—Δὲν εἶναι ἀπα-

ραίτητο ἢ κάθε ξένη ἔννοια πού μᾶς γίνεται γνωστή νὰ ὀνομάζεται μὲ τὴν ξένη τῆς ὀνομασία, οὔτε, ὅπως κάνουν μερικοί, εἶναι σωστὸ μιλώντας ν' ἀνακατώνωμε χωρὶς ἀνάγκη λέξεις ξένες καὶ μάλιστα μὲ μορφὴ ξενικὴ καὶ ἀκανόνιστη (λ.χ. *ρόζ, μερσί*).

Ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις πού δὲν πρόφτασαν νὰ γενικευτοῦν καὶ νὰ γίνουν κοινὲς λαϊκὲς, ὅσο ἐγκαιρότερα γίνεται ἡ προσπάθεια τοῦ ἐξελληνισμοῦ τόσο εὐκολώτερα μπορεῖ νὰ πάρῃ τὴ θέση τῆς ξένης μιὰ ἐλληνικὴ, φτάνει μόνο νὰ εἶναι αὐτὴ κατάλληλη, εὐήχη, σύντομη, εὐκλονόγη, ἔτσι πού νὰ ζωντανέψῃ τὴν ἔννοια χωρὶς προσπάθεια. Κακὴ εἶναι καὶ ἡ συνήθεια νὰ βαφτίζωνται τὰ παιδιὰ μὲ ὀνόματα ξενικά.

Β.— Λόγιες λέξεις

218. Λαϊκὲς λέξεις καὶ λόγιες λέξεις.— Στὶς λέξεις τῆς γλώσσας μας μπορούμε νὰ ξεχωρίσωμε δύο εἶδη: α) τὶς *λαϊκὲς λέξεις* καὶ β) τὶς *λόγιες λέξεις*.

Λαϊκὲς λέξεις εἶναι οἱ λέξεις πού εἶδαμε ὡς ἐδῶ, οἱ λέξεις τῆς παλιᾶς κληρονομιάς, πού ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα καὶ ὅσες ἄλλες πολιτογραφήθηκαν στὴ γλώσσα μας ἀργότερα ἀπὸ ξένες γλώσσες (βλ. παραπ. σελ. 91 - 98). Ὀνομάζονται λαϊκὲς, ἐπειδὴ ἦταν ἐξαρχῆς λαϊκὲς ἢ τὶς καθιέρωσε συνήθως ὁ λαός.

Πλαί ὅμως σ' αὐτὲς ὑπάρχουν καὶ ἄλλες πολλές, πού μπῆκαν στὴ γλώσσα μας τὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια παρὰλληλα μὲ τὶς ἐκπολιτιστικὲς προσπάθειες τῶν λογίων, γιὰ νὰ ἐκφράσουν ὅλες τὶς ἔννοιες τῆς παιδείας, τῶν ἐπιστημῶν (ιατρικὴ, νομικά, φυσικὲς ἐπιστῆμες, φιλοσοφία κτλ.), τῶν τεχνῶν, ὁλόκληρου τοῦ ἀνώτερου πολιτισμοῦ, πού ἔλειπαν ὡς τότε καὶ φυσικὰ δὲν εἶχε παρουσιαστῇ ἡ ἀνάγκη νὰ δημιουργηθοῦν ἀντίστοιχες λέξεις. Οἱ λέξεις αὐτὲς χρησιμοποιήθηκαν στὴν ἀρχὴ ἀπὸ συγγραφεῖς καὶ λογίους· γι' αὐτὸ ὀνομάζονται **λόγιες λέξεις**: *Ἀκαδημία, γυμνάσιο, ἐφέτης, ρυμοτομῶ, τηλέφωνο, φωτογραφία, ὠδεῖο* κτλ.

219. Οἱ λόγιες λέξεις εἶναι ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴ τους δύο εἶδη: α) *ἀρχαῖες λέξεις* καὶ β) *νεόπλαστες* ἢ *νεολογισμοί*.

Λόγιες ἀρχαῖες λέξεις εἶναι ἀρχαῖες λέξεις πού δὲν ἔφτασαν στὴ σημερινή μας γλώσσα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, καθὼς

οί λαϊκές, παρὰ εἶχαν χαθῇ ἀπὸ τὴν ὁμιλία γιὰ αἰῶνες πολλοὺς καὶ ξαναχρησιμοποιήθηκαν πολὺ ἀργότερα: ἀνακωχή, ἀνυπόκριτος, δραστηκός, καθηγητής, κατάστημα, μητρικός, ξενοδοχεῖο, συμβόλαιο⁽¹⁾.

Λόγιες νεόπλαστες λέξεις ἢ νεολογισμοὶ εἶναι λέξεις πού δὲ λέγονταν στὴν ἀρχαία γλῶσσα, παρὰ τὶς ἔπλασαν οἱ λόγιοι ὅταν τὶς χρειάστηκαν, ἀπὸ λέξεις ἀρχαῖες ἢ ἀπὸ στοιχεῖα τους: αἰσιοδοξία, ἀνυπολόγιστος, ἀστεροσκοπεῖο, βαθμολογῶ, βασιζῶ, γραμματολογία, δημοσιογράφος, δρομολόγιο, ἐκλαϊκέυω, ἐλαττώματικός, εὐρετήριο, οἰκογένεια, οὐσιαστικό, προσγειώνομαι, προσωρινός, πυροσβέστης, συγκεντρώνω, ταχυδρομεῖο, χωροφυλακὴ κτλ. ⁽²⁾.

220. Οἱ λόγιες αὐτὲς λέξεις, ἰδίως οἱ νεόπλαστες, εἶναι ἀφθονώτατες στὴ γλῶσσα μας, καθὼς καὶ σὲ ἄλλες γλῶσσες. Εἶναι κύριο συστατικὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου καὶ σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς νέας γλώσσας, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ τελευταίου αἰῶνα⁽³⁾.

221. Διαφορὰ τῶν λόγιων ἀπὸ τὶς λαϊκὰς λέξεις.— Ἀντίθετα μὲ τὶς λαϊκὰς λέξεις, πού συχνὰ ἄλλαξαν μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ὡς πρὸς τὴ φωνητικὴ τους μορφὴ (*μυῖα* — *μύγα*) ἢ ὡς πρὸς τὴ σημασίαν τους (*πετεινὸς* *πουλὶ* — *κόκορας*), οἱ λόγιες μοιᾶζουν ἑξωτερικὰ περισσότερο μὲ τὶς ἀρχαῖες λέξεις καὶ γράφονται τὸ ἴδιο. Μόνο ἡ κατάληξί τους συμμορφώθηκε συνήθως μὲ τὴ νέα κλίση: *εἰσιτήριον* (ἀρχ. *εἰσιτήριον*), *δεκανέας* (ἀρχ. *δεκανεύς*), *κοινότητα* (ἀρχ.

1. Μερικὲς λόγιες λέξεις δὲν ἦταν ἀρχαῖες ἐλληνικὲς παρὰ μεσαιωνικὲς, καθὼς λ.χ. *δικηγόρος*, *πεζοδρόμιον* (ἀγώνας δρόμου).

2. Μερικὲς ἀπὸ τὶς νεόπλαστες αὐτὲς λέξεις, καθὼς *βαρόμετρο*, *δυναμίτης*, *ἐλαστικός*, *ἠλεκτρισμός*, *τηλεπάθεια*, *φωτογραφία* κτλ., πλάστηκαν ἀπὸ ξένους ἐπιστήμονες ἢ λόγιους στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα ἀπὸ στοιχεῖα τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ ἔπειτα τὶς πήραμε ἐμεῖς.

3. Πολλὲς ἔννοιες γιὰ τὶς ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν λόγιες λέξεις θὰ μπορούσε νὰ εἶχαν ἐκφραστῇ καὶ μὲ τὰ φραστικὰ μέσα τῆς νέας γλώσσας, δηλαδὴ μὲ λέξεις λαϊκὲς ἢ παράγωγά τους (*νεολογισμοὶ δημοτικοί*). Τὴν ἐποχὴ ὅμως πού οἱ λόγιοι ζητοῦσαν ν' ἀντικαταστήσουν συστηματικὰ κάθε νέα λέξη μὲ τὴν ἀντίστοιχὴ ἀρχαία (λ.χ. τὸ *νερό* μὲ τὸ *ὕδωρ*) ἔγινε κατάχρηση καὶ ὡς πρὸς αὐτό, καὶ ἔτσι ἔγινε ἀποκλειστικὴ προσφυγὴ στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς, γιὰ λέξεις πού δὲν ἦταν πάντοτε ἀναγκαῖες. Αὐτὲς ζημίωσαν συχνὰ τὴν ὁμοιογένεια τῆς νέας γλώσσας, σὲ πολλὰς ὅμως ἄλλες περιπτώσεις μεγάλωσαν τὸ λεξιλογικὸ της πλοῦτο καὶ τὴν ἐκφραστικότητά της.

κοινότης). Οἱ λόγιες λέξεις μπορεῖ νὰ ἔχουν τὴν ἴδια σημασία πού εἶχαν καὶ στ' ἀρχαία ἑλληνικά : *εἰσιτήριον*, *ξενοδοχεῖον*, συχνὰ ὅμως εἶναι ἡ σημασία τους διαφορετικὴ (223).

Οἱ διαφορᾶς πού παρουσιάζουν οἱ λόγιες λέξεις ἀπὸ τὴς κληρονομημένες λαϊκῆς φαίνονται καλύτερα στὴν περίπτωσιν πού ἔχομε τὴν ἴδια λέξιν καὶ μποροῦμε νὰ δοῦμε τί ἔγινε ὅταν τὴν κληρονομήσαμε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, καὶ τί εἶναι ὅταν τὴν πήραμε ἀπενθείας ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλῶσσα σὰ λόγια. Ἔτσι ἔχομε:

222. Α. — Διαφορὰ μόνον στὴ σημασίαν. — Συχνὰ δώσαμε σὲ μιὰ κληρονομημένη λαϊκὴ λέξιν μιὰ ἀρχαία σημασίαν. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν ἔχομε κἀν δυὸ λέξεις, οὔτε καὶ μιλοῦμε γιὰ λαϊκὴ καὶ γιὰ λόγια λέξιν. Ἔχομε τὴν ἴδιαν σημερινὴν λέξιν, πού τῆς δώσαμε κοντὰ στὴ νέα της καὶ μιὰ ἀρχαία σημασίαν.

Λαϊκὴ σημασία

Δόγια σημασία

<i>μοῖρα</i>	ἡ τύχη, τὸ πεπρωμένο	τὸ μερίδιον, λ.χ. ἡ νόμιμη μοῖρα (1)
<i>παιδεύω</i>	βασανίζω	ἀνατρέφω, μορφώνω, ἐκπαιδεύω
<i>χορὸς</i>	τὸ νὰ χορεύῃ κανεὶς (κρητικὸς χορὸς, καλαματιανὸς)	ὁμάδα τραγουδιστῶν (ἀρχ. δράμα-τος, χορικόν).

223. Παρατήρησις. — Συχνὰ οἱ σημασίαι πού δώσαμε στὴς ἀρχαῖες λόγιες λέξεις δὲν ἦταν οἱ ἀρχαῖαι, πού δὲ μᾶς χρειάζονταν, παρὰ ἄλλαι, εὐρωπαϊκῆς. Ἡ λέξιν λ.χ. *γυμνάσιον*, πού σημαίνει ἀνώτερον σχολεῖον, ἔχει σημασίαν νεώτερη εὐρωπαϊκὴν στὴν ἀρχαία γλῶσσα σήμαινε τὸ μέρος ὅπου γυμνάζονται γυμνοί. Ἡ λέξιν *ὑπουργός* σήμαινε στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἐκείνον πού δουλεύει σάν ὑποταχτικὸς ἐνὸς ἄλλου (ἡ σημασία αὐτὴ διατηρήθηκε στὴ λαϊκὴ γλῶσσα στὴ λέξιν *πουργός*, ὅπως λένε σὲ πολλὰ μέρη τὸ βοηθὸ τοῦ χτίστη), ἐνὸς σήμερον λέμε *ὑπουργός* γιὰ τὸν προϊστάμενον στὸ ὑπουργεῖον καὶ ἀνώτατον διοικητικὸν λειτουργόν.

224. Β. — Διαφορὰ στὴ φωνητικὴ μορφή. Παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι. — Ὑπάρχουν περιπτώσεις πού μεταχειριζόμεσθε παράλληλα δυὸ λέξεις, ἀντίστοιχες, τὴ μιὰ κληρονομημένη λαϊκὴ καὶ τὴν ἄλλη λόγια, διαφορετικῶς μεταξὺ τους στὸ φωνητικὸν τύπον. Οἱ δυὸ αὐτοὶ διαφορετικοὶ τύποι πού ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἀρχαίαν λέξιν λέγονται **παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι**: *ἐκκλησιὰ* ἀλλὰ καὶ *ἐκκλησίαν* (2). Ἀνάλογα εἶναι :

1. Στὴ λαϊκὴ γλῶσσα λέμε καὶ *μοιράδι* στὴν ἴδιαν σημασίαν.

2. Ἀνάλογες διαφορᾶς παρουσιάζουν καὶ τὰ σύνθετα *κακογλωσσία* - *διγλωσσία*, *πολυγλωσσία* - *δικολογία* - *κακολογία*, *προχειρολογία* κτλ.

ἀρὺς	ἀραιός	θειδός	θειός
γενιά	γενεά	λευτεριά	ἐλευθερία
γκόρφι	ἐγκόλπιο	μπόλι	ἐμβόλιο
γνωριμιά	γνωριμία	παρηγοριά	παρηγορία
ζημιά	ζημία	σκολειό	σχολεῖο (¹)

225. Διαφορὰ φωνητική στὰ παράγωγα.—Ἡ διαφορὰ στὴ φωνητικὴ μορφὴ ἀπλώνεται συχνὰ καὶ στὰ παράγωγα. Ἔτσι λέμε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος: κρούσταλλο—κρουσταλλιᾶζω—κρουστάλλισμα—κρουσταλλένιος, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο: κρούσταλλο—κρουσταλλώνω—κρουστάλλωμα—κρουστάλλωση—κρουστάλλινος.

226. Εἰδικότερα ἡ διαφορὰ τῶν φωνητικῶν τύπων παρουσιάζεται: α) ἤδη στὶς λαϊκὲς λέξεις, ἀνάμεσα στὴν ἀρχικὴ καὶ τὰ παράγωγά της, β) ἀνάμεσα στὶς κληρονομημένες καὶ τῇ λόγια λέξει μὲ τὰ παράγωγά της, καὶ γ) μόνο στὰ λόγια παράγωγα (ὅταν δὲ συνηθίζεται ἡ ἀρχικὴ λέξη τῶν λόγιων παραγῶγων).

Ἔτσι λέμε:

ἀλλὰ καὶ

A) λιακτό, λιοπύρι	ἡλιος - ἡλιοστάσιο·
λιόλαδο, λιοτριβειό, λιοστάσι (ἐλαιώνας)	ἐλιά - ἐλαιογραφία, ἐλαιοπαραγωγός, ἐλαιοχρωματισμός, ἐλαιώνας, πετρέλαιο.
B) δίκιο	δίκαιο, δικαιοσύνη, δικαίονω, δικαιοῦχος, δικαιοδοσία·
θηριό	θηρίο, θηριοδασματής, θηριοτροφεῖο, ἀποθηρίωση·
κορφή, κορφοβούνι, κορφολόγος, κορφολογῶ, κορφόφυλλο, κατάκορφα, κολοκυθοκορφάδες	κορυφή, κορυφώνω, κορύφωμα, ἀποκορύφωση, κορυφογραμμὴ, κατακόρυφα·
νιός, νιόγαμπρος, νιόνυφη, νιόπαντρος, ξανανιώνω, ξανάνιωμα	νέος, ἀνανεώνω, ἀνανέωση, νεογέννητος, νεοελληνικός, νεόπλουτος, νεοσύλληχτος, νεοφώτιστος·
παλιός, παλιώνω, πάλιωμα, παλιόρουχο κτλ.	παλαιός, παλαιογραφία, παλαιοντολογία, παλαιοπωλεῖο κτλ.
Γ) κουφός, κουφαμάρα, κουφίζω, (ξε)κουφαίνω	κωφάλαλος, ὑπόκωφος·
μιλῶ, παραμιλῶ	συνομιλῶ·

1. Οἱ διπλοτυπίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι σχετικὰ λίγες. Ὅπου καθιερώθηκαν οἱ λόγιοι φωνητικοὶ τύποι περιορίστηκαν οἱ λαϊκοὶ στὴ λαϊκότερη καὶ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα: λειτουργία—λειτουργιά, Ἑβραῖος—Ὀβριός, ὥρατος—ὄριος. Ἀνάλογα εἶναι τὰ λαϊκὰ ἀπαρχαιωμένα Ἀνάπλι—Ναύπλιο, Ἐπαχτος—Ναύπακτος. Σὲ μερικὲς περιστάσεις οἱ λόγιοι τύποι ἀκολουθοῦν διαφορετικὴ κλίση, ὅπως στὸ ἀρὺς—ἀραιός, Σκιάθο—Σκιάθος, Χιό—Χίος.

ρουφῶ, ρουφηχτός, ρούφηγμα, ρου- ἀπορροφῶ, ἀπορρόφηση
φηξιά, ἀναρουφῶ

χέρι, χεράκι, χερούλι, χερακῶνω, ἀ- ἀποχειροβλιotos, ἀχειροποίητος, διαχειρί-
πλοχεριά, χεροδύναμος, χεροπια- ζομαι, διαχειριστής κτλ., ἐγχειρίζω,
στός, χεροπόδαρα, καλοπίχερος, ἐπιχειρῶ, ἐπιχειρηση, ἐπιχειρημα κτλ.,
σκορποχέρης, τρυποχέρης μεταχειρίζομαι, ἐνκολομεταχειρίστος,
ὑποχείριος, χειραγωγῶ, χειραφετῶ,
χειρίζομαι κτλ., χειρόγραφο, χειρο-
μαντεία, χειρονομῶ, χειροτονῶ, χει-
ροῦργος κτλ., χειρωναξία.

**227. Γ.—Διαφορὰ στῆ φωνητικῇ καὶ στῇ σημασίᾳ. Σημασιο-
λογικὰ ζεύγη.**—Τυχαίνει πολλὰς φορές οἱ παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι,
ποὺ διαφέρουν στῇ φωνητικῇ, νὰ διαφέρουν καὶ στῇ σημασίᾳ. Οἱ δι-
πλοὶ αὗτοι τύποι ἀποτελοῦν τότε **σημασιολογικὰ ζεύγη**, ποὺ ἀπαρτί-
ζονται ἀπὸ δύο λέξεις τῆς ἴδιας καταγωγῆς, φωνητικὰ καὶ σημασιο-
λογικὰ διαφορετικῆς.

ἀργαλίδος—ἐργαλεῖο·

ἀργάζομαι—ἐργάζομαι·

ἀφεντιά—αὐθεντία·

γωνιά—γωνία (ὄρ. γεωμετρ.)·

διακονία—διακονία (ὄρ. ἐκκλ.)

δουλειά—δουλεία (ὄρ. νομικός)·

ἐγνοία ἐγνοία—ἐγνοία (ὄρ. λογικῆς)·

ἰσιώνω—ἰσώνω (-ομαι) κάνω ἴσο

(ὄρ. γεωμετρ.)·

κόχη—κόγχη·

κοπιᾶζω κόπιασε—κοπιᾶζω κο-

πίασε·

κύρ, κυρὰ—κύριος, κυρία·

μαρτυρία—μαρτυρία·

μιλιά—δμιλία·

νύφη—νύμφη (ἀρχ. θεά)·

πραμάτεια—πραγματεία·

ρολόι—ὠρολόγιο (λ.χ. πρόγραμμα)·

Ρωμῖος—Ρωμαῖος (¹)·

στοιχειῶ—στοιχεῖο·

τούμπανο—τύμπανο (λ.χ. τὸ ἀκου-

στικό)·

τραπέζι—τραπέζιο (ὄρ. γεωμ.)·

χωριῶ—χωρεῖο (²).

1. Ἀλλὰ στὴν ἐκκλησιαστικῇ γλώσσᾳ ὁ Πατριάρχης στὴν Πόλιν λέγεται
ἀκόμη «Πατριάρχης τῶν Ρωμαίων», δηλ. τῶν ὀρθοδόξων.

2. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι ἀφθονώτερα ὅταν λογαριαστοῦν καὶ
οἱ ποιητικῆς καὶ λαϊκότερες λέξεις: βίος (περιουσία)—βίος, ἐλικία (κορμωστασία)
—ἡλικία, κατηγορία—κατηγορία, Ἀχαγιά (χωριὸν στὴν Αἰγιάλεια)—Ἀχαῖα. Ἀλλωστε
καὶ οἱ παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι δὲν εἶναι πάντοτε ἐντελῶς ἀντίστοιχοι
γὰρ τῇ χρήσῃ. Λ.χ. τὸ ἐκκλησία σημαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἐκκλησιὰ (ναός), ἀλλὰ
λέμε μόνο: ὀρθόδοξη ἢ ἐπισκοπιανὴ ἐκκλησία καὶ ὄχι ἐκκλησιὰ.

II.—Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

228. Γενικὲς ἔννοιαι.—Οἱ λέξεις ποὺ ἀπαρτίζουν τὴ γλῶσσα μας δὲν εἶναι μόνο ἐκείνες ποὺ κληρονόμησε αὐτὴ ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἢ ποὺ πῆρε ἀργότερα ἀπὸ τὶς ἄλλες γλώσσες (ξένες λέξεις) ἢ ἀπὸ τ' ἀρχαῖα (λόγιες λέξεις). Εἶναι καὶ ἄλλες πολλές, *νέες λέξεις*, ποὺ τὴν πλούτισαν. Αὐτὲς γεννήθηκαν: α) μὲ τὴν *ὀνοματοποιία*, β) μὲ τὴν *ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἴδους*, ποὺ μπορεῖ νὰ ὀνομαστῇ *καταχρηστικὴ παραγωγὴ*, γ) μὲ τὴν *παραγωγὴ* καὶ δ) μὲ τὴ *σύνθεση*.

Ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ σύνθεση εἶναι ὁ κυριότερος τρόπος ποὺ σχηματίζονται οἱ λέξεις· ἐξετάζονται στὸ μέρος τῆς Γραμματικῆς ποὺ λέγεται *Παραγωγικὸ*.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΝΟΜΑΤΟΠΟΙΙΑ — ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

229.— Ὑπάρχουν στὴ γλῶσσα μας λέξεις ποὺ μιμοῦνται μὲ τὸν ἦχον ἐκεῖνο ποὺ ἐκφράζουν. Οἱ λέξεις αὐτὲς δὲ γεννήθηκαν ἀπὸ ἄλλες παρὰ εἶναι φτιασμένα ὀνόματα καὶ γι' αὐτὸ λέγονται *ὀνοματοποιημένες λέξεις* ἢ *ὀνοματοποιίαι*: *μπουμπουνίζω*, *μπουμπουνητό*. Ὀνοματοποιία λέγεται καὶ τὸ φαινόμενο αὐτό.

230.— Οἱ ὀνοματοποιίαι εἶναι ὀνόματα ἢ ῥήματα: *γαργάρα* — *γαργαρίζω*, *γουργουλίζω*, *γουργουλιά* (εἶδος κανάτι), *κριτσανίζω*, *νιαντανίζω*, *νιουντιουνίζω*, *πλατσουνίζω*, *πλατσαρίζω* (γιὰ τὸ θόρυβο τοῦ νεροῦ ποὺ πέφτει), *πλιτσανῶ*, *τзинτзинίζω* (γιὰ τὴν πέτρα ποὺ ῥίχνουμε μὲ τὴ σφεντόνα), *τουρτουρίζω*, *τρακατρούκα*, *τραντάζω*, *τσακίζω*, *τσιρίζω*, *τσιτσιρίζω*, *τσιρτσιρίζω* (γιὰ τὸ φαγὶ ποὺ καίγεται ἢ τὸ λάδι ἢ τὸ βούτυρο ποὺ τηγανίζεται), *τσουρουφλίζω*, *φάπα*, *φαφλατάς*, *χάχας*, *χαχανίζω*, *χάχανα*, *χουχουλίζω*, *χουρχουλιάζω* καὶ *τρεμοχουχούλης* (ποὺ φυσᾷ τὰ χέρια του ἀπὸ τὸ κρύο), *χουχουλιέμαι* (κλαίω μὲ ἀναφιλητά), *ψουψουρίζω*.

Ἡ λαϊκὴ γλῶσσα εἶναι πλούσια σὲ ὀνοματοποιίαι, καὶ αὐτὲς συχνὰ διαφέρουν κατὰ τοὺς τόπους. Γιὰ τὶς ὀνοματοποιίαι βλ. ἀκόμη Γ' Μέρος, Ἐπιφωνήματα.

231.— Στὶς ὀνοματοποιίαι ἀνήκουν καὶ οἱ λέξεις ποὺ μιμοῦνται

τις φωνές τῶν ζώων: *βελάζω, γαβγίζω γάβγισμα, γκαρίζω, γκουρλίζω* (γιά τὸ γουρούνι), *γρούζω* (τὸ γουρούνι, τὸ σκυλί, ὅταν λ.χ. ἀγριεύη πὺν πᾶνε νὰ τοῦ πάρουν τὸ φαγί), *κακαρίζω, μισουρρίζω, νιαουρίζω, μονυκαλιέμαι, μουγκρίζω, πιπινίζω* (τὸ παπάκι), *τσιβίζω*.

γκουγκουχτούρα (καὶ *δεκοχτούρα*, ἓνα εἶδος ἄγριο περιστέρι), *ζουζούνι, καρακάξα, κλώσα, κόκορας, κοῦκος, κοῦρκος* (ὁ γάλος), *τζίτζικας, τουρτούρα* (τὸ τρυγόνι), *τριζόνι* (ὁ γρύλος), *τσικλιτίρα* (ἡ ξυλοφάγας, ὅπως λέγεται ἄλλου).

Ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἶδους

232. Κάποτε μιὰ λέξη, ἐνῶ ἀνήκει σ' ἓνα μέρος τοῦ λόγου, παίρνει σημασία τέτοια πὺν γίνεται ἄλλο μέρος τοῦ λόγου καὶ *ἀλλάζει* ἔτσι τὸ *γραμματικὸν εἶδος*. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἔχομε *καταχρηστικὴν παραγωγήν*.

Λέμε λ.χ. *δῶσε μου ἓνα συριανὸ καὶ ἐννοοῦμε ἓνα λουκούμι*, δηλαδή ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ *συριανὰ λουκούμια*, πὺν φτιάσσονται στὴ Σύρα. Ἡ λέξη *συριανὸ* ἀπὸ ἐπίθετο ἔγινε πιά τῶρα ἐδῶ οὐσιαστικόν.

233. Εἰδικότερα ἔχομε ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἶδους στὶς ἀκόλουθες περιστάσεις:

A.—Σχηματισμὸς οὐσιαστικοῦ :

α) Κοινὸ οὐσιαστικὸν ἢ ἐπίθετον γίνεται ὄνομα κύριον (οἰκογενειακόν): *ἀλευράς* — *Ἀλευράς, σπουργίτης* — *Σπουργίτης, κόκκινος* — *Κόκκινος*.

β) Κύριον ὄνομα ἀνθρώπου ἢ τόπου γίνεται κοινὸ οὐσιαστικόν: Ἀπὸ τὸν *Κέρβερον* τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, τὸ σκυλί πὺν φύλαγε τὸν Ἄδην, ὀνομάσθηκε *Κέρβερος* καὶ κάθε αὐστηρὸς φύλακας: *εἶναι σωστός Κέρβερος*. — Ἀπὸ τὸν *Κολοκοτρώνην*, τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Εἰκοσιένα, ὀνομάσθηκε *κολοκοτρώνης* ἓνα εἶδος σουγιάς. — Ἀπὸ τὴ *Σάριζα*, ὄνομα πηγῆς καὶ χωριοῦ στὴν Ἄντρο, ὀνομάσθηκε *Σάριζα* καὶ τὸ νερὸ τῆς πηγῆς αὐτῆς.

γ) Ἐπίθετον γίνεται οὐσιαστικὸν κοινόν: ἡ *ἀρραβωνιαστικιά* (*γυναίκα, κοπέλα*)· τὸ *δεσποτικόν*, ὁ *θρόνος* τοῦ *δεσπότη* στὴν ἐκκλησίαν· τὰ *ψαλτικά*, δηλ. *χρήματα*· ἡ *φτερωτὴ* τοῦ *μύλου*, δηλ. *ρόδα*· οἱ *ξένοι*.

Ἐνα ἐπίθετον οὐδέτερον *μπορεῖ νὰ γίνῃ, στὸ ἀνώτερον ἰδίως ὕψος, οὐσιαστικὸν ἀφηρημένον: τὸ ὠραῖον, τὸ καλόν, τὸ σωστόν.*

δ) Ἀριθμητικά καὶ μερικὲς ἀντωνυμίες γίνονται οὐσιαστικά: *σὲ περίμενα ἕνα τέταρτο (τῆς ὥρας)· μιὰ πέμπτη, ὄρος μουσικὸς· Πέμπτη, μέρα τῆς ἐβδομάδας· σκέπτεται ὅλο τὸ ἐγὼ του, τὸν ἑαυτό του· ὁ ἑαυτοῦλης του, οἱ δικοί.*

ε) Ρηματικοὶ τύποι καὶ μετοχὲς τοῦ παθητικοῦ ἐνεστώτα γίνονται οὐσιαστικά: *ἔχασε τὸ εἶναι του, τὸ ἔχει του, τὰ βρισκόμενα, διαμαρτυρόμενος, τὰ λεγόμενα.*

Συχνὰ γίνονται οὐσιαστικά παίρνοντας τὸ ἄρθρο τὸ β' ἐνικὸ πρόσωπο τῆς ἐνεργητικῆς προσταχτικῆς πού λέγεται δύο φορές ἢ οἱ προσταχτικὲς δύο ρημάτων μὲ ὅμοια ἢ ἀντίθετη σημασία σὲ φράσεις καθὼς μὲ τὸ γράφε γράφε πέρασε ἡ ὥρα (μὲ τὴν πολυγραφία), τὸ πάρε δῶσε (ἢ δοσοληψία), τὰ σούρτα φέρτα (τὰ τρεχάματα).

ζ) Ἀκλιτα μαζὶ μὲ τὸ ἄρθρο γίνονται οὐσιαστικά: *εἶναι στὰ μέσα καὶ στὰ ἔξω, δὲ μ' ἀρέσει αὐτὸ τὸ γιατί, τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ, δὲν ἔχει μὰ καὶ ξεμά.*

η) Ὀλόκληρη φράση μαζὶ μὲ τὸ ἄρθρο ποιεῖ νὰ γίνῃ οὐσιαστικὸ: *ὁ χωρισμὸς εἶναι κακὸς καὶ τὸ ἔχε γειὰ φαρμάκι.* (Παλαμᾶς)

Β.—Σχηματισμὸς ἐπιθέτου.—Ὅμοια ποιεῖ νὰ σχηματισθῇ ἔνα ἐπίθετο:

α) Ἀπὸ οὐσιαστικά, κοινὰ ἢ κύρια: *καρχαρίας*, πού σημαίνει τὸ σκυλόφαρο, ποιεῖ νὰ εἰπωθῇ καὶ σὰν ἐπίθετο: *αὐτὸς εἶναι καρχαρίας*, γιὰ ἕναν ἀρπαχτικὸ καὶ ἀχόρταγο ἄνθρωπο· ὀνομάζομε ἕναν παλικάρὰ *Κουταλιανό*, ἀπὸ κάποιον *Κουταλιανό*, παλαιστὴ· περίφημο ἀπὸ τὴν Κούταλη, νησί τοῦ Μαρμαρᾶ· καὶ *Κροῖσο*, ἕναν πολὺ πλούσιον, ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον βασιλέα τῆς Λυδίας Κροῖσο, περίφημο γιὰ τὰ πλούτη του.

β) Ἀπὸ μετοχές: *νερὸ τρεχούμενον, οἱ ἐρχόμενες γενεές, πληθυσμοὶ κυμαίνοντες.*

γ) Ἀπὸ ἐπιρρήματα: *τὸ κάτω σαγόνι, ἡ πέρα γειτονία.*

Γ.—Σχηματισμὸς ἀκλίτων:

α) Ἀπὸ οὐσιαστικά: *δὲ βλέπω σ τ ἄ λ α*, δηλ. καθόλου (ἐπίρρημα ἀρνητικόν).

β) Ἀπὸ ἐπίθετα: *εἶμαι λίγο κρυωμένος* (ἐπίρρημα ποσοτικόν), *σηκώθηκαν ἀπὸ τὸ τραπέξι μισὸ χορτασμένοι μισὸ νηστικοὶ* (ἐν μέρει).

γ) Ἀπὸ ρῆμα: *θέλεις ἀπὸ ἀδιαφορία, θέλεις ἀπὸ ἀδυναμία, δὲν τὸ ἔκαμε* (σύνδεσμος).

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΓΕΝΙΚΑ

234. Γενικὲς ἔννοιαι.—Οἱ περισσότερες λέξεις βγῆκαν ἀπὸ ἄλλες λέξεις μὲ *παράγωγη* ἢ μὲ *σύνθεση* :

κληρ-ος, κληρ-ώνω, κλήρ-α· κληρο-νόμος, κληρο-νομῶ, κληρο-νομιά, ἄ-κληρος, ξε-κληρώνω, ἀπό-κληρος, ἀπο-κληρώνω.

235. Μιὰ λέξη πού δὲ γίνεται ἀπὸ ἄλλη παρὰ σχηματίζεται ἀπὸ μιὰ *ρίζα* ἢ ἓνα ἀρχικὸ θέμα, ἅμα προσθέσωμε σ' αὐτὸ μιὰ κατάληξη, λέγεται *ριζικὴ λέξη* : *καλός, μικρός, γελῶ.*

236. Ἡ λέξη πού γίνεται ἀπὸ τὴν ἄλλη λέξη ἅμα προσθέσωμε στὸ θέμα της μιὰ κατάληξη λέγεται *παράγωγη* :

κληρ-ώνω εἶναι παράγωγο τοῦ *κληρός*· *καλ-ούτσικος* εἶναι παράγωγο τοῦ *καλός*.

237. Ἡ λέξη πού ἀπὸ αὐτὴ γεννήθηκε ἡ παράγωγη λέξη εἶναι ὡς πρὸς αὐτὴ *πρωτότυπη λέξη*.

Γιὰ τὴ λέξη *κληρώνω* λ.χ. εἶναι πρωτότυπη ἡ λέξη *κληρός*. Γιὰ τὸ *καλούτσικος* εἶναι πρωτότυπη ἡ λέξη *καλός*.

238. Μιὰ κατάληξη πού μὲ τὴν προσθήκη της σχηματίζομε παράγωγες λέξεις λέγεται *παραγωγικὴ κατάληξη*.

Ἡ παραγωγικὴ κατάληξη ἔχει μιὰ ἢ περισσότερες συλλαβές : *μῆλο-μην-ιά, καρφί-καρφ-ώνω, παπαγάλος-παπαγαλ-ίστικος.*

239. Μιὰ λέξη πού γίνεται ἀπὸ δυὸ ἄλλες λέξεις, πρωτότυπες ἢ παράγωγες, μὲ τὴν ἔνωση τῶν θεμάτων τους, λέγεται *σύνθετη λέξη*.

Ἔτσι ἀπὸ τὸ *καλός* καὶ τὸ *τύχη* ἔγινε ἡ λέξη *καλότυχος*· ἀπὸ τὸ *Χριστός* καὶ τὸ *ψωμί* ἔγινε ἡ λέξη *χριστόψωμο*.

Τὰ συστατικὰ μιᾶς σύνθετης λέξης λέγονται *συνθετικά* : *πρῶτο συνθετικὸ καὶ δεύτερο συνθετικὸ*.

Στὴ σύνθετη λ.χ. λέξη *χριστόψωμο* ἡ λέξη *Χριστός* εἶναι τὸ πρῶτο συνθετικὸ καὶ ἡ λέξη *ψωμί* τὸ δεύτερο συνθετικὸ.

240. Κάθε λέξη πού δὲν εἶναι σύνθετη εἶναι *ἀπλή*. Ἡ ἀπλή

λέξις μπορεῖ νὰ εἶναι ριζική (καλός, κληρός) ἢ παραγωγή (καλούτσικος, κληρώνω) (¹).

Ὑπάρχουν καὶ σύνθετες λέξεις ποὺ τὰ συνθετικά τους εἶναι ὄχι ἀπλὲς λέξεις παρὰ σύνθετες. (Βλ. Σύνθεση, Διπλοσύνθετα, 401).

Ἡ βάση γιὰ τὴν παραγωγή καὶ τὴ σύνθεση

241. Στὴν παραγωγή βάση εἶναι τὸ θέμα ἀπλὸ (βλ. Γ' Μέρος, § 473) : καλ-ός, καλ-ούτσικος.

Στὴ σύνθεση, βάση εἶναι τὸ θέμα μαζὶ μ' ἓνα φωνῆεν, συνήθως τὸ ο : καλ-ός — καλ-ο-πιάνω — καλ-ό-τυχος.

242. Παλιότερα σχηματίζονταν παράγωγα καὶ σύνθετα καὶ μὲ ἄλλο τρόπο. Αὐτὸ φαίνεται σὲ λέξεις ποὺ ἔφτασαν ὡς ἐμᾶς χωρὶς νὰ σχηματίζονται πιά ὅμοιες τους τώρα, καθὼς καὶ σὲ λόγιους σχηματισμούς. Ἔχομε τότε :

α) Σὲ μερικά παράγωγα ἄρσενικά σὲ -ος καὶ θηλυκὰ σὲ -ή, -ὰ τὸ θέμα μὲ ἀλλαγμένο τὸ θεματικὸ φωνῆεν. Ἔτσι μπορεῖ νὰ γίνη τὸ ε : ο καὶ τὸ ει : οι : λέγ-ω : λόγ-ος, σπέρ-ν-ω : σπόρ-ος, σπορ-ά, τρέχ-ω : τροχ-ός, μέν-ω : μον-ή, πνέ-ω : πνο-ή, τρέφ-ω : τροφ-ή, ἀλείβ-ω (ἀλείφω) : ἀλοιφ-ή, ἀμειβ-ω : ἀμοιβ-ή, ἀργυρ-αμοιβ-ός. Ἄλλες ἀλλαγὲς τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος βλ. 264, σελ. 122.

β) Πτώση δλόκληρη γιὰ α' συνθετικό. Μερικά σύνθετα σχηματίστηκαν παλιότερα ἀπὸ δλόκληρο πτωτικὸ τύπο : Χριστοῦ γέννα : Χριστούγεννα, Ἀδριανοῦ πόλη : Ἀδριανούπολη.

Λέξεις μὲ δύο θέματα

243. Γιὰ τίς λέξεις μὲ δύο θέματα εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηρηθοῦν τ' ἀκόλουθα :

α) Στὰ ρήματα παίρνονται καὶ τὰ δύο θέματα (βλ. § 860), συχνότερα ὅμως τὸ ἀοριστικό : ἀνοίγ-ω — κλείν-ω : ἀνοιγ-ο-κλείν-ω, κλαί-ω (ἔκλαψ-α) — κλαψ-ιάρης, κλαψ-ουρίζω, τρώ-ω (ἔφαγ-α) — φαγ-ώσιμο, φαγ-ούρα — φαγ-ωμάρα (*).

244. β) Τ' ἀνισοσύλλαβα οὐσιαστικά σχηματίζουν συνήθως τὰ παράγωγα καὶ συχνὰ τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ἀνισοσύλλαβου τύπου.

1. Δὲν μποροῦμε νὰ κρίνουμε ἂν μιὰ ἀπλὴ λέξις τῆς γλώσσας μας εἶναι ριζική ἢ ὄχι, ἂν δὲν ἐξετάσουμε καὶ τὴν παλιότερη γλώσσα. Τὸ μπαίνω λ.χ. μᾶς φαίνεται λέξις ριζική, καὶ ὅμως στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά ἔλεγαν ἐμβαίνω, ποὺ ἦταν σύνθετο ἀπὸ τὸ ἐν καὶ τὸ βαίνω.

2. Ἡ προτίμηση τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου θέματος ρυθμίζεται ἀπὸ πολλοὺς

Τὰ δύο θέματα	Θέμα ἐνικοῦ (ἰσοσύλλαβος τύπος)	Θέμα πληθυντικοῦ (ἀνισοσύλλαβος τύπος)
παπ-ὰς παπαδ-ες	Παπα-γιάννης	παπαδ-ιά, παπαδ-ίσις, παπαδ-ο- πούλα, παπαδ-ο-παίδι, παπαδ-ό- σπιτο
τενεκ-ές τενεκέδ-ες	—	τενεκεδ-άκι, τενεκεδ-ένιος
Ἀπρίλ-ης Ἀπρίληδ-ες	ἀπριλ-ιάτικος, Ἀπριλ-ο-μάης, πρωταπριλ-ιά	—
παππ-οὺς παπποῦδ-ες	παππ-ούλης	παππονδ-άκι, παππονδ-ίσις
ἀλεπ-οὺ ἀλεποῦδ-ες	ἀλεπ-ό-γουνα, ἀλεπ-ό-πουλο, ἀλεπ-ο-φωλιά	ἀλεπονδ-άκι, ἀλεπονδ-ιά, ἀλεπονδ- ίσις
αἷμ-α αἷματ-α	αἷμ-ο-σφαίριο, αἷμ-ο-ρραγία	(αἷ)ματ-ώνω, αἷματ-ο-βαμμένος, αἷ- ματ-ο-κύλισμα, γλυκοαἷματ-ος
μαλαμ-α μαλάμ-ατ-α	μαλαμ-ο-καπνισμένος	μαλαματ-ένιος, μαλαματ-ικά, μαλα- ματ-ώνω, μαλαματ-ο-καπνισμένος
γάλ-α γαλατ-α	γαλ-ό-χορτο, ἀσπρογαλ-ιάζω	γαλατ-άκι, γαλατ-άς, γαλατ-άδικο, γαλατ-ένιος, γαλατ-ερός, γαλατ-ο- μούρεκο, γαλατ-ό-πιτα, γαλατ-ό- χορτο
κρέ-ας κρεάτ-α	κρε-ο-πωλεῖο, κρε-ο-φάγος	κρεατ-ερός, κρεατ-ινός (-ῆ ἐβδο- μάδα), κρεατ-ο(-ε)λιά, κρεατ-ο- σάνιδο.

245. Μερικὰ παραγώγα καὶ σύνθετα σχηματίζονται κάποτε καὶ ἀπὸ τὰ δύο θέματα καὶ παρουσιάζουν ἔτσι διπλοὺς τύπους :

πεισμ-α — πείσματ-α : πεισμ-ώνω, πείσμ-ωμα — πεισματ-ώνω, πει-
σμάτ-ωμα· μαλαμ-ο-καπνισμένος καὶ μαλαματ-ο-καπνισμένος (').

λόγους, καθὼς εἶναι τὸ εἶδος τοῦ παραγώγου ἢ συνθέτου καὶ ἡ σημασία του, ἢ σχετικὴ συχνότητα στὴν ὁμιλίαν τοῦ κάθε θέματος, ἢ ἀναλογίαν, ἢ εὐφωνίαν, ἢ σαφήνεια. Γιὰ ἀνάλογο λόγο τὸ λαγουδίνα φαίνεται καλύτερο ἀπὸ τὸ λαγίνα, ἐπεὶ αὐτὸ μοιάζει μὲ τὴ λαγγίνα. Τὸ μέρος ὅπου κατασκευάζονται ἢ ὅπου που-
λιοῦνται οἱ λουκουμάδες θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ λέγεται λουκουμ(αδ)άδ-ικο. Αὐτὸ ὅμως θὰ μπορούσε νὰ σημαίη καὶ πῶς πουλιοῦνται ἐκεῖ λουκούμια καὶ γι' αὐτὸ ἐπικράτησε τὸ λουκουματζ-ίδικο (ἀπὸ τὸ λουκουματζής).

1. Ἀνάλογο εἶναι καὶ τὸ καφ-ές - καφ-ε-κούτι ἢ καφ-ο-κούτι, καφ-ό-μπρικο ἢ καφεδ-ό-μπρικο.

Κάποτε παρουσιάζεται διαφορὰ σημασίας: *Παπαγιάννης* ὁ Γιάννης ὁ παπᾶς—*Παπαδογιάννης* ὁ Γιάννης τοῦ παπᾶ.

Καὶ τὰ διπλόμορφα *γέροντας*—*γέρος*, *δράκοντας*—*δράκος* σχηματίζουν παράγωγα καὶ σύνθετα καὶ ἀπὸ τὰ δύο θέματα: *δρακοντόσπιτο*—*δράκαινα*, *δρακοφωλιά*: *γεροντικός*, *γεροντάματα*, *γεροντοκόρη*—*γέρικος*, *γεράματα*, *γεροκαπετάνιος* κτλ.

246. Ἀπὸ τὴν ἴδια πρωτότυπη λέξη μπορεῖ νὰ παράγονται δυὸ ἢ καὶ περισσότερες λέξεις πού ν' ἀνήκουν στὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου καὶ πού μπορεῖ νὰ ἔχουν διαφορετικὴ σημασία.

Τὴν ἴδια παραγωγικὴ κατάληξη σὲ διαφορετικὴ ρίζα ἔχομε στὸ *πατέρας*: *πατρικός*, πού ἀνήκει στὸν πατέρα, καὶ *πατερικός*, πού σχετίζεται μὲ τοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας.

Διαφορετικὲς καταλήξεις στὸ ἴδιο θέμα ἔχομε στὸ *ἀνάκατα*—*ανακατ-ώνω* καὶ *ανακατ-εύω*, *γύρος*—*γυρ-εύω* καὶ *γυρ-ίζω* κτλ. (Βλ. Γ' Μέρος, Παράλληλα ρήματα, 919).

Παραγωγικὰ στοιχεῖα ἀτονημένα

247. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραγωγικὲς καταλήξεις πού βοηθοῦν καὶ σήμερα νὰ σχηματίζωμε παράγωγα ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, πού δὲν μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν γιὰ ζωντανές, ὅσο καὶ ἂν ὑπάρχουν σὲ λέξεις πού τις λέμε. Δὲν τις αἰσθανόμαστε γιὰ παραγωγικὲς καὶ οὔτε σχηματίζονται πιά ἀπὸ αὐτὲς νέες λέξεις. Οἱ καταλήξεις αὐτὲς ὀνομάζονται **ἀτονημένες παραγωγικὲς καταλήξεις**.

Τὴν κατάληξη *-ερός*, λ.χ. στὸ *λαμπερός*, τὴ νιώθοιμε γιὰ παραγωγικὴν κατάληξιν· τὸ *λαμπερός* ἔγινε ἀπὸ τὸ *λάμπω* ὅπως τὸ *ἀστραφτερός* ἀπὸ τὸ *ἀστράφτω* καὶ τὸ *τσουχτερός* ἀπὸ τὸ *τσούζω*. Τὸ *λαμπρός* ἀντίθετα δὲν τὸ αἰσθανόμαστε πιά μὲ τὸν ἴδιο τρόπο παράγωγο ἀπὸ τὸ *λάμπω*.

Ὅμοια παρουσιάζονται στὶς λέξεις *βόσκω*—*βοσκός*—*βοσκή*, *τρέφω*—*τροφός*—*τροφή* ἀντιστοιχίεις πού ἀνταποκρίνονται σὲ παλιὲς παραγωγικὲς καταλήξεις *-ός*, *-ή* αὐτὲς ὅμως δὲν εἶναι πιά σήμερα γιὰ μᾶς καὶ γιὰ τὸ γλωσσικὸ μας αἶσθημα ζωντανές ὥς παραγωγικὲς καταλήξεις καὶ δὲν μπορούμε μὲ τὴ βοήθεια τους νὰ πλάσωμε ἀπὸ τὶς λαϊκὲς λέξεις τῆς γλώσσας μας νέα παράγωγα.

248. Κάτι ἀνάλογο παρουσιάζεται καὶ στὴ σύνθεση. Στὸ σύνθετο λ. χ. *βαρυχειμωνιά* φυλάχθηκε τὸ *υ*, πὺν παλιότερα ἔνωνε κανονικὰ τὸ *α'* συνθετικό, ὅταν ἦταν ἐπίθετο σὲ *-ύς*, ἐνῶ τὰ νεώτερα σύνθετα ἔχουν στὴ θέση του *ο*, *ιο* : *φαρδὺς* — *φαρδ-ο-μάνικο*, *βαρὺς* — *βαρ-ιό-μοιρος*.

Λαϊκή καὶ λόγια παραγωγή καὶ σύνθεση

249. Ὅπως ὑπάρχουν λέξεις λαϊκὲς ἢ κληρονομημένες καὶ λέξεις λόγιες (218), ὑπάρχουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος *παράγωγες καὶ σύνθετες λέξεις λαϊκὲς* καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο *παράγωγες καὶ σύνθετες λέξεις λόγιες*. Ἔτσι ὀνομάζονται οἱ παράγωγες καὶ οἱ σύνθετες λέξεις πὺν ἀντίθετα μὲ τὶς λαϊκὲς δὲ γεννήθηκαν στὴ γλώσσα μας ἀπὸ ἄλλες λαϊκὲς λέξεις παρὰ σχηματίστηκαν ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἀπὸ νέες καὶ συχνότερα ἀπὸ ἀρχαῖες λέξεις, κατὰ τοὺς κανόνες συνήθως τῆς ἀρχαίας γλώσσας : Ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο *πλαίσιο* σχηματίστηκαν τὰ *πλαισιώνω*, *πλαισίωμα*· ἀπὸ τὰ ρήματα *διυλίζω*, *ἐκπαιδεύω*, *σπουδάζω* σχηματίστηκαν τὰ παράγωγα οὐσιαστικά *διυλιστήριο*, *ἐκπαιδευτήριο*, *σπουδαστήριο*. Μὲ τὸ ρῆμα *ἔχω* γιὰ δευτέρο συνθετικό σχηματίστηκαν σύνθετα καθὼς *περιπεροῦχος*, *συνταξιούχος* κτλ.

Οἱ λόγιες παραγωγικὲς καταλήξεις, πὺν βρίσκονται μόνον σὲ λέξεις λόγιες, δὲν ἔχουν συνήθως τὴν παραγωγικότητα τῶν λαϊκῶν, μερικὲς ὅμως βρίσκονται σὲ πολλὰς λέξεις, συνήθως λόγιες καὶ νεόπλαστες⁽¹⁾.

Παράλληλες παραγωγικὲς καταλήξεις καὶ συνθέσεις

250. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἢ ἴδια παραγωγικὴ κατάληξη πὺν κληρονομήθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα ἔχει ξαναμπῇ στὴ νέα ὡς λόγια μὲ μορφή διαφορετική.

Ἐχομε τότε, ὅπως γίνεται καὶ μὲ τὶς λέξεις καὶ τοὺς παράλληλους φωνητικούς τῶν τύπους, *παράλληλες παραγωγικὲς καταλήξεις*, πὺν μπορεῖ νὰ ἔχουν καὶ διαφορετικὴ σημασία. Κάποτε μάλιστα συμ-

1. Δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλο νὰ χωριστῇ ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ἢ λόγια παραγωγή, καὶ ἰδίως ἢ σύνθεση. Λέξεις λόγιες πὺν καθιερώθηκαν πιά καὶ σχηματίζουν παράγωγα ἀπὸ καταλήξεις λαϊκὲς ἀνήκουν στὴ λαϊκὴ παραγωγή : *συγγραμματ-άκι*, *λωποδύτ-αρος*. Ὡς πρὸς τὴ σύνθεση, ὅπως ὑπάρχουν λαϊκὰ σύνθετα

βαίνει ἡ ἴδια πρωτότυπη λέξη νὰ σχηματίζη παράγωγα καὶ μὲ τὶς δυὸ παραγωγικὰ καταλήξεις. Ὡς τοῦτο ἔχομε :

-εἰὸ	λιοτριβεῖο, γεροκομεῖο	-εἶο	γραφεῖο, ἀνατομεῖο, γεροκομεῖο
-εἰά	γητεῖα, δουλεῖα	-εἶα	γοητεῖα, δουλεῖα (264.12)
-ιὰ	μαρτυρεῖα	-ῖα	μαρτυρεῖα (264.11)
-ιάς	γραφιάς, σκαφτιάς, φονιάς	-έας	γραφέας, δεκανέας (263.3)
-τήρι	ἀργαστήρι, πατητήρι	-τήριο	ἐργαστήριον, γυμναστήριον (265.1)

Ὁ ἴδιος παραλληλισμὸς παρουσιάζεται καὶ στὴ σύνθεση :

-λάτης ζευγολάτης, γαῖδουρολάτης	-ηλάτης ἀρματηλάτης
-λό(γ)ι συγγενολό(γ)ι, μοιρολό(γ)ι (289)	-λόγιο ἡμερολόγιο, δρομολόγιο
-στάσι εἰκονοστάσι, λιοστάσι	-στάσιο ἡλιοστάσιο, μηχανοστάσιο

Οἱ οἰκογένειες τῶν λέξεων

251. Ὅλες οἱ λέξεις ποὺ βγῆκαν ἀπὸ τὴν ἴδια ἀπλή λέξη μὲ παραγωγή ἢ μὲ σύνθεση, λαϊκὲς ἢ λόγιες, ἀποτελοῦν μιὰ **οἰκογένεια**. Οἱ λέξεις ποὺ ἀνήκουν σὲ μιὰ οἰκογένεια λέγονται **συγγενικὲς** :

κλῆρος, κλῆρα, κληρῶνω, κληρωτός, ξανακληρῶνω, ἀποκληρῶνω, κληρίζω, ξεκληρῶνω, ἀκληρος, ἀκλήρωτος, κληρονόμος, κληρονομῶ, κληρονομία, κληρονομικός, κληροδοτῶ, κληροδοσία, κληροδοτήμα, κληροδότης, κληρικός, κληροῦχος.

σακί, σάκος, σάκα, σακάκι, σακούλι, σακούλα, σακουλάκι, σακουλίσκος, σακουλιάζω, σακούλιασμα, ἀνασακιάζω, δισάκι, σακοράφα, χαρτοσακούλα κτλ.

ἄνεμος, ἀνεμίζω, ἀνεμισμα, ἀνεμιστήρι, ἀνεμιστήρας, ἀνεμοδούρα, ἀνεμοβλογιά, ἀνεμόβροχο, ἀνεμογράφος, ἀνεμόδαρτος, ἀνεμοδέξων, ἀνεμοζάλη, ἀνεμοκαίω, ἀνεμόκαμα, ἀνεμοκλάδι (φυτό), ἀνεμοκνυκποδής, ἀνεμομάζωμα, ἀνεμομετρία, ἀνεμόμετρο, ἀνεμόμυλος, ἀνεμοπόδαρος, ἀνεμόπτερο, ἀνεμοπύρι (φυτό), ἀνεμοπύρωμα, ἀνεμοράχη, ἀνεμορούφουλας, ἀνεμόφτερος, ἀνεμόσκαλα, ἀνεμοσκεπή, ἀνεμοσκορπίδι, ἀνεμοσκορπίζω, ἀνεμόσουπα, ἀνεμοσουρί, ἀνεμοστοιβάζω, ἀνεμοστρόβιλος, ἀνεμόσφυο, ἀνεμοσφρημ,

ἀπὸ λέξεις ξένης καταγωγῆς καὶ ἀπὸ ἑλληνικὰς (ξεσκονόπανο, τραπεζομάντιλο) ἢ μόνον ἀπὸ ξένες (λεμονό-κουπα, σπανακό-πιτα), σχηματίστηκαν τὶς τελευταῖες ἰδίως δεκαετίες λαϊκὰ σύνθετα ἀπὸ λέξεις λόγιες καὶ λαϊκὲς (τηλεγραφό-ξύλο), κάποτε καὶ μόνον ἀπὸ λόγιες (ἔτσι τὸ παρασύνθετο ἐξω-φρεν-ικός). Ξεχωριστὴ κατηγορία εἶναι λόγια σύνθετα ἀπὸ στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς γλώσσας ἢ ποὺ ἔγιναν πιά λαϊκὰ (φυγχό-ρημο). Ὑπάρχουν καὶ λόγια σύνθετα, μὲ συνθετικὰ μιὰ ξένη λέξη καὶ μιὰ λόγια (τορπιλο-βόλο, ἀντι-τορπιλ-ικό) ἐνῶ ἄλλες ἀνάλογες λέξεις, ἀπὸ ξενικὰ καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ στοιχεῖα, πρωτοσχηματίστηκαν σὲ ξένη γλώσσα (ραδιό-φωνο, στρατό-σφαιρα, ὅπου τὸ α' συνθετικὸ εἶναι λέξη λατινική).

ἀνεμοσωριάζω, ἀνεμοτάραξη, ἀνεμοταραχή, ἀνεμοτρατάρης, ἀνεμουρίζομαι, ἀνεμοφύσημα, ἀνεμοχάλαζο, ἀνεμόχιονο, ἀπανέμι, ἀπανεμιά, ἀπανεμιάζω, ἀπανεμίδα, ἀπανεμίζω, ἀπανεμισμα, ἀπάνεμος — ἀνέμη, ἀνεμίδα, ἀνεμοστάτης κτλ.

252. Συχνὰ οἱ συγγενικὲς λόγιες λέξεις ἀπαρτίζουν καὶ αὐτὲς μόνες τοὺς μιὰ οἰκογένεια χωρὶς καμιά λαϊκὴ συγγενική: ἀκμή — ἀκμάζω — ἀκμαῖος — παρακμή — παρακμάζω.

253. Ἡ κοινὴ ρίζα τῶν λέξεων μιᾷς οἰκογένειας παρουσιάζει συχνὰ δύο φωνητικούς τύπους (τὸν ἓνα λαϊκὸ καὶ τὸν ἄλλο λόγιο), πὺν μπορεῖ νὰ ἔχουν καὶ διαφορετικὴ σημασία:

θωρῶ — θωριά — (ξε)θωριάζω — ξεθώριασμα — ἀκριβοθώρητος, καὶ
θεωρῶ — θεωρία — θεωρητικὸς — θεώρημα — θεώρηση — ἀναθεωρῶ —
ἐπιθεωρῶ — ἀναθεώρηση — ἐπιθεώρηση — κοσμοθεωρία.

* Ἄλλοτε πάλι, ὅταν μερικὰ ἀπὸ τὰ παράγωγα ἔχουν διαφορετικὴ σημασία ἢ ἀλλαγμένη τὴ φωνητικὴ μορφή (ὅταν προπάντων ὑπάρχουν μεταξύ τοὺς καὶ λόγιες λέξεις), θολώνεται τὸ γλωσσικὸ μας αἶσθημα καὶ δὲν αἰσθανόμαστε πῶς οἱ συγγενικὲς ἀρχικὰ ἀνήκουν στὴν ἴδια οἰκογένεια:

καράβι, καραβάκι, καραβιά, καραβίσσιος, καραβόγατος, καραβοκύρης, καραβόπανο, καραβόσκοινο, καραβόσκυλος, καραβοτσακισμένος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος καραβίδα·

πήζω, πηχτός, πήχτρα — πάγος, παγώνω — καταπαχτή·

ραγίζω — ἔκρηξη, ἐκρηχτικός·

βάζω, βάσιμο — προβάλλω, ἀναβάλλω, καταβάλλω κτλ. — ἀναβολή, μεταβολή, σκοποβολή· ἔμβολο, σύμβολο, προβολέας κτλ. — ἀναβλητικός, ἔμβλημα, πρόβλημα (').

1. Ἡ ἔννοια τῆς οἰκογένειας μιᾷς ἀρχικῆς λέξης ἔχει ἀρκετὴ ἐλαστικότητα, τουλάχιστο σὲ πολλὰς περιπτώσεις. Γιὰ τὸ συνηθισμένο γλωσσικὸ αἶσθημα εἶναι συνήθως ὁρισμένες οἱ λέξεις πὺν τις αἰσθανόμαστε συγγενικὲς, ὅχι ὅμως καὶ γιὰ ἐκεῖνον πὺν ἔχει κάποια γνώση τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ τῆς ἱστορίας της. Μὲ αὐτὴν ἀπλώνεται ἡ ἔννοια τῆς οἰκογένειας, συγχρόνως ὅμως παρουσιάζονται καὶ νέες λέξεις μὲ συζητήσιμη συγγένεια πρὸς τὴν ἀρχικὴ λέξη. Πρβ. λέξεις καθὼς μπρούμυτα (μύτη), πιλαλῶ (λαλῶ), ἀδράχνω — δραχμὴ κτλ.

Ἡ σύνθεση τοῦ λεξιλόγιου. Λέξεις λαϊκῆς καὶ λέξεις λόγιες στὴν παραγωγή καὶ στὴ σύνθεση

254. Μὲ τὶς λόγιες λέξεις, πὺν πολλὰς φορὲς συμπλήρωσαν καὶ κάποτε ἀντικατάστησαν τὶς λαϊκῆς μὲ τὴν ἴδια σημασία, παρουσιάζει τὸ λεξιλόγιο τῆς γλώσσας μας τὴν ἀκόλουθη εἰκόνα σχετικὰ μὲ τὶς λέξεις πὺν ἐκφράζουν μιὰ ἔννοια καὶ τὶς συγγενικῆς τῆς. (Γιὰ τὶς ἀντίστοιχες λαϊκῆς καὶ λόγιες λέξεις πὺν διαφέρουν στὸ φωνητικὸ τύπο βλ. 224α).

Α.— Ὅλες οἱ λέξεις εἶναι λαϊκῆς :

ψωμί : ψωμάκι, ψωμάς, ψωμάδικο, ψωμώνω, ψωμοτρῶω, χριστόψωμο.

Β.— Στὴν ἴδια πρωτότυπη λαϊκὴ λέξη (πὺν εἶναι μαζί καὶ νέα καὶ ἀρχαία) ἀντιστοιχοῦν παράγωγα λαϊκὰ καὶ ἀρχαία :

κύμα : κυματίζω, κυματιστός, καὶ κυμαίνομαι, κύμανση, κυματοθραύστης, προκυμαία.

Γ.— Ἡ πρωτότυπη λέξη εἶναι λαϊκὴ ἀλλὰ μερικὰ παράγωγα λόγια εἶναι σχηματισμένα ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ἀρχαία λέξη (') :

ἄλογος : ἀλογάκι, ἀλογίσιος, ἱππέας, ἱππευτικός, ἱππικό, ἱπ-
ἀλογογιατρός, ἀλογόμυγα, ἀλογο- ποδρόμιο, ἱπποκόμος, ἱππολογία,
ουρά ἱπποπόταμος

αὐτί : αὐτάκι, αὐτιάζομαι ὠτολόγος, ὠτολογία

μάτι : ματάκι, ματιά, ματιά- ὀφθαλμία, ὀφθαλμικός, ὀ-
ζω, μάτιασμα, ματογυάλι, ματόκλα- φθαλμολογία, διόφθαλμος κτλ.
δο, ματόπονος, ματοτσιόνουρο κτλ.

μύτη : μύταρος, μυτίτσα, μυ- ρινικός, ριнологία, ρινόκερος
ταράς, μυτίζω, μυτερός, ξεμυτίζω

1. Αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει νὰ συνυπάρχουν μερικὰ παράγωγα καὶ σύνθετα, γιὰ νὰ ἐκφράσουν μερικῆς ἀπὸ τὶς συγγενικῆς ἔννοιες, ἀπὸ ἄλλη λέξη ἀρχαία πὺν ἔχει χαθῆ: γουρούνι, γουρουνάκι κτλ.— χοιρινό· νερό, νερώνω, νερούλος κτλ.— ἀνδρεία, δρολάπας δρολάπι (ἀρχ. ὕδρολαΐλαψ).

ζεστός: ζέστη, ζεσταίνω, ζέ-
σταμα, ζεστασιά, ζεστούτσικος

θερμότητα, θερμαστής, θερ-
μάστρα, θερμαντικός, θερμίδα, θερ-
μώιμος, θερμοδυναμική, θερμο-
καντήρας, θερμοκέφαλος, θερμο-
κρασία, θερμόμετρο (¹) κτλ.

Δ.— Πλάι στην πρωτότυπη λαϊκή λέξη με τὰ παράγωγά της λέγεται καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἀρχαία με τὰ παράγωγά της:

μπάλα: μπαλίτσα, μπαλιά

σφαίρα: σφαιρίδιο, σφαιρι-

τόπι: τοπάκι

κός, ἡμισφαίριο κτλ.

σκάλα: σκαλί, σκαλίτσα, σκα-
λοκέφαλο, σκαλοπάτι, σκαλοπόδαρο,
σκαλώνω, σκάλωμα, σκαλωσιά, ἀνε-
μόσκαλα.

κλίμακα (μεταφορ. σημα-
σία): κλιμάκιο, κλιμακωτός, κλι-
μακώνω, κλιμάκωση κτλ.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

255. Προσημείωση.—Ἀναγράφονται οἱ κυριότερες παραγωγικὲς καταλήξεις με τὴν κυριότερη συνήθως σημασία τους. Γιὰ τὴν ὀρθογραφία μερικῶν καταλήξεων γίνεται λόγος στὸ Παράρτημα.

Σχετικὰ με τὴν ἀναγνώριση τῶν παραγωγικῶν καταλήξεων πρέπει νὰ θυμύμαστε πὼς πολλὲς λέξεις ἀρχαῖες ἑλληνικὲς ἢ ξένες μπῆκαν στὴ γλώσσα μας μαζί με τὴν κατάληξή τους, παραγωγικὴ ἢ ὄχι. Μπορεῖ γι' αὐτὸ λέξεις ποὺ φαίνεται πὼς σχηματίστηκαν με παραγωγικὴ κατάληξη νὰ μπῆκαν μαζί της στὴ γλώσσα μας ἢ νὰ μὴν τὴν ἔχουν καθόλου. Ἀ.χ. ἔχομε τὴν παραγωγικὴν κατάληξη -άδι στὸ ἄσπρος - ἄσπρ-άδι, πέτρα - πετρ-άδι, ὄχι ὁμως καὶ στὸ (ἐλαιον - ἐλάδιον) λάδι, (δορκάς - δορκάδος) ζαρκάδι. Καὶ ἡ παραγωγικὴ κατάληξη -έλι ὑπάρχει στὸ κόκκινος - κοκκιν-έλι, μωρὸ - μωρουδ-έλι, ὄχι ὁμως καὶ στὸ ἀμπέλι, δι-κέλλι, ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα (ἄμπελος, δίκηλλα) ἢ στὰ ἰταλικά βαρέλι, παστέλι κτλ. Ἡ ὑποκοριστικὴ κατάληξη -ούδα ὑπάρχει στὸ κοπέλα - κοπελ-ούδα, ὄχι ὁμως καὶ στὸ ἀρκούδα, φλούδα.

Α.— Παράγωγα ῥήματα

256. Τὰ ῥήματα παράγονται ἀπὸ ῥήματα, ἀπὸ ὀνόματα καὶ ἀπὸ ἄκλιτα.

1. Ἀλλὰ καὶ τὸ *θέρμη*, *θερμαίνομαι* εἶναι λαϊκά, καθὼς καὶ τὸ (λιγότερο κοινὸ) *θερμὸς ζεστὸ νερό*.

α) Ρήματα παράγωγα από ρήματα

257. Τὰ ρήματα πού παράγονται ἀπὸ ρήματα ἔχουν σημασία ὑποκοριστική (πβ. 267) καὶ παίρνουν διάφορες καταλήξεις :

κλαίω (ἐκλαψα) — κλαψουρίζω, μασῶ — μασουλίζω, φέγγω — φεγγίζω, ψάχ-ν-ω — ψαχουλεύω.

Τὰ ρήματα ὑποκορίζονται καὶ μὲ τὴ σύνθεση (βλ. παρακάτω 329).

β) Ρήματα παράγωγα ἀπὸ ὀνόματα

258. Τὰ ρήματα πού παράγονται ἀπὸ ὀνόματα φανερώνουν συνήθως πὼς τὸ ὑποκείμενο εἶναι ἢ γίνεται ἢ ἐνεργεῖ ἐκεῖνο πού σημαίνει τὸ πρωτότυπο. Οἱ πιδ συνηθισμένες παραγωγικὲς καταλήξεις πού παίρνουν τὰ ρήματα αὐτὰ εἶναι -ζω, -εύω καὶ -νω, πού παίρνουν τὶς ἀκόλουθες μορφές :

1. **-άζω, -ιάζω :** ἀγκαλιὰ — ἀγκαλιάζω, ἀρραβῶνας — ἀρραβωνιάζω, βελόνα — βελονιάζω, βράδυ — βραδιάζω, βραχνὸς — βραχνιάζω, δόξα — δοξάζω, ἐγκαίνια — ἐγκαινιάζω, ἐνέχυρο — ἐνεχυριάζω, θημωνιὰ — θημωνιάζω, κατσούφης — κατσουφιάζω, κόκαλο — κοκαλιάζω, κόπος — κοπιάζω, κουλούρι — κουλουριάζω, νερουλὸς — νερουλιάζω, νοίκι — νοικιάζω, ξύλο — ξυλιάζω, πλάι — πλαγιάζω, σταφίδα — σταφιδιάζω, συμπεθερός — συμπεθεριάζω.

2. **-ίζω :** ἁλώνι — ἁλωνίζω, ἀρχή — ἀρχίζω, ἄσπρος — ἀσπρίζω, ἀφρὸς — ἀφρίζω, ἄχνης — ἀχνίζω, δροσιὰ — δροσιζώ, ἐλπίδα — ἐλπίζω, κίτρινος — κιτρινίζω, κόσκινο — κοσκινίζω, ξινὸς — ξινίζω, ξυστρί — ξυστρίζω, φλόγα — φλογίζω.

3. **-εύω :** γείτονας — γειτονεύω, γύρος — γυρεύω, ἔξοδο — ξοδεύω, καλύτερος — καλυτερεύω, ὄνειρο — ὄνειρεύομαι, παρὰ ξενος — παραξενεύομαι, πίστη — πιστεύω, σημάδι — σημαδεύω, σκοπὸς — σκοπεύω, σύντροφος — συντροφεύω, ταξίδι — ταξιδεύω, χάδι — χαϊδεύω.

4. **-ώνω :** αὐλάκι — αὐλακώνω, βοῦρκος — βουρκώνω, θάλασσα — θαλασσώνω, θεμέλιο — θεμελιώνω, καταβόδιο — καταβοδώνω, κρύο — κρυώνω, καμάρα — καμαρώνω, κλειδὶ — κλειδώνω, λάδι — λαδώνω, μάντρα — μαντρώνω, πέταλο — πεταλώνω, σκάλα — σκαλώνω, στεφάνι — στεφανώνω, τέντα — τεντώνω, φούντα — φουντώνω, ψωμί — ψωμώνω.

5. -**αίνω**: ἀκριβός-ἀκριβαίνω, ἄνοστος-ἀνοσταίνω, ζεστός-ζεσταίνω, κοντός-κονταίνω, ξερός-ξεραίνω, σκούρος-σκουραίνω, φαρδύς-φαρδαίνω.

6. Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ κατάληξη -έρω, σπανιότερα -έρνω, πού συνηθίζεται σὲ ρήματα ξένης καταγωγῆς: μαϊνάρω, σαλπάρω, τρακάρω, τρατέρνω κτλ. Κατ' αὐτὰ σχηματίστηκαν ἀπὸ ἑλληνικὲς ρίζες: κριτικάρω, προστιμάρω.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν ρημάτων αὐτῶν βλ. Γ' Μέρος, Τὰ θέματα, (942).

259. Ὑπάρχουν ἀκόμη μερικὲς σπανιότερες παραγωγικὲς καταλήξεις πού τὶς παίρνουν ὀνόματα ἢ καὶ ρήματα. Οἱ καταλήξεις αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

1. -**βολῶ**. Σημαίνει ρίξιμο, ἀφθονία: ἀκτινοβολῶ, κοκκινοβολῶ, μοσκοβολῶ, πετροβολῶ, σπιθοβολῶ, φεγγοβολῶ.

2. -**κοπῶ**. Σημαίνει ἐνέργεια ἀκατάπαντη: ἀφροκοπῶ (λ.χ. τὸ κύμα), βροντοκοπῶ, γλεντοκοπῶ, λαμνοκοπῶ (λάμνω τραβῶ κουπί), λαμποκοπῶ, μεθοκοπῶ, ξυλοκοπῶ, σταυροκοπιῶμαι. Ἔτσι καὶ δημοκοπῶ, λογοκοπῶ κτλ.

Διαφορετικὰ εἶναι τὰ ρήματα: βολοκοπῶ, πλευροκοπῶ, χορτοκοπῶ κτλ., ὅπου ἡ κατάληξη -κοπῶ σημαίνει πὼς κόβει κανεὶς τὸ σημεινόμενο ἀπὸ τὸ α' συνθετικόν.

3. -**λογῶ**. Σημαίνει συνάζω ἢ κάνω ὅ,τι φανερώνει ἡ ρίζα: ἀνθολογῶ, ἀσπρολογῶ, βλαστολογῶ, κορφολογῶ, σταχ(υ)ολογῶ, φορολογῶ.

Διαφορετικὰ εἶναι τὰ ρήματα ὅπου ἡ κατάληξη σημαίνει λέγω ἢ κάνω ἀκατάπαντα, συχνὰ κτλ. τὸ σημεινόμενο ἀπὸ τὴ ρίζα: δοξολογῶ, κακολογῶ, μωρολογῶ, παντρολογῶ, μοιρολογῶ, προξενολογῶ κτλ.

4. -**μανῶ**. Σημαίνει ἐπίταση, ἔνταση τῆς ἐνέργειας τοῦ ρήματος: θρασομανῶ (γιὰ μέρος μὲ ἀφθονη βλάστηση), λυσομανῶ, τριζομανῶ, φνυσομανῶ.

γ) Ρήματα παράγωγα ἀπὸ ἄκλιτα

260. Μερικὰ ρήματα παράγονται ἀπὸ ἄκλιτα, ἐπιρρήματα ἢ ἐπιφωνήματα ἢ προθέσεις. Τὰ ρήματα αὐτὰ παίρνουν τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις:

1. -**ζω**, -**ίζω**: ἀντίκρω-ἀντικρίζω, παράμερα-παραμερίζω, συχνά-συχνάζω, χωρὶς-χωρίζω· ἔτσι καὶ σαράντα-σαραντίζω.

Παράγονται ρήματα καὶ ἀπὸ λέξεις πού συνηθίζονται μαζί χωρὶς

νά ἀποτελοῦν πάντα σύνθετα, καὶ πὺν ἀντιστοιχοῦν σὲ φράσεις: (λέω) *καληνύχτα—καληνυχτίζω*, (λέω) *καλημέρα—καλημεριζώ*, (λέω) *καλῶς δρισε—καλωσορίζω*. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ ρήματα ἀπὸ τὶς φωνὲς τῶν ζῶων: γάβ—*γαβγίζω*, μισουρίζω κτλ. ἡ μερικὲς ἄλλες ὀνοματοποιίες (230).

2. *-εύω*: *ἀγνάντια—ἀγναντεύω*, *κοντὰ—κοντεύω*, *ἄνω κάτω—ἀνακατεύω*. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸν *ἀλάργα—ἀλαργεύω*.

3. *-ώνω*: *σιμὰ—σιμώνω*, *χαμηλὰ—χαμηλώνω*. Ἔτσι καὶ *ἄνω κάτω—ἀνακατώνω*.

Β.—Παράγωγα οὐσιαστικά

261. Τὰ οὐσιαστικά παράγονται ἀπὸ ρήματα, ἀπὸ οὐσιαστικά καὶ ἀπὸ ἐπίθετα (1).

α) Οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ρήματα

262. Τὰ οὐσιαστικά πὺν παράγονται ἀπὸ ρήματα σημαίνουν κατὰ τὴν παραγωγικὴν κατάληξιν πὺν παίρνουν :

1) τὸ *πρόσωπο* πὺν ἐνεργεῖ, 2) τὴν *ἐνέργειαν* πὺν φανερώνει τὸ ρῆμα ἢ τὸ *ἀποτέλεσμα* τῆς ἐνέργειας αὐτῆς, 3) τὸ *ὄργανον* ἢ τὸ *μέσον* μῆς ἐνέργειας καὶ τὸν *τόπον* ὅπου γίνεται.

263. Α.—Τὸ *πρόσωπο* πὺν ἐνεργεῖ ἐκφράζεται μὲ τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις :

1. *-της (-ιστης)* :

λυτρώνω—λυτρωτής, προμηθεύω—προμηθευτής, σώζω—σώστης, ὀφθαλμῶν (ὄφθαλμοι)—ὀφθαλμῆς, ψάλλω (ἔψαλα)—ψάλτης.

θερίζω—θεριστής, τροχίζω—τροχιστής, τραγουδῶ—τραγουδιστής.

Ἀπὸ τὰ ρήματα πὺν σχηματίζουν τὸν παθητικὸν ἄοριστον σὲ *-φτηκα, -χτηκα, -στηκα* ἢ τὸν ἐνεργητικὸν σὲ *-ψα, -ξα*, τὰ παράγωγα τελειώνουν σὲ *-φτης, -χτης -στης* :

κλέβω (κλέφτηκα)—κλέφτης, τρίζω (τρίφτηκα)—τρίφτης, ράβω (ράφτηκα)—ράφτης· δείχνω (δείχτηκα)—δείχτης, κρᾶζω (κράχτηκα)—

1. Ἐντελῶς μονωμένο εἶναι τὸ παράγωγον ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα *μπροστὰ* *μπροστάρης* (κριαῖρι ἢ τράγος πὺν προπορεύεται στὸ κοπάδι).

κράχτης, παίζω (παίχτηκα) — παίχτης, σφάζω (σφάχτηκα) — σφάχτης, φταίω (ἔφταιξα) — φταίχτης· πλάθω (πλάστηκα) — πλάστης, χτίζω (χτίστηκα) — χτίστης.

Πολλά οὐσιαστικά παράγωγα σὲ -της σημαίνουν τ' ὄργανο ποὺ κάνει τὴν ἐνέργεια: δέχομαι -δέχτης (λ.χ. τηλεγραφικός), μετρῶ -μετρητής, σέρνω -σύρτης, φράζω -φράχτης.

Σπανιότερες εἶναι οἱ καταλήξεις:

2. -τορας, -άτορας: διδάσκω (δίδαξα) — διδάχτορας, εἰσπράττω — εἰσπράχτορας, συμβουλεύω — συμβουλάτορας. Μερικὰ παράγωγα σὲ -άτορας παράγονται ἀπὸ οὐσιαστικά: νοίκι — νοικάτορας, μαγαζὶ — μαγαζάτορας.

3. -ιάς, -έας: σκάβω — σκαφτιάς, ἀποστέλλω — ἀποστολέας, βάφω — βαφέας, προβάλλω — προβολέας, συγγράφω — συγγραφέας (¹). Ὁ ἀπὸ τὸ γράφω σχηματίζονται μὲ κάποια διαφορὰ σημασίας τὸ γραφιάς καὶ τὸ (λόγιο) γραφέας.

264. Β.—Ἡ ἐνέργεια ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας ἐκφράζεται μὲ τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις: (¹)

1. -μός: λυτρώνω — λυτρωμός, σηκώνω — σηκωμός, σκοτώνω — σκοτωμός, μισεύω — μισεμός, ξυπνῶ — ξυπνημός, ξεκολλῶ — ξεκολλημός, χάνω — χαμός, ἔρχομαι — ἐρχομός, δέρνω — δαρμός· ἀποκλείω — ἀποκλεισμός, δρίζω — δρισμός, σείω — σεισμός, πληθαίνω (πλήθυνα) — πληθυνσμός, σέβομαι (σεβάστηκα) — σεβασμός· διώχνω — διωγμός, κατατρέχω — κατατρεγμός, πνίγω — πνιγμός, σπαράζω — σπαραγμός.

2. -ση (-ξη, -ψη): βεβαιώνω — βεβαίωση, χρεώνω — χρέωση, ἀπαντῶ — ἀπάντηση, ἀριθμῶ — ἀρίθμηση, γεννῶ — γέννηση, θνυμοῦμαι — θνύμηση, καταργῶ — κατάργηση, μηνῶ (μῆνυσα) — μῆνυση, βράζω — βράση, δένω — δέση, δρῶ — δράση, κλίνω — κλίση, κρίνω — κρίση, πλένω (ἔπλυνα) — πλύση· διευθύνω — διεύθυνση, μολύνω — μόλυνση, ἀπολυ-

1. Μερικὰ παράγωγα σὲ -έας δὲν ἔρχονται ἀπὸ ρήματα: δέκα - δεκανέας, σκαπάνη - σκαπανέας.

2. Ὑπάρχουν καταλήξεις ποὺ ἐκφράζουν μόνο τὴν ἐνέργεια καὶ ἄλλες ποὺ φανερῶνουν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας. Γιὰ πολλὰς ὁμως καταλήξεις εἶναι συχὰ τὰ παραδείγματα ποὺ μεταπηδοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ σημασία στὴν ἄλλη καὶ γι' αὐτὸ εἶναι προτιμότερο νὰ συνεξετάζονται.

μαίνω — ἀπολύμανση· δουλεύω — δούλεψη, χωνεύω — χώνεψη, θλίβω — θλίψη, κόβω — κόψη, λάμπω — λάμψη· εἰσπράττω — εἴσπραξη, ἐξελίσσω — ἐξέλιξη, λήγω — λήξη, προκηρύσσω — προκήρυξη, συνάγω — σύναξη, φυλάγω — φύλαξη.

Μερικά (λόγια) ούσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ρήματα σὲ -αύω -εύω τελειώνουν σὲ -αυση -ευση ἀντὶ νὰ τελειώνουν σὲ -αψη -εψη : ἀνάπαυση, ἐκπαιδεύω — ἐκπαίδευση, εἰρήνευση, ὑδρευση (πρβ. 195).

3. **-σιμο (-ξιμο, -ψιμο)**: στρώνω — στρώσιμο, βράζω — βράσιμο, χάνω — χάσιμο, γδέρνω (ἔγδαρα) — γδάριμο, δέρνω (δάριθκα) — δάριμο, δένω — δέσιμο, γνέθω — γνέσιμο, φέρνω — φέριμο, ψήνω — ψήσιμο, πλένω (ἔπλυνα) — πλύσιμο· ψάχνω — ψάξιμο, βρέχω — βρέξιμο, μπλέκω — μπλέξιμο, τρέχω — τρέξιμο, πνίγω — πνίξιμο, πρήζω — πρήξιμο, σφίγω — σφίξιμο, τσούζω — τσούξιμο, φταίω (ἔφταιξα) — φταίξιμο· γράφω — γράψιμο, καίω (ἔκαψα) — κάψιμο, νίβω — νίψιμο, ράβω — ράψιμο, σκάβω — σκάψιμο, σκύβω — σκύψιμο, τρίζω — τρίζιμο.

4. **-μα**: ἰδρύνω — ἰδρυμα, μηνῶ — μήνυμα, καίω — κάμα, κλαίω — κλάμα, βασιλεύω — βασιλεμα, κλαδεύω — κλάδεμα, γνέθω — γνέμα, χαϊδεύω — χαϊδεμα, ψαρεύω — ψάρεμα, θεμελιώνω — θεμέλιωμα, κρύνω — κρύωμα, λιώνω — λιῶμα, μπαλώνω — μπάλωμα, ξεφαντώνω — ξεφάντωμα, ξεσπαθώνω — ξεσπάθωμα, ριζώνω — ρίζωμα, σουρουπώνω — σουρουπωμα, στεφανώνω — στεφάνωμα, ὑψώνω — ὕψωμα, τρώγω (φαγώθηκα) — φάγωμα, φορτώνω — φόρτωμα, πηδῶ — πήδημα, κεντῶ — κέντημα· ἀκούω — ἀκουσμα, ἀλέθω — ἄλεσμα, διαβάζω — διάβασμα, πλάθω — πλάσμα, ραντίζω — ράντισμα, στολίζω — στόλισμα· ἀλείβω — ἄλειμμα, γράφω — γράμμα, ράβω — ράμμα, τρίζω — τρίζιμα· ἀλλάζω — ἄλλαγμα, ἀνοίγω — ἀνοιγμα, πειράζω — πείραγμα, τινάζω — τίναγμα, τραβῶ — τράβηγμα. Ἀπὸ τὸ πετῶ σχηματίζονται πέταμα καὶ πέταγμα· ἀπὸ τὸ κοιτάζω τὸ κοίταγμα καὶ ἀπὸ τὸ κοιτῶ τὸ σπανιότ. κοίταμα.

5. **-ίδι**: κεντῶ — κεντίδι, στολίδι, σκουπίδι, στρωσίδι, τρεξίδι.

Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ μερικά σύνθετα μὲ τὴν πρόθεση ἀπό, ποὺ σημαίνουν ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὴν ἐνέργεια ποὺ ἐκφράζει τὸ ρῆμα: ἀποκαΐδι, ἀποστραγγίδι, ἀποτρυγίδι, ἀποχτενίδι (ἔτσι καὶ παράγωγα σὲ -οῦδι: ἀποδιαλέγω — ἀποδιαλεγοῦδι). Μερικά παράγωγα λέγονται χωρὶς τὴν πρόθεση ἀπό: κοσκινίδι, πριονίδι, σκουπίδι (ἔτσι καὶ πελεκούδι).

Ἡ κατάληξη *-ίδι* φανεράννει σὲ μερικά παράγωγα πράξη συχνή ἐνῶ ἡ κατάληξη *-σιά* σημαίνει πράξη μιᾶς φορᾶς, κάποτε καὶ μιᾶς στιγμῆς: *βρυσίδι - βρυσιά, σπρωξίδι - σπρωξιά, τρεξίδι - τρεξιά*. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ παράγωγα σὲ *-ίδι* καὶ σὲ *-ιά* ἀπὸ οὐσιαστικά (*κανόνι*) *κανονίδι - κανονιά, (τουφέκι) τουφεκίδι - τουφεκιά*.

6. **-ητό**: *ἀγκομαχῶ - ἀγκομαχητό, βογκῶ - βογκητό, παραμιλῶ - παραμιλητό, φεγγοβολῶ - φεγγοβολητό*. Ξεφωνίζω - ξεφωνητό, ροχαλίζω - ροχαλητό. Ἀνάλογα σχηματίστηκε καὶ τὸ ποδοβολητό.

7. **-ούρα**: *ἀνακατώνω (ἀνακάτωσα) - ἀνακατωσούρα, κλείνω (ἐκλεί- σα) - κλεισούρα, σκοτίζω - σκοτούρα, τρώγω (φαγ-ώθηκα) - φαγούρα*.

8. **-α**: *ἀναβρύζω - ἀνάβρα, ἀνασαίνω - ἀνάσα, γεννῶ - γέννα, γλιστρῶ - γλίστρα, καταρακνῶ - καταρακύλα, λαχταρῶ - λαχτάρα, νυστάζω - νύστα, παστρεύω - πάστρα, πυρῶνω - πύρα, σταλάζω - στάλα, φνυραίνω - φύρα*.

9. **-ι, -ιο, -ος**: *ζυγιάζω - ζύγι, κολυμπῶ - κολύμπι, παρακαλῶ - παρακάλι· γελῶ - γέλιο, καταβοδώνω - καταβόδιο, συγγυρίζω - συγγύριο, συγχωρῶ - συχώριο* (καὶ ἀπὸ τὸ ἄορ. θέμα): *βαπτίζω (βάφτισα) - βαφτίσια, καθισιό, κοιμισιό· βυθίζω - βύθος, κόστος, σπλάχνος, καθῶς καὶ τ' ἄρσενικά βρόντος, πῆδος*.

10. **-άλα** (σπάνια): *κρεμῶ - κρεμάλα, τρέχω - τρεχάλα, φεύγω - φευνάλα*.

11. **-ία**: *ἀγγέλλω - ἀγγελία, βαθμολογῶ - βαθμολογία, ἐπιθυμῶ - ἐπιθυμία, κυκλοφορῶ - κυκλοφορία, μαρτυρῶ - μαρτυρία, προσδοκῶ - προσδοκία, συνομιλῶ - συνομιλία, φορολογῶ - φορολογία, χειροδικῶ - χειροδικία*. Μερικὲς λαϊκὲς λέξεις ἔχουν τὴν κατάληξη *-ιά*: *μιλῶ - μιλιά, μαρτυριά*. (Γιὰ λέξεις καθῶς *σκουντιά, χτυπιά*, βλ. 288.1η).

12. **-εῖα καὶ -ειά**. Συχνή σὲ παράγωγα ἀπὸ ρήματα σὲ *-εύω*: *ἀντιπροσωπεύω - ἀντιπροσωπεία, γοητεύω - γοητεία, εἰρωνεύομαι - εἰρωνεία, κολακεύω - κολακεία, λατρεύω - λατρεία*. ἔτσι καὶ *μαγεία, μαθητεία, μαντεία, μεσιτεία, νοθεία, κτλ.*· *δουλεύω - δουλεία καὶ δουλειά* μὲ διαφορετικὴ σημασία, *χηρεύω - χηρεία καὶ χηρειά*.

Μερικά παράγωγα σὲ *-εῖα* σημαίνουν τὸν τόπο καὶ τὴν ἀρχή: *ἐφορεία, πρεσβεία*.

-εῖα (προπαροξύτονα): *καλλιεργῶ - καλλιέργεια, προσπαθῶ - προσπάθεια, ὠφελῶ - ὠφέλεια*.

Οἱ ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις εἶναι ἀτονημένες :

-ά : φέρνω - φορά, προσφέρνω - προσφορά κτλ., σπέρνω - σπορά, φθείρω - φθορά, (γιά τὴν ἀλλαγὴ τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος βλ. 242).

-ή : ἀλλάζω - ἀλλαγὴ, ἀρπάζω - ἀρπαγὴ, ἀστράφτω - ἀστραπή, βόσκω - βοσκή, προκόβω - προκοπή, σφάζω - σφαγὴ. Καὶ μετ' ἀλλαγὴ τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος : ἀνατέλλω - ἀνατολή, βρέχω - βροχὴ, ἐκλέγω - ἐκλογὴ, ντρέπομαι - ντροπὴ, πνέω - πνοή, στρέφω - στροφὴ, τρέπω - τροπὴ, τρέφω - τροφή, ἀμείβω - ἀμοιβή, ἀναβάλλω - ἀναβολή, προβάλλω - προβολή — φεύγω - φυγὴ, ἀκούω - ἀκοή. Μερικὰ ἀπὸ τὰ παράγωγα σὲ -η σημαίνουν τὸ μέσο πού γίνεται ἡ ἐνέργεια : ἀλείφω - ἀλοιφή, βάφω - βαφή, λαβαίνω - λαβή. Ἡ μονὴ (μοναστήρι) εἶναι τὸ μέρος ὅπου μένει κανεὶς.

-ος : ἐλέγχω - ἐλεγχος, καὶ μετ' ἀλλαγὴ τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος τρέμω - τρόμος. Μετ' παθητικὴ σημασία : γίνομαι - γόνος, λέγω - λόγος, φέρνω - φόρος, πῆζω - πάγος. Μερικὰ ἄλλα παράγωγα σὲ -ὸς ὀξύντονα σημαίνουν τὸ πρόσωπο πού κάνει τὴν ἐνέργεια : βόσκω - βοσκός, τρέφω - τροφός.

265. Γ.—Τὸ ὄργανο ἢ τὸ μέσο μιᾶς ἐνέργειας καὶ ὁ τόπος ὅπου γίνεται αὐτὴ ἐκφράζεται μετ' τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις :

1. -τήρας ('), -τήρι, -τήριο.

ἀνεμίζω — ἀνεμιστήρας, καταβρέχω — καταβρεχτήρας, κινῶ — κινήτης, λάμπω — λαμπτήρας, λούζω — λουτήρας κτλ.

Μερικὰ παράγωγα σὲ -τήρας σημαίνουν τὸ πρόσωπο πού ἐνεργεῖ : καλῶ — κλητήρας, σῶζω — σωτήρας.

ἀκουμπῶ — ἀκουμπιστήρι, κλαδεύω — κλαδευτήρι, ξυπνῶ — ξυπνητήρι, πατῶ — πατητήρι, πλάθω — πλαστήρι, ποτίζω — ποτιστήρι, σκαλίζω — σκαλιστήρι, τρυπῶ — τρυπητήρι, ψέλνω (ἔψαλα) — ψαλτήρι. Ἀνάλογο εἶναι καὶ τὸ πίνω — ποτήρι.

πείθω (ἐπεισα) — πειστήριο, πιέζω — πιεστήριο· ἐργάζομαι — ἐργαστήρι(ο), σιδερώνω — σιδερωτήρι, κρατῶ — κρατητήρι, παρατηρῶ — παρατηρητήρι, ἐκπαιδεύω — ἐκπαιδευτήρι, σκοπεύω — σκοπευτήρι, ὑφαίνω — ὑφαντήρι, πλένω — πλυντήρι· γυμνάζω — γυμναστήρι, δανεῖζω — δανειστήρι, δικάζω — δικαστήρι, διυλίζω — διυλιστήρι, κλώθω — κλωστήρι, σπονδάζω — σπονδαστήρι, σχεδιάζω — σχεδιαστήρι· διδάσκω — διδαχτήρι. Ἀνάλογο εἶναι τὸ ἀποδυτήρι καὶ τὸ λογιστήρι.

Ἀνάλογο εἶναι καὶ τὸ διαβαίνω — διαβατήρι. Σχηματίστηκαν ἀπὸ οὐσιαστικά τὸ ἀκρωτήρι, ἐρημητήρι, ὑπασπιστήρι.

1. Στὴ λαϊκότερη γλῶσσα δειχνεταί προτίμηση γιὰ τὰ θηλυκὰ σὲ -τήρα : φορεωτήρα, κλαδευτήρα κτλ.

2. **-τρα, -τρο** : ἀπλώνω (ἄπλωσα) — ἀπλώστρα (τοῦ ἀργαλειοῦ), θερμαίνω — θερμάστρα, κρεμῶ — κρεμάστρα, ξύνω — ξύστρα, πολεμῶ — πολεμίστρα, σφυρίζω — σφυρίχτρα.

σημαίνω (σήμανα) — σήμαντρο, κινῶ — κίνητρο, κλείνω — κλεῖστρο, σείω — σεῖστρο, σκιάζω — σκιάχτρο.

Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ : θέλω — θέλητρο, φέρω — φέρετρο.

Πολλὰ παράγωγα σὲ **-τρα** φανερώουν τὸ ὑποκείμενο ποὺ ἐνεργεῖ : μαζώχτρα ἢ γυναίκα ποὺ συνάξει, μουδιάστρα, τσούχτρα, ἢ μέδουσα ἢ χιονίστρα φανερώνει τὸ ἀποτέλεσμα. Μερικὰ θηλυκὰ σὲ **-(σ)τρα** καὶ σὲ **-θρα** σχηματίζονται καὶ ἀπὸ οὐσιαστικά : κουβάρι — κουβαρίστρα, δάχτυλο — δαχτυλήθρα, κερὶ — κερήθρα, τουφέκι — τουφεκήθρα.

3. **-εἶο** : γράφω — γραφεῖο, κυβερνῶ — κυβερνεῖο. Ἔτσι καὶ τὰ σύνθετα : δρύσσω — χρυσωρυχεῖο, θάβω — νεκροταφεῖο. Ἡ ἀντίστοιχη δημοτικὴ κατάληξις **-εἶο** βρίσκεται σὲ μερικὲς λαϊκὲς λέξεις καθὼς : λιотριβεῖο.

β) Οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά

266. Οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά εἶναι τὰ ὑποκοριστικά, τὰ μεγεθυντικά, τὰ τοπικά, τὰ περιεχτικά, τὰ ἐθνικά, τὰ ἐπαγγελματικά καὶ ἄλλα.

Ὑποκοριστικά

267. Ὀνομάζονται **ὑποκοριστικά** ἢ **χαϊδευτικά**, οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά ποὺ φανερώνουν τὸ σημαίνόμενο ἀπὸ τὸ πρῶτο τυπο ὡς μικρὸ, εἴτε ἐπειδὴ εἶναι ἀληθινὰ μικρὸ εἴτε ἐπειδὴ τὸ λέμε χαϊδευτικά :

νά μιὰ γατίτσα, τί νὰ σοῦ κάμω, παιδάκι μου, πιὲς νεράκι.

Ὑποκοριστικά μεταχειριζόμαστε καὶ γιὰ ἄλλους λόγους : α) γιὰ νὰ φανερώσωμε τὸ περίπου : θὰ ξεκινήσωμε τὸ βραδάκι· β) γιὰ νὰ κάμωμε εὐγενικότερη τὴν παρὰ κλήσιν μας : δῶσε μου ἓνα καφεδάκι, ἤθελα νὰ κάμω ἓνα τηλεφωνηματάκι· γ) περιφρονητικά : εἶναι ἀνθρωπάκος, παιδαρέλια.

Οἱ καταλήξεις ποὺ χρησιμεύουν στὰ ὑποκοριστικά οὐσιαστικά λέγονται **ὑποκοριστικὲς καταλήξεις**.

268. Οἱ συχνότερες ὑποκοριστικὲς καταλήξεις εἶναι :

-άκι : ἀρνὶ — ἀρνάκι, γατάκι, δαχτυλάκι, μαχαιράκι, παιδάκι, ρε-

βιθάκι, σκυλάκι, σπιτάκι, τριανταφυλλάκι, ψαράκι — Ἀννάκι, Λενάκι.

-**άκης**: πατέρας—πατεράκης — Γιωργάκης, Δημητράκης.

-**άκος**: δρόμος—δρομάκος, γεροντάκος, κηπάκος, μαθητάκος — Ἀλεκάκος, Μητούκος.

-**ίτσα**: δραχμή—δραχμίτσα, δεκαρίτσα, κλωστήτσα, μανίτσα, μηλίτσα — Ἐλενίτσα, θείτσα.

-**οῦδα, -οῦδι**: κοπέλα—κοπελούδα, ἄγγελος—ἄγγελούδι ⁽¹⁾.

-**ουδάκι**: λαγός—λαγουνδάκι, μωρονδάκι, σταυρονδάκι, χωριουνδάκι.

-**ούλα**: βρύση—βρυσούλα, δραχμούλα, κορούλα, μητερούλα — Ἀγγελικούλα, Βασιλικούλα, Κυριακούλα.

-**ούλης**: ἀδερφός—ἀδερφούλης, πατερούλης, παππούλης — Γιαννούλης, Κοντορεβιθούλης.

-**ούλι**: δέντρο—δεντρούλι, σακούλι.

Στις ὑποκοριστικές καταλήξεις μπορεῖ νὰ λογαριαστῇ καὶ τὸ -**οπουλο, -οπούλα**: πορτόπουλο, βοσκοπούλα· ἄλλα αὐτὲς λέγονται συνήθως γιὰ νὰ φανερώσουν τὸ παιδί, τὸ γιὸ ἢ τὴν κόρη τοῦ σημαινόμενου ἀπὸ τὴ ρίζα: ἀρχοντόπουλο, βασιλόπουλο, ἑλληνόπουλο, ἑλληνοπούλα, παπαδοπούλα κτλ., καθὼς καὶ τὰ νεογνὰ τῶν ζώων (βλ. Γ' Μέρος, Οὐσιαστικά, 503).

269. Σπανιότερες ὑποκοριστικὲς καταλήξεις εἶναι :

-**αράκι**: μῆλο - μηλαράκι, φυλλαράκι — **-αράκος**: μύλος - μυλαράκος, φιλαράκος — **-έλι** (μὲ κάποια μειωτικὴ συνήθως σημασία): κοριτσέλι, μωρέλι, μωρονδέλι, παιδαρέλι — **-ίκα**: Λιλίκα, Μαρίκα, Φιφίκα — **-τζίκος**: καβγατζίκος, μασκαρατζίκος, λαουτζίκος — **-άκας -όκας**: μπαμπάκας, γιόκας.

270. Σπάνιες εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες λόγιες καταλήξεις. (Ἐκείνες ποὺ ἀναφέρονται σὲ πρόσωπα λέγονται συνήθως μὲ σημασία περιγελαστικὴ καὶ περιφρονητικὰ) :

-**άριο**: βιβλιάριο, ὥάριο — ἀνθρωπάριο, γυναικάριο, παιδάριο, φοιτητάριο.

-**ίδιο**: ἀρθρίδιο, κρατίδιο, σακίδιο, σφαιρίδιο, φρασίδιο, γρατίδιο. (Τὸ δεσποινίδα - δεσποινίδιο ἔχει τὴν κατάληξη -**ιο**).

-**ίσκος**: ἀστερίσκος, δρομίσκος, στολίσκος - ἀνθρωπίσκος, δικηγορίσκος, σατραπίσκος, ὑπαλλήλίσκος.

271. Μερικὰ ὑποκοριστικὰ παράγονται ἀπὸ ἄλλα ὑποκοριστικὰ καὶ σχηματίζονται ἔτσι λέξεις μὲ δύο ἢ καὶ τρεῖς καταλήξεις ὑποκορι-

1. Ἔχουν στὸ τέλος τὴν κατάληξη -οῦδι καὶ τὰ παράγωγα βυζασταρούδι, (ἐσπετιέμαι - ἐσπέταξα) ἐσπεταρούδι.

στικές : ἄγγελος—ἄγγελουδι—ἄγγελουδάκι, κοπέλα—κοπελούδα—κοπελουδίτσα, μαμὰ—μαμάκα—μαμακούλα, πέτρα—πετράδι—πετραδάκι⁽¹⁾.

272. Μερικὲς λέξεις μποροῦν νὰ σχηματίσουν δύο καὶ περισσότερα ὑποκοριστικά παίρνοντας διαφορετικὴ κάθε φορὰ κατάληξη :

βάρκα : βαρκάκι—βαρκίτσα—βαρκούλα·

γάτα : γατάκι—γατίτσα—γατούλα—γατούλι—γατουλάκι—γατουλίτσα·

πέτρα : πετρίτσα—πετρούλα—πετραδάκι·

Λένη : Λενάκι—Λενίτσα—Λενούλα.

Καὶ μὲ κάποια διαφορὰ στὴ σημασία : σάκα· σακί—σακάκι—σακουλί—σακούλα—σακίτσα—σακίδιο.

273. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Ἡ κατάληξη *-ίτσα* γράφεται μὲ *ι* καὶ ὅταν ἡ πρωτότυπη λέξη τελειώῃ σὲ *-εια*, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *θεία—θείτσα* : *δουλίτσα, Χαρικλίτσα*.

274. Μερικὰ ὑποκοριστικά πῆραν διαφορετικὴ σημασία ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ δὲν τὰ αἰσθανόμαστε πιά γιὰ ὑποκοριστικά : *μπαμπακούλα* οἱ ἀφράτες νιφάδες ἀπὸ τὸ χιόνι ποὺ πέφτει, *σακάκι, χερούλι* τὸ χέρι ἀγγείου, *βαρίδι, γλωσσίδι, καλαμίδι, οὐρανίσκος*.

Παρατήρηση.—Διαφορετικά ἀπὸ τὰ ὑποκοριστικά σὲ *-άκι* εἶναι μερικά ἄλλα οὐδέτερα οὐσιαστικά σὲ *-άκι*, ποὺ ἢ δὲν ἦταν ποτὲ παράγωγα ὑποκοριστικά ἢ ἔχουν πιά χάσει τὴ σημασία τους αὐτή⁽²⁾ : *αὐλάκι, δοιάκι, γεράκι, καμάκι, κοντάκι, λαβράκι, μουντάκι, ρυάκι, σαράκι, σπανάκι, φαρμάκι, χαράκι*. Ἀντίθετα μὲ τὰ ὑποκοριστικά σὲ *-άκι* οἱ λέξεις αὐτὲς σχηματίζουν γενικὴ ὅταν χρειαστῇ, καὶ μποροῦν νὰ ἔχουν καὶ ὑποκοριστικὸ σὲ *-ακ-άκι* : *αὐλακάκι, λαβρακάκι, μουνστακάκι*.

Μεγεθυντικά

275. Μερικὰ οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά φανερώουν τὸ σημαινόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο σὰ μεγάλο. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται *μεγεθυντικά* ἢ *μεγαλωτικά* : *σκυλί—σκύλαρος, χέρι—χερούκλα, κουτάλι—κουτάλα*.

1. Διαφορετικά εἶναι τὰ ὑποκοριστικά καθὼς *λαγουνάκι, φυλλαράκι* (268α). Ἔχουν καὶ αὐτὰ διπλὴ ὑποκοριστικὴ κατάληξη ἀλλὰ γιὰ τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα τῶν περισσότερων Ἑλλήνων σχηματίστηκαν ἴσια ἀπὸ τὸ *λαγός, φύλλο*.

2. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ μερικὲς λέξεις σὲ *-ίτσα, -ούδα, -ούδι, -ούλι*, ποὺ καὶ αὐτὲς δὲν εἶναι πιά ἢ δὲν ἦταν ποτὲ ὑποκοριστικά : *βίτσα, ἀρκούδα, φλούδα, πελεκούδι, χνούδι, πεζούλι*.

Συχνά μεταχειριζόμαστε μεγεθυντικά και σὲ ἄλλη σημασία (¹), γιὰ νὰ παραστήσωμε ἐκείνον πού ἔχει μεγάλο τὸ σημαινόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἢ πολλὰ ἀπὸ αὐτὸ ἢ κάποια ἄλλη ιδιότητα σὲ μεγάλο βαθμό : κεφάλας πού ἔχει μεγάλο κεφάλι, ταλαρὰς πού ἔχει πολλὰ τάλιρα.

Τὰ μεγεθυντικά, ἰδίως τοῦ δεύτερου εἶδους, ἔχουν συχνὰ σημασία περιγελαστική.

276. Παρατήρηση.— Τὰ μεγεθυντικά συνηθίζονται στὴ γλώσσα τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι ὅμως σπάνια στὴ συνηθισμένη ὁμιλία καὶ ἀκόμη πὺ σπάνια στὸ γραπτὸ λόγο, ὅπου ἄλλωστε δὲν ἔχουν συνήθως τὴ θέση τους. Σχηματίζονται ἀπὸ λίγες σχετικῶς λέξεις, ἰδίως ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν μερῶν τοῦ κορμιοῦ, ὀνόματα ζώων ἢ ὀνόματα πού ἐκφράζουν ιδιότητες ἀνθρώπινες.

277. Τὰ μεγεθυντικά εἶναι ἄρσενικά ἢ θηλυκά. Οἱ κυριότερες καταλήξεις πού παίρνουν εἶναι οἱ ἀκόλουθες :

-α θηλυκά, ἀπὸ οὐδέτερα σὲ -ι : βαρέλι—βαρέλα, γυαλί—γυάλα, κεφάλι—κεφάλα, κασόνι—κασόνα, κολοκύνθι—κολοκύνθα.

-ος ἄρσενικά, συνήθως ἀπὸ θηλυκὰ σὲ -η ἢ οὐδέτερα σὲ -ι : μύτη—μύτος, ποδᾶρι—πόδαρος.

-ᾶρα θηλυκά, συνήθως ἀπὸ θηλυκὰ σὲ -α, -η : γυναίκα—γυναικᾶρα, ὀρνιθᾶρα, τρυπᾶρα, φετάρα, φωνή—φωνᾶρα, ἀγριοφωνᾶρα.

-αρος ἄρσενικά : γάτος—γάταρος, σκύλαρος, τσοπάνης—τσοπάναρως, Γιάνναρος, ἐγωιστής—ἐγωίσταρος, ἀρκούδα—ἀρκούδαρος, κολοκύνθι—κολοκύνθαρως, παῖδαρος, ποντίκαρος, παραμύνθι—μύνθαρως. Μερικὰ μεγεθυντικά σὲ -αρος μποροῦν νὰ πάρουν καὶ τὴν κατάληξη -ᾶρα : σπῖτι—σπίταρος—σπιτᾶρα, μύταρος—μυτᾶρα, μάταρος—ματᾶρα, πόδαρος—ποδᾶρα.

Μερικὰ μεγεθυντικά πῆραν σημασία διαφορετική : κουτάλα, μαντίλα, κέφαλος, χτένα.

278. Ἄλλες μεγεθυντικὲς καταλήξεις, λιγότερο συχνές, εἶναι :

-μάνα : ἀγγούρι—ἀγγουρομάνα, καβουρομάνα, μαξιλαρομάνα (ἢ προσκεφαλίδα)— -ᾶκλα : γαῖδούρι—γαῖδουράκλα, χερᾶκλα, φωνᾶκλα— -ακλας : ἄντρας—ἀντρακλας— -οῦκλα : μάτι—ματούκλα, μυτούκλα, πετροῦκλα, ποδαροῦκλα, χεροῦκλα, γαροῦκλα— -οῦκλας : ἄντρας—ἀντροῦκλας— -(αρ)όνα : μάτι (ματᾶρα)—ματαρόνα, σπιταρόνα— -οῦρα : μηδενικό—μηδενικούρα.

279. Στὰ μεγεθυντικά μπορεῖ νὰ λογαριαστοῦν καὶ μερικὰ ἐπιτατικά,

1. Οἱ γραμματικοὶ ξεχωρίζουν τὰ μεγεθυντικά σὲ ποσοτικά γιὰ τὸ πρῶτο εἶδος καὶ σὲ ποιοτικά ἢ κτητικά γιὰ τὸ δεύτερο εἶδος.

παράγωγα ἔχῃ μόνον ἀπὸ οὐσιαστικά ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπίθετα καὶ ἀπὸ ῥήματα, ποὺ σημαίνουν ἰδιότητα. Αὐτὰ παίρνουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις: -*ακας* : *κά-θομαι* - *καθίστακας*, *μεθῶ* - *μεθύστακας*, *ξερός* - *ξέρακας* (ξερὸ δέντρο)— *-αλάς* : *κρέμομαι* - *κρεμανταλάς*— *-αράς* : *ὑπνος* - *ὑπναράς*, *χορευτής* - *χορευταράς*— *-άς*, *-ας* : *γλώσσα* - *γλωσσάς*, *δοντάς*, *χειλάς* - *κεφάλι* - *κεφάλας*— *-ούλιακας* : *κουτός* - *κουτού-λιακας*, *στραβούλιακας*.

Ἡ κατάληξις -*ας* τῶν παροξυτόνων μπορεῖ νὰ σημαίῃ καὶ ἐκεῖνο ποὺ μοιάζει μὲ τὸ σημαινόμενο ἀπὸ τῆ ρίζας : *σταφίδα* - *σταφίδας*, *τσόχα* - *τσόχας*. Καὶ αὕτη καὶ ἡ μεγεθυντικὴ κατάληξις -*ας* χρησιμεύουν γιὰ τὰ παρατσούκλια καὶ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πηγὲς τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων : *Τσόχας* (βλ. παρακ.).

Τοπικά

280. Πολλὰ οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ἄλλα οὐσιαστικά σημαίνουν τόπο. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται **τοπικά οὐσιαστικά**. Τὰ τοπικά οὐσιαστικά ἔχουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις (πρβ. 288, 1β):

-*αριό* : *καμπάνα* — *καμπαναριό*, *καρβουναριό*, *κεραμιδαριό*, *πλύ-στρα* — *πλυσταριό*, *σκουνπιδαριό*.

-*άδικο*, -*ίδικο* : *ἀσβεστάς* — *ἀσβεστάδικο*, *βαρελάδικο*, *γαλατάδικο*, *μαχαιράδικο*, *παπλωματάδικο*, *ραφτάδικο*, *σιδεράδικο*· *παπουτοῆς* — *πα-ποντισίδικο*, *λουκουματζίδικο*, *παλιατζίδικο*, *τενεκετζίδικο*.

Τὸ ἴδιο ἐκφράζουν οἱ (λόγιες) καταλήξεις -*ιο* (σπάνια) : *ἔστιατόριο*, *χημα-τιστήριο*, *φυλάκιο*, καὶ -*εῖο* : *βιβλιοπωλεῖο*, *δασαρχεῖο*, *δημαρχεῖο*, *ζαχαροπλαστεῖο*, *ιατρεῖο*, *κουρεῖο*, *λιμεναρχεῖο*, *πατριαρχεῖο*, *σχολεῖο*, *ταχυδρομεῖο*, *τηλεγραφεῖο*.

Μερικά ἀπὸ τὰ τοπικά οὐσιαστικά σὲ -*εῖο* σημαίνουν καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα σύνολο ἢ ἀνήκουν σὲ μιὰ ἀρχή : *πρωτοδικεῖο*, *πατριαρχεῖο*.

Περιεχτικά

281. Μερικά οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ἄλλα οὐσιαστικά σημαίνουν τὸ μέρος ποὺ περιέχει πολλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ φανερώνει ἡ πρωτότυπη λέξις ἢ πολλὰ ὅμοια ποὺ βρίσκονται στὸ ἴδιο μέρος. Τὰ οὐσιαστικά αὐτοῦ τοῦ εἶδους λέγονται **περιεχτικά**.

Καταλήξεις τῶν περιεχτικῶν εἶναι :

-*ιά*, -*ιάς* : *ἄμμος* — *ἄμμουδα* — *ἄμμουδιά*, *κοκκινιά* (κοκκινόχωμα *κοκκιναράς*), *ποταμιὰ* (ἢ στεγνὴ κοίτη τοῦ ξεροπόταμου), *ψαριά*· *ἐλα-τιάς*, *ξεριάς* (ξεροπόταμος), *πενκιὰς*, *πουργαριάς*, *ρεικιὰς*, *χαλικιάς*. Ἔτσι γεννήθηκαν καὶ τοπωνυμίες : *Πενκιὰς* στὸ Ξυλόκαστρο, *Πλατανιά* στὸ Καρπενήσι κ.ἄ.

-ώνας, -ιώνας : ἀμπέλι — ἀμπελώνας, ἀχερώνας, ἐλιά (ἀρχ. ἐλαία) — ἐλαιώνας, ὀρνιθώνας, ξενώνας, στρατώνας· καλαμιώνας, περιστεριώνας.

Ἔθνικὰ ἢ πατριδωνυμικά

282. Πολλὰ οὐσιαστικά παράγονται ἀπὸ ὀνόματα χωρῶν, πόλεων καὶ γενικά τόπων, καὶ σημαίνουν τὸν ἀνθρωπο πού κατάγεται ἀπὸ τὸν τόπο αὐτὸ ἢ πού τοῦ ἀνήκει. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ ὀνομάζονται **ἔθνικὰ ἢ πατριδωνυμικά** καὶ παίρνουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις (¹) :

283. 1. **-ιτης, -αίτης, -ιάτης, -ώτης, -ιώτης :**

-ιτης : Ἀνατολή — Ἀνατολίτης, Βόχα — Βοχαίτης, Θάσος — Θασίτης, Λιβαδεῖα — Λιβαδίτης, Μέγαρα — Μεγαρίτης, Μεσολόγγι — Μεσολογίτης, Πόλη — Πολίτης, Ρόδος — Ροδίτης, Σινά — Σιναίτης, Σιτοῦρα — Σιτουραίτης, Ὠρεοὶ — Ὠρεῖτης.

-αίτης : Μοριάς — Μοραίτης, Σκριπὸν — Σκριπαίτης, Χρυσὸ — Χρυσαίτης.

-ιάτης : Μάνη — Μανιάτης, Μόλυβος — Μολυβιάτης, Μύκονος — Μυκονιάτης, Σπάρτη — Σπαρτιάτης, Γύθειο — Γυνθειάτης.

-ώτης, -ιώτης : Βόλος — Βολιώτης, Ἡπειρος — Ἡπειρώτης, Θράκη — Θρακιώτης, Κώ(ς) — Κώτης, Λαμία — Λαμιώτης, Ρούμελη — Ρουμελιώτης, Σούλι — Σουλιώτης, Στυλῖδα — Στυλιδιώτης, Φανάρι — Φαναριώτης, Χαλκίδα — Χαλκιδιώτης (²).

Σπάνιες εἶναι οἱ καταλήξεις **-άτης, -ήτης :** Ἀσία — Ἀσιάτης, Τεγέα — Τεγεάτης· Αἴγινα — Αἰγινήτης.

Τὰ θηλυκὰ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν τελειώνουν σὲ **-ισσα :** Μεγαρίτης — Μεγαρίτισσα, Μενιδιάτης — Μενιδιάτισσα, Πειραιώτης — Πειραιώτισσα, Ποριώτης — Ποριώτισσα, Σαμιώτης — Σαμιώτισσα, Σουλιώτης — Σουλιώτισσα.

1. Κατὰ τόπους συνηθίζονται καὶ ἄλλες καταλήξεις ἢ μεταχειρίζονται γιὰ τὴν ἴδια λέξη διαφορετικὴ κατάληξι : Πύργος — Πυργί — Πυργιώτης ἀλλὰ καὶ Πυργοῦσης (Χίος), Κάστρο — Καστρί — Καστρινός καὶ Καστριώτης, Σκάλα — Σκαλιώτης ἀλλὰ καὶ Σκαλισιάνος (Κεφαλληνία) κτλ., Χαλκίδα — Χαλκιδιώτης ἀλλὰ καὶ Χαλκίδαῖος (ὅπως λένε οἱ περῖοικοι).

2. Ὅμοια σχηματίζονται ἀπὸ τὰ κοινὰ οὐσιαστικά **σκηνή — σκηνίτης, χώρα — χωραίτης, χωριό — χωριάτης, ἐπαρχία — ἐπαρχιώτης, ἡπειρος — ἡπειρώτης, νησί — νησιώτης.**

2. -ανός, -ιανός, -άνος, -ινός, -ίνος :

-ανός, -ιανός : Ἀφρικῇ — Ἀφρικανός· Ἀμοργός — Ἀμοργιανός, Πάρος — Παριανός, Σύρα — Συριανός ⁽¹⁾, Σφακιὰ — Σφακιανός, Ψαρὰ — Ψαριανός.

-άνος : Βόνιτσα — Βονιτοάνος, Πρέβεζα — Πρεβεζάνος ⁽²⁾.

Μερικά ἔθνη καὶ σὲ -άνος λέγονται καὶ ὀξύτονα : Ἀμερικάνος (ἰδίως γιὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀμερικῆς) καὶ Ἀμερικανός.

-ινός : Ἀλεξάντρεια — Ἀλεξαντρινός, Βυζάντιο — Βυζαντινός, Ζακυνθος — Ζακυνθινός, Καλάβρυτα — Καλαβρυτινός, Λάρισα — Λαρισινός, Μαρμαράς — Μαρμαρινός, Πάργα — Παργινός, Πάτρα — Πατρινός, Τρίκαλα — Τρικαλινός. (Γιὰ τὴν κατάληξη -ητός, βλ. Παράρτημα).

-ίνος : Ἀλγέρι — Ἀλγερίνος, Φλωρεντία — Φλωρεντινός. Ἔτσι καὶ τὸ Λεβαντινός.

Τὰ θηλυκὰ τῶν ἐθνικῶν σὲ -νός τελειώνουν σὲ -η ὅταν εἶναι ὀξύτονα καὶ σὲ -α ὅταν εἶναι παροξύτονα : Συριανός — Συριανή, Πρεβεζάνος — Πρεβεζάνα.

Μερικά θηλυκὰ τῶν ἐθνικῶν σὲ -νός τελειώνουν σὲ -νιά : Πατρινιά, Ζακυνθινιά. Τὸ θηλυκὸ τοῦ Ἀμερικανός, Ἀφρικανός εἶναι Ἀμερικανίδα, Ἀφρικανίδα.

3. -ιός, -ιος, -αῖος :

-ιός : Θεσσαλονίκη — Θεσσαλονικιός, Κάλυμνος — Καλυμνιός, Λέρος — Λεριός, Λήμνος — Λημνιός, Μυτιλήνη — Μυτιληνιός, Σαντορίνη — Σαντορινιός, Σίφνος — Σιφνιός, Σμύρνη — Σμυρνιός, Τένεδος — Τενεδιός.

Λιγότερο συχνὲς εἶναι οἱ (λόγιες) καταλήξεις : -ιος : Αἴγυπτος — Αἰγύπτιος, Κόρινθος — Κορινθιος· -αῖος : Εὐρώπη — Εὐρωπαῖος, Θῆβα — Θηβαῖος, Κέρκυρα — Κερκυραῖος, Ρώμη — Ρωμαῖος.

Μερικά ἔθνη καὶ σὲ -ιός σχηματίζονται λογιότερα καὶ σὲ -αῖος : Μυτιληνιός — Μυτιληναῖος, Σμυρνιός — Σμυρναῖος.

Τὰ θηλυκὰ τῶν ἐθνικῶν σὲ -ιός, -ιος, -αῖος σχηματίζονται σὲ -α : Θεσσαλονικιά, Αἰγύπτια, Ρωμαία.

-έξος. Συνηθίζεται σὲ παράγωγα ἀπὸ ξενικά ὀνόματα τόπων :

1. Στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἦταν Σύριος τὸ ἐθνικὸ τοῦ Σῦρος, Σύρος καὶ Σύριος τὸ ἐθνικὸ τοῦ Συρία. Ἐμεῖς θὰ λέγαμε καλύτερα Συρία-Σύριος, ὅπως Ἀσσυρία-Ἀσσύριος.

2. Ἀνάλογα σχηματίζεται τὸ κοινὸ οὐσιαστικὸ πρωτεύουσα — πρωτευουσιάνος.

Βιέννη — Βιεννέζος, Βερολίνο — Βερολινέζος, Κίνα — Κινέζος, Μάλτα — Μαλτέζος, Μιλάνο — Μιλανέζος, Νέα Υόρκη — Νεοϋορκέζος.

284. Πολλά ἔθνικα σὲ *-ας, -ης* καὶ ἰδίως σὲ *-ος* δὲν παράγονται ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν τόπων, ἀλλ' ἀντίθετα ὀνομάστηκαν οἱ χώρες ἀπὸ τὰ ἔθνικα: *Μακεδόνας — Μακεδονία, Ἑλλήνας — Ἑλλάδα, Ἀρκαῖδες — Ἀρκαδία, Πέρσης — Περσία, Βοιωτὸς — Βοιωτία, Θεσσαλὸς — Θεσσαλία, Γερμανὸς — Γερμανία, Ἑλβετὸς — Ἑλβετία. Ἄγγλος — Ἀγγλία, Ρῶσος — Ρωσία, Τοῦρκος — Τουρκία. Βούλγαρος — Βουλγαρία (').*

Ἀπὸ ἔθνικα ὀνόματα παράγονται καὶ μερικά περιληπτικά σὲ *-ιά*: *Ἀράπης — Ἀραπιά, Ἀρβανίτης — Ἀρβανιτιά, Μοραΐτης — Μοραϊτιά.*

Τὰ θηλυκὰ τῶν προπαροξύτων καὶ παροξύτων ἔθνικῶν σὲ *-ος* τελειώνουν σὲ *-ίδα*· μερικά ἔχουν καὶ λαϊκότερο τύπο σὲ *-α*:

Βούλγαρος — Βουλγαρίδα καὶ Βουλγάρα, Ρῶσος — Ρωσίδα καὶ Ρώσα, Σέρβος — Σερβίδα καὶ Σέρβα. Ἀλλὰ Γάλλος — Γαλλίδα, Ἄγγλος — Ἀγγλίδα. Τὸ Οὐγγρος ἔχει θηλυκὸ Οὐγγαρίδα· τὸ Τοῦρκος ἔχει Τουρκισσα καὶ λαϊκότερα Τουρκάλα καὶ Τούρκα.

Τὰ θηλυκὰ τῶν δεξύτων ἔθνικῶν σὲ *-ός* σχηματίζονται σὲ *-ίδα* ἔκτος ἀπὸ τὸ *Θεσσαλὸς* καὶ ἐκείνων πού τελειώνουν σὲ *-δός*, πού σχηματίζονται συνήθως σὲ *-δή*: *Ἑλβετίδα, Γερμανίδα ἀλλὰ Ἰνδή, Σουηδή, Φιλανδή, Φλαμανδή.*

Μερικά θηλυκὰ ἔθνικῶν σὲ *-ος* σχηματίζονται καὶ σὲ *-έξα*: *Δανέξα, Οὐγγαρέξα* κτλ.

285. Καταλήξεις σπανιότερες. Ἀνώμαλα ἔθνικα.— Μερικά ἔθνικα ἔχουν σπανιότερες καταλήξεις: *Κρήτη — Κρητικός, θηλυκὸ Κρητικιά, Τήλος — Τηλιακός, Τήνος — Τηνιακός, Αὐστρία — Αὐστριακός. Ἀντὶ Μακεδόνες* λέγεται καὶ *Μακεδονίτες, θηλ. Μακεδονίτισσες. Τὸ Ἅγιον(ον) Ὅρος* ἔχει ἔθνικὸ τὸ παρὰσύνθετο *Ἀγιορείτης* καὶ *Ἀγιοροεῖτης, τὸ Πήλιο — Πηλιορείτης.*

Μερικά ἔθνικα παρουσιάζουν κάποια ἀνωμαλία στὸ σχηματισμὸ τους: *Μίλητος — Μιλήσιος (302), Τροία — Τρωαδῖτης — Βενετὸς καὶ Βενετσιάνος, Λονδίνο — Λοντρεζός, Μόσχα — Μοσχοβίτης, Νεάπολη — Ναπολιτάνος, Παρίσι — Παριζιάνος (καὶ Παρισινός), Περὺν — Περουβιανός, Σκοτία — Σκοτσέζος (καὶ Σκότος).*

Κάποια ἀνωμαλία παρουσιάζουν καὶ ἔθνικα ἀπὸ ὀνομασίες πόλεων ἢ χωριῶν στὴν Ἑλλάδα, πού ἀντικαταστάθηκαν στὴν ἐπίσημη γλῶσσα ἢ μὲ τύπους ἀλλαγμένους φωνητικὰ ἢ μὲ λέξεις διαφορετικές. Ὑπάρχουν μερικές ἀπὸ αὐτὲς πού μπῆκαν στὴν κοινὴ χρῆση, ἀλλὰ συχνὰ δὲν ἔγινε τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὰ παράγωγά τους ἔθνικα. Ἔτσι λέγονται συνήθως πλάι στίς λόγιες τοπωνυμίες

1. Ἀντὶ *Σικελός* λέγεται καὶ *Σικελιώτης* στὴ σημασία τοῦ ἐπικούς Ἑλληνας τῆς ἀρχαίας Σικελίας.

τὰ παλιὰ λαϊκά: Ἰος ἀλλὰ Νιώτης (Νιό), Νάξος (Ἀξιά) - Ἀξιώτης (καὶ Ναξιώτης), Καλάμης (καὶ Καλαμάτα) - Καλαματιανός, Κύμη (Κούμη) - Κουμιώτης, Τρίπολη (Τριπολιτοῦ) - Τριπολιτωιότης - Ἀρεόπολη (Βοϊτυλο) - Βοιτυλιώτης, Ἑλάτεια (Δραχμάνι) - Δραχμανιώτης, Κύθηρα (Τσιρίγο) - Τσιριγιώτης, Ἄργος Ὀρεστικό (Χρούπιστα) - Χρουπιστινός.

Ἑπαγγελματικά

286. Πολλὰ οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά σημαίνουν ἐπάγγελμα σχετικὸ μ' ἐκεῖνο ποὺ φανερώνει τὸ πρωτότυπο. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται **ἐπαγγελματικά οὐσιαστικά**.

Τὰ ἐπαγγελματικά οὐσιαστικά ἔχουν τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις:

-**άς**: ἀλεύρι - ἀλευράς, γαλατάς, κεραμιδάς, κοσκινάς, κοφινάς, παπλωματάς, σιδεράς, ψωμάς. Ἔτσι καὶ ζευγάρι - ζευγάς.

-**αρης, -ιάρης, -άριος**: βάρκα - βαρκάρης, γαϊδουριάρης, γελαδάρης, λουτράρης, περυματάρης, περιβολάρης· καρβουνιάρης, σκουπιδιάρης· ἀποθήκη - ἀποθηκάριος, βιβλιοθήκη - βιβλιοθηκάριος. Ὅμοια σχηματίστηκε τὸ ἀρχή - ἀρχάριος. (Ἐπίθετα σὲ -αρης βλ. 298).

-**τζής**: κουλούρι - κουλουριτζής, παλιατζής, σαμαριτζής, στραγαλατζής, φορατζής, ψιλικατζής.

Ἀντρωνυμικά

287. Στὴ λαϊκότερη γλώσσα καὶ στὴ γλώσσα τοῦ σπιτιοῦ, προπάντων ὅταν πρόκειται γιὰ ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, συνηθίζονται γιὰ γυναῖκες κύρια ὀνόματα παράγωγα ἀπὸ τὸ βαπτιστικὸ ἢ καὶ ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ τοῦ ἀνδρός. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται **ἀντρωνυμικά** (¹): Δημήτραйна ἢ γυναῖκα τοῦ Δημήτρη, Δημητριάδαινα ἢ γυναῖκα τοῦ Δημητριάδη.

Οἱ κοινότερες καταλήξεις τῶν ἀντρωνυμικῶν εἶναι: -αйна: Γιώραйна, Γιάνναινα, Κώσταινα (Κωστήδαινα, Κωσταντίναινα, Κωστάκαινα κτλ.)· Ραγκαβήδαινα, Τζαβέλαινα, Ψαριάδαινα· -йна: Ἀγγελίνα, Θωδωρίνα κτλ. Λουκοπουλίνα, Μπουμπουλίνα, Παπαρηγοπουλίνα (²).

1. Γιὰ τὰ πατρωνυμικά βλ. παρακ. Δεύτερο Μέρος, III, Γ' κεφ., Οἰκογενειακά ὀνόματα, (462).

2. Σπανιότερες ἢ ἰδιωματικὲς εἶναι οἱ καταλήξεις: -ιά, Μιχαλιά, -ού: Μελού, Νικολού, Μιχαλού, Χριστού, κ.ἄ. Σὲ μερικὰ μέρη συνηθίζουν καὶ σύνθετα ἀπὸ τὸ βαπτιστικὸ τοῦ πεθεροῦ καὶ τὸ νύφη: ἢ Μιχαλόνηφη, ἢ Παναγιωτόνηφη, ἢ σύνθετα ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ ἀνδρός καὶ τοῦ πεθεροῦ: Κωστοθανάσaina ἢ γυναῖκα τοῦ Θανάση, τοῦ γιοῦ τοῦ Κώστα.

Στή θέση τοῦ ἀντρωνυμικοῦ συνηθίζει ἀκόμη ἡ λαϊκὴ γλώσσα τὴ γενικὴ τοῦ βαφτιστικοῦ ἢ τοῦ οἰκογενειακοῦ: ἡ *Εὐζήνη* τοῦ *Δημήτρη*, τοῦ *Δημητριάδη*.

Στὴν κοινὴ καὶ στὴν ἐπίσημη γλώσσα ἡ γυναίκα (ἢ ἡ θυγατέρα) προσδιορίζεται μὲ τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα τοῦ ἀντρὸς (ἢ τοῦ πατέρα της) σὲ γενικὴ συνοδευμένο ἀπὸ τὸ *κυρία* (ἢ τὸ *δεσποινίς*, *δεσποινίδα*): ἡ *κυρία Δημητριάδη*, *Δημητρούλια*, *Δημητρίου*.

288. Ἄλλες καταλήξεις μὲ ποικίλη σημασία

1. -ιά. Σημαίνει:

α) Φυτὰ καὶ δέντρα (κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ λουλούδι, τὸν καρπὸ, μέρος τους): *ἀμύγδαλο* — *ἀμυγδαλιά*, *βαλανιδιά*, *δαμασκηλιά*, *κερασιά*, *κουκουναριά*, *κουμαριά*, *κοντσουπιά*, *μυρτιά*, *μουριά*, *πορτοκαλιά*, *συκιά*, *τζιτζιφιά*, *τριανταφυλλιά*.

β) Τόπο: *ἀνήφορος* — *ἀνηφοριά*, *μεριά*, *πλαγιά* (βουνοῦ), *ποριά*, *ραχιά*, *ρεματιά* (καὶ *ρεματαριά*).

γ) Φαγώσιμα: *ἄρμη* — *ἄρμι*, *λαχαναρμιά*, *σκορδαλιά*.

δ) Φυσικὰ φαινόμενα: *καλοκαίρι* — *καλοκαιριά*, *παγωνιά*, *συννεφιά*.

ε) Χρονικὴ ἔκταση: *βράδυ* — *βραδιά*, *νυχτιά*, *χρονιά*.

ς) Ἰδιότητα: *ἄνθρωπος* — *ἀνθρωπιά*, *ἄλεπου* — *ἄλεπουδιά*, *ἄρχοντιά*, *κατεργαριά*, *κουμπαριά*, *λεβεντιά*, *μαϊμουδιά*, *μαστοριά*, *παλικάριά*, *χωριατιά*. Παράγονται καὶ ἀπὸ ἐπίθετα λέξεις καθὼς: *ἀνάποδος* — *ἀναποδιά*, *ἀνημποριά*, *ἀνοσιτιά*, *γνωριμιὰ*, *κακομοιριά*, *σκοτεινιά*, *κακοριζικιά*, *ὁμορφιά*, *παραξενιά*, *προστυχιά*.

η) Τὴν ἐνέργεια πού γίνεται μὲ τὸ σημααινόμενο ἀπὸ τὴν πρωτότυπη λέξη ἢ πού γίνεται στὸ μέρος πού φανερώνει αὐτή: *βελόνα* — *βελονιά*, *γροθιά*, *δοντιά*, *κανονιά*, *κοντακιά*, *κονταριά*, *ματιά*, *μαχαιριά*, *ξυλιά*, *πενιά*, *πετριά*, *πινελιά*, *σβερκιά*, *σουβλιά*, *σπαθιά*, *ψαλιδιά*. Ἔτσι καὶ τὸ *κατακεφαλιά*.

Τὴν ἐνέργεια ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας ἔχομε σὲ παράγωγα (συχνὰ καὶ ἀπὸ ρήματα) σὲ -ιά, -σιά (-ξιά, -ψιά), -(μ)ατιά, -μασιά: *χτυπῶ* ἢ *χτύπος* — *χτυπιά*, *τσιμπιά*. *ἀνακάτωση* ἢ *ἀνακατώνω* (*ἀνακάτωση*) — *ἀνακατωσιά*, *ἄρματωσιά*, *βρισιά*, *καθισιά*, *κατεβασιά*, *μοιρασιά*, *ντυσιά*, *ξενουασιά*, *περπατησιά*, *σιχασιά*, *φορεσιά*. *ἀλλάζω* (*ἄλλαξα*) — *ἄλλαξιά*, *ρουφηξιά*. *κλέβω* (*ἔκλεψα*) — *κλεψιά*, *κοψιά*, *χαψιά*. *δάγκω* — *δαγκαματιά*, *ζαρωματιά*, *λαβωματιά*, *σφουριγματιά*, *χαρματιά*. *πάτημα* — *πατημασιά*.

θ) Τὸ ποσὸ πὺν χωρεῖ τὸ σημαίνονμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, τὸ φορτίο : *βάρκα*—*βαρκιά*, *γουλιά*, *καϊκιά*, *καλαθιά*, *καραβιά*, *μπουνκιά*, *πιρουνιά*, *φουρνιά*, *φουχτιά*, *φτυαριά*, *χεροβολιά*.

ι) Κηλίδα ἢ μυρωδιά : *ἀσβέστης*—*ἀσβεστιά*, *βουτυριά*, *καρβουνιά*, *καπνιά*, *κρasiά*, *λαδιά*.

Σὲ -ιά σχηματίζονται καὶ πλῆθος σύνθετα πὺν ἀνήκουν στὶς παραπάνω κατηγορίες : *ἀκρογιαλιά*, *ἀκροθαλασσιά*, *ἀκροποταμιά*, *κακοτοπιά*, *μουσταλενριά*, *ἀστροφεγγιά*, *βαρυχειμωνιά*, *φουσκοδεντριά*, *φουρνεριά*, *ἀρχιμηνιά*, *ἀρχιχρονιά*, *μεσομηνιά*, *πρωταπριλιά*, *πρωτομαγιά*.

2. -ιστής. Φανερώνει τὸν ὅπαδὸ ἢ θιασώτῃ μιᾷς θεωρίας ἢ ἑνὸς μεγάλου δασκάλου, τὸ μελετητὴ τοῦ ἔργου του ἢ ἐκεῖνον πὺν διδάσκει μιὰ γλώσσα καὶ τῇ φιλολογία της :

Βούδας—*βουνδιστής*, *Μακράκης*—*μακρακιστής*, *Ψυχάρης*—*ψυχαριστής*, *Ὁμηρος*—*δημηριστής*, *ὕλη*—*ὕλιστής*, *ἄνθρωπος*—*ἀνθρωπιστής*. Ἔτσι καὶ τὸ *ἐγὼ*—*ἐγωιστής*, *Ἑβραῖος*—*ἐβραϊστής*, *Ἕλληνες*—*ἐλληνιστής*.

Τὰ παράγωγα οὐσιαστικά σὲ -ιστής ἔχουν θηλυκὸ σὲ -ίστρια : *ἀνθρωπιστής*—*ἀνθρωπιστρια*, *ἐγωιστής*—*ἐγωίστρια*.

3. -ισμός. Φανερώνει μιὰ θεωρία ἢ αἵρεση ἢ ἐκείνους πὺν καταγίνονται μὲ τὸ σημαίνονμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο :

Ἕλληνας—*ἐλληνισμός*, *χριστιανὸς*—*χριστιανισμός*, *Ἰουδαῖος*—*ιουδαϊσμός*, *βραχμάνας*—*βραχμανισμός*, *ἀθλητὴς*—*ἀθλητισμός*, *κοσμοπολίτης*—*κοσμοπολιτισμός*.

289. Σπανιότερες εἶναι οἱ ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις :

-άτο. Σημαίνει ἐξουσία, ἐπικράτεια ἢ ἔνωση : *δεσπότης*—*δεσποτάτο*, *ἀδερφάτο*, *σουλτανάτο*, καὶ τὰ ξενικὰ *δουκάτο*, *κομιτάτο*, *προτεκτοράτο*.

-ιάς. Σημαίνει ἐκεῖνον πὺν ἔχει ἢ πὺν ἔκαμε κάτι : *ἐγκλημα*—*ἐγκληματίας*, *εἰσοδηματίας*, *ἐπαγγελματίας*, *κτηματίας*, (καὶ ἀπὸ *ῥῆμα*) *ταράζω* (τάραξα)—*ταραξίας*.

-ιέρα. Σημαίνει σκευή, ἰδίως φαγητοῦ : *ἄλατι*—*ἀλατιέρα*, *ζαχαριέρα*, *κουνουπιέρα*, καὶ τὰ ξενικὰ *καπελιέρα*, *σαλατιέρα*, *σουπιέρα*, *τσαγιέρα* κτλ.

-ιερής, συνήθως σὲ ξενικὲς λέξεις. Σημαίνει τὸ πρόσωπο πὺν ἐνεργ-

γεῖ: τραπέζι — τραπεζιέρης, καμαριέρης, κανονιέρης, καροτσιέρης, πορτιέρης, ρουτινιέρης, τιμονιέρης.

-ικό: ἀσήμι — ἀσημικό, μπαχαρικό, χρυσαφικό.

-λίκι. Σημαίνει ιδιότητα: ἄρματολός — ἄρματολίκι, προεδρικό.

-λό(γ)ι, περιληπτική, γιὰ σύνολο ἐμπύχων: ἄρχοντας — ἄρχοντολό(γ)ι, γυφτολό(γ)ι, κουβεντολό(γ)ι, μελισσολό(γ)ι, σκυλολό(γ)ι, συγγενολό(γ)ι, συμπεθερολό(γ)ι.

-ουριά, περιληπτική: κλέφτης — κλεφτουριά, λασπουριά, λεβεντουριά· Λιαπουριά, Μανιατουριά, Τσαμουριά μὲ τοπική σημασία.

290. Σπάνιες καὶ ἀπαρχαιωμένες εἶναι οἱ καταλήξεις: -θέμι, περιληπτική: γυναικα — γυναικοθέμι, κασικοθέμι, κοριτικοθέμι, μελισσοθέμι, παιδοθέμι — λάσι, περιληπτική: ἀντρολάσι, γυναικολάσι, παιδολάσι — λόγος. Σημαίνει τὸ ὄργανο: βίδα — βιδολόγος, λαδολόγος, (ἀλλὰ καὶ β' συνθετικό σὲ λόγιες λέξεις καθὼς γλωσσολόγος) — μάνι, περιληπτική: αὐγομάνι, γυναικομάνι, παιδομάνι.

291. Ἀτονημένες παραγωγικὲς καταλήξεις εἶναι οἱ λόγιες -ίτης: στύλος — στυλίτης, τεχνίτης, τραπεζίτης — ότης: δῆμος — δημότης — ιώτης: στρατός (στρατιά) — στρατιώτης, ταξιειώτης.

γ) Οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα

292. Τὰ περισσότερα οὐσιαστικά ποὺ παράγονται ἀπὸ ἐπίθετα εἶναι ἀφηρημένα καὶ σημαίνουν ιδιότητες σχετικὲς μὲ τὸ ἐπίθετο. Οἱ συχνότερες τους παραγωγικὲς καταλήξεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

1. -άδα: ἄγριος — ἀγριάδα, ἀσπράδα, γρηγοράδα, γλυφάδα, θαμπάδα, μαυράδα, νοστιμάδα, ξινάδα, ξυπνάδα, πικράδα, πρασινάδα, σκληράδα, ταγκάδα.

Μὲ τὴν κατάληξη -άδα σχηματίζονται καὶ παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά: βύσσινο — βυσσινάδα, πορτοκάλι — πορτοκαλάδα.

2. -ίλα: ἄσπρος — ἀσπρίλα, μαυρίλα, ξινίλα, σαπίλα.

Μὲ τὴν κατάληξη -ίλα σχηματίζονται καὶ παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά, ποὺ σημαίνουν μυρωδιά: καπνός — καπνίλα, κρεατίλα, προβατίλα, τραγίλα, χωματίλα, ψαρίλα. Μὲ τὴν κατάληξη -ίλα σχηματίζονται καὶ μερικὰ παράγωγα ἀπὸ ῥήματα: ἀνατριχιάζω — ἀνατριχίλα, καίομαι (κάηκα) — καίλα.

3. -οσύνη: ἀγράμματος — ἀγραμματοσύνη, ἀκαματοσύνη, ἀκαταδεχτοσύνη, ἀντρειοσύνη, ἀξιοσύνη, δικαιοσύνη, ἐμπιστοσύνη, εὐγνωμοσύνη, καλοσύνη, μεγαλοσύνη. Ὅμοια σχηματίζονται, ἀπὸ οὐσιαστικά, καὶ πα-

ράγωγα πού σημαίνουν τὸ ἐπάγγελμα: *μαραγκὸς* – *μαραγκοσύνη*, *μαστοροσύνη*, ἢ μιὰ ιδιότητα ἢ τὸ σύνολο ἐκείνων πού ἀνήκουν σὲ μιὰ ἔνωση: *ἀδερφὸς* – *ἀδερφοσύνη*, *ιερέας* – *ιεροσύνη*, *πάπας* – *παποσύνη*, *χριστιανὸς* – *χριστιανοσύνη*.

4. -ότητα, -ύτητα: *ἀθῶος* – *ἀθωότητα*, *ἀπλότητα*, *γενναιότητα*, *ζωτικότητα*, *κοινότητα*, *λαμπρότητα*, *πλαστικότητα*, *σταθερότητα*, *τρυφερότητα*: *βαρὺς* – *βαρύτητα*, *τραχύτητα*. Ἔτσι καὶ ἀπὸ τὰ οὐσιαστικά: *ἄνθρωπος* – *ἀνθρωπότητα*, *θεὸς* – *θεότητα*.

Τὰ παράγωγα σὲ -ότητα ἔχουν σπανιότερα, ἰδίως στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, τὸν τύπο -ότη: *ἀγαθὸς* – *ἀγαθότη*, *νέος* (νιὸς) – *νιότη*, *ἀνθρωπότη*, *ὥραιότη* κτλ.:

τὸ σύθεμα τοῦ τραγονδιοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ ἢ γλυκότη. (Ἐρωτόκριτος)

ὄθις τῆς αἰωνιότης | τοῦ ἡχολόγησε ἡ φωνή. (Σολωμός)

καταφρονοῦν, ὦ βράχοι, τῇ γυμνότη σας

τῆς χλῶρης οἱ κοντόφωτοι προσκυνητάδες. (Παλαμάς)

εὐγενικιά ἀνθρωπότη | θὰ τοὺς φιλέψη πλοῦσιο φαγοπότι. (Μαβίλης)

293. Σπανιότερες εἶναι οἱ ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις:

-άδι: *ἄσπρος* – *ἄσπράδι*, *κιτρινάδι*, *κοκκινάδι*, *μανράδι*⁽¹⁾, πού βρίσκεται κάποτε καὶ σὲ παράγωγα ἀπὸ ρήματα: (*ὕφαίνω* – *φάδι*, *ἀπολείφάδι* (ἔ,τι ἀπολείφτηκε ἀπὸ τὸ σαποῦνι, ἀποσάπουνο).

-(αμ)άρα: *βουβὸς* – *βουβαμάρα*, *κουφαμάρα*, πού βρίσκεται καὶ σὲ παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά καὶ ἀπὸ ρήματα: *τρόμος* – *τρομάρα*. Ἔτσι καὶ *τρώγω* (*φαγώθηκα*) – *φαγωμάρα*.

-ίμι: *ἄγριος* – *ἀγρίμι*, *ψόφιος* – *ψοφίμι*.

294. Ξεχωριστὴ κατηγορία ἀποτελοῦν μερικὰ οὐσιαστικά θηλυκὰ παράγωγα σὲ -η καὶ συχνότερα σὲ -α, παροξύτονα, ἀπὸ ἐπίθετα ὀξύτονα.

ζεστός – *ζέστη*, *ρηχὸς* – *ρήχη*, *στεγνὸς* – *στέγνη*: *ἀρμυρὸς* – *ἀρμύρα*, *γλυκὸς* – *γλύκα*, *διπλὸς* – *δίπλα*, *λερὸς* – *λέρα*, *λοξὸς* – *λόξα*, *νεκρὸς* – *νέκρα*, *ξερὸς* – *ξέρα*, *πικρὸς* – *πίκρα*, *πυρὸς* – *πύρα*, *τρελὸς* – *τρέλα*, *φαλακρὸς* – *φαλάκρα*, *φοβερὸς* – *φοβέρα*, *ψυχρὸς* – *ψύχρα*.

Μὲ τὴ μετακίνηση τοῦ τόνου ἔγιναν κάποτε ἀπὸ ἐπίθετα κύρια ὀνόματα: *κοντὸς* – *Κόντος*, *ξανθὸς* – *Ξάνθος*. (Πρβλ. καὶ 305).

Γιὰ οὐσιαστικά σὲ -α παράγωγα ἀπὸ ρήματα βλ. 264.8.

1. Ἔτσι καὶ *ὄψιμος* – *ὄψιμάδι*, *πρώιμος* – *πρωιμάδι* γιὰ καρπούς, σμιγὸς – *σμιγάδι* σιτάρι μὲ κριθάρι ἢ μὲ σίκαλη.

Γ.—Παράγωγα ἐπίθετα

295. Ἐπίθετα παράγονται ἀπὸ ρήματα, ἀπὸ οὐσιαστικά, ἀπὸ ἄλλα ἐπίθετα καὶ ἀπὸ ἐπιρρήματα.

α) Ἐπίθετα παράγωγα ἀπὸ ρήματα

296. Τὰ ἐπίθετα ποὺ παράγονται ἀπὸ ρήματα, ἰδίως ὅσα τελειώνουν σὲ -τός, λέγονται καὶ *ρηματικά ἐπίθετα* καὶ ἔχουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις :

1. -*τικός*. Τὰ ἐπίθετα αὐτὰ σημαίνουν τὸν κατάλληλο καὶ τὸν ἄξιο γιὰ ἐκεῖνο ποὺ σημαίνει τὸ ρῆμα καὶ μπορεῖ νὰ ἀναλυθοῦν στὸ *ἐκεῖνος* ποὺ καὶ τὸ ρῆμα :

ἀπαγορεύω—ἀπαγορευτικός, χαϊδεύω—χαϊδευτικός, βοηθῶ—βοηθητικός, (ἐ)ξοφλῶ—(ἐ)ξοφλητικός, παρηγορῶ—παρηγορητικός, συμπανθῶ—συμπαθητικός, παραπονιέμαι (παραπονέθηκα)—παραπονετικός, αἰσθάνομαι—αἰσθαντικός, ἀπολυμαίνω—ἀπολυμαντικός, ἐπιβαρύνω—ἐπιβαρυντικός· ἀναγκάζω—ἀναγκαστικός, ἀπελπίζομαι—ἀπελπιστικός, ἀποκρούω—ἀποκρουστικός, δροσίζω—δροσιστικός, καθίζω—καθιστικός, ὀρίζω—ὀριστικός, προβιβάζω—προβιβαστικός, διψῶ—διψαστικός, περνῶ—περαστικός· ἀπαλλάσσω—ἀπαλλαχτικός, διστάζω—δισταχτικός, ἐπιδέχομαι—ἐπιδεχτικός, πειράζω—πειραχτικός, τρομάζω—τρομαχτικός.

Μερικὰ ἐπίθετα σὲ -τικός (παράγωγα καὶ ἀπὸ οὐσιαστικά) συνηθίζονται σὰν οὐσιαστικά καὶ τότε ἔχουν ἓνα μόνο γένος : δικαστικός, διαταχτική, προσταχτική· ἀποδειχτικό, διδαχτικό· καὶ στὸν πληθυντικὸ μὲ τὴ σημασία τῆς ἀμοιβῆς : ζυγιστικά.

2. Σπανιότερες εἶναι οἱ καταλήξεις -ερός, -ικός, -τήριος : θλίβω—θλιβερός, λαμπερός, φωτερός (πρβ. 298.4)· καρτερῶ—καρτερικός, πειθαρχικός (πρβ. 298.7)· κινῶ—κινήτριος, ἀποχαιρετιστήριος, σωτήριος.

3. *Ρηματικά ἐπίθετα σὲ -τός*.—Πολλὰ ρήματα ἔχουν καὶ ἓνα ἐπίθετο σὲ -τός (-ητός, -ωτός, -στός, -φτός, -χτός κτλ.), ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ (παθητικοῦ συνήθως) ἀορίστου καὶ σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ παθητικὴ μετοχὴ — ἀλλὰ ὅχι πάντοτε ἐντελῶς τὸ ἴδιο — ἢ ἐκεῖνον ποὺ μπορεῖ νὰ δεχτῇ τὴν ἐνέργεια τοῦ ρήματος :

τὸ ἔχομε ἀγοραστὸ (ἀγορασμένο), τὸ ἔχω ἀκουστὰ (ἀκουσμένα), αὐτὰ χτυπητὰ (χτυπημένα), πρόσωπο γελαστὸ (γελούμενο), ἄνθρωπος ἀγα-

πητός (πὺν τὸν ἀγαποῦν ἢ πὺν ἀξίζει νὰ τὸν ἀγαποῦν, ἀγαπημένος), πρᾶμα κατορθωτὸ (πὺν μπορεῖ νὰ κατορθωθῇ), ρουφηχτός (πὺν μπορεῖ νὰ ρουφηχτῇ), ἀνθρωπος σφιχτός (φιλάργυρος).

Ὅμοια εἶναι : γδύνω - γδυτός, λυτός, περεχυτός· καμαρώνω - καμαρωτός, στρωτός, φουντωτός, φουσκωτός· κινῶ - κινητός, πελεκητός, ποθητός, θαρρετός, μορετός· βάζω - βαλτός· καπνίζω - καπνιστός, κλειστός, ξυστός, σθηστός, χτιστός· μαζωχτός, πεταχτός κτλ· σκύβω - σκυφτός.

Ρηματικά ἐπίθετα σὲ τος σχηματίζονται συχνὰ καὶ μὲ τὸ στερεητικὸ α ἢ μὲ ἄλλες λέξεις : ἀβαλτος, ἀκάλεστος, ἀκούραστος, ἀλύγιτος, ἀπάτητος, ἀπρόσεχτος, ἀστόχαστος, ἀτίμητος, ἄφταστος· ἀνείπωτος, ἀνίδωτος, ἀνυποψίαστος — γλυκομίλητος, δυσκολόβρετος, εὐκολοδιάβαστος, ξένοιαστος, πρωτόβαλτος, σιγαλοπερπάτητος, μωσκομύριστος.

Μερικὰ σύνθετα ρηματικά ἐπίθετα συνηθίζονται μὲ τὴν κατάληξιν -γος : ἀνάλλαγος, ἀπείραγος, ἀπραγος (διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ἀπραχτος), ἄφραγος (καὶ ἄφραχτος), ἀχόρταγος (καὶ ἀχόρταστος).

Ὅπως καὶ τ' ἄλλα ἐπίθετα, μερικά ρηματικά ἐπίθετα σὲ -τος ἔχουν καταντήσει οὐσιαστικά : ἀμάραντος, συρτός — μπηχτή, κλωστή, πηχτή, συρτή, τρυπητή, φτερωτή — βραστό, γραφτό, κατεβατό, κρυφτό, κυνηγητό, ξαντό, παγωτό, πλεχτό, σφαχτό, (ὕ)φαντό, φυλαχτό, ψητό.

4. Δόγια παράγωγα σὲ -τέος. Στὴ διοικητικὴ γλῶσσα καὶ στὴ γλῶσσα τῆς παιδείας συνηθίζονται καὶ μερικά ἀρχαῖκά ἐπίθετα σὲ -τέος, πὺν φανερώ-νουν ἐκεῖνο πὺν πρέπει νὰ γίνη : πληρωτέος πὺν πρέπει νὰ πληρωθῇ· πολλαπλασια-στέος πὺν πρέπει νὰ πολλαπλασιαστῇ. Ὅμοια σχηματίστηκαν : ἀφαιρετέος, διαι-ρετέος, εἰσπραχτέος, ἐκτελεστέος, μειωτέος, μετεξεταστέος, προσθετέος, προφυλακι-στέος, συμπληρωτέος, ὑποθετέος, φορολογητέος.

5. -σιμος (-ξιμος, -ψιμος). Σχηματίζονται συνήθως ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ἀορίστου καὶ σημαίνουν ἐκεῖνον πὺν εἶναι κατάλληλος νὰ δεχτῇ τὴν ἐνέργειαν πὺν φανερώνει τὸ ρῆμα : φαγώσιμος πὺν μπορεῖ νὰ φαγωθῇ· εἰσπράξιμος πὺν μπορεῖ, πὺν πρόκειται ἢ πὺν πρέπει νὰ εἰσπραχτῇ. Ὅμοια εἶναι : ἀμφισβητήσιμος, ἀπορρίψιμος, ἐκλέξιμος, κατοικήσιμος, παρουσιάσιμος, συζητήσιμος, ὑπολογίσιμος. Ἀπὸ οὐσιαστικά παράγονται ὅμοια ἐπίθετα, καθὼς (θάνατος) θανάσιμος (302), (σύνταξις) συντάξιμος.

Κάποτε τὰ ρηματικά ἐπίθετα σὲ -σιμος ἔγιναν οὐσιαστικά : ἀνταλλάξιμος, φαγώσιμο.

297. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὰ ρηματικά ἐπίθετα σὲ (-σιμος) γράφονται μὲ ι στὴν προπαράληγουσα : ὑπολογίσιμος, νησισίσιμος.

Γράφονται μὲ υ τὸ ἀρτύσιμος καὶ μὲ η τὸ βοσκήσιμος, διακαινήσιμος καὶ δσα παράγονται ἀπὸ ρῆμα δευτέρης συζυγίας : ἀμφισβητῶ - ἀμφισβητήσιμος, συζητῶ - συζητήσιμος.

β) Ἐπίθετα παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά

298. Τὰ ἐπίθετα ποὺ παράγονται ἀπὸ οὐσιαστικά φανερώνουν ἐκεῖνον ποὺ ἔχει σχέση ἢ ποὺ ἀνήκει στὸ σημαϊνόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ ἔχουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις :

1. **-άρης, -ιάρης.** Φανερώνουν ἐκεῖνον ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ ἢ ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν σημασία τοῦ οὐσιαστικοῦ : *πείσμα* — *πεισματάρης*, *μεροκαματ(ι)άρης*, *γρηνιάρης*, *ζηλιάρης*, *ζημιάρης*, *σκανταλιάρης*, *τσιμπλιάρης*. (Οὐσιαστικά σὲ *-άρης* βλ. 286).

Ὅμοια σχηματίζονται καὶ παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα καὶ ἀπὸ ῥήματα : *ἄρρωστος* — *ἄρρωσιτάρης*, *κίτρινος* — *κιτρινιάρης*· *κλαίω* (*ἔκλαψα*) — *κλαπιάρης*, *φοβοῦμαι* (*φοβήθηκα*) — *φοβη-το-ιάρης*.

2. **-άτος :** *ἄφρὸς* — *ἄφράτος*, *δροσάτος*, *κρασάτος*, *μελάτος*, *μυρωδάτος*, *ξιδάτος*, *πιπεράτος*, *ριγανάτος*, *σκουφάτος*, *σπαθάτος*, *τσεκουράτος*, *χιονάτος*.

Ὅμοια σχηματίζονται καὶ ἀπὸ ῥήματα παράγωγα ποὺ σημαίνουν κάποτε ὅ,τι καὶ ἡ μετοχή τους, ἐνεργητικὴ ἢ παθητικὴ : *γεμίζω* — *γεμάτος*, *τρέχω* — *τρεχάτος*, *φεύγω* — *φενγάτος*, *χορταίνω* — *χορτάτος*· *ἔφυγε* *τρεχάτος*, δηλ. *τρέχοντας*· *τώρα* *πιά* *εἶναι* *φενγάτος*, δηλ. *ἔχει φύγει*.

Πολλὰ οὐδέτερα σὲ *-άτο* ἔγιναν οὐσιαστικά : *κωσταντινάτο* (εἶδ. νομίσματος), *ἀμυγδαλάτο*, *κυνωνάτο* κτλ.

3. **-ένιος.** Φανερώνουν ἐκεῖνον ποὺ εἶναι ἀπὸ τὴν ὕλη ποὺ σημαίνει τὸ πρωτότυπο : *ἀσήμι* — *ἀσημένιος*, *διαμαντένιος*, *ζαχαρένιος*, *κυπαρισσένιος*, *λαστιχένιος*, *μαλαματένιος*, *μαρμαρένιος*, *μολυβένιος*, *ξυλένιος*, *πετρένιος*, *πετσένιος*, *σανιδένιος*, *σιδερένιος*, *συρματένιος*, *τενεκεδένιος*, *χαρτένιος*, *χωματένιος*. Ὅμοιο εἶναι καὶ τὸ *τιποτένιος*, ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἀξίζει τίποτε.

Τὴν ἴδια σημασία μὲ τὰ ἐπίθετα σὲ *-ένιος* ἔχουν μερικὰ ἐπίθετα σὲ *-ινος* : *μαλλι* — *μάλλινος*, *μαρμάρινος*, *ξύλινος*, *πέτρινος*, *τοίτινος*, *χάρτινος*. Λέγεται *γίδινος* (*γίδινο* γάλα, κρέας, μαλλί), ἀλλὰ (*ἃ*) *γελαδινός*. Τὸ *πρόβατο* ἔχει γιὰ ἐπίθετο τὸ *πρόβειος*.

4. **-ερός :** *βροχή* — *βροχερός*, *δροσερός*, (*ἰ*) *σκιερός*, *ντροπερός*, *σκοταδερός*, *τρομερός*, *φαρμακερός*, *φλογερός* (πρβ. 296.2).

Μερικὰ οὐδέτερα ἐπίθετα σὲ *-ερό* ἔγιναν οὐσιαστικά καὶ σημαίνουν συνήθως σκεῦος : *ἀλατερό*, *λαδερό*, *τσαγερό*, *φουσερό*.

5. **-ής**. Φανερόνουν ἐκείνον πὺν ἔχει τὸ χρῶμα πὺν σημαίνει τὸ πρωτότυπο : βύσσινο – βυσσινής, θαλασσής, καφετής, τριανταφυλλής.

6. **-ωτός** : ἀγκάθι – ἀγκαθωτός, θολωτός, μεταξωτός, φουντωτός (πρβλ. 296.3).

7. **-ακός, -ιακός, -ικός, -ικος** : οἰκογένεια – οἰκογενειακός, ἡλιακός· σελήνη – σεληνιακός, σημαδιακός· ἀδερφός – ἀδερφικός, ἄρμονικός, βαρβαρικός, ἐθνικός, μητρικός, νυφικός, νυχτικός, παστρικός, πατρικός, πολεμικός, τηλεφωνικός, ψυχικός (πρβλ. 296.2)· γέρος – γέρικος, κλέφτικος, ψεύτικος.

Μερικὰ παράγωγα σὲ -ικός τονίζονται καὶ στὴ λήγουσα καὶ στὴν προπαράληγουσα : ἀμερικάνικος καὶ ἀμερικανικός, βουλγάρικος καὶ βουλγαρικός.

Πολλὰ θηλυκὰ ἢ οὐδέτερα παράγωγα ἐπιθέτων σὲ -ικός ἔγιναν οὐσιαστικά καὶ σημαίνουν μιὰ τέχνη, ἐπιστήμη, μάθησις ἢ γλῶσσα : γραμματική, καλογερική, μουσική, φυσική, ψαλτική—μαθηματικά, νομικά, γαλλικά. Οὐσιαστικά ἔγιναν καὶ οὐδέτερα καθώς : γιατρικό, λογικό, λαχανικό, σπιτικό, ψυχικό κτλ. Ἀπὸ τὸ Ἀκαδημία σχηματίζεται ἀνώμαλα τὸ ἐπίθετο ἀκαδημαϊκός.

Τὰ ἐπίθετα πὺν σχηματίζονται ἀπὸ ἔθνη καὶ αὐτὰ τίς καταλήξεις **-ικός, -ικος** : Γάλλος-γαλλικός, Ἑλλετὸς-ἐλλετικός, Θεσσαλὸς-θεσσαλικός—Ἀρβανίτης-ἀρβαντικός, Βλάχος-βλάχικος, Γύφτος-γύφτικος, Μανιάτης-μανιάτικος, Μοραίτης-μοραίτικος, Ρουμελιώτης-ρουμελιώτικος, Σουλιώτης-σουλιώτικος, Ἀθηναῖος-ἀθηναίικος.

Ἀντίθετα, πολλὰ ἔθνη σὲ -ός, ἐκτὸς συνήθως ἀπὸ ἐκεῖνα πὺν τελειώνουν σὲ -άνος, -ανός, σχηματίζουν καὶ τὸ ἐπίθετό τους, ὅπως καὶ τὸ ἐθνικό, μὲ τὴν ἴδια κατάληξι : ἡ ἀλεξανδρινὴ κοινωνία, οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, ὁ καλαματιανός (χορός), τὸ καλαβρυτινὸ κοινόν, λημνιὸ κρασί, πατριὰ σταφίδα, ἡ συριανὴ προκυμαία, σκυριανὸ τυρί, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφρικανικὴ ἡπειρος, ἡ θεσσαλικὴ ἐσοδεία, ἡ ἀμερικανικὴ σημαία.

8. **-άτικος, -ιάτικος** : Κυριακὴ—κυριακάτικος, νύφη-νυφιάτικος, ἀποκριάτικος, ἀνοιξιάτικος, Μάης-μαγιάτικος, πρωταπριλιάτικος, χειμωνιάτικος, χρονιάτικος.

9. **-ίστικος** : ἀγόρι – ἀγορίστικος, θεατρinίστικος, καλογερίστικος, χοριταίστικος, κουνκλίστικος, μωρουδίστικος, παιδιακίστικος, παπαγαλίστικος, παπαδίστικος.

10. **-ίσιος** : ἀρνὶ – ἀρνίσιος, βουνίσιος, παλικαρίσιος.

299. Λόγιες παραγωγικὲς κατάληξεις ἀτονημένες εἶναι οἱ ἀκόλουθοι :

-(α)λέος, -(ω)λός : δίψα-διψαλέος, πειναλέος, φρικαλέος—ἁμαρτία-ἁμαρτωλός, σιωπὴ-σιωπηλός.

-ιος : αἰώνας-αἰώνιος, μαρθαώνιος, οὐράνιος, σεβάσιμος, τίμιος.

-εῖος: ἄντρας-ἀντρεῖος, γυναικεῖος (καὶ γυναικεῖος).

-ειος: Ἐπικούρορς-ἐπικούρειος, εὐκλειδεῖος, κυκλώπειος, πυθαγόρειος.

-αῖος: ἀκμή-ἀκμαῖος, ἀρχαῖος, κορυφαῖος, μοιραῖος, σπονδαῖος.

-ιαῖος: βαθμός-βαθμιαῖος, κολοσσιαῖος, μηνιαῖος, σιγμιαῖος.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπίθετα σὲ -ειος, παράγωγα ἀπὸ κύρια ὀνόματα, λέγονται σὲ γένος οὐδέτερο καὶ σημαίνουν ἴδρυμα ποῦ ἐγινε μ' ἐξοδα ἐκείνου ποῦ ἔχει τὸ κύριο ὄνομα: Ἀβέρωφ-Ἀβερώφειο, Ἀρταίειο, Ἀρσάκειο, Βαρβάκειο, Ζάππειο, Μαρσάλειο, Πάγκειο.

300. Ἀπὸ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ἢ ἐθνικὰ παράγονται ἐπίθετα (καὶ ἔπειτα καὶ οὐσιαστικὰ) μὲ τὴν παραγωγικὴ κατάληξη -ικο (σὲ -άδικο, -αῖικο, -ώτικο κτλ.), ποῦ σημαίνουν τὴν οἰκογένεια, τὸ σπῖτι, τὴ συνοικία, τὸ συνοικισμό κτλ., ὅπου κατοικεῖ ἐκεῖνος ποῦ ἔχει τὸ ὄνομα: τὸ Παπαχρισταῖικο, τὸ Νοταράδικο, τὰ Βραχναῖικα, τὰ Μαζαῖικα, τ' Ἀναφιώτικα (συνοικία τῆς Ἀθήνας), τὰ Καρυνώτικα (χειμωνιάτικος συνοικισμός τῆς Καρυᾶς κοντὰ στὸ Ξυλόκαστρο).

301. Λόγια παραγωγή. — Ὅταν ἡ πρωτότυπη λέξη ἔχη θέμα ποῦ τελειώνει σὲ δίψηφο αι, ει, οι, τὸ λόγιο παράγωγο ἔχει συνήθως δίφθογγο αῖ, εῖ, οῖ: Ἀθηναῖος-ἀθηναῖκός, Ἀραμαῖος-ἀραμαῖκός, ἀρχαῖος-ἀρχαῖκός-ἀρχαῖζω-ἀρχαῖσμός-ἀρχαῖστής, Ἀχαιοῖς-Ἀχαιᾶ-ἀχαιῖκός-παναχαιῖκός, Ἑβραῖος-ἐβραῖστής, Κριμαῖα-κριμαῖκός, Μυκῆνες-μυκηναῖκός, Ρωμαῖος-ρωμαῖκός-ρωμαῖστής, φαρισαῖος-φαρισαισμός, χυδαῖος-χυδαῖζω-χυδαῖσμός, ὠραῖος-ἐξωραῖζω-ἐξωραῖσμός-ἀτμόπλοιο-ἀτμοπλοῖα-ἀτμοπλοῖκός, ἀκτοπλοῖα-ἀκτοπλοῖκός, Εὐβοῖα-εὐβοῖκός. Τὸ θεὸς ἔχει παράγωγα θεῖος, θεῖκός.

Τὰ νεώτερα λαϊκὰ παράγωγα διατηροῦν τὸ δίψηφο: Ἀθηναῖος-ἀθηναῖκος, Θηβαῖος-θηβαῖκος, Μαλαῖος-μαλαῖκος, καὶ μὲ κάποια ἀνωμαλία παλιὸς (παλαιός)-παλαικός, Ρωμῖος (παλαιότερα Ρωμαῖος)-ρωμαῖκος.

Μερικὰ παράγωγα ἔχουν ἔτσι καὶ τοὺς δύο τύπους: ἀθηναῖκος καὶ ἀθηναῖκός, ἐβραῖκος καὶ ἐβραῖκός, καί, μὲ διαφορὰ σημασίας, (Ρωμαῖος) ρωμαῖκός καὶ (Ρωμῖος) ρωμαῖκος.

Πρόσεξε τὴ διαφορὰ τοῦ θεῖκός καὶ θεϊκός. Θεῖκός εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἔχει σχέση μὲ τὸ Θεό, θεϊκός εἶναι ὁρος χημικὸς γιὰ ἐνώσεις μὲ θειάφι.

302. Μερικὰ λόγια παράγωγα ὀνόματα ἀπὸ ὀνόματα μὲ χαραχτήρα τ ἔχουν στὴ θέση του σ ὅταν ἡ κατάληξή τους ἀρχίζη ἀπὸ ι: ἀδιάθετος-ἀδιαθεσία-ἀνεξάρτητος-ἀνεξαρτησία-δημότης-δημόσιος-πλοῦτος-πλούσιος-θάνατος-θανάσιμος.

303. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — Πρόσεξε τὴ διαφορετικὴ ὀρθογραφία τοῦ στοὰ καὶ τοῦ παράγωγου στωικός.

γ) Ἐπίθετα παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα

304. Τὰ ἐπίθετα ποῦ παράγονται ἀπὸ ἄλλα ἐπίθετα τροποποιοῦν κάπως τὴν ἔννοια τῆς πρωτότυπης λέξης. Σ' αὐτὰ ἀνήκουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπίθετα σὲ -ιάρης καὶ ἄλλα, καθὼς φτωχὸς-φτωχικός, μισὸς-

μισερὸς, παλὶς—παλαικός, καὶ τὰ ὑποκοριστικά. Τὰ **ὑποκοριστικά ἐπίθετα** (¹) φανερώουν ἐκεῖνον πού ἔχει σὲ μικρότερο βαθμὸ τὸ σημαίνοντο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ ἔχουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις:

1. **-οὔλης (-οὔλα, -οὔλι, -οὔλικο)**: ἄσπρος—ἄσπρουλής, κιτρινούλης κτλ., καμμενούλης, κοντούλης, μικρούλης, νοστιμούλης.

2. **-οὔτσικος**: ζεστός—ζεστούτσικος, καλούτσικος, κοντούτσικος, μαλακούτσικος, μεγαλούτσικος, μικρούτσικος, φτηνούτσικος, φτωχούτσικος, χαμηλούτσικος, χοντρούτσικος, ψηλούτσικος.

3. **-ωπός**. Σημαίνει κυρίως ἐκεῖνον πού φαίνεται ὅ,τι φανερώνει ἡ ριζικὴ λέξη: ἀγριωπός, κιτρινωπός, κοκκινωπός, πρασινωπός.

Σπανιότερες εἶναι οἱ καταλήξεις:

-ιδερός: ἀσπριδερός, μαυριδερός.

-ουλός: βαθουλός, μακρουλός, μικρουλός, παχουλός, φαρδουλός.

305. Ξεχωριστὴ κατηγορία ἀποτελοῦν μερικά προπαροξύτονα ἐπίθετα ρηματικά σὲ **-τος**, πού ἀρχίζουν ἀπὸ *α*.

Γεννήθηκαν ἀπὸ τὸ ὀξύτονο ρηματικὸ ἐπίθετο σὲ **-τός** (ἢ ἴσια ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο ρῆμα) καὶ μὲ τὸ ἀνέβασμα τοῦ τόνου ἀπὸ τὴ λήγουσα στὴν προπαρολήγουσα ἀποχτοῦν σημασία στερητικὴ, δηλαδὴ ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη πού θὰ εἶχαν ἀλλιῶς, (σὰ νὰ εἶχαν σχηματιστῇ καὶ αὐτὰ μὲ τὸ στερητικὸ *ἀ-*) (312): ἀνάβω—ἀναφτός—ἀναφτος πού δὲν ἀνάφτηκε: τὰ *καντήλια ἔμειναν ἀναφτα*.

Ὅμοια εἶναι τὸ *ἀνοιχτος* πού δὲν ἀνοίχτηκε, *ἀναποδογύριστος*: δὲν *ἄφησε ἐπιπλο ἀναποδογύριστο*. Ἔτσι καὶ ἀπὸ τὸ *(ἀ)γγίζω* σχηματίζεται τὸ *ἄγγιχτος* πού δὲν ἀγγίχτηκε.

δ) Ἐπίθετα παράγωγα ἀπὸ ἐπιρρήματα

306. Μερικά ἐπίθετα παράγονται ἀπὸ ἐπιρρήματα, ἰδίως τοπικά ἢ χρονικά, μὲ τὶς καταλήξεις **-ινός, -ιανός** ἢ καὶ μερικὲς ἄλλες. Ἔτσι ἔχομε:

1. Ἀπὸ τοπικά ἐπιρρήματα: *κοντὰ*—*κοντινός, μακριὰ*—*μακρινός, πλάι*—*πλαϊνός, ἀντίκρυ*—*ἀντικρινός, μπροστὰ*—*μπροστινός*· *ἔξω*—*(ἐ)ξωτικός*· *παραπάνω*—*παραπανίσιος, παρακάτω*—*παρακατι(α)νός*.

2. Ἀπὸ χρονικά ἐπιρρήματα: *σήμερα*—*σημερινός, χτὲς*—*χτεσινός*,

1. Ἐκτός ἀπὸ τὰ ρήματα, τὰ οὐσιαστικά καὶ τὰ ἐπίθετα, σχηματίζουν κάποτε ὑποκοριστικά καὶ μερικὲς ἀντωνυμίες καὶ ἐπιρρήματα: *ὁ ἐαντούλης μου, τοσοῦλάκι, τοσοδούτσικος, καμποσοῦτσικοί*—*λιγάκι, καμποσοῦτσικο, καλημερού-*
δια κτλ.

αὔριο — αὐριανός, ἀπόψε — ἀποψινός, φέτος — φετινός, πέρσι — περσινός, τώρα — τωρινός, ἄλλοτε — ἄλλοτινός, κατόπι — κατοπινός, πάντοτε — παντοτινός.

Πρόσεξε τὸ ὕστερα - στερνός (καὶ ἐπίρρημα στερνά), σιγά - σιγανός καὶ σιγαλός.

*Ἔτσι καὶ τὸ (σπανιότερο) σιμά - σιμοτινός, (ἐχτὲς βράδυ) - χτεβραδινός (ἀλλὰ συχνότερα χτεσινοβραδινός), (κάθε μέρα) καθημερινός.

Δ.—Παράγωγα ἐπιρρήματα

307. Ἐπιρρήματα παράγονται ἀπὸ ἐπίθετα, ἄντωνυμίες, μετοχές καὶ ἀπὸ ἄλλα ἐπιρρήματα.

Τὰ παράγωγα ἐπιρρήματα παίρνουν τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις :

1. -οῦ : ἄλλος — ἄλλοῦ, αὐτός — αὐτοῦ.

2. -θε : ἐδῶ — ἐδῶθε, ἐκεῖ — ἐκεῖθε, παντοῦ — παντοῦθε.

3. -α. Τὰ ἐπιρρήματα αὐτοῦ τοῦ εἵδους σχηματίζονται ἀπὸ τὸν πληθυντικὸ τοῦ οὐδετέρου τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν μετοχῶν : εὐχάριστος — εὐχάριστα, καλός — καλά, ὥραϊος — ὥραϊα κτλ., καλύτερος — καλύτερα, χαρούμενος — χαρούμενα.

4. -ως : ἄμεσος — ἀμέσως, εὐχάριστος — εὐχαρίστως.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΝΘΕΣΗ

308. **Διαίρεση.**—Τὰ σύνθετα σχηματίζονται μὲ δύο τρόπους :

α) Μιὰ λέξη παίρνει στὴν ἀρχή της ἓνα ἀχώριστο μόριο : βραστός — ἄβραστος, χωριστός — ἀχώριστος.

β) Δύο ἢ περισσότερες λέξεις ἐνώνονται σὲ μία : Σάββατο—Κυριακή : Σαββατοκύριακο.

I. ΣΥΝΘΕΣΗ ΜΕ ΑΧΩΡΙΣΤΑ ΜΟΡΙΑ

309. Ἀχώριστα μόρια ὀνομάζονται μερικὲς λέξεις μὲ σημασίαν ἐπιρρηματικήν, ποὺ δὲ λέγονται μόνες τοὺς παρὰ συνηθίζονται μόνον στὴ σύνθεση, σὰν πρῶτα συνθετικά : ξε-πούλημα : ξεπούλημα, ἀμφιθέατρο : ἀμφιθέατρο.

310. Οἱ λέξεις πού συνθέτονται μὲ ἀχώριστο μόριο φυλάγουν τὸ γραμματικὸ τους εἶδος ὅταν εἶναι ἐπίθετα ἢ ρήματα : *κακὸς—ἄκακος, γράφω—ξεγράφω*. Τὰ οὐσιαστικά μποροῦν νὰ δώσουν σύνθετο ὅχι μόνο οὐσιαστικὸ παρὰ καὶ ἐπίθετο ἢ ρῆμα : *βροχὴ—ἀναβροχιά· ἥλιος—ἀνήλιος, μύτη—ξεμυτίζω*.

Τὰ ἀχώριστα μόρια εἶναι *λαϊκὰ* καὶ *λόγια*.

Ἀχώριστα μόρια λαϊκὰ

311. *Δαϊκὰ ἀχώριστα μόρια* εἶναι τὸ στερητικὸ *α-*, τὸ *ξε-* καὶ τὸ *ἀνα-*, πού ἦταν στὴν ἀρχαία γλώσσα πρόθεση.

Σημ.—Τὰ σύνθετα μὲ τὸ στερητικὸ *ἀ-* καὶ μὲ τὸ *ξε-* εἶναι ἀφθονώτατα. Τὰ σύνθετα μὲ τὸ *ἀνα-* εἶναι λιγότερα σχετικῶς καὶ δὲν εἶναι ὅλα τους λαϊκὰ.

312. *δ-*, (σπανιότ.) *ἀνα-*, καὶ (ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν) *ἀν-*, στερητικὸ, σημαίνει ἄρνηση ἢ στέρηση ἐκείνου πού δηλώνεται ἀπὸ τὸ β' συνθετικὸ, (ὅταν ἐνώνεται μὲ ὀνόματα καὶ ρηματικά ἐπίθετα σὲ *-τος*, ἔχει ἐνεργητικὴ ἢ παθητικὴ σημασία, ἢ καὶ τὶς δυὸ μαζί, λ.χ. *ἀπρόσεχτος, ἀκράτητος, ἀπλήρωτος, ἀφάγωτος*) :

ἄ-κακος, ἀ-ξέχαστος, ἀ-χάριστος, ἄ-χαρος.

ἀνα-βροχιά, ἀνα-δουλειά, (ποιητ.) ἀνα-μελιά (').

ἀν-αιμία, ἀν-άλατος, ἀν-άξιος, ἀν-έλπιςτος, ἀν-ήλιος, ἀν-ήμπορος, ἀν-ισος, ἀν-ίδωτος, ἀν-ορθογραφία ().*

313. *ξε-* (*), (ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν) *ξ-* (*). Συχνότατο στὴν ὁμιλία συνθέτεται μὲ κάθε εἶδος λέξεις (*). Σημαίνει :

1. *Ξεω* : *ξεμυτίζω, ξεπορτίζω, ξέχειλος.*

2. πολὺ : *ξέμακρᾱ, ξεμακραίνω, ξεκουφαίνω, ξετρελαίνομαι.*

3. ἐντελῶς : *ξεγυμνώνω, ξεπαγιάζω, ξεπουλῶ, ξετίναγμα.*

1. Στὴν ποιητικὴ ἰδίως γλώσσα συνηθίζεται καὶ ὁ τύπος *ἀνε-* : *ἀνέγνωμος, ἀνέβγαλτος, ἀνέμυαλος, ἀνένητος.*

2. Λέγεται ὁμως ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν καὶ ὁ τύπος *α-* σὲ λόγια σύνθετα καθὼς *ἀσεργος* (πλάι στὸ *ἀνεργος*), *ἀηχος, ἄσολος, ἀόρατος, ἄυπνος, ἄυλος.*

3. Τὸ ἀχώριστο μόριο *ξε-* ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχ. πρόθεση *ἐξ-* : *ἐξ-ἔπεσε : ξέπεσε - ξεπέφτω.*

4. Τὸ *ξ-* λέγεται ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν (*ξ-απολύνω*) ἐκτὸς ὅταν αὐτὸ εἶναι τὸ ἀδυνατότερο (ι) : *ξεϊδρώνω, ξεῦφαίνω.*

5. Λ.χ. *καλὸς ξεκαλός, δὲν ἔχει μὰ καὶ ξεμά, εἶπα ξεῖπα.*

4. στέρηση, τὴν ἀναίρεση ἐκείνου ποὺ φανερώνει τὸ β' συνθετικό: ξεβάφω, ξεβολεύω, ξεγράφω, ξεδιψῶ, ξεκάνω, ξεκαρφώνω, ξεκολλῶ, ξεκουράζω, ξελέγω, ξεριζώνω, ξύπνος.

314. ἀνα-.

1. ἀπάνω: ἀναδίνω, ἀνακάθομαι, ἀνακλαδίζομαι, ἀνακουφωτός, ἀναπηδῶ, ἀνασηκώνω.

2. πίσω, πάλι: ἀναβάλλω, ἀναδρομικός, ἀναθυμοῦμαι, ἀνακαλῶ, ἀναχαράζω, ἀναγέννηση, ἀναδάσωση.

3. διάφορα: ἀναβουίζω, ἀναδακρύζω, ἀναρωτιέμαι, ἀνασακιάζω (ἀναταράζω τὸ σακὶ γιὰ νὰ κατακαθίση τὸ περιεχόμενό του).

Ἀχώριστα μόρια λόγια

315. Ἀχώριστα μόρια λόγια εἶναι οἱ ἀρχαῖες προθέσεις εἰς, ἐκ-ἐξ, ἐν, πρό, σύν, διά, ἀμφί, ἐπί, περί, ὑπό, ὑπὲρ καὶ διάφορες ἄλλες ἀρχαῖες λέξεις ἄκλιτες.

Σημ.—Ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες αὐτὲς προθέσεις μερικὲς λέγονται καὶ σήμερα κάποτε (Βλ. Γ' μέρος, Προθέσεις, 1030).

Μερικὰ ἀπὸ τὰ λόγια ἀχώριστα μόρια παρουσιάζουν διπλοὺς καὶ πολλαπλοὺς τύπους, ἐπειδὴ ἀλλάζει τὸ τελικὸ τους γράμμα κατὰ τὸ ἀρχικὸ τοῦ δεύτερου συνθετικοῦ. Ἔτσι τὰ μόρια σὲ φωνῆεν συχνὰ τὸ χάνουν, ὅταν τὸ δεύτερο συνθετικὸ ἀρχίζῃ καὶ αὐτὸ ἀπὸ φωνῆεν· τὰ δια-, ἐπι-, ὑπο- γίνονται δι-, ἐπ- ἐφ-, ὑπ- ὑφ-. Ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν τὸ ἐκ- γίνεται ἐξ-. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ χειλικά σύμφωνα τὰ ἐν-, συν- γίνονται ἐμ-, συμ-. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ λαρυγγικά σύμφωνα τὸ συν- γίνεται συγ-. Τὸ συν- ὅταν ἀκολουθῇ λ, σ, γίνεται συλ-, συσ-, ὅταν ἀκολουθῇ ρ γίνεται κάποτε συρ- καὶ σὲ μερικὲς ἄλλες περιπτώσεις χάνει τὸ τελικὸ του ν ἢ γίνεται συνε-.

316. Παρατήρηση.—Ἀπὸ τὰ λόγια ἀχώριστα μόρια τὸ διὰ καὶ τὸ σύν ἰδίως συνηθίζονται καὶ σὲ σύνθετα λαϊκά, γιὰ σήμερα ὅμως μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅλα τοὺς ἀτονημένα παραγωγικὰ στοιχεῖα (247). Μερικὰ ἀπὸ τὰ λόγια μόρια ἔχουν πολὺ περιορισμένη παραγωγικότητα· συνηθίζονται σ' ἐλάχιστες λέξεις, λόγιες, συχνὰ μὲ περιορισμένη χρῆση. Ἀλλωστε μερικὰ ἀπὸ τὰ λόγια αὐτὰ μόρια ἔχουν τ' ἀντίστοιχὰ τοὺς λαϊκὰ, καὶ ἔτσι καὶ τὰ σύνθετα ἀπὸ αὐτὰ λέγονται συχνὰ ἢ μπορεῖ νὰ εἰπωθοῦν μὲ λαϊκότερη λέξη (415).

317. Τὰ κυριότερα λόγια ἀχώριστα μόρια

Ἀχώριστο μόριο	Σημασία	Παραδείγματα
ἀει-	πάντοτε, ἀδιάκοπα	ἀεικίνητος, ἀειμακάριστος, ἀείμνηστος, ἀει- πάρθενη, ἀειφυγία
ἀμφι-	1. ἀπὸ τὰ δύο μέρη, γύρω 2. διχασμός	ἀμφίβιο, ἀμφίστομος, ἀμφιθέατρο, ἀμφί- κυρτος, ἀμφίσφαιρο ἀμφιβάλλω, ἀμφιβολία, ἀμφίρροπος, ἀμ- φιταλαντεύομαι
ἀρτι-	πρὶν ἀπὸ λίγο	ἀρτιγέννητος, ἀρτισύστατος
ἀρχι-	πρώτος, ἀνώτερος	ἀρχίατρος, ἀρχιγραμματέας, ἀρχιδεσμο- φύλακας, ἀρχιεπίσκοπος, ἀρχιεργάτης, ἀρχιερέας, ἀρχιληστής, ἀρχιμάγειρος, ἀρχιμανθρέτης, ἀρχιμηνιά, ἀρχιμηχανι- κός, ἀρχιμουσικός, ἀρχιναυπηγός, ἀρχινο- σοκόμος, ἀρχιστράτηγος, ἀρχισυντάκτης, ἀρχιτέχτονας, ἀρχιχερσινιά, ἀρχιψεύτης
δια-	1. ἀνάμεσα 2. παντοῦ 3. διάλυση διάφορα	διαβαίνω, διαγώνιος, διάμετρος, διάσελο, διάφανος, διέξοδος διαδίνω, διακηρύττω διαλύνω, διασπῶ διαδέχομαι, διενεργῶ
διχο-	(μοιρασμένος) σὲ δύο	διχογενεμία, διχόνοια, διχοστασία, διχο- τόμος
δυο-	δύσκολος, δύσκολα, κακός, κακά	δυσανάλογος, δυσάρεστος, δυσαρμονία, δυ- σεντερία, δυσοίωνος, δυσπεψία, δύσπι- στος, δύστροπος, δύστηνος, δυσφημῶ
εἰσ-	κίνηση μέσα	εἰσάγω, εἰσβάλλω, εἴσοδος, εἰσπράττω
ἐκ-, ἐξ-	1. ἔξω 2. ἀλλαγὴ 3. πολὺ	ἐκθέντω, ἐκφραζώ—ἐξέχω ἐξελληνισμός, ἐκχερσῶν
ἐν- (ἐμ-)	μέσα	ἐκθαμβος, ἐκθειάζω, ἐκπληκτος ἐνάγω, ἐνέχομαι, ἐνήλικος, ἐνορία—ἐμι- στεύομαι, ἐμπνέω, ἐμπρόθετος
ἐνδο-	μέσα	ἐνδογαστρικός, ἐνδοκυβερνητικός, ἐνδόμυ- χος, ἐνδοχώρα
ἐπι- (ἐπ-, ἐφ-)	1. ἐπάνω 2. διάφορα	ἐπιβλέπω, ἐπίγειος, ἐπιγράφω, (ἐ)πίστομα, ἐπιτραπέζιος—ἐφαρμόζω, (ἐ)φέτος, ἐφη- βος, ἐφιππος ἐπιδιορθώνω, ἐπιζητῶ, ἐπικυρώνω, ἐπι- μένω, ἐπιταχύνω—ἐπεκτείνω, ἐφευρέτης
εὖ-	1. καλός, καλὰ	εὐαγγέλιο, εὐάερος, εὐκαιρία, εὐκατάστατος,

Ἀχώριστο μόριο	Σημασία	Παραδείγματα
ἡμι-	2. εὐκολος, εὐκολα μισό	εὐλογῶ, εὐπρόσδεχτος, εὐσυνείδητος, εὐ- τυχία εὐερεθίστος, εὐφορος ἡμιεπίσημος, ἡμίθεος, ἡμικρανία, ἡμικυ- κλικός, ἡμιμάθεια, ἡμιόλιο, ἡμιπληγία, ἡμιστίχιο, ἡμισφαίριο, ἡμίτονο, ἡμυχόριο
δμο-	μαζί, πού ἔχει τὸ ἴδιο	δμογάλαχτος, δμόγλωσσος, δμόδοξος, δμό- θρησκος, δμόθυμος, δμόκεντρος, δμόλο- γος, δμομήτριος, δμοσούσιος, δμοπάτριος, δμόρρουθμος, δμόςσπονδος, δμότιμος, δμό- φυλος, δμόφωνος
δψι- περι-	ἀργά 1. γύρω	δψίγονος, δψιμάθεια, δψίπλουτος περιγιάλι, περιήλιο, περικυκλώνω, περι- μαζεύω, περιορίζω, περιπνευμονία, πε- ριστύλιο
συν-, (συγ-, συλ-, συμ-, συρ-, συσ-, συ-, συνε)-	2. πολὺ μαζί	περιζήτητος, περίσκεψη, περίφημος σύνδεσμος, συνέδριο, συνεννόηση, συνένοχος, σύνεργο, συννυφάδα, σύνοικος, συνονό- ματος, σύντροφος, συντυχαίνω — συ(γ)- γνώμη, συγγραφέας, σύγκαιρα, σύγκορ- μος, συγκρατῶ, συγκρούω, σύγκρυο, συγ- χαίρω — συλλαλητήριο συλλυποῦμαι — συμβαίνει, συμβουλεύω, συμμαζεύω, συμ- μετέχω, συμπαθῶ, συμπτέθερος, συμπλέ- κω, συμπληρώνω, σύμφωνο—σύρριζα, συρροή—σύσσωμος — σύθαμπα, συθέμε- λα, συσταίνω—σύγαμπρος, συζυγία, σύ- ραχο, σύσκιος, συχωριανός, σύψυχος— συνεβγάζω, συνεπαίρνω, συνεφέρων
τηλε-	μακριά, μακρινός	τηλέγραφος, τηλεόραση, τηλεπάθεια, τηλε- σκόπιο, τηλέφωνο, τηλεφωτογραφία
ὑπο- (ὑπ-, ὑφ-)	1. ἀπὸ κάτω	ὑπόγειο, ὑποδιαίρεση, ὑποδιευθυντής, ὑπο- θέτω, ὑποκατάστημα, ὑπόστεγο, ὑποτάζω, ὑποταχτικός — ὑπαξιωματικός, ὑπαρχη- γός, ὑπασπιστής — ὑφηγητής, ὑφήλιος, ὑφιστάμενος
ὑψι-	2. κρυφά, λίγο 3. συνοδεία 4. πίσω ψηλά, ψηλός	ὑποδηλώνω, ὑπομειδιῶ ὑπόκρουση ὑποχωρῶ ὑπικόρυφος, ὑψίπεδο, ὑψίφωνος

II. ΣΥΝΘΕΣΗ ΛΕΞΕΩΝ

Ἡ σημασία τῶν συνθέτων

318. *Τὰ εἶδη τῶν συνθέτων.*— Τὰ κυριότερα εἶδη τῶν συνθέτων κατὰ τὴν σημασίαν τους εἶναι τέσσαρα: Τὰ *παραταχτικά*, τὰ *προσδιοριστικά*, τὰ *κτητικά* καὶ τ' *ἀντικειμενικά*.

Α.— Παραταχτικά σύνθετα

319. Τὰ *παραταχτικά σύνθετα* σημαίνουν ὅ,τι καὶ τὰ δύο συνθετικά τους, ἑνωμένα μὲ τὸ σύνδεσμο *καί*: *μερόνυχτο* — *μέρα* καὶ *νύχτα*.

Τὰ συνθετικά τῶν παραταχτικῶν συνθέτων ἀνήκουν στὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου· καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι ὀνόματα: *ρυζόγαλο*, *στενόμακρος*· ῥήματα: *ἀνοικοκλείνω*· ἐπιρρήματα: *βορειοανατολικά*.

Ὀνόματα

320. Τὰ παραταχτικά σύνθετα ὀνόματα εἶναι δύο εἰδῶν:

α) Οἱ δύο ἔννοιες πού ἐκφράζουν τὰ συνθετικά τους ἀποδίνονται στὸ σύνθετο ζευγαρωμένες *ισότιμα* καὶ *παράλληλα*. Τὰ σύνθετα αὐτὰ λέγονται *ζευγαρωτά*:

<i>ἀντρόγυνο</i>	<i>ἄντρας καὶ γυναῖκα</i>
<i>γυναικόπαιδα</i>	<i>γυναῖκες καὶ παιδιά</i>
<i>ἀγκιναροκούκια</i>	<i>ἀγκινάρες καὶ κουκιά</i>
<i>στενόμακρος</i>	<i>στενὸς καὶ μακρὸς</i>
<i>κωμικοτραγικός</i>	<i>κωμικὸς καὶ τραγικὸς</i>
<i>ἐλληνοαμερικάνικος</i>	<i>λ.χ. γιὰ συμφωνία, ἀγῶνες κτλ. Ἑλλήνων καὶ Ἀμερικανῶν.</i>

β) Τὸ σύνθετο ἐκφράζει *νέα*, *τρίτη ἔννοια*, ἀνάμειχτη ἀπὸ ἐκεῖνες πού ἐκφράζουν τὰ συνθετικά μὰ καὶ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτές. Τὰ σύνθετα αὐτὰ κατέχουν διάμεση θέση ἀνάμεσα στὰ ζευγαρωτά καὶ στὰ προσδιοριστικά (325): *αὐγολέμονο*, κάτι φτιαγμένο ἀπὸ αὐγὸ καὶ λεμόνι ἀλλὰ καὶ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ καθένα τους καὶ πού δὲν τὰ ἔχει μέσα του ξεχωριστὰ (καθὼς λ.χ. γίνεται στὸ *ξιδόλαδο*)—*γρεγολεβάντες*, ἄνεμος πού φυσᾷ ἀνάμεσα στὸ γρέγο καὶ στὸ λεβάντε, ἀλλὰ διαφορετικὸς ἀπὸ αὐτούς — *λαγοκούνελο*, ζῷο γεννημένο ἀπὸ λαγὸ καὶ ἀπὸ κουνέλι, ἀλλὰ πού ἀνήκει σὲ διαφορετικὸ εἶδος καὶ πού ξεχωρίζει ἀπὸ

τοὺς γονεῖς του — Ἑλληνοαμερικάνοι, Ἕλληνες τῆς Ἀμερικῆς. Ἔτσι καὶ τὸ ζωόφντο, καμηλοπάρδαλη, λυκόσκυλο, μηλοροδάκινο, φραγκοχιώτικα, πραιοκίτρινος (¹).

321. Πολλὰ οὐσιαστικά παραταχτικά σύνθετα ἔχουν μόνο πληθυντικό. Αὐτὸ γίνεται: α) Ὅταν τὸ β' τοὺς συνθετικὸ ἔχῃ μόνο πληθυντικό: *Λαμπροχριστούγεννα*. β) Ὅταν τὰ δύο συνθετικά ἢ τὸ ἕνα τουλάχιστον ἦταν ἀριθμοῦ πληθυντικοῦ: *γιδοπρόβατα, γυναικόπαιδα*.

322. Παραταχτικά σύνθετα εἶναι τὰ οὐσιαστικά: *ἀγγουροντομάτα, ἀγκιναροκούκια, ἀδερφοξάδερφα, ἀλατοπίπερο, ἀλογογάδα, ἀνεμόβροχο, ἀντενοκάταρτα, ἀρονόγδα, ἀρνοκάτσικα, ἀσημοχρῆσαφα, ἀστραπόβρογτο, γιδοπρόβατα, καλαμαροχιτάποδα, καλαμπόκεχρα, καρπονζοπέπονα, καρφοπέταλα, κεφαλόποδα, κολοκυθοπατάτες, λαδόξιδο, λαιμοτράχηλα, λεμονοπορτόκαλα, μαῖστοροτραμουντάνα, μαρουλοκρέμνυδα, ματόφρυδα, μαχαιροπίρουνα, μερόνυχτο, μηλοκύδωνο, μηλοροδάκινο, ναυτοκαπεταναῖοι, νυχτοπόδα, παιδάγωνα, πιπεροκύμνο, πιστοχρέωση, ρυζόγαλο, σπανακόρυζο, σπιτομάγαζα, στεροφάλαρα, συκοκάρυδα, συκόμηλα, φαγοπότι, χαρτοφάκελα, χιονόβροχο, χουλιαροπίρουνα· Τετραδοπαράσκενο, Σαββατοκύριακο, Ἀπριλομάης, Μαγιάπριλο, Λαμπροχριστούγεννα, Νικολοβάβαρα· Κασοκάραθο, Λεροκάλυμνο, Κλημεντοκαίσαρι (τὰ γειτονικά χωριά τῆς Κορινθίας Κλημέντι καὶ Καίσαρι), Μωθωκόρωνα, Ἡπειροθεσσαλία, Παροναζιά, Μολδοβλαχία κτλ.* τὰ ἐπίθετα: *ἀσπροκίτρινος, ἀσπροκόκκινος, γαλαζοπράσινος, μαυροκόκκινος, ξανθοπράσινος, σταχτογάλαζος κτλ., γλυκανάλατος, γλυκόξινος, γλυκόστυφος, πικρόγλυκος κτλ.* *κοντόπαχος, κοντοστρώμπουλος, κοντόφαρδος, κοντόχοντρος, στενόμακρος, ψηλόλιγνος· κοντοπερήφανος, φτωχοπερήφανος, νοτιοανατολικός, νοτιοδυτικός κτλ.*

Ρήματα

323. Τὰ παραταχτικά σύνθετα ρήματα συνθέτονται ἀπὸ δύο ρήματα καὶ φανερώουν πὼς οἱ ἐνέργειες τῶν δύο αὐτῶν ρημάτων γίνονται σύγχρονα ἢ διαδοχικά:

ἀναβοσβήνω, ἀνεβοκατεβαίνω, ἀνοιγοκλείνω, ζυμοφουρνίζω, κλειδομανταλώνω, κλωθογυρνίζω, μπαινοβγαίνω, ξημεροβραδιάζομαι, παιζογελῶ, περνοδιαβαίνω, πηγαινοέρχομαι, στριφογυρνίζω, τραβοπαλεύω, τρεμοσβήνω, τρωγοπίνω.

Παράγωγα ἀπὸ τὰ ρήματα αὐτὰ εἶναι οὐσιαστικά καθὼς: *ἀνεβοκατέβασμα, πηγαινοερχομός κτλ.*

1. Τὰ ὄρια ὥστόσο ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ εἶδη τῶν παραταχτικῶν συνθέτων δὲν ξεχωρίζονται πάντοτε εὐκολα, γιὰ λόγους οὐσιαστικῶς ἢ ψυχολογικῶς.

Ἐπιρρήματα

324. Παράλληλα μὲ τὰ παραταχτικά σύνθετα ἐπίθετα ὑπάρχουν καὶ ἀντίστοιχα ἐπιρρήματα: *ζεῖβᾱ - δεξιᾱ: ζεῖβόδεξα, βόρεια - ἀνατολικά: βορειοανατολικά.*

Β.—Προσδιοριστικά σύνθετα

325. *Προσδιοριστικά σύνθετα* ὀνομάζονται ἐκεῖνα πού τὸ πρῶτο τους συνθετικὸ προσδιορίζει τὸ δεύτερο. Ὅταν ἀναλυθῇ τὸ σύνθετο, τὸ πρῶτο συνθετικὸ γίνεται προσδιορισμὸς τοῦ δεύτερου, ἐπιθετικὸς ἢ ἐπιρρηματικὸς, ἢ προσδιορισμὸς μὲ γενικὴ ἢ μὲ ὀλόκληρη πρόταση:

*ἀγριοπερίστερο
σιγοτραγουδῶ
θαλασσοπνίγομαι
ροδοκόκκινος
κρασοπότηρο
ψυχροσάββατο
ἀνεμόμυλος*

*ἄγριο περιστέρι
τραγουδῶ σιγᾷ
πνίγομαι στὴ θάλασσα
κόκκινος σὰν τὸ ῥόδο
ποτήρι τοῦ κρασιοῦ
σάββατο τῶν ψυχῶν
μύλος πού τὸν γυρίζει ὁ ἄνεμος*

326. Τὰ προσδιοριστικά σύνθετα φυλάγουν τὸ γραμματικὸ εἶδος τοῦ β' συνθετικοῦ: *ἄσπρος - ντυμένος: ἀσπροντυμένος, ἥλιος - βασιλεῖα: ἡλιοβασιλεῖα, λαγὸς - κοιμοῦμαι: λαγοκοιμοῦμαι, ἀπὸ - κοντά: ἀπόκοντα.*

Τὸ α' συνθετικὸ τῶν προσδιοριστικῶν συνθέτων μπορεῖ νὰ εἶναι οὐσιαστικόν, ἐπίθετο, ἐπίρρημα ἢ πρόθεσις· τὸ β', οὐσιαστικόν, ἐπίθετο, ῥῆμα ἢ ἐπίρρημα.

Συχνὰ εἶναι πρῶτα συνθετικὰ καὶ ἐπιρρήματα ἀπὸ τὸ οὐδέτερο ἐπιθέτων. Τὰ ἐπίθετα πηγαίνουν συνήθως ὡς πρῶτα συνθετικὰ μὲ οὐσιαστικὰ καὶ μ' ἐπίθετα, ἐνῶ τὸ ἀντίστοιχόν τους ἐπίρρημα συνθέτεται μὲ ῥήματα (καὶ ῥηματικά ἐπίθετα) (335). Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπιρρήματα αὐτὰ χρησιμεύουν, πολὺ συχνά, ὡς πρῶτα συνθετικά.

Οἱ προθέσεις ὅταν εἶναι α' συνθετικὸ ἔχουν συνήθως ἐπιρρηματικὴ σημασία: *παράπορι* ἢ *πλαϊνή*, ἢ μικρὴ πόρτα· *κατακόκκινος* πολὺ κόκκινος· *παρστέκομαι* στέκομαι κοντά.

327. Ἡ λέξις *θεός* ὡς α' συνθετικὸ φυλάγει σὲ πολλὰ σύνθετα τὴν ἀρχικὴ τῆς σημασίας: *θεοκατάρατος, θεολόγος, θεόσταλτος, θεοφοβούμενος*. Σὲ πολλὰ ὅμως προσδιοριστικά σύνθετα πού ἔχουν ἐπίθετο γιὰ β' συνθετικὸ παίρνει σημασίαν ἐπιτατική: *θεόκαλος, θεοσκότεινος, θεότρελος, θεόφρωνος*.

328. Παραδείγματα προσδιοριστικῶν συνθέτων καταταγμένα κατὰ τὸ α' συνθετικό :

Ο ὕ σ ι α σ τ ι κ ό : ἀετοφωλιά, ἀρχοντοξεπασμένος, ἀρχοντόσπιτο, αὐγότισοφλο, γαλατομπούρεκο, γιδόστρατα, ἡλιοβασίλεμα, καρaboκύρης, κλειδαρότρυπα, κολοκυνθόπιτα, κορμoστασιά, κρεβατοκάμαρα, λαχανόκηπος, λιναρόσπορος, μοιρόγραφο, μνλόπετρα, νυχτοπούλι, Πασκαλόγιορτα, ραχοκόκαλο, σπανακόπιτα, σπιτονοικοκυρά, τραπεζομάντιλο, φιδoποκάμισο.

Ἐ π ί θ ε τ ο : ἀγριαχλαδιά, ἀγριολούλουδο, ἀλαφρόπετρα, ἀσημοκάντηλο, ἀσπρόρουχο, ἀσπρόχωμα, μανροπίνακας, μοναχογιός, μονοκόμματος, ξινόγαλο, ξινόμηλο, ὁμορπονιός, πικραμύδαλο, πικροδάφνη, πρωτοβόρχι, φτωχόσπιτο.

Ἐ π ί ρ ρ η μ α : Ἐπιρρήματα πού χρησιμεύουν γιὰ τὸ α' συνθετικό εἶναι τὸ συχνὸ ξανά : ξαναβλέπω, ξαναγράφω, ξαναθυμῶμαι, ξανατραγουδῶ, καὶ μερικά ἄλλα, καθὼς τὸ πάνω : πανωβελονιά, πανωπρόικι, πανωφόρι· χάμω : χαμόδετρο, χαμοκερασιά, χαμόκλαδο· σιγὰ : σιογοπερπατῶ κτλ.· συχνά : συγχρωτῶ κ. ἄ.

Π ρ ό θ ε σ η : ἀπόκοντα, ἀπόμερος, ἀπόπαιδο, ἀπόσκιο — παραγώνι, παράδιπλα, παραμέγειρος, παραμάνα — πρόσφωλο, πρόσχαρος — κάτασπρος, κατάμαυρος, κατάκαρδα κτλ. — ἀντίλαλος κτλ., (365).

329. Ρήματα ὑποκοριστικά.—Στὰ προσδιοριστικά σύνθετα ἀνήκουν καὶ μερικά σύνθετα ρήματα μὲ ρῆμα γιὰ β' συνθετικό καὶ μὲ α' συνθετικό τὰ ἐπιρρηματικά κουτσο-, κουφο-, χαμο-, ψευτο-, πού δίνουν στὸ σύνθετο ὑποκοριστική ἢ μετριαστική σημασία ('): κουτσαλέθω, κουτσοδιαβάζω, κουτσοζῶ, κουτσοπερνῶ, κουτσοπίνω — κουφοβράζω, κουφοκαίω—χαμογελῶ—ψευτοζῶ, ψευτοκαμώνομαι, ψευτοπερνῶ. Μετριαστική σημασία ἔχουν καὶ τὰ ρήματα μὲ β' συνθετικό τὸ—φέρνω : γλυκοφέρνει, ξινοφέρνει, γεροντοφέρνει. Ἐπίσης τὰ σύνθετα μὲ τὸ καλὸς (ἄλλ' αὐτὰ μαζί μὲ τὴν ἄρνηση) : δὲν καλοβλέπω, δὲν καλοπερνῶ.

Γ.—Κτητικά σύνθετα

330. Τὰ κτητικά σύνθετα σημαίνουν ἐκείνον πού ἔχει κάτι σὰν κτῆμα του. Μποροῦν ν' ἀναλυθοῦν στὴ φράση ἐκεῖνος πού ἔχει,

1. Στὴ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ στὰ ιδιώματα συνηθίζονται γιὰ πρῶτα συνθετικά στὴν ἴδια σημασία καὶ οἱ ἀκόλουθες λέξεις· ἄκρη : ἀκροκαρτερῶ, ἀκροκοκκινίζω, ἀκροστέκομαι — ἀχαμνά : ἀχαμνοπερνῶ, ἀχαμνοπιάνω — ἀχνά : ἀχνογελοῦσε εὐχαριστημένος (Χατζόπουλος) — καψο- : καψοπερνῶ, καψοτρῶ — κοντά : κοντοζυγῶνω, κοντοστέκομαι — λιανά : λιανοπίνω — λίγο : λιγοτρῶ — ψιλά : ἦταν ψιλοχιονισμένα τὰ μαλλιά του (Μελᾶς). Ὅμοια συνηθίζονται καὶ τὰ : χαμοκάνει κρύο, χαμοπίνει, χαμοτρῶ — χαμόφαγα. Μερικὲς ἀπὸ τίς λέξεις αὐτὲς συνθέτονται στὰ ιδιώματα καὶ μὲ ὀνόματα : κονταυγή, κοντόβραδο, κοντοδειλινό, κουτσομάγαζο, χαμόγερος, χαμόκαλος, χαμοκαλούλα.

μέ ἀντικείμενο τὸ β' συνθετικὸ καὶ ἐπιθετικὸ προσδιορισμὸ τὸ α' συνθετικόν: ἀσπροπρόσωπος ἐκεῖνος πού ἔχει ἄσπρο πρόσωπο, τρυποχέρης ἐκεῖνος πού ἔχει τρύπια χέρια, σπάταλος.

Κτητικά σύνθετα εἶναι: γαλανομάτης, γερακομύτης, γλυκόφωνος, κακόμοιρος, καλόκαρδος, καλότυχος, κοντόθωρος, λαγοπόδαρος, μαυροφρύδης, μεγαλοδύναμος, μεγαλόσωμος, Μεγαλόχαρη, σιδεροκέφαλος, σκληρόκαρδος, σκληροτράχηλος.

Δ.—Ἀντικειμενικά σύνθετα

331. Ἀντικειμενικά λέγονται τὰ σύνθετα πού τὸ ἓνα τους συνθετικὸ εἶναι ἀντικείμενο τοῦ ἄλλου. Τ' ἀντικειμενικά σύνθετα εἶναι οὐσιαστικά καὶ ἔχουν πάντα γιὰ πρῶτο ἢ γιὰ δευτέρο συνθετικὸ ἓνα ῥῆμα:

χασο-μέρης ἐκεῖνος πού χάνει τὴ μέρα του
καντηλ-ανάφτης ἐκεῖνος πού ἀνάβει τὶς καντῆλες.

Ἀντικειμενικά σύνθετα εἶναι: κλαυμομοίρης, κλεφτοκοτάς, χαλασώρης (πού χαλνᾷ τὸ χωριό του μὲ καβγάδες κτλ.).—κατσικοκλέφτης, μελισσοφάγος (ὄνομα πουλιοῦ), μυγοχάφτης, νεροχύτης, τυροτρίφτης, χαρτοπαίχτης, ψωμοζήτης· ζαχαροπλάστης, κτηνοτρόφος, λογογράφος, νεκροθάφτης, χορτοφάγος (386 B).

Παρατηρήσεις γιὰ τὴ σημασία τῶν συνθέτων

332. Τὰ σύνθετα ἔχουν συνήθως τὴ σημασία πού εἶχαν στὴ σύνταξη τὰ δύο συνθετικά μαζί πρὶν γίνῃ ἡ σύνθεσις: ἀντραδέρφη σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ ἀδερφή τοῦ ἀντρός.

Συχνὰ ὅμως μὲ τὴ σύνθεσις περιορίζεται ἡ σημασία καὶ ἐκφράζεται ἔτσι κάτι πού δὲν ἐκφραζόταν πρὶν μὲ τὰ δύο συνθετικά χωριστά: ἀνοιχτομάτης, ἀρχοντοχωριάτης, ἐξηνταβελόνης, καλόγερος, λυκόσκυλο, ξανθοκίτρινος.

333. Ἀπὸ δύο συνθετικά τὸ β' ἐκφράζει συνήθως τὴ βασικὴ ἔννοια καὶ τὸ α' τὴ δευτερεύουσα. Στὸ μισοφέγγαρο λ.χ. πρόκειται γιὰ φεγγάρι πού εἶναι μισό· φεγγαροπρόσωπος εἶναι ἐκεῖνος πού ἔχει πρόσωπο σὰν τὸ φεγγάρι. Ἀνάλογα εἶναι τὰ προσδιοριστικά σύνθετα βαρυχειμωνιά, θαλασσοπνίγομαι, καλοπερνῶ, τὸ ἀντικειμενικὸ ξυλοσκόστης, τὸ κτητικὸ σκληρόκαρδος. Μόνο στὰ παραταχτικά σύνθετα εἶναι

τὰ συνθετικά ἰσοδύναμα καὶ ἰσότημα : *Σαββατο - κύριακο, κοντό - παχος, ἀνοιγο - κλείνω.*

334. Μερικὰ σύνθετα, ἐπίθετα ἢ μετοχές, σημαίνουν εὐχή ἢ κατάρτα. Τὰ σύνθετα αὐτὰ λέγονται **εὐχεταικά** : *πολυχρονομένηε, ποὺ νὰ ζήσης πολλὰ χρόνια.* Τέτοια εὐχεταικά σύνθετα εἶναι : *ἀγιοχώματος, ἀδόξαστος, ἀστραποκαμένος, θεοσκοτωμένος, κακομοίρα, σιδεροκέφαλος, τρισκατάρατος.*

335. Συγκεντρωτικὸς πίνακας συνθέτων μὲ α' συνθετικὸ ἐπίθετο ἢ ἐπίρρημα

(Δείχνει πῶς ἀπὸ τὴν ἴδια λέξη γιὰ α' συνθετικὸ—ἐπίθετο ἢ τὸ ἀντίστοιχο ἐπίρρημα—σχηματίζεται σειρὰ ἀπὸ προσδιοριστικὰ ἢ κτητικὰ σύνθετα : οὐσιαστικά, ἐπίθετα (μὲ β' συνθετικὸ οὐσιαστικόν, ἐπίθετο ἢ ρῆμα) ἢ ῥήματα).

Α' συνθετ. Οὐσιαστικά		Ἐπίθετα μὲ β' συνθετικὸ οὐσιαστικόν		Ῥήματα
ἄγουρος	ἀγουρόλαδο	ἀργοτάξιδος	ἀργοκίνητος	ἀγουροξυπνῶ
ἄργος		ἀργιόμοιρος		ἀργοσαλεύω
βαρὺς	βαρυχειμωνιά	γλυκοκύρουνος	γλυκομίλητος	βαριαναστενάζω
γλυκός	γλυκολέμονο	ἐλαφρόμυαλος		γλυκοχαράζει
ἐλαφρὸς	ἐλαφρόπετρα		εὐκολοδιάβαστος	ἐλαφροπατῶ
εὐκολος				εὐκολοδέχων
κακός	κακοκαιρία	κακορίζικος		κακοπέφτω
καλός	καλόγερος		καλογέννητος	καλοπερνῶ
κοντός	κοντογούνι	κοντοπίθαρως		κοντοστέκω
κουτσός	(κουτσοκάλυβο)	κουτσοδόντης	κουτσοχορτάτος	κουτσοπίνω
κρυφός	κρυφόθερμη	λιανοκόκαλος	κρυφομίλητος	κρυφαναστενάζω
λιανός	Λιανοκλάδι	μεγαλόφωνος	λιανοκάματος	λιανοπουλῶ
μεγάλος	μεγαλοκτηματίας	μικροπόδαρος	μεγαλοφάνταστος	μεγαλοπιάνομαι
μικρὸς	μικροδουλειὰ		μικροκάματος	μικροπαντρεύομαι
μισός	μισοσαράκοστο		μισόξυπνος	μισοστελειώνω
	μισοφέγγαρο		μισοάχριος	μισοκλείνω
ξένος	ξενολατρία	ξενόφωνος	ξενοδόχος	ξενοδουλεύω
ξερός	ξερολιθιά	ξεροκέφαλος		ξεροψήνω
δμορφος	δμορφάνθρωπος		δμορφοκαμωμένος	δμορφοπλένω
πολύς	πολυφαγία	πολύάνθρωπος	πολυξάκουστος	(δεν) πολυπιστεύω
στραβός	στραβόξυλο	στραβολαΐμης	στραβοκάματος	στραβοκοιτάζω
στρογγυλός		στρογγυλοπρόσωπος		στρογγυλοκάθομαι
ψεύτης	ψευτοδουλειὰ			ψευτοπερνῶ
ψιλός	ψιλοδουλειὰ	ψιλόφλουδος		ψιλοκοσκινίζω

Ἡ μορφὴ τῶν συνθέτων

Γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ σχηματισμὸν

336. Οἱ ἀλλαγὲς τῶν συνθετικῶν.—Στὸ ἔσωτερικὸ τῆς σύνθετης λέξης ἢ στὸ τέλος της ἢ καὶ στὰ δύο μέρη παρουσιάζονται μερικὲς ἀλλαγὲς ποὺ ἀκολουθοῦν ὀρισμένους κανόνες. Οἱ ἀλλαγὲς αὐτὲς γίνονται :

A) Στὸ ἔσωτερικὸ τῆς λέξης, στὸ τέλος τοῦ α' συνθετικοῦ, καὶ σχετίζονται μὲ τὸ λεγόμενον **συνθετικὸ φωνῆεν** : μάτι—γυαλί : ματογυαλί.

B) Στὸ β' συνθετικόν, καὶ σχετίζονται : α) μὲ τὸ γένος του : καλὸς—τύχη : καλότυχος, β) μὲ τὴν κατάληξί του : καλὸ—παιδί : καλόπαιδο, καὶ γ) μὲ τὸν τονισμὸν του : μόνος—ἀκριβός : μονάκριβος.

Οἱ ἀλλαγὲς αὐτὲς δὲν παρουσιάζονται πάντα ὅλες σὲ κάθε σύνθετο.

Τὸ συνθετικὸ φωνῆεν

337. Ὅταν τὸ α' συνθετικὸ εἶναι κλιτό, ἐνώνεται μὲ τὸ β' συνθετικὸ μ' ἓνα φωνῆεν ποὺ προσθίτεται στὸ θέμα του (ἢ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ θέματά του). Τὸ φωνῆεν αὐτὸ λέγεται **συνθετικὸ φωνῆεν** :

σφήκα—φωλιά : σφηκα-ο-φωλιά, χάνω (ἔχασα)—μέρα : χασο-μέρης.

Τὸ συνθετικὸ φωνῆεν τὸ παίρνουν καὶ πολλὰ ἐπιρροήματα στὴ θέση τοῦ τελικοῦ τους φωνήεντος : συχνά—ρωτῶ : συχν-ο-ρωτῶ.

Οἱ περισσότερες κατηγορίες τῶν ὀνομάτων καὶ τὰ ρήματα παίρνουν κανονικὰ γιὰ συνθετικὸ φωνῆεν τὸ ο. (Γιὰ τὴν ὀρθογραφία βλ. 354).

-ος : οὐρανός—οὐρανοκατέβατος· -ο : φύλλο—φυλλοκάρδι, βοννὲ—βοννοπλαγιά· -ος (οὐδ.) : στήθος—στηθοκοπιέμαι, βάρος—βαρόμετρο· -ος (ἐπιθ.) : καλός—καλόβολος, μεγάλη—Μεγαλόχαρη, πικρὴ—πικροδάφνη· -ας : ἄντρας—ἀντερόγυνο, ἀρχοντας—ἀρχοντοχωριάτης· -ης : Βασίλης—βασιλόπιτα, ψάλτης—ψαλτοπαιδο· -ές : καφές—καφόμεπικο (245 ὑποσημ.)· -α : βέργα—βεργολυγερή, μέρα—μερόνυχτο, χαρὰ—χαροκόπος· -η : ράχη—ραχοκόκαλο, ψυχὴ—Ψυχοσάββατο, ἀστραπὴ—ἀστραπόβροστο· -οῦ : ἄλεπού—ἄλεπόρυπα (244)· -ι : δόντι—δοντογιατρός, ψωμί—ψωμοτύρι· -μα : ἄλειμμα—ἄλειμματοκέρει· -ας : κρέας—κρεατόπιτα· -ύς : φαρδὺς—φαρδομάνικο, μακρὺς—μακρολαίμης· -ής—βυσοσινής—βυσοινοκόκκινος, σταχτής—σταχτογάλαζος· -ης : ζηλιάρης—ζηλιαρόγατο, τεμπέλης—τεμπελόσκυλο—ἀνοίγω—ἀνοίγοκλείνω, χάνω (ἔχασα)—χασομέρης—καλά—καλοπερνῶ, κρυφά—κρυφολέω.

338. 'Ιστορική παρατήρηση.—Τὸ συνθετικὸ αὐτὸ ο, πού ὑπάρχει στὴν κατάληξη τῶν ἀρσενικῶν καὶ τῶν οὐδέτερων οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων σὲ -ος -ο (οὐραν-ός, βουν-ό, καλ-ός, καλ-ό), στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἀνῆκε καὶ αὐτὸ στὸ θέμα τῆς λέξης καὶ ἦταν ὁ χαρακτήρας του. Γι' αὐτὸ τὸ φύλαγαν κανονικὰ στὴ σύνθεση τὰ ὀνόματα σὲ -ος -ο(ν) καὶ ἐπειτα τὸ πῆραν καὶ ἄλλες λέξεις πού ἔμπαιναν γιὰ πρῶτα συνθετικά καὶ πού δὲν τὸ εἶχαν.

339. Πάθη τοῦ συνθετικοῦ φωνήεντος.—Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆεν παρουσιάζονται κατὰ τὸ εἶδος του διάφορες ἀλλαγές στὸ συνθετικὸ φωνῆεν καὶ στὸ ἀρχικὸ τοῦ β' συνθετικοῦ:

α) Ὅταν τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν τοῦ β' συνθετικοῦ εἶναι α ἢ ο τὸ συνθετικὸ φωνῆεν χάνεται: ἄγριος — ἄνθρωπος: ἀγριάνθρωπος, γλυκός — ἀνάλατος: γλυκανάλατος, κάρβουνο — ἀποθήκη: καρβουνναποθήκη, λάγιο — ἀρνί: λαγιαρνί, δεκαπέντε — Αὔγουστος: Δεκαπενταύγουστο· λάδι — ὀκά: λαδοκά, μύριοι — ὁμορφιά: μυριόμορφος, χρέος — ὀφειλέτης: χρεοφειλέτης, ψυχὴ — ὄρμω: ψυχόρμητο.

Τὸ συνθετικὸ ὥστόσο ο δὲ χάνεται σὲ μερικὰ νεώτερα σύνθετα, ἰδίως μὲ χαλαρὴ σύνθεση (406): βορειοανατολικός, ἑλληνοαμερικάνικος, ἀλληλοαγαπιοῦνται, μεγαλοαστός.

β) Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ ἀρχίζει ἀπὸ (ου), (ε), (ι), ἰδίως τονισμένο, τὸ συνθετικὸ φωνῆεν μένει: μεσοούρανα, γλυκοαίματος, μικροῖδιο-χτήτης, ἐλαφροῖσκιωτος, ὀλοῦστερος, πρωτοῦπνι. Τὰ γειτονικά (ο), (ι), μπορεῖ νὰ προφεροῦν καὶ διφθογγικά: ἐμποροῦπάλληλος, βορειοηπειρωτικός.

340. Σὲ μερικὲς περιστάσεις, ὅταν τὸ ἐπιτρέπη ὁ τύπος τοῦ συνθέτου καὶ ἡ θέση τῆς συλλαβῆς, ὁ τόνος ἀνεβάζεται στὸ ο ἢ α, καὶ τὸ (οῖ) ἢ (αῖ) προφέρεται διφθογγικά: λίγος — ἡμέρες: λιγόνμερος, νύχτα — ἡμέρα: νυχτόμερα, ἐννιά — ἡμέρες: ἐννιά-ήμερα, σαράντα — ἡμέρες: σαραντάμερα. Ἔτσι κάποτε καὶ ὀλόιδιος, ὀλόισος, μισόειπα.

341. Ὅταν τὸ δεύτερο συνθετικὸ εἶναι ρῆμα καὶ ἀρχίζει ἀπὸ (ε), (ι) λέγονται πλάι στοὺς ἀκέραιους τύπους καὶ οἱ συναιρεμένοι: πηγαιν(έ)ρχομαι, καλ(έ)ρχεται, ξαν(α)ῖδα, παρ(α)ῖχα.

342. Πολλοὶ κάνουν λάθος καὶ προφέρουν μερικὰ λόγια σύνθετα σὰ νὰ εἶχαν στὸ τέλος τοῦ α' συνθετικοῦ ἓνα φωνῆεν ο, πού δὲν τὸ ἔχουν, ἢ τὰ προφέρουν χωρὶς τὸ ο πού τοὺς ἀνήκει. Λένε πολλοὶ ἀπο-θανατίζω, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ἀπ-αθανατίζω, δηλ. κάνω ἀθάνατο. Καὶ μερικοὶ λένε ἀπα-γοητεύω, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ἀπο-γοητεύω, δηλ. ἀφαιρῶ τὴ γοητεία.

Ἐπικράτησε ὥστόσο καὶ λέγεται πολεμοφόδιο, ἂν καὶ τὸ σωστὸ θὰ ἦταν πολεμ-εφόδιο. (Τὸ στενόχωρος λέγεται σπανιότερα καὶ στενάχωρος).

343. Ἀποκοπὴ τοῦ α' συνθετικοῦ.—Σὲ μερικὲς συνθέσεις, ὅταν τὸ σύνθετο θὰ γινόταν πολὺ μεγάλο, δυσκολοπρόφερτο ἢ βαρὺ, μ' ἐπανάληψιν ὁμοίων συλλαβῶν στὸ τέλος τῶν δυὸ συνθετικῶν, οἱ τελευταῖες συλλαβὲς τοῦ α' συνθετικοῦ κόβονται, μένει ὁμως πάντα τὸ συνθετικὸ φωνῆεν (¹): ἀνεβαίνω — κατεβαίνω: ἀνεβοκατεβαίνω, φουσκωμένη (ἢ φουσκώνω) — θάλασσα: φουσκοθαλασσιά, ἠλεκτρικὸς — φωτισμὸς ἢ φωτισμός με ἠλεκτρισμός: ἠλεκτροφωτισμός. Ὅμοια εἶναι σύνθετα καθὼς ἀλωνοθερίζω, ζεστοκοπιέμαι, ζυμοφουρνίζω, κλειδομανταλώνω, ξημεροβραδιάζομαι, αὐστρογερμανικὸς, γουρλομάτης, ἐρωταπόκριση (²).

Δόγια σύνθεση

344. Χάνουν τὸ συνθετικὸ φωνῆεν ο ἔμπροσ ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ τοῦ β' συνθετικοῦ πολλὰς λόγιες λέξεις: ἀλληλασφάλεια, ἀλληλεπίδραση, αὐτεξούσιος, μεγάλεμπορος, μόνιππο, ναυτεργάτης, πετρέλαιο, σχολιατρος (πρβ. 339α).

345. Μερικὲς λόγιες σύνθετες λέξεις ἢ καὶ λαϊκὲς ποὺ ἔχασαν ὡς πρῶτα συνθετικὰ τὸ τελικὸ τους φωνῆεν τρέπουν τὸ προηγούμενο ἄηχο σιγμιαῖο κ, π, τ στὸ ἀντίστοιχο ἐξακολουθητικόν. Ἔτσι ἔχουν:

χ ἀντὶ κ, τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ κ α κ ός: καχεξία (ἔχω, ἐξη), καχεκτικὸς, καχύποπος, καχυποψία.

φ ἀντὶ π, μερικὰ σύνθετα με προθέσεις καὶ ἀχώριστα μόρια· ἂ π ό: ἀφαίμαξη (αἷμα), ἀφαιρῶ (αἱρῶ), ἀφήλιο (ἥλιος), ἀφομοιώνω, ἀφοπλίζω, ἀφορίζω, ἀφορμή — ἔ π ί: ἐφαρμόζω, ἐφεδρος, ἐφέστιος (ἐστία), (ἐ)φέτος (ἔτος), ἐφευρίσκω (ἀρχ. εὐρίσκω), ἐφηβος (ἥβη), ἐφημερίδα, ἐφήμερος, ἐφοδος — ὅ π ό: ὕφαρπαγή, ὕψηλοῖς, ὕψιλος.

θ ἀντὶ τ, μερικὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ αὐτός, πρῶτος ἢ με προθέσεις· αὐτός: αὐθόρμητος, αὐθυπαξία, αὐθυπόστατος — πρῶτος: πρωθυεράρχης, πρωθυερέας, πρωθυπουργός, πρωθύστερο — ἀ ν τ ί: ἀνθυγεινός, ἀνθυπασπιστής, ἀνθύπατος, ἀνθυπολοχαγός, ἀνθυπομοίραρχος — κ α τ ά: καθέδρα, καθελκύω, καθένας, καθεξῆς, καθηγεσία, καθημερινός, καθησυχαστικός, καθίδρυση, καθιέρωση, καθοδηγῶ,

1. Σὲ μερικὲς λέξεις μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀποκοπὴ φαινομενικὴ, ὅταν ἡ σύνθεση ἔγινε παλιότερα, ἀπὸ συντομώτερο τύπο. Ἔτσι λ.χ. τὸ ἀλυσοδένω (ἀλυσίδα, ἀρχ. ἄλυσος), ζωντοχήρος (ζωντανός, ἀρχ. μετχ. ζῶν, μον. μετοχή ἀκλιτὴ ζῶντα).

2. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲ φαίνεται πάντοτε καθαρά ποιοὶ ἦταν τὸ α' συνθετικὸ (τρυποκάρυδο). Μπορεῖ ἄλλωστε κάποτε, τῇ στιγμῇ τῆς σύνθεσης, ἐκεῖνοι ποὺ τὴν ἔκαναν νὰ εἶχαν στὸ νοῦ καὶ ἄλλη συγγενικὴ λέξη. Τὸ γκρεμοτσακίζομαι μπορεῖ νὰ συντέθηκε ἀπὸ τὸ γκρεμίζομαι καὶ τὸ τσακίζομαι, ὅπως ἔγινε μετὰ τὰ παραπάνω παραδείγματα, μπορεῖ ὁμως κατὰ τὴ σύνθεση νὰ ἦρθε στὸ νοῦ καὶ τὸ γκρεμός: τσακίζομαι στὸν γκρεμό.

κάθοδος, καθολικός, καθυστερῶ, καθώς — μετὰ : μεθαύριο, μεθεόρτια, μέθοδος.

346. Ἱστορική παρατήρηση.—Οἱ ἀλλαγές αὐτὲς ἔγιναν ἐπειδὴ τὴν παλιὰ ἐποχὴ πού σχηματίστηκαν τὰ σύνθετα αὐτὰ (λ.χ. τὸ ἀφ-ορίζω), τὸ β' συνθετικὸ τους προφερόταν μὲ δασεία στὴν ἀρχὴ (ὀρίζω, δηλ. ῥορίζω), καὶ αὐτὴ μαζὶ μὲ τὸ προηγούμενο σύμφωνο (λ.χ. τὸ π), πού ἀπόμενε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκθλιψη τοῦ τελικοῦ φωνήεντος, ἔπαιρνε τὴν προφορὰ (πῆ), πού γραφόταν τότε μὲ τὸ ἐξακολουθητικὸ σήμερα γράμμα (φ) (!).

Τὸ πρῶτο συνθετικὸ

347. Τὸ πρῶτο συνθετικὸ στὶς σύνθετες λέξεις μπορεῖ νὰ εἶναι ὄνομα οὐσιαστικόν, ἐπίθετο (ἢ ἀριθμητικόν), ρῆμα, ἄκλιτο (ἐπίρρημα ἢ πρόθεση) (*).

Α.—Ὅνομα

348. Παρατηρήσεις γιὰ τὸ α' συνθετικόν.—Ὅταν τὸ α' συνθετικὸ εἶναι ὄνομα παρουσιάζονται στὸ συνθετικὸ φωνῆεν οἱ ἀκόλουθες ἀνω-μαλίαι :

349. Τὰ ἐπίθετα σὲ -ὺς ὡς πρῶτα συνθετικὰ φυλάγουν συνή-θως τὸ υ τους, ὅποιου γένους καὶ νὰ εἶναι τὸ σύνθετο, ἢ ἔχουν γιὰ συνθετικὸ τὸ **ιο, ο** (ι ὅταν τὸ ο ἔχη χαθῇ, βλ. 339, α).

βαθύς : βαθύπλοτος, Βαθύρεμα, βαθύριζος, βαθυστόχαστος - βαθιορίζωτος, βαθιορίζωμένος· βαρύς : βαρύθυμος, βαρυσήμαντος, βαρυστομαχία, βαρύτιμος, βαρυχειμωνιά - βαριόμοιρος, βαριακούω, βαριαναστενάζω· δασύς : δασύμαλλος, δασύστερνος, δασύτριχος - δασομάλλης· μακρύς : μακρυλαΐμης κτλ., Μακρυράχη (καὶ Μακραράχη), Μακρυχώρι, Μακρυγιάννης, Μακρυκώστας - μακρολαΐμης, μακροχέρης κτλ., μακροσημερεύω, μακροθυμῶ, μακροζωία, μακρολογία· πλατύς : πλατύγυρος, πλατύσκαλο, πλατύστομος, πλατύχωρος, Πλατύγιοιο, Πλατύστομο· πολὺς : πολυάνθρωπος, πολὺγλωσσος, πολυγράφος, πολὺγανο, πολυκοιμοῦμαι, πολυλογῶ, πολυμαθός· φαρδύς : φαρδομάνικα, γῆ φαρδιοπλάτα (Μάνος).

Τὰ ἐπίθετα ἐλαφρὺς - ἐλαφρός, γλυκός (ἀρχ. γλυκὺς) ἔχουν γιὰ α' συνθετικὸ μόνο ἐλαφρο-, γλυκο- : ἐλαφρόπτερα, γλυκομίλητος.

350. Τὸ οὐσιαστικὸ δάκρυ (δάκρυο) ἔχει σύνθετα : δακρυ(ο)γόνος, δακρυδόχος, δακρυόλιθος, δακρυοπότιστος κτλ.· τὸ στάχυ : σταχολογῶ, σταχολόγημα—σταχυολογῶ. Ἀπὸ τὸ γένι γίνεται τὸ λόγιον σύνθετο γενειο-φόρος.

1. Ἡ ἐρμηνεία αὕτῃ δὲν ἐφαρμόζεται φυσικὰ στὸ ἐφέτος καὶ στὸ μεθαύριο, πού πῆραν τὸν τύπο ἀπὸ ἀναλογία.

2. Ὡς α' συνθετικὸ χρησιμεύει καὶ ἡ ἀντωνυμία ἄλλος, σὲ σύνθετα καθὼς ἀλλόγλωσσος, ἀλλόδοξος, ἀλλόθρησκος, ἀλλοπρόσβαλλος, ἀλλοπαρμένος πού τοῦ πῆρε ὁ ἄλλος (ὁ διάβολος) τὰ λογικά, ἀλλοστρατίζω, ἀλλοφερμένος, ἀλλόφρετος, ἀλλόφυλος.

351. Ὅταν τὸ β' συνθετικὸν ἀρχίζῃ ἀπὸ (ι), μένει τὸ ἓνα (ι) : βαθὺς — ἰσκιος : βαθύσκιωτος.

352. Τὸ οὐσιαστικὸν μέση, πού ἔχει τὴν ἔννοια τῆς μέσης, τοπικὰ ἢ χρονικὰ (μεσότοιχος, μεσονύχτι), ἀνακατώθηκε σὲ πολλὰ σύνθετα μὲ τὸ ἐπίθετον μισός, πού σημαίνει τὸ μισὸ ἀπὸ ἓνα σύνολο (μισοφέγγαρο, μισογεμάτος). Ἔτσι λέγονται μὲ ε ἄλλὰ καὶ μὲ ι τὰ σύνθετα : μεσοδρομὶς — μισοδρομὶς, μεσοκαλόκαιρο — μισοκαλόκαιρο, μεσοσαράκκοστο — μισοσαράκκοστο, μεσόστρατα — μισοστρατὶς, μεσοφόρι — μισοφόρι, μεσοχείμωνο — μισοχείμωνο, μεσοχρονὶς — μισοχρονὶς.

Λέγεται μόνον μεσοβδόμαδα, μεσόκοπος, μεσοῦρανα κτλ. — μισοτιμῆς κτλ.

353. Ἄλλα συνθετικὰ φωνήεντα εἶναι τὸ ε, α, ου :

ε : καφε-κόπτης, καφε-κίτρινος, καφε-κούτι, καφε-πωλεῖτο.

α, ου : παρουσιάζονται σὲ μερικὰ καταχρηστικὰ σύνθετα (405), πού τὸ πρῶτον τοὺς συνθετικὸν εἶναι ὁλόκληρη πτώση : Νέα-πόλη - Νεάπολη, Ἀδριανού-πόλη - Ἀδριανούπολη. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ Ἀλεξανδρούπολη, Κωνσταντινούπολη, Φιλιππούπολη, Χριστούγεννα. Μερικοὶ λένε καὶ ἄλλα σύνθετα σὲ -ούπολη, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι σὲ -όπολη : κοσμόπολη, Μεγαλόπολη, νεκρόπολη κτλ. Ἐπικράτησε ὥστόσο τὸ μεγαλούπολη.

354. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— 1. Στὴ θέσιν τοῦ συνθετικοῦ φωνήεντος ὁ γράφεται ω στὰ οὐσιαστικὰ λεωφόρος, λεωφορεῖτο, νεωκόρος.

2. Τὸ τελικὸν (ιο) τοῦ α' συνθετικοῦ γράφεται μὲ ι ἐκτὸς στὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ δάκρυ καὶ τὸ στάχυν : βαριόμοιρος, βαριακονύω ἄλλα δακρυοπότιστος, σταχυολογία.

Διασάφηση. — Γράφεται μὲ ο τὸ συνθετικὸν φωνήεν : α) στὶς λέξεις τὶς σύνθετες ἀπὸ τὸ κρέας, χρέος : κρεοπώλης, κρεοφαγία, χρεόγραφο, χρεοκοπῶ, χρεολύσιο, χρεοστάσιο, χρεοφειλέτης — β) στὰ παραταχτικὰ ρήματα : ἀνοικοκλείνω, ἀνεβοκατεβαίνω, τρεμοσβίγω κτλ.

Λόγια σύνθεση

355. Ἔχουν υ στὴ θέσιν συνθετικοῦ φωνήεντος καὶ τὰ λόγια σύνθετα ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες λέξεις : ἄσιν, εὐθύς, εὐρύς, θῆλυς γὰρ α' συνθετικὸν : ἀστυκλική, ἀστυνομία, ἀστυφύλακας, εὐθύγραμμος, εὐρυχωρία, θηλυγονία.

356. Λόγια σύνθετα μὲ διάφορα συνθετικὰ φωνήεντα.— Πολλὰ λόγια σύνθετα μὲ οὐσιαστικὸν γὰρ α' συνθετικὸν παρουσιάζουν ποικιλία στὸ συνθετικὸν τοὺς φωνήεν. Ἔχουν στὴ θέσιν τοῦ ο :

α : ἀγορα-νομία, ἀγορα-φοβία, σκια-γραφία, σκια-μαχία.

η : δαφνη-φόρος, θαλαμη-πόλος, θανατη-φόρος, κανη-φόρος, λαμπαδη-φορία, λαιμη-τόμος—νικη-φόρος, πενθη-φορία, χολη-δόχος. Ὅμοια εἶναι καὶ τὰ σύνθετα ἀπὸ τ' ἀριθμητικὰ ἐπίθετα: τριτη-μόριο, τεταρτη-μόριο, πολλοστη-μόριο.

Μερικὰ λόγια σύνθετα μὲ α' συνθετικὸ θηλυκὸ οὐσιαστικὸ σέ: -ση, -ξη, ἔχουν συνθετικὸ φωνήεν ι, ιο, εο.

ι : θεσι-θήρας, λεξι-θηρία, λεξι-λόγιο, ταξι-άρχης, ταξι-θέτης, ταξι-νόμος. Ἔτσι καὶ τὸ συνταξιοῦχος.

ιο : γνωσιο-λογία, κινήσιο-λογία, φυσιο-γνωμία, φυσιο-γραφία, φυσιο-δίφης, φυσιο-λατρία, φυσιο-λογία.

εο : εἰδησο-γραφία, εἰδησο-λογία, ὕβρεο-λόγιο, φρασσο-λογία. Τὸ θηλυκὸ πόλη ἔχει σύνθετο μὲ συνθετικὸ ι : πολιοῦχος, καὶ μὲ εο : πολεο-δομία.

Τὰ θηλυκὰ σέ -σία σχηματίζονται ὡς πρῶτα συνθετικὰ κανονικὰ σέ -σιο : ἐξουσία - ἐξουσιοδοτῶ, φαντασία - φαντασιοπληξία, ἀκριβῶς ὅπως λέγεται καὶ παραγγελία - παραγγελιοδόχος.

357. Λέξεις ποὺ δὲ λέγονται πάντοτε μὲ τὸ ἴδιο συνθετικὸ φωνήεν. — Ὑπάρχει κάποια τάση νὰ συμμορφωθοῦν οἱ ἀνωμαλίες αὐτὲς στὰ σύνθετα ποὺ γίνονται λαϊκότερα καὶ ποὺ τὰ αἰσθανόμαστε ἀκόμη σύνθετα. Ἔτσι λέγεται συνήθως: ἀγγελιο-φόρος, ἀγορο-πωλησία καὶ ὄχι ἀγγελιαφόρος, ἀγοραπωλησία. Λέγεται ἀκόμη συχνά: λαμπαδοφορία ἀντὶ λαμπαδηφορία. Ἀκούονται καὶ μερικὰ σύνθετα μὲ συνθετικὸ (σ)ο ἀντὶ (σ)ιο: ἐπιθεωρησογράφος.

358. Λόγια σύνθετα μὲ ἀνωμαλίες στὸ θέμα.—Σὲ λόγια σύνθετα μερικὰ ὀνόματα παρουσιάζουν ὡς πρῶτα συνθετικὰ ἀνωμαλίες στὸ θέμα τους, λ.χ. (!):

γίνεται ὡς		Παραδείγματα
Ἡ λέξη	α' συνθετικὸ	
γῆ	γη-	γῆλοφος, γῆπεδο
	γεω-	γεωγραφία, γεωλόγος, γεωμετρία, γεωπόνος κτλ.
	γαι(ο)-	γαιάνθρακες
πατέρας	πατρ(ο)-	πατραγαθία, πατρογονικός, πατροπαράδοτος
μητέρα	μητρο-	μητροκτονία, μητρόπολη
χάρη	χαριτο-	χαριτόβρυτος, χαριτολογῶ
χέρι (226 Γ)	χερο-	χερόβολο, χεροδύναμος, χερόμυλος, χεροπιαστός
	χειρο-	χειροβομβίδα, χειρόγραφο, χειροδικία, χειροκροτῶ, χειρονομῶ, χειροτεχνία, χειροῦργος, χειροφίλημα
καλὸς	καλο-	καλοβλέπω, καλόγιαννος (πουλί), καλοθελητής, καλοκαίρι
	καλλι-	καλλιέργεια, καλλιτέχνης
μεγάλος	μεγαλ(ο)-	μεγαλοβδόμαδο, μεγαλοπιάνομαι, Μεγαλόχαρη, μεγαλόηχος, μεγαλέμπορος
	μεγα-	μεγαθήριο, μεγάφωνο, Μεγάλακκος, Μεγαρέμα, Μεγαλέξαντρος, Μεγαπάνος.

1. Ἀναγράφονται καὶ τὰ ὁμαλὰ θέματα ποὺ βρίσκονται στὰ λαϊκὰ σύνθετα.

Ἀριθμητικὸν

359. Οἱ τύποι πὺν παίρνουν τ' ἀριθμητικὰ στὴ σύνθεσις ὡς πρῶτα συνθετικὰ φαίνονται ἀπὸ τὸν ἀκόλουθον πίνακα :

Τ' ἀριθμητικὰ ἀπὸ τὸ πέντε ὡς τὸ ἐνενήντα ἔχουν συνθετικὸ φωνῆν τὸ α.		
ἓνα	μον(ο)-	μονάκριβος, μονάρχης, μονόγραμμα, μονόεδρος, μονοθεΐα, μονομαχία, μονόξυλο, μονόπαντος, μονοπάτι, μονορούφι, μονότοπος
δύο	δι-	δίβουλος, διγενής, διδραχμο, δικέφαλος, δίκοπος, διπορτο, διπρόσωπος, δισάκι, δίσιγλος, δίσιχο, δισύλλαβος, δίφορος (πὺν καρποφορεῖ δυὸ φορὲς), διώνυμο κτλ.
	δισ-	δισανθρακικός, δισέγγονος, δισεκατομμύριο
	δυ-	δυαρχία
τρία	τρι-	τρίγλυφο, τρίγλωσσος, τριγύρω, τρίγωνο, τρίδιπλος, τρικούβερτος, τριλογία, τρίμιτος, τρίποδο, τρίτομος, τριφύλλι
	τρिस-	τρισάγιο, τρισάθλιος, Τρισεύγενη, τρισεύγονο, τρισκατάρατος
τέσσερα	τετρα-	τετραβάγγελο, τετραγάκθο, τετράγωνο, τετράμηνο, τετραπάχος, τετραπλευρος, τετράποδο
πέντε	πεντα-	πεντάγραμμο, πεντάδραχμο, πενταετία, πεντάμηνο, Πεντάμορφη, πεντάρφανος κτλ. (¹)
ἕξι	ἕξα-	ἑξαδάχτυλος, ἑξαέδρος, ἑξάμηνο, ἑξασέλιδος, ἑξατάξιος, ἑξάχρονος
ἑπτὰ	ἑπτα-	ἑπτάζυμο (εἶδος ψωμοῦ), ἑπταμηνίτικος, Ἑφτάνησα, ἑπτακαθαρισμένοις, ἑπτάψυχος κτλ.
ὀχτώ	ὀχτα-	(ὀ)χταπόδι, ὀχτάσιγλος, ὀχτάσιχο κτλ.
ἐννιά	ἐννια-	ἐννιά(η)μερα.

Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ δεκάδραχμο, δωδεκάνησα, εἰκοσαήμερο, εἰκοσιπεντάδραχμο, τριαντάφυλλο, σαραντάνημερο, ἑξηνταβελόνης. Λέγεται μὲ τὸ συνθετικὸ ο : ἑκατόλιρο, ἑκατόλογα, ἑκατόχρονα καὶ (λόγια) : ἑκατοντάδραχμο, ἑκατονταετία, ἑκατοντάχρονος — χιλιόδραχμο, χιλιοστραγουδημένη, χιλιοχρονίτικη — μυριάκριβος, μυριοκανακίζω, μυριόνεκρος, μυριόριζος, μυριόκλωνος.

360. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Δὲν πρέπει νὰ μπερδεύεται τὸ δι-, δισ-, πρῶτο συνθετικὸ τοῦ δύο, μὲ τὸ δυ-, θέμα καὶ α' συνθετικὸ καὶ αὐτὸ τοῦ δύο

1. Λέγεται καὶ μὲ συνθετικὸ ο : πεντόδραχμο, πεντοζάλης, πεντόλιρο, πεντόφραγκο, πεντοχίλιαρο. Ἔτσι καὶ πενηντόδραχμο.

σὲ λέξεις καθὼς *δυνάρι, θυϊκός, θυϊσμός, δυναδικός, δυναρχία, καὶ* μὲ τὸ ἀχώριστο *δυσ-* (317).

B.—Ρῆμα

361. Ἄν εἶναι ρῆμα τὸ α' συνθετικό, μπαίνει συνήθως στὴ σύνθεση τὸ ἀοριστικό του θέμα καὶ πιὸ σπάνια τὸ ἐνεστωτικό. Μαζὶ μὲ τὸ συνθετικό φωνῆεν, τελειώνει τότε τὸ α' συνθετικό σὲ *-σο-*, *(-ψο-)*, *(-ξο-)* ἢ σὲ *-ο-*.

χάνω—ἔχασα : χασομέρης, καίω—ἔκαψα : καπομάνα, κλαίω—ἔκλαψα : κλαπομάρης, κλαπομούρης· ἀλλάζω—ἄλλαξα : ἀλλαξοκαιριά, ἀλλαξομηνιά, ἀλλαξομῆνι, ἀλλαξοπιστῶ, ἀλλαξοφάμπουρος (ὁ δῖγνωνμος), ἀράζω—ἀραξοβόλι, κόβω : κοπομεσιάζομαι, κοποπόδης, λείπω : λειψανάβατος (ψωμί), λειψόπιτα, λειψυδρία — μπερδεύω : μπερδεψοδουλειά, χαλασοχώρηδες—φεύγω (ἔφυγα) : φυγόδικος, φυγομαχία, φυγόπονος, φυγόστρατος.

γλειφοπίνακο, γλειφοκουτάλας (παράσιτος), μελλοθάνατος, μελλόνυμφος, μισάνθρωπος, σκιζαύτης κτλ.

Τὰ παραταχτικά ρήματα σχηματίζονται συνήθως ἀπὸ τὸ ἐνεστωτικό θέμα : *ἀνοικοκλείνω, κλωθογυρίζω, μπαινοβγαίνω, στριφογυρίζω* κτλ. Ἄλλὰ καὶ ἀναποκοκκινίζω, λουσοχτενίζω, λυσοδένω.

Λόγια σύνθεση

362. Λόγια σύνθετα μὲ ἀνωμαλία στὸ συνθετικό φωνῆεν.—Μερικὰ λόγια σύνθετα μὲ ρῆμα γιὰ α' συνθετικό παρουσιάζουν τὶς ἀκόλουθες ἀνωμαλίες στὸ συνθετικό τους φωνῆεν. Ἔχουν στὴ θέση τοῦ ο :

ε : *ἔχω—ἔχέμυθος, φέρνω—φερέοικος, χαίρομαι—χαιρέκακος.*

ι : *δίνω—ἔδωσα : δωσίδικος, δωσίλογος, κλέβω—ἔκλεψα—κλεψιτυπία, λήγω—ἔληξα : ληξίαρχος, ληξιπρόθεσμος, σπαράζω—σπάραξα : σπαραξικάρδιος.* Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ ἀνεξίτηροςκος, ἀρησικυρία, μεμψίμοιρος.

Γ.—Ἀκλιτο

363. Ἐπιρρήματα πού χρησιμεύουν γιὰ α' συνθετικό εἶναι προπάντων μερικὰ τοπικὰ καὶ τροπικὰ ἐπιρρήματα, ἰδίως τὰ παράγωγα ἀπὸ τ' ἀντίστοιχα οὐδέτερα ἐπίθετα (326) :

ξανα-φαίνομαι, κατω-σέντονο, μισο-κάθομαι, καλο-βλέπω.

Τὰ ἐπιρρήματα πού γίνονται πρῶτα συνθετικά φυλάγουν σπάνια γιὰ συνθετικό τὸ τελικό τους φωνῆεν, ὅπως λ.χ. *ξανα-περνῶ, Περα-*

χώρα, ξω-κλήσι. Συνήθως παίρνουν τὸ ο: ἀκριβοχαιρετῶ, κρυφομιλῶ, σιγοπερπατῶ, συχνορωτῶ κτλ. (337).

364. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὰ ἐπιρρήματα σὲ -ω ποὺ γίνονται πρῶτα συνθετικὰ φυλάγουν τὸ -ω, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χάμω (¹):

ἀπαναγόμει, ἀπανακαλύμμανο, πανωπροίκι, πανωτοίχι, πανωφόρι, κατωλίθι (τῆς μυλόπετρας), κατωμερίτης, (ἐ)ξωκλήσι, ξώπετσα, πισωπατῶ, σῶγαμπρος· χαμόκλαδο, χαμομήλι, χαμογελῶ, χαμοσέρομαι.

365. Ἀπὸ τίς προθέσεις χρησιμεύουν στὴ σύνθεση οἱ ἀκόλουθες: κατά, παρὰ, μετὰ, ἀντί, ἀπὸ καὶ ἡ πρὸς. Ὅσες ἀπὸ αὐτὲς τελειώνουν σὲ φωνῆεν τὸ χάνουν συχνά, ὅταν καὶ ἡ ἀκόλουθη λέξι ἀρχίζῃ ἀπὸ φωνῆεν.

Παρατήρηση.—Ἀπὸ τίς προθέσεις μόνο οἱ κατά, παρὰ, ἀπὸ εἶναι ζωντανὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ σύνθεση (²), ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεση ἀντί εἶναι συχνὴ σὲ λόγια σύνθετα. Στὰ νεώτερα λαϊκὰ σύνθετα αὐτὲς δὲ χάνουν συνήθως τὸ τελικό τους φωνῆεν (³).

κατά: καταγίνομαι, καταπιάνομαι, κατασταλάζω· κατάκαρδα, κατακέφαλα, κατὰματα, κατὰσαρκα· (ἐπιτατικό) κατὰγλυκος, κατακόκκινος, κατὰμονος, κατὰξερως, κατασκοτεινός, κάτασπρος· καταβρέχω, καταξεδυκίζω, κατοφιλῶ, καταχαίρομαι, καταεσχραστημένος, καταλυπημένος.

παρὰ: παραβλέπω, παρακούω, παραστέκομαι· παραμάσκαλα. Διαφορετικὰ εἶναι τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα πάρα μὲ τὴ σημασία τοῦ παραπάνω, τῆς ὑπερβολῆς, καθὼς παρὰῖναι, παρὰέχει, παραβράχηνε, παρακοιμᾶται, παραπάχυνε, παρὰφαγε· παραδόμορφος.

μετὰ: μεταλαβαίνω, μεταμορφώνω, μεταπιάνω, μεταφυτεύω, μετοικῶ, μετουσιώνω· (στὴ σημασία τοῦ ἔπειτα) μεταπολεμικός, μετεξεταστέος, μεθαύριο, μεθεόρτια.

ἀντί: ἀντισφάλεια, ἀντεγγύηση, ἀντιαεροπορικός, ἀντιαισθητικός, ἀντίθεση, ἀντικατάσταση, ἀντιστρατήγος· ἀνθυπασπιστής, ἀνθυπολοχαγός.

ἀπὸ: ἀπάνεμο, ἀπαρνιέμαι, ἀπολείτουργα, ἀπομαθαίνω, ἀπομεινάρι κτλ.

πρὸς: προσδιορίζω, προσευχή, προσέχω, προσθέτω, προσμένω, προσφάγι, πρόσφωλο.

1. Λέξεις καθὼς γυροβόλι, γυρολόγος, γυροσκόπιο, γυροτρίγυρα ἔχουν α' συνθετικὸ τὸ οὐσιαστικὸ γύρος καὶ γράφονται μὲ ο.

2. Στὴ λαϊκότερη γλώσσα καὶ ἡ μετὰ (κατά).

3. Γιὰ τίς ἀρχαίες προθέσεις ποὺ δὲ συνηθίζονται πιά σήμερα βλ. 315. Γιὰ τὴν τροπὴ τοῦ π καὶ τοῦ τ σὲ φ, θ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκθλίψη στὰ σύνθετα βλ. 345.

366. Μερικά από τὰ ρήματα τὰ σύνθετα ἀπὸ προθέσεις νέες ἢ ἀρχαῖες δὲ συνηθίζονται πιά χωρὶς τὴν πρόθεση: *ἐξετάζω, ἐξοφλῶ*. Ἄλλοτε πάλι τὸ ἀπλό ρῆμα εἶναι λέξη λόγια πού λέγεται σπάνια: *ἐνοχλῶ - δχλῶ* (ὄρ. νομ.).

Τὸ δεύτερο συνθετικό

367. Γενικά.—Τὸ β' συνθετικό μπορεῖ νὰ εἶναι οὐσιαστικό, ἐπίθετο (¹), ρῆμα καὶ σπανιότερα ἐπίρρημα. Ἐξετάζονται ἐδῶ τὰ δεύτερα συνθετικά σὲ χωριστὰ κεφάλαια κατὰ τὸ γραμματικό τους εἶδος.

A.—Οὐσιαστικό

368. Ὅταν τὸ β' συνθετικό εἶναι οὐσιαστικό, τὸ σύνθετο μπορεῖ νὰ εἶναι οὐσιαστικό, ἐπίθετο, ρῆμα (313) ἢ ἐπίρρημα.

369. Α) Ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι οὐσιαστικό, τὸ οὐσιαστικό πού εἶναι β' συνθετικό συνήθως δὲν ἀλλάζει κατάληξη:

ἀνεμό- μῦλος, λιναρό- σπορος, πρωτο- μάστορας, ἀρχοντο- χωριάτης, πατατο- κφετές· βοῖδ- ἀμαξα, ἐξώ- πορτα, μοναχο- κόρη· ξυλο- κάρβουνο, τριαντά- φύλλο, συννεφό- καμα.

Στὸν κανόνα αὐτὸν ὑπάρχουν ὥστόσο καὶ διάφορες ἐξαιρέσεις: Μερικά σύνθετα ἀλλάζουν γένος, καὶ φυσικά καὶ κατάληξη, γιὰ τὴ σημασίᾳ τους. Ἐνῶ τὸ *ἀντρογυναίκα*, σύνθετο ἀπὸ τὸ *ἄντρας* καὶ *γυναίκα*, διατηρεῖ κανονικά τὸ γένος τῆς λέξης *γυναίκα*, τὸ *ἀντρογόνο*, ἂν καὶ συντέθηκε ἀπὸ τὶς ἴδιες λέξεις, δὲν μπορούσε νὰ διατηρήσῃ τὸ θηλυκό του γένος καὶ ἐγινε οὐδέτερο. Ἔτσι ἄλλαξε τὸ γένος καὶ στὸ *μηχανή- βιομήχανος*. Συχνότερα ὥστόσο ἀλλάζουν τὰ σύνθετα τὸ γένος τοῦ β' συνθετικοῦ ἀπὸ ἄλλους λόγους: *ἥλιος- ἀντηλιά, βοριάς- ξεροβόρι, γιालός- περιγιάλι· βροχή- ἀνεμόβροχο, γούνα- κοντογούνη, νύχτα- μερόνυχτο, σκιὰ- ἀπόσκιο, τρίχα- πολυτρίχι.*

Γιὰ τὰ οὐδέτερα σὲ -ι καὶ σὲ -α πού ἀλλάζουν κατάληξη βλ. 392 Αε, 393 Β.

1. Σπάνια εἶναι τὸ β' συνθετικό ἀριθμητικό: *ὀλοένα, διαμιᾶς, μονομιᾶς*. Ἀντωνυμία ὑπάρχει στὸ *καθεαυτοῦ*.

Λόγια σύνθεση

370. Τὰ θηλυκὰ ρηματικὰ οὐσιαστικὰ σὲ -ση (-ψη, -ξη) φυλάγουν ὡς δευτέρα συνθετικὰ τὴν κατάληξή τους ὅταν τὸ α' συνθετικὸ εἶναι πρόθεση, αἰρουν ὁμως συνήθως τὴν κατάληξιν -σία (-ψία, -ξία) (ἢ -σιά), ὅταν τὸ α' συνθετικὸ εἶναι τὸ στερεητικὸ α- ἢ ἄλλο μέρος λόγου. Στὴ δευτέρα αὕτῃ περίπτωσιν πρὸκειται συνήθως γιὰ παρασύνθετα.

αἵρεσις: ἀναίρεσις, ἀφαίρεσις, ἐξαίρεσις, προαίρεσις, συναίρεσις κτλ. ἀλλὰ (αὐθαίρετος) αὐθαιρεσία· στάσις: σύστασις, κατάστασις κτλ. ἀλλὰ (ἄστατος) ἀστασία, (ἀκατάστατος) ἀκαταστασία—κορμωστασία (!). Ἀνάλογα εἶναι τὰ :

βάσις	σύμβασις, ἀνάβασις κτλ.	ἀκροβάσις, ὄρειβάσις, ὑπνοβάσις
βλέψις	πρόβλεψις	ἀβλεψία
—	ἐξάρτησις, συνάρτησις	ἀνεξαρτησία, ἀσυναρτησία
θέσις	ἐκθεσις, σύνθεσις κτλ.	ἀδιαθεσία, τοποθεσία, ὁροθεσία, σκηνοθεσία
κράσις	—	ἰδιοσυγκρασία, θερμοκρασία
κρίσις	ἐγκρίσις, σύγκρισις κτλ.	ἀκρισία, ἀδιακρισία, βιβλιοκρισία, λογοκρισία
τάξις	σύνταξις, κατάταξις κτλ.	ἀταξία, εὐταξία, ἐθιμοταξία, λιποταξία κτλ.

Ἔτσι καὶ τὸ φυγή: προσφυγή, ἀποφυγή — ἀειφυγία.

371. Σχηματίζονται ὥσπερ σὲ -ση (-ψη, -ξη), ἐνῶ τὸ α' συνθετικὸ δὲν εἶναι πρόθεση, λέξεις λόγιαι καὶ λαϊκῆς καθῶς: ἀγρ-ἀνάπανσις, αὐτο-διοίκησις, κακο-διοίκησις κτλ., ἡλιό-κρισις (τὸ ἡλιοστάσιον) — κομφό-βρασις, σκιρό-στρωσις, Σταυρο-προσκύνησις, ψευδ-αἰσθησις, ψυχο-σύνθεσις κτλ. (?).

Ἔχουν καὶ τοὺς δύο τύπους, σὲ -ση καὶ σὲ -σία, μὲ διαφορὰ σημασίας τὸ ὑπόκρισις καὶ (ὑποκριτής) ὑποκρισία καὶ τὸ παράλυσις καὶ (παράλυτος) παραλυσία.

372. Τὸ ἴδιον γίνεται καὶ μὲ σύνθετα ἢ παρασύνθετα οὐσιαστικὰ πού τὸ β' συνθετικὸ τους εἶναι θηλυκὸ σὲ -η, συνήθως παράγωγο ἀπὸ ρῆμα :

1. Ἀνάλογα εἶναι τὰ λαϊκὰ: ἀφροντισία, ἀσυλλογισία, ἀστοχασία, ἀσυνεργισία κτλ.

2. Ἡ σύνθεσις αὕτη ἔγινε σύμφωνα μὲ τὸ νεώτερον γλωσσικὸ αἰσθημα· (πλὴν στὰ παραπάνω λαϊκὰ παραδείγματα πρὸβ. λ. χ.: ἀνεμοτάραξις, λιόκρουσις, κρασοκατάνυξις κτλ.). Ὁ κανόνας αὐτὸς ἐπλάσθη τόσο δυνατός, ὥστε νὰ ἐπηρεάσῃ καὶ τοὺς λόγιους πού ἐπλάσαν ἄλλες λέξεις. Εἰπώθηκε ὁμως καὶ ἀντίθετα: κατεβασία καὶ καταβασία (ἐκκλησι.), παραλυσία, ὑποκρισία, ἐπιληψία, ἐπιμεξία, ἐπιστασία.

ἀρχή	ἀπαρχή	ἀναρχία, αὐταρχία, πολναρχία
βολή	εἰσβολή, ἀναβολή, ἐπιβολή	εὐθυβολία
βουλή	συμβουλή	ἀβουλία, ὀπισθοβουλία, πρωτοβουλία, ὑστεροβουλία
δίκη	καταδίκη	αὐτιδίκη, στρεψοδικία
κλοπή		λογοκλοπή
—	ἐκλογή, συλλογή κτλ.	κενολογία, περιαντολογία, τροπολογία
κοπή	συγκοπή, προκοπή, ἀνακοπή, διακοπή, ἀποκοπή	δημοκοπία, λογοκοπία
μάχη	διαμάχη	ἀερομαχία, μονομαχία
τέχνη		βιοτεχνία, δεξιτεχνία, λογοτεχνία

373. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις. Τελειώνουν σὲ -η σύνθετα μὲ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου ἐκτὸς ἀπὸ πρόθεση καθὼς ζωοκλοπή, σκοποβολή, φεγγοβολή. Πλάι σ' αὐτὰ τελειώνουν σὲ -ία παρὰ σύνθετα μὲ πρόθεση γιὰ α' συνθετικό: (ἀντιδίκος) ἀντιδικία, ἐπιμαχία, συμμαχία, συντεχνία.

374. Μερικὰ λόγια σύνθετα παίρνουν τὴν κατάληξη -ιο: ἐπιστήμη-πανεπιστήμιο, τόκος-ἐπιτόκιο.

Τὰ οὐδέτερα σὲ -μα τελειώνουν στὰ λόγια σύνθετα σὲ -μο· σῆμα: γραμματόσημο, χαρτόσημο.

375. Β) Ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι ἐπίθετο, τὸ οὐσιαστικό πού εἶναι β' συνθετικό δὲν ἀλλάζει ἂν τελειῶνῃ σὲ -ος, ἐπειδὴ τότε τὸ σύνθετο ἔχει μορφὴ ἐπιθέτου: ἄ-καρπος, ἄδικο-θάνατος, σκληρο-τράχηλος, ἄ-κυρος, ἀπό-μερος.

Ἄν ὅμως δὲν τελειῶνῃ σὲ -ος, τότε παίρνει τὴν κατάληξη αὐτὴ ἢ μιὰ ἄλλη ἐπιθετική: καρδιά-σιενόκαρδος, κουβέρτα-τρικούβερος, ρῶγα-χοντρορῶγος· βολή-καλόβολος, γνώμη-δίγνωμος, πίστη-καλόπιστος· ξύλο-σύξυλος, πρόσωπο-φεγγαροπρόσωπος· ἄλατι-ἀνάλατος, κομμάτι-μονοκόμματος.

376. Μὲ ὀνόματα τῶν μερῶν τοῦ κορμιοῦ σχηματίζονται συνήθως σύνθετα ἐπίθετα σὲ -ης, -α, -ικο: δόντι-κουτσοδόντης, λαιμός-μακρολαίμης, μαλλί-σγουρομάλλης, μάτι-ἀνοιχτομάτης, μύτη-γερακομύτης, πόδι-ἀνεμοπόδης, χέρι-τρυποχέρης· φρύδι-καμαροφρύδα κτλ.

377. Μερικὰ θηλυκὰ ἐπίθετα σχηματίζονται παίρνοντας τὴν παραγωγικὴν κατάληξη -οῦσα: μαλλί-ξανθομαλλοῦσα, μάτι-μαυροματούσα.

378. Μερικὰ σύνθετα σχηματίζονται καὶ σὲ -ος καὶ σὲ -ης: καλόμοιρος-καλόμοιρη-καλόμοιρο καὶ καλομοίρης-καλομοίρα-καλομοίρικο.

379. Τὰ οὐδέτερα σὲ **-μα**, ὅταν εἶναι β' συνθετικὰ ἐπιθέτων, τελειώνουν σὲ **-ματος** : αἷμα—γλυκοαίματος, γράμμα—ἀγράμματος, ὄνομα—συνονόματος, σῶμα—ἀσώματος, χῶμα—ἀγιοχώματος.

Ἡ λέξις ὄνομα ὥς δεύτερο συνθετικὸν εἶναι **-ονόματος** στὸ συνονόματος· στὰ λόγια σύνθετα μετασχηματίζεται σὲ **-ώνυμος** : ἀνώνυμος, ἐπώνυμος, ἰδιώνυμος, δμώνυμος, πολυνώνυμος, συνώνυμος κτλ.

Λόγια σύνθεσις

380. Μερικὰ λόγια συνήθως σύνθετα ἀπὸ οὐδέτερα δισύλλαβα σὲ **-μα** τελειώνουν σὲ **-μος** : αἷμα - θερμόαιμος, ψυχραιμος, δέρμα - παχύδερμος, σῆμα - ἐπίσημος, στόμα - μεγαλόστομος, πηγαδόστομος, φουρνόστομος, Πλατύστομο, σχῆμα - μεγαλόσχημος, σῶμα - μεγαλόσωμος, χρῶμα - ποικιλόχρωμος, τρίχρωμος.

381. Μερικὰ λόγια σύνθετα ἐπιθέτα ἀπὸ οὐσιαστικὰ παίρνουν τὴν κατάληξιν **-ιος** : ἄερας - ἐναέριος, αἰώνας - προαιώνιος, Ἕλληνας - πανελλήνιος, θάλασσα - παραθαλάσσιος, κόσμος - ἐγκόσμιος, ὑπερκόσμιος, οὐρανός - ἐπουράνιος.

Οἱ νεώτεροι ἀντίστοιχοι λαϊκοὶ σχηματισμοὶ τελειώνουν σὲ **-ος** : ἀνέρος, ἀπόκοσμος· διθάλασσο δραμα (Παλαμᾶς).

Τὸ γ' ἢ ὅταν γίνεται β' συνθετικὸ ἔχει τὸ θέμα **-γει-** : ἀπόγειος, ἔγγειος, Μεσόγειος, ὑδρόγειος (ὁμοία καὶ τὰ σύνθετα ρήματα : ἀπογειώνομαι - ἀπογείωση, προσγειώνομαι - προσγείωση).

382. Γ) Ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι ἐπίρρημα, τὸ οὐσιαστικὸ πού εἶναι β' συνθετικὸ παίρνει συνήθως τὴν κατάληξιν **-α** : πωσ-κάπουλα, πατό-κορφα, μεσο-πέλαγα, χερο-πόδαρα, κατά-ραχα, κατα-κέφαλα, κατα-μεσήμερα, νυχτό-ήμερα· ὅλη-μερίς.

383. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γράφονται μὲ **ω** στὴν ἀρχὴ ἀντὶ μὲ **ο**, ὅταν γίνονται β' συνθετικὰ, οἱ λέξεις ὁδύνη, ὀλεθρος, ὁμαλός, ὄνομα, (ὁρύχος) ὀρυχεῖο (¹) : ἀνώδυνος, ἐπώδυνος, πανωλεθρία, ἀνώμαλος, ἀνώνυμος, συνώνυμο, πολυνώνυμο, μεταλλωρυχεῖο.

Στὸ συνωμότης καὶ τ' ἄλλα συγγενικὰ γράφεται τὸ δεύτερο (ο) μὲ **ο** : συνωμοσία, ἐξωμότης, ὁρκωμοσία, ἐνωμοτία, ἐνωμοτάρχης.

Β.—Ἐπίθετο

384. Ὅταν τὸ β' συνθετικὸν εἶναι ἐπίθετο, καὶ τὸ σύνθετο εἶναι ἐπίθετο σὲ **-ος**, **-η** (**-α**), **-ο**.

1. Ἔτσι καὶ τὰ παράγωγα ἀπὸ τὸ ποιητ. ὁμόνω : συνωμότης κτλ. καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχ. ὁροφή : μονώροφος, διώροφος κτλ.

Τὸ σύνθετο σχηματίζεται σὲ **-ος -η -ο** ὅταν τὸ β' συνθετικὸ εἶναι ἐπίθετο σὲ :

α) **-ος, -η, -ο** : ἀκριβὸς — μονάκριβος, ξινὸς — γλυκὸξινος, πικρὸς — γλυκόπικρος, μαῦρος — κατάμαυρος, κίτρινος — δλοκίτρινος, ταιριαστὸς — ἀταίριαστος, κλειστὸς — μισόκλειστος, κατάκλειστος (¹).

β) **-ιος, -ια, -ιο** (συνήθως) : γαλάζιος — καταγάλαζος, δλογάλαζος, κитриноγάλαζος, γαλάριος — στεροφογάλαρος, ἀκέριος — δλάκερος. ὅΑλλά καὶ μισοτρύπιος, δλοτρύπιος.

γ) **-ὺς καὶ -ής, -ιά, -ί** : βαθὺς — τετράβαθος, μακρὺς — στενόμακρος, παχὺς — δλόπαχος, κοντόπαχος, πλατὺς — διάπλατος, κοντόπλατος, φαρδὺς — κοντόφαρδος, μακρόφαρδος, στενόφαρδος, σταχτής — μαυρόσταχτος, μαβής — χαλκόμαβος, δεξής — ξεροδόδεξος. Σύνθετα καθὼς ἄβαθος, λιγόβαθος κτλ. ἔχουν β' συνθετικὸ τὰ οὐσιαστικὰ βάθος, βάρος.

385. Σχηματίζεται σὲ **-ιος, -ια, -ιο** τὸ σύνθετο ἀπὸ μερικὰ ἐπίθετα σὲ **-ιος, -ια, -ιο** : ἀν-άξιος, ἀντ-άξιος, ἀν-όμοιος, ἀ-δέξιος, ἐπ-οι-ράνιος, ὕπερ-τέλειος. Ὑἔτσι καὶ τὸ κρύος — κατάκρυος.

Τὰ λόγια πανάρχαιος, παμπάλαιος, ἀπὸ ἐπίθετα μὲ θηλυκὸ σὲ **-α** : ἀρχαία, παλιά, σχηματίζονται σὲ **-ος, -η, -ο** : πανάρχαιη, παμπάλαιη. Ὑἔτσι καὶ τὸ δίκιος, δίκια — δίκαιη, ἀκριβοδίκαιη.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία δμαλὸς — ἀνώματος βλ. 383.

Γ.—Ρῆμα

386. ὙἜταν τὸ β' συνθετικὸ εἶναι ρῆμα, τὸ σύνθετο μπορεῖ νὰ εἶναι πάλι ρῆμα, μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι καὶ ὄνομα οὐσιαστικὸ ἢ ἐπίρρημα: κάθομαι — καλοκάθομαι, ἀνάβω — καντηλανάφτης, ρουφῶ — μονορουφί.

Α) ὙἜταν τὸ σύνθετο εἶναι ρῆμα, τὸ β' συνθετικὸ δὲν ἀλλάζει οὔτε τὴν κατάληξη οὔτε τὸν τόνο: τρεμοσβήνω, ἀνεμοδέρομαι, μοσκομυρίζω, σημαιοστολίζω· ξενοδουλεύω, στραβοπατῶ, φτεροζυγιάζομαι, ἀντιστέκομαι.

Β) ὙἜταν τὸ σύνθετο εἶναι οὐσιαστικὸ, τὸ ρῆμα σχηματίζεται

1. ὙἜδῶ μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν σήμερα καὶ ὅσα ἐπίθετα ἔχουν τὸ φίλος γιὰ β' συνθετικὸ: εἰρηνόφιλος, ζωόφιλος κτλ.

σὲ **-(τ)ης**, (σπανιότερα) **-ας** ἢ (σὲ λόγια ἰδίως σύνθεσις) **-ος** : βγάζω — μαχαιροβγάλτης, δένω — λαιμοδέτης, κρατῶ — κλειδοκράτης, νεροκράτης, κλέβω — κατσικοκλέφτης, παίζω — ὄργανοπαίχτης, πνίγω — σκυλοπνίχτης, χύνω — νεροχύτης· τρέχω — παπατρέχας· γράφω — σεισμογράφος, φωτογράφος, λέγω — γραφολόγος, γεωλόγος, μάχομαι — θαλασσομάχος, ξωμάχος, τρώω (ἔφαγα) — ἀνθρωποφάγος, μελισσοφάγος, τριχοφάγος, χορτοφάγος, φορῶ — μανροφόρος, ρασοφόρος, σπαθοφόρος. Ἀνάλογο εἶναι τὸ θηλυκὸ σακοράφα.

Σύνθετα σὲ **-ι**, καθὼς ἀποκούμπι, κατακάθι κτλ. παράγονται ἀπὸ ῥήματα σύνθετα.

387. Ἐπίθετο σύνθετο ἀπὸ ἐπίρρημα καὶ ῥημα σχηματίζεται σὲ **-ος** : ἀχνό-τρεμη ἀχτίνα φεγγαριοῦ (Τυπάλδος), ἄστρα καὶ γῆ καὶ θάλασσα ὁλότρεμα σταθῆ-καν (Τυπάλδος), βραχνότρεμη φωνή (Χατζόπουλος).

Λόγια σύνθεσις

388. Πολλὰ λόγια σύνθετα ῥήματα, μὲ ῥημα γιὰ β' συνθετικὸ, ὅταν ἔχουν α' συνθετικὸ ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ λόγου ἐκτὸς ἀπὸ πρόθεσις, μετασχηματίζονται στὴ σύνθεσις καὶ τονίζονται στὴ λήγουσα. Τὰ λαϊκὰ σύνθετα δὲ μετασχηματίζονται.

γράφω	ἐγγράφω, συγγράφω, ἀναγράφω· καλογράφω, πολυγράφω	δημοσιογραφῶ, ἱχνογραφῶ, καλλιγραφῶ, μηχανογραφῶ, ὀρθογραφῶ, πολυγραφῶ
δίνω	προδίνω, ἀναδίνω, παραδίνω	κληροδοτῶ, πλειοδοτῶ, προικοδοτῶ
κόβω	ἀποκόβω, ξεκόβω, αὐγοκόβω	δημοκοπῶ, χρεοκοπῶ.

Ἀπὸ τὰ σύνθετα αὐτὰ παράγονται οὐσιαστικὰ σὲ **-ημα** : ἱχνογράφημα, σχεδιογράφημα, κληροδοτήμα κτλ., καὶ ὅχι σὲ **-μμα**, ὅπως πλάστηκαν μερικά : ἰδεό-γραμμα, σχεδιάγραμμα. Ἀνάλογο εἶναι τὸ λαϊκὸ πανώγραμμα.

389. Ἱστορικὴ παρατήρηση. — Τὰ μετασχηματισμένα αὐτὰ σύνθετα ἦταν παρὰ σύνθετα, παράγωγα ἀπὸ σύνθετα ὀνόματα καθὼς καλλιγράφος, κληροδότης.

Δ. — Μετοχή

390. Συχνὰ εἶναι τὰ σύνθετα ποὺ ἔχουν β' συνθετικὸ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου, κάποτε καὶ τοῦ παθητικοῦ ἐνεστώτα :

κλειδ-αμπαρωμένος, κοσμο-γυρισμένος, διπλο-ζυγισμένος, χρυσο-κεντημένος, ἥλιο-καμένος, κακο-ντυμένος, νεραῖδο-παρμένος, ροδο-στε-

φανωμένος, άσπρο-φορεμένος, μαρμαρο-χτισμένος· θεο-φοβούμενος, καλο-στεκούμενος.

Για τὰ σύνθετα πού ἔχουν β' συνθετικό ρηματ. ἐπίθετο σέ -τός βλ. 296.3.

Ε.—'Επίρρημα

391. Ὅταν τὸ β' συνθετικό εἶναι ἐπίρρημα, φυλάγει τὴν κατάληξή του ἢ παίρνει τὴν κατάληξη -α: κατ-άντικρυ, πρόπερσι — ὁλόγυρα, περί-γυρα, ὁλο-τρέγυρα, γυρο-τρέγυρα· ἀπό-κοντα.

Ὁ τονισμός τῶν συνθέτων

392. Στὴ σύνθεση τὸ β' συνθετικό ἢ φυλάγει τὸν τόνο του ἢ τὸν ἀνεβάξει ψηλότερα στὴ σύνθετη λέξη.

Α.—'Απὸ τὰ οὐσιαστικά ἀνεβάζουν τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα:

α) Τὰ παροξύτονα δισύλλαβα ἄρσενικά σέ -ας: ξερόβηχας· ἀλλὰ καὶ παπᾶς — πρωτόπαπας, φραγκόπαπας.

β) Τὰ παροξύτονα δισύλλαβα θηλυκὰ σέ -α: ἀφρόκρεμα, ἀγριόπαπια, ἐξώπορτα, λεμονόκουπα, μυλόπετρα, ξυλόκοτα, κλειδαρότρυντα, πεπονόφλουδα, ταβανόσκουπα, τυρόπιτα, σαπουνόφουσκα, καθὼς καὶ μερικά σύνθετα ἀπὸ τὸ γριά.

γ) Τὰ παροξύτονα θηλυκὰ σέ -ση (-ξη, -ψη): κουφόβραση, Φραγκόβρυση· διάθεση, σύνταξη, ἔκθλιψη.

δ) Τὰ οὐδέτερα σέ -ο παροξύτονα καὶ σέ -μα: κουφόξύλο, φραγκόσυκο, τριαντάφυλλο· βαγγέλιο, τετραβάγγελο· ἀγιόκλημα, ἀσπρόχωμα, Νεραϊδόρεμα· μελόδραμα, πρωτόπλασμα, συρματόπλεγμα.

ε) Τ' ἄρσενικά, τὰ θηλυκὰ, καθὼς καὶ τὰ οὐδέτερα σέ -(ι)-υ), -ος, -α πού γίνονται β' συνθετικό σέ σύνθετα οὐσιαστικά σέ -ο καὶ σ' ἐπίθετα σέ -ος, -η, -ο: βράχος — κατσάβραχο· βροχή — ἀνεμόβροχο, σέλα — διάσελο· αὐλάκι — μυλαύλακο, βράδυ — ἀπόβραδο, καρδί — μοσχοκάρδυο, λεμόνι — αὐγολέμονο, λιβάνι — δεντρολίβανο, λουλούδι — ἀγριολούλουδο, λιβάδι — ξερολίβαδο, πηγάδι — μαγκανοπήγαδο, πανηγύρι — βλαχοπανήγυρο, πιπέρι — ἄλατοπίπερο· βάρος — ἀπόβαρο, ἀντίβαρο, μέρος — Ξερόμερο, ἀπόμερος, γάλα — ξινόγαλο, ρυζόγαλο· πιθάρι — κοντοπίθαρος, στόμα — μεγαλόστομος.

393. Β.—*Ἀνεβάζουν τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα :*

α) Τῷ ἄρσενικῷ καὶ τὰ θηλυκὰ, καθὼς καὶ τὰ οὐδέτερα σὲ -ί, -ό, ὅταν εἶναι β' συνθετικὸ συνθέτων σὲ -ι : βοριὰς — ξεροβόρι· βροχή— πρωτοβρόχι, καρδιά— χτυποκάρδι· αὐτὶ— ριζαῦτι, κερὶ— ἁγιοκέρι, θεια— φοκέρι, κουτὶ— καφοκούτι· βουνὸ— κορφοβούνι, ριζοβούνι, προικιδ— πανωπροίκι, χωριδ— ἄρβανιτοχώρι, κεφαλοχώρι, Νεοχώρι.

Ὑπάρχει ὥστόσο ἡ τάση τὰ οὐδέτερα σὲ -ι νὰ σχηματίζωνται σὲ -ο προ- παροξύτονα καὶ ἔτσι ἔχομε :

κλαδι	ἀμπελοκλάδι, ξεροκλάδι, παρα- κλάδι	ματόκλαδο, ξερόκλαδο, χαμόκλαδο
νησι	Γαῖθουρονήσι, ἐρημονήσι	Πριγκιπόνησα, ἐρημόνησο
παιδι	ἀποπαιδι, καλογεροπαιδι, μο- ναχοπαιδι, στεροπαιδι, ψυ- χοπαιδι	ἀπόπαιδο, ἑλληνόπαιδο, καλόπαιδο, λε- βεντόπαιδο, τρελόπαιδο
πανι	κεροπάνι, κεφαλοπάνι	καραβόπανο, μπουγαδόπανο, ξεσκονόπανο, ταβανόπανο
πουλι	θαλασσοπούλι, μαυροπούλι	κλωσόπουλο, κοτόπουλο, χηνόπουλο
τυρι	κεφαλοτύρι, τουλουμοτύρι	ἀνθότυρο, παλιότυρο
χαρτι	συχωροχάρτι, ψυχοχάρτι	γυαλόχαρτο, κουρελόχαρτο, στουπόχαρτο, τσιγαρόχαρτο.

Ὅμοια καὶ ἀπὸ τὰ οὐδέτερα σὲ -ο :

νερό | βαλτονέρι, Κρουνέρι, μαυρονέρι | ἀλόνερο, κρασόνερο, σταχτόνερο.

β) Τὰ δξύτονα οὐσιαστικὰ πού γίνονται β' συνθετικὸ σὲ σύνθετα κτητικὰ ἐπίθετα σὲ -ης, -α, -ικο : λαιμός— μακρολαΐμης, οὐρὰ— μα- κρονούρα, μαλλί— μακρομάλλης.

394. Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ εἶναι ἄρσενικὸ σὲ -ος ἡ θέση τοῦ τόνου παρουσιάζει, κατὰ τὸν τύπο τοῦ συνθέτου καὶ τῇ σημασίᾳ του, μεγαλύτερη ποικιλία ἀλλὰ καὶ ἀφθονώτερες ἐξαιρέσεις, ἔτσι πού γιὰ λίγες μόνο περιστάσεις εἶναι δυνατὸ νὰ ὀριστοῦν κανόνες.

Ἀπὸ τ' ἄρσενικὰ σὲ -ος ἀνεβάζουν τὸν τόνο στὴν προπαρα- λήγουσα :

α) Συνήθως τὰ οὐσιαστικὰ, ἰδίως στὰ προσδιοριστικὰ σύνθετα : Βλάχος— Κουτσόβλαχος, γαμπρός— νιόγαμπρος, γέρος— καλόγερος, κῆ- ποι— Ἀμπελόκηποι, κρένος— νερόκρινος, πεθερός— συμπέθερος, πό- νος— κεφαλόπονος, σπόρος— λιναρόσπορος, τοῖχος— μεσότοιχος.

Λέγεται ὥστόσο καὶ αὐτός - σταυραῖτός, γιατρός - δοντογιατρός, γιός - μοναχογιός, (παραταχτικά σύνθετα) Γάλλοι - Ἀγγλογάλλοι.

β) Πολλὰ ἐπίθετα σέ -ος, -ύς, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι παραταχτικό: ἀκριβός - μονάκριβος, γαλάζιος - σταχτογάλαζος, κακός - ἄκακος, μαῦρος - κατάμαυρος, ξινός - γλυκόςξινος, πονηρός - κουτοπόνηρος, πλατὺς - διάπλατος, παχὺς - τετράπαχος, κοντόπαχος, φαρδὺς - κοντόφαρδος.

Ἄλλα ὥστόσο ἐπίθετα, ἰδίως λόγια σέ -ικός, δὲν ἀνεβάζουν τὸν τόνο: νηστικός - θεονήσιτος, φυσικός - ἀφύσικος, ἀλλὰ ἀντιαεροπορικός, προϊστορικός, ὑπερφυσικός· κωμικοτραγικός, νοτιοανατολικός, φυσικομαθηματικός.

Τὰ ρηματικά ἐπίθετα σέ -τός ἀνεβάζουν συνήθως τὸν τόνο: βαλτός - ἄβαλτος, διαλεχτός - ἀδιάλεχτος, στρωτός - καλόστρωτος, ἀγαπητός - ἀξιαγάπητος, μιλητός - γλυκομίλητος, κινητός - μηχανοκίνητος, κατεβατός - οὐρανοκατέβατος, ξακουστός - κοσμοξάκουστος.

Ἀνεβάζουν συνήθως τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα καὶ τὰ ἐπιρρήματα: ἀντικρὺ - κατάντικρυ, κοντὰ - ἀπόκοντα.

Λόγια σύνθεση

395. Τὰ λόγια ρηματικά ἐπίθετα σέ -τός δὲν ἀνεβάζουν τὸν τόνο ὅταν συνθέτῳνται μὲ πρόθεση (ἀρχαία) καὶ σημαίνουν τὸ δυνατό νὰ γίνη, τὸν ἀνεβάζουν ὅμως ὅταν ἀντιστοιχοῦν μὲ μετοχὴ παθητικοῦ παρακείμενου ἢ ἐνεστώτα. ἐξαιρετός πού μπορεῖ νὰ ἐξαίρεθῇ — ἐξαιρετός διαλεγμένος, διαλεχτός προσθετός πού μπορεῖ νὰ προστεθῇ — πρόσθετος ἐκεῖνος πού προστέθηκε.

396. Τὰ λόγια οὐσιαστικά σύνθετα σέ -ος μὲ ρῆμα γιὰ πρῶτο συνθετικό ἀνεβάζουν συνήθως τὸν τόνο: φιλάργυρος, φιλόλογος, φιλόπονος, φιλόσοφος, φυγόδικος, φυγόπονος.

Τὰ λόγια ὀνόματα σύνθετα σέ -ος μὲ ὄνομα, ἀντωνυμία ἢ ἐπίρρημα γιὰ α' συνθετικό καὶ ρῆμα γιὰ β' *τονίζονται στὴν προπαραλήγουσα ὅταν ἔχουν παθητικὴ σημασία καὶ στὴν παραλήγουσα ὅταν ἔχουν ἐνεργητικὴ.*

αὐτόγραφο, ἰδιόγραφο, χειρόγραφο — δακτυλογράφος, καλλιγράφος, πολυγράφος, τυπογράφος, φωνογράφος· κλεπταποδόχος, ξενοδόχος· νεόκοπος — δημοκόπος, ξυλοκόπος· γραφολόγος, θεολόγος, παθολόγος, σεισμολόγος· πολύπλοκος — στιχοπλόκος· οἰκτρόφος — κτηνοτρόφος. Ἀνάλογα εἶναι πολλὰ σύνθετα πού τὸ ρῆμα τους δὲ συνηθίζεται σήμερα: ὀπισθόδομος — οἰκοδόμος, πρωτόγονος — ἀσφυνξιογόνος, δακρυγόνος, δυναμογόνος, ἱππόδρομος — αἰθεροδρόμος, ταχυδρόμος, πρωτότοκος — Θεοτόκος.

397. Ὅλες οἱ ἄλλες κατηγορίες τῶν ὀνομάτων καθὼς καὶ τὰ ρή-

ματα (ὅταν τὸ σύνθετο μένη ρῆμα) φυλάγουν τὸν τόνο στὴν ἴδια συλλαβή, ὅταν δὲ μετασχηματίζεται ριζικά ἢ κατάληξη τοῦ β' συνθετικοῦ: *κρasso-πατέρας, ἀρχι-κλητήρας — γυναικο-καβγάς, λαχανο-ντολμάς, ἀρχοντο-χωριάτης, παρ-αφέντης, νοικο-κύρης — νερο-κουβαλητής, πρωτο-αγωνιστής*, (ἐξαιροῦνται τὰ λόγια: *κριτὴς — δικαιοκρίτης, ὄνειροκριτὴς*) — *γερο-παππούς — νερο-φιδές, πατατο-κεφτές — δεντρο-μολόχα, Λαμπροβδομάδα, ποντικο-παγίδα, ἀερο-θεραπεία, μεσο-βασιλεία — λαδο-οκά, ἀνεμο-βλογιά, σταυρο-βελονιά — Ἄετο-ράχη, ἀνεμο-ζάλη, γεροντο-κόρη, ροδο-δάφνη, Τσικνο-πέφτη* (ἀλλὰ καὶ *καρβουνόσκοπη, νιόνυφη, προβατόστανη*) — *κερ-αλοιφή, κολοκυθο-κορφή, νερο-συρμή*. Καὶ τὰ ρήματα δὲν ἀνεβάζουν τὸν τόνο: *μοσκο-μυρίζω, σιγο-τραγουδῶ*.

398. Ἱστορική παρατήρηση.—Ἡ μετακίνηση τοῦ τόνου στὴ σύνθεση, ὅσο τὸ δυνατό ψηλότερα ἀπὸ τὴ λήγουσα, εἶναι πανάρχαιος νόμος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ποὺ τοῦ ἔμεινε ὡς σήμερα πιστή, φυλάγοντας σὲ πολλὰ τοὺς κανόνες τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἀκόμη καὶ ἀφοῦ ἔλειψαν οἱ ὅροι τῶν μακρόχρονων καὶ τῶν βραχέων, ποὺ περιόριζαν καὶ τροποποιοῦσαν τοὺς παλιούς κανόνες. Ἄν ὅμως ἤδη στὴν ἀρχαία γλώσσα διασταυρῶνονταν κάποτε ἀντίθετοι κανόνες καὶ τάσεις, ποὺ γεννοῦσαν ἀνωμαλία, δὲν εἶναι δυνατό νὰ λείπη αὐτὴ οὔτε ἀπὸ τὴ σημερινή γλώσσα, ποὺ τὸ παραγωγικὸ της, ὅσο καὶ ἂν νεωτέρισε, δὲν ἔγινε ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο—καὶ ὅπου ἀκόμη ἢ σύγχρονη χρῆση θωλώθηκε μὲ τίς λόγιες λέξεις ποὺ καθιερῶνουν δικό τους τονισμό.

Πίνακας λόγων συνθετικών

399. Στὰ λόγια σύνθετα παρουσιάζονται πολλὲς φορὲς συνθετικά ποὺ δὲ συνηθίζονται πιά στὴ σημερινή γλώσσα ἢ καὶ ποὺ, ἂν λέγωνται, ἔχουν ἄλλο τύπο καὶ διαφορετικὴ σημασία. Σημειώνονται ἐδῶ τὰ κυριότερα:

Ἀρχαία λέξη	Σημασία	Παραδείγματα
<i>ἀγω (ἀγωγός)</i>	ὁδηγῶ	<i>ἀνάγω, ἐνάγω, παράγω</i> κτλ., <i>ἐξαγωγή, παραγωγή, ὀπλιταγωγός, παρθυναγωγεῖο, ὑδραγωγεῖο</i>
<i>ἄλγος</i> }	πόνος	<i>ἰσχυαλγία, κεφαλαλγία, μυαλγία, νευραλγία, νοσταλγία, νοσταλγός</i>
<i>ἀλγῶ</i> }	πονῶ	<i>ἀλεξίκακος, ἀλεξικέραυνο, ἀλεξίπτωτο, ἀλεξιπυρο, ἀλεξίφωτο</i>
<i>ἀλέξω</i>	ἐμποδίζω, φυλάγω	
<i>ἀλλήλους</i>	ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ὁ ἓνας μὲ (ἀπὸ) τὸν ἄλλο	<i>ἀλληλεγγύη, ἀλληλένδετος, ἀλληλ(ο)επίδραση, ἀλληλογραφία, ἀλληλοδιαδοχή, ἀλληλοεξάρτηση, ἀλληλοθανασμός, ἀλληλοὑποστήριξη, ἀλληλουχία, ἀλληλοφά-</i>

Ἀρχαία λέξη

Σημασία

Παραδείγματα

ἀμείβω
ἄπτομαι
αὐτὸς

ἀλλάζω
ἀγγίζω
ὁ ἴδιος

βάλλω

ρίχνω

βιβρώσκω
βίος

κατατρώνω
ζωή

βραδύς
γαστήρ
γίγνομαι }
-γόνος }
δίδωμι }
-δότης }

ἀργός
κοιλιά
γίνομαι
ἐκεῖνος πού παράγει
δίνω
ἐκεῖνος πού δίνει

διφῶ
δόξα

ἐρευνῶ, μελετῶ
γνώμη, προσδοκία

ἔτερος
ἔτος

ἄλλος
χρόνος

εὐθύς
εὐρύς
θηλύς
θηρῶ
θυμὸς

ἴσιος
πλατύς
θηλυκός
κυνηγῶ
ψυχή

ἵππος
ἰχθύς
κομῶ

ἄλογο
ψάρι
φροντίζω

κορῶ

σαρῶνω, φροντίζω

γωνία, ἀλληλόχρεος, παράλληλος, ὑπάλ-
ληλος, φιλαλληλία
ἀμειψισπορά, ἀργυραμοιβός
ἀνίκωρος, ἀνιμαχία, χειραψία
αὐταρέσκεια, αὐτάρκεια, αὐτεξούσιος, αὐτε-
πάγγελτος, αὐτοβιογραφία, αὐτοδιάθεση,
αὐτοδικία, αὐτοδιοίκηση, αὐτοκίνητο, αὐ-
τόματο, αὐτονομία, αὐτοπεποίθηση
ἀκτινοβόλος, δισκοβόλος, κεραυνοβόλος, μυ-
ροβόλος
αἰμοβόρος, διάβρωση, σαρκοβόρος
βιογραφία, βιολογία, βιομηχανία, βιοπα-
λαιστής, βιοπορισμός· ἀποχειροβίτος,
ἐπιβίωση, συμβίωση· μικρόβιος, μι-
κρόβιο
βραδύγλωσσος, βραδυκίνητος, βραδυπορία
γαστροεντερικός, γαστρονομικός, ὑπογάστριο
δυναμογόνος, εὐγονία, ὀξυγόνο, ὑδρογόνο
αἰμοδότης, γνωμοδοτῶ, πλειοδότης, πλειο-
δοσία, προικοδοτῶ, τροφοδότης, χρη-
μοδοσία
ἀρχαιοδίφης, γλωσσοδίφης, ἱστοριοδίφης
ἀλλόδοξος, ἐπίδοξος, μισαλλόδοξος, ὀρθό-
δοξος, παράδοξος
ἐτερόδοξος, ἐτεροκίνητος, ἐτερόφωτος
διετία, τριετία, δεκαετία· δεκαετηρίδα, ἐ-
κατονταετηρίδα
εὐθυβολία, εὐθυγραμμία, εὐθυδικία
εὐρυσμία, εὐρύχωρος
θηλυγονία, θηλυπρέπεια
λαθροθήρας, φημοθήρας
θυμώσοφος, λιγυθυμῶ, μακροθυμῶ, πρό-
θυμος
ἵπποδρόμιος, ἵπποκόμος, ἵπποπόταμος
ἰχθυολογία, ἰχθυόσαυρος
ἀνθοκόμος, δασοκόμος, ἵπποκόμος, νοσο-
κόμος, τυροκόμος· γεροκομεῖτο, γεροκο-
μῶ, μελισσοκομεῖτο, νοσοκομεῖτο
βυθοκόρος, νεωκόρος, φανοκόρος

Ἀρχαία λέξη	Σημασία	Παραδείγματα
κρατῶ	ἐξουσιάζω	ἀριστοκράτης, ἀριστοκρατία, γραφειοκρατία, δημοκρατία, ὀλιγοκρατία, πλουτοκρατία
κτείνω	σκοτώνω	ἀλληλοκτονία, ἀνθρωποκτονία, αὐτοκτονία, ἐντομοκτόνος, μητεροκτονία
λάθρα	κρυφά	λαθρεπιβάτης, λαθρέμπορος, λαθρόβιος, λαθροθήρας, λαθροθηρία
λαμβάνω	παίρνω	αἱμοληψία, ἄμμοληψία, δειγματοληψία, ἐπιληψία, ἐργοληψία — Ἀνάληψη, πρόσληψη, σύλληψη
λέγω	συνάζω, καταγίνομαι	βοτανολόγος, γεωλογία, γεωλόγος, γραμματολογία, θεολόγος, παλαιοντολογία, ψυχολογία, (πβλ. 290)
λεῶς	λαὸς	λεωφορεῖο, λεωφόρος
λίθος	πέτρα	λιθογραφία, λιθοτυπία, λιθόχτιστος, μονόλιθος, ἀπολίθωμα, νεολιθικός
μῦθος	λόγος	ἀκριτόμυθος, ἐγγαστρέμυθος, ἐχέμυθος
ναῦς, γεν. νηὸς	καράβι	ναύαρχος, ναύκληρος, ναυμαχία, ναυπηγῶ, ναύσταθμος, νηοπομπή, νηοψία
νέμω	ἐπιστατῶ ἐπιτηρῶ	ἀγορανόμος, ἀστρονομία, ἀστρονόμος, ἀστυνόμος, δημοσιονόμος, μετρονόμος, οἰκονομία, οἰκονόμος, παιδονόμος, χρονονομία
νόσος	ἀρρώστια	ἀνοσία, ἐλονοσία, νοσογόνος, νοσοκομεῖο, νοσολογία
οἶκος οἰκῶ, -ίζω }	σπίτι κατοικῶ	ἄποικος, ἔποικος, σύνοικος κτλ., ἀποικία, ἀποικισμός, ἀποικισμός κτλ., οἰκονομία, παροικία
οἶνος	κρασί	οἰνολογία, οἶνοπαραγωγός, οἶνόπνευμα, οἶνοποιία, οἶνοχόος
ὀπισθεν	πίσω	ὀπισθοβουλία, ὀπισθόγεμος, ὀπισθογραφία, ὀπισθόνομος, ὀπισθοφυλακή, ὀπισθοχώρηση
ὄρῶ, παρακ. ὄπωπα	βλέπω	αὐτόπτης, ἐποπτεία, ἐπόπτης, συνοπτικός κτλ.
ὄδς, γεν. ὁδός	αὐτὶ	ὠτολόγος, ὠτολογία
πάλιν	πίσω, πάλι, ἀντίθετα	παλιγγενεσία, παλμβουλος, παλίμψηστος, παλινδρομος, παλινδρόμηση, παλιννόστηση, παλίρροια

Ἀρχαία λέξη	Σημασία	Παραδείγματα
παῖς (παν-, παντ(ο)-, παγ-, παλ-, παμ-), πασι-)	ὄλος, πολὺ	πανάγαθος, Παναγία, παναγιότατος, πανάρχαιος, πανεπιστήμιο, πανθεϊσμός, πανοπλος, πανῶρια — παντέρημος, παντοκράτορας, παντοπωλεῖο — πάγκοινος, παγκόσμιος, πάγκρεας — παλλαϊκός — παμμέγιστος, παμπάλαιος, πάμπολλοι, παμπόνηρος, παμψηφεί — πασίχαρος, πασίγνωστος
περῶ	περνῶ	ἀεροπόρος, ἀεροπορία, ἀνμοπόρος, θαλασσοπόρος· ἄπορος, εὐπορος
ποιῶ	κάνω	ἱκανοποιῶ, πραγματοποιοῦν· ἐποποιία, ἀρβυλοποιός, θαυματοποιός, καλυκοποιεῖο
πονῶ	καταγίνομαι, κοπιάζω	γεωπόνος, γεωπονία, ματαιοπονία, φιλόπονος
πῦρ	φωτιά	πυροβόλο, πυρολάτρης, πυρομαχικό, πυροσβέστης, πυροσωλήνας, πυροτέχνημα· διάπυρος
ρῖς σῖτος	μύτη 1. σιτάρι 2. τροφή	ρινόκερος, ριнологός σιτάρεια, σιτοπαραγωγή ἄσιτία, ἐπισιτισμός, οἰκόσιτος, παρσίσιτος, σνσσίτιο, ὑπερσιτισμός, ὑποσιτίζομαι
σκοπῶ	παρατηρῶ, ἐξετάζω	ἀνασκοπῶ, βολιδосκοπῶ· ἀκτινοσκοπιο, ἐπιδιασκοπιο, ἡλιοσκοπιο, μικροσκοπιο, περισκόπιο, τηλεσκοπιο, φασματοσκοπιο ὠροσκοπιο· ἀστεροσκοπεῖο· ἐπίσκοπος, καιροσκοπός, πρόσκοπος
ταῦτό	τὸ ἴδιο	ταυτολογία, ταυτοπροσωπία, ταυτόσημος, ταυτόχρονος
ταχύς	γρήγορος	ταχυνγράφος, ταχυδαχτυλογράφος, ταχυδρόμος, ταχυπαιστήριο, ταχύσκαπιο
τέμνω } (-τομος) }	κόβω	ἀνατομία, διχοτόμος, καινοτομία, καρατομῶ, λαιμητόμος, λαπαροτομία, λατομεῖο, ρυμοτομία, ὑλοτομία, φλεβοτομία· ἀπότομος, ἔκτομο, ἐπίτομος, σύντομος, κατατομή
ὔδωρ, γεν. ὕδατος	νερὸ	ἄνυδρος, ἄνυδρία, ἐνυδρεῖο, ὑδατάνθρακες, ὑδατογραφία, ὑδατοφράκτης, ὑδραγωγεῖο, ὑδράργυρος, ὑδραυλική, ὑδρόγειος, ὑδρογραφικός, ὑδροδυναμική, ὑδρόθειο, ὑδροληψία
φιλῶ	ἀγαπῶ	φιλόλογος, φιλόπονος, φιλότιμος, φιλονικία

Ἀρχαία λέξη	Σημασία	Παραδείγματα
φονεύω φρήν, γεν. φρενός	σκοτώνω νοῦς, σκέψη	δολοφονία, δολοφόνος ἔξωφρενικός, φρενοβλάβεια, φρενοκομείο, φρενολογία, φρενοπάθεια ἄφροσύνη, μετριοφροσύνη, παραφροσύνη, ταπεινοφροσύνη, φιλοφροσύνη
ψευδής	ψεύτικος	ψευδάργυρος, ψευδολογία, ψευδορκία, ψευδώνυμο
ὥδη	τραγούδι	μελωδία, παλινωδία, παρωδία, προσωδία, ραψωδία, τραγωδία, ψαλμωδία

Τὰ σύνθετα μέ β' συνθετικό τὸ ἐργάζομαι τελειώνουν συνήθως σὲ -ουργός, -ουργία, καὶ τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ ἔχω σὲ -οῦχος, -ιοῦχος : δραματοουργία, ἐριουργία, μηχανουργός, ξυλουργός, πρωτουργός, ὑφαντουργός, ὑφαντουργία, κακοῦργος, πανοῦργος, ἀλλὰ καὶ ἀσυναίρετα ἀγαθοεργός, ἀγαθοεργία, καὶ μέ σύμφωνο στὸ τέλος τοῦ α' συνθετικοῦ συνεργάζομαι, συνεργεῖο κτλ. — ἀριστοῦχος, βαθμοῦχος, διπλωματοῦχος, ἑκατομυριοῦχος, κλειδοῦχος, κληροῦχος, ραβδοῦχος, περιπερε(ι)οῦχος, πρᾶτριοῦχος, συνταξιοῦχος, τροπαιοῦχος.

Διπλότυπα σύνθετα

400. Ὑπάρχουν μερικά σύνθετα μέ διπλὸ τύπο. Ἔχουν τὰ ἴδια συνθετικά, αὐτὰ ὅμως μποροῦν ν' ἀλλάξουν μεταξύ τους τὴ θέσιν τους : ξιδό-λαδο μὰ καὶ λαδό-ξιδο. Τὰ σύνθετα αὐτὰ ὀνομάζονται **διπλότυπα**.

Ὅμοια σχηματίζονται : Μαγιάπριλο — Ἀπριλομάης, χιονόνερο — νερόχιονο, καρδιοχτύπι — χτυποκάρδι, μαλλοκέφαλα — κεφαλόμελλα, νεροφυριά — φρυονεριά, πονόδοντος (πονοκέφαλος, πονόλαιμος, πονόματος) — δοντόπονος (κεφαλόπονος κτλ.), γιδοκλέφτης — κλεφτογιδάς.

Διπλοσύνθετες καὶ πολυσύνθετες λέξεις

401. Συχνὰ μιὰ σύνθετη λέξη χρησιμεύει γιὰ συνθετικὸ νέου συνθέτου καὶ ἄλλοτε πάλι τρεῖς ἢ καὶ περισσότερες λέξεις ἐνώνονται σὲ μιὰ σύνθετη. Ἡ σύνθετη αὐτὴ λέξη λέγεται **διπλοσύνθετη** ἢ **πολυσύνθετη** (ἢ καὶ **διπλοσύνθετο**, **πολυσύνθετο**). Λ.χ. ἀπὸ τὸ μισός καὶ τὸ κακόμοιρος, σύνθετο ἀπὸ τὸ κακός καὶ τὸ μοῖρα, σχηματίστηκε τὸ νέο σύνθετο μισοκακόμοιρος. Ἀπὸ τὶς λέξεις σέλα, σκάλα, χαλινάρι (παλιότερα χαλινός) ἔγινε τὸ σύνθετο σελοσκαλοχάλινα.

Ὅμοια εἶναι ἁ-φιλότιμος, γλυκ-ανάλατος, διπλο-καλομοῖρα, ὀλο-κάτασπρος, ὄνοματ-επώνυμο, πετρελαιο-κίνητος, ἄμπελο-κλαδό-ριζα, τραχανο-χυλόπιτα, τρεμο-χειροπόδαρος, ἀντι-πρόπερσι, παρα-προσπαπ-πούλης, προ-συνεννόηση, ξανα-ὑπογράφω, προ-παροξύτονος.

Τὰ διπλοσύνθετα ἀκολουθοῦν τοὺς κανόνες τῶν ἀπλῶν συνθέτων. Παίρνουν τὸ συνθετικὸ φωνῆεν (κυπαραισσοβεργόλιγνη), ἀλλάζουν τὴν κατάληξιν καὶ ἀνεβάζουν τὸν τόνο (καλοκαίρι – κατακαλόκαιρο).

Παρασύνθετα

402. Μερικὲς παράγωγες λέξεις δὲν παράγονται ἀπὸ λέξεις ἀπλῆς παρὰ ἀπὸ σύνθετες. Οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται **παρασύνθετες λέξεις** ἢ **παρασύνθετα**: Τὸ καλωσόρισμα παράγεται ἀπὸ τὸ καλωσορίζω, σύνθετο ἀπὸ τὸ καλῶς καὶ τὸ ὀρίζω. Τὸ χασομερῶ παράγεται ἀπὸ τὸ χασομέρης, σύνθετο ἀπὸ τὸ χάνω (ἔχασα) καὶ τὸ μέρα.

403. Παρασύνθετες ὀνομάζονται καὶ λέξεις γεννημένες ἀπὸ δύο λέξεις, πού ἄν καὶ δὲν ἐνώνονται σὲ μιὰ σύνθετη λέξη λέγονται συνήθως μαζί, συναπαρτίζοντας μιὰ ὀρισμένη ἔννοια: Ἀγιοταφίτης ἀπὸ τὸ Ἅγιος Τάφος, Μαυροθαλασσίτης (Μαύρη Θάλασσα), Μικροχωρίτης (Μικρὸ Χωριό), ἐξωφρενικός (ἐξω φρενῶν).

Ἀνάλογα εἶναι τὰ Αἰγαιοπελαγίτης, μεγαλοῖδεάτης, Παλαιοελλαδίτης, παλαιοημερολογίτης, Στερεολλαδίτης, τριατατικὸς (πού ἀνήκει στὰ τρία Τ)

Ἀνάλογα σχηματίστηκαν παλιότερα καὶ τὰ Πηλιορείτης, Ψηλορείτης.

Ἀπὸ τὸ Ἄρειος Πάγος σχηματίστηκε τὸ παρασύνθετο ἄρεοπαγίτης (καὶ ὄχι ἄρειοπαγίτης).

404. Μερικὰ νεώτερα λόγια σύνθετα, πού σημαίνουν ἐπαγγέλματα ἢ καταστήματα μειχτά, συνθέτονται μὲ κάποια συντόμειψη τῶν συνθετικῶν τους μερῶν: καφενεῖο – ὠδεῖο: καφωδεῖο, καφενεῖο – ζυθοπωλεῖο – ἐστιατόριο: καφεζυθεστιατόριο, ποτοπωλεῖο – παντοπωλεῖο: ποτοπαντοπωλεῖο, στομαχολόγος – ἐντερολόγος: στομαχοεντερολόγος.

Ἀνάλογα εἶναι τῶν ποικίλων ἐπιγραφῶν τὰ οἶνομαγειρεῖο, οἶνοπαντοπωλεῖο, ὠτορινολαριγγολόγος, καπνοχαρτοπωλεῖο, γαλακτοζαχαροπλαστεῖο, φωτοσιγνογραφεῖο, φωτοζωγραφεῖο, ζυθοζαχαροπλαστεῖο, τσαρουχοῦποδηματοποιεῖο.

Τὰ παρασύνθετα αὐτοῦ τοῦ εἶδους, πολυσύλλαβα καὶ ἄνοστα, γεννήθηκαν συνήθως στὸ χαρτί καὶ μερικὰ τοὺς μόνο γράφονται. Μερικὰ εἶναι πιθανόν

ἀπαραίτητα, δὲ θὰ ἔπρεπε ὁμως νὰ γίνεται κατάχρηση μὲ τὶς συνθέσεις αὐτές. Ὅπου εἶναι δυνατὸ, θὰ ἔπρεπε ν' ἀποφεύγωνται.

Γνήσια καὶ καταχρηστικὴ σύνθεση

405. Ξεχωρίζομε *δύο εἰδῶν σύνθεση*. Τὴ *γνήσια* καὶ τὴν *καταχρηστικὴν*.

Γνήσια σύνθεση ἔχομε ὅταν τὸ β' συνθετικὸ ἦ τὸ θέμα του συγχωνεύεται μὲ τὸ θέμα τοῦ α' συνθετικοῦ : *ἀστραπὴ — βροντή : ἀστραπόβροντο*.

Καταχρηστικὴ σύνθεση ἔχομε ὅταν στὸ σύνθετο βρίσκωνται δύο συνθετικὰ τὸ ἓνα πλαί στὸ ἄλλο, χωρὶς ἄλλη ἀλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἐνδεχομένη μετακίνηση τοῦ τόνου τοῦ β' συνθετικοῦ : *Νέα πόλη : Νεάπολη, Χριστοῦ γέννα : Χριστοῦγεννα*.

Χαλαρά σύνθετα

406. Μερικὰ προσδιοριστικὰ σύνθετα φυλάγουν τὴν ἔννοια τοῦ β' συνθετικοῦ λίγο μόνον τροποποιημένη ἀπὸ τὸ α', πού προσδιορίζει τὸ β'. Τὰ σύνθετα αὐτὰ φυλάγουν τὴν κατάληξιν τοῦ β' συνθετικοῦ καὶ ἔχουν τὸ συνθετικὸ φωνῆεν ο ἄλλὰ συνήθως δὲ μετακινοῦν τὸν τόνο, ὅπως ἀλλιῶς θὰ ἔπρεπε. Τὰ σύνθετα αὐτὰ παρουσιάζουν διάμεσο σταθμὸ ἀνάμεσα στὴν παράθεση μέσα στὴ φράση καὶ στὴ σύνθεση καὶ μπορεῖ νὰ ὀνομαστοῦν *χαλαρὰ σύνθετα*.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ μιλήσωμε γιὰ μιὰ *κουτσοβάρκα*, ἐνῶ λέμε *ψαρόβαρκα* καὶ ὄχι *ψαροβάρκα*. Καὶ πάλι θὰ ποῦμε *τί παλιοσκούπα εἶναι αὐτὴ* ἢ *ἔχω ἓνα ψευτοκλειδί*, ἐνῶ λέμε κανονικὰ *ταβανόσκουπα* καὶ *ἀντικλειδί* καὶ ποτὲ *ταβανοσκούπα*, *ἀντικλειδί*.

407. Στὴ χαλαρὴ σύνθεση χρησιμεύει γιὰ πρῶτο συνθετικὸ καὶ τὸ ἐπίρρημα *πάρα*, πού μπορεῖ μάλιστα νὰ μεταφέρεται στὴ φράση καὶ νὰ συνθέτεται κατὰ τὴν περίστασιν καὶ μὲ ἄλλη τῆς λέξης : *τὰ παρᾶχει πεῖ — τὰ ἔχει παρᾶπῖ*. Ἀνάλογη μετακίνηση παρουσιάζει καὶ τὸ *μισός* : *μισοεῖναι ετοιμος — εἶναι μισοετοιμος*. Στὰ χαλαρὰ σύνθετα μπορεῖ νὰ λογαριαστοῦν καὶ τὰ ὀνόματα πού λέγονται μὲ τὰ προταχτικά *Ἄι-*, *γερο-* κτλ. (106.2).

408. Τὸν τελευταῖο καιρὸ μερικοὶ συνήθισαν ἀπὸ ἔξισμὸ νὰ γράφουν ἓνα εἶδος σύνθετα ὅπου τὸ κάθε συνθετικὸ διατηρεῖ τὸν τύπο του, τὴν κατάληξίν του καὶ τὸν τόνο του. Συνθετικὸ φωνῆεν δὲν ὑπάρχει, καὶ στὴ θέσιν του μπαίνει ἓνα ἐνωτικό : *ὁ ποιητῆς - φιλόσοφος, εἶναι μοναδικὸς ποιητῆς - πεζογράφος, ἡ μητέρα -*

γλώσσα, ἡ φυλακή-σχολή, τὸν ἥρωα-ἀγωνιστή. Τέτοιου εἶδους σύνθετα δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ θὰ ἦταν καλύτερα νὰ μὴ γράφονται. Στὴ θέση τους μπορεῖ κατὰ τὴν περίστασι: α) νὰ μπῇ ἓνα πραγματικὸ σύνθετο: *γιατροφιλόσοφος*, β) νὰ ἐξηγηθῇ ἡ μιὰ λέξι μὲ τὴν ἄλλη ἢ νὰ διατυπωθῇ διαφορετικὰ ἡ φράσις· ἀντὶ *ὁ ἄνθρωπος-πουλί*: *ὁ ἄνθρωπος ποὺ πετᾷ*, ἀντὶ *ἡ μιττέρα-γλώσσα*: *ἡ πρωταρχικὴ γλώσσα*. Θὰ ἦταν ἄλλωστε καὶ γενικότερα σωστὸ νὰ μὴν καταφεύγῃ κανεὶς χωρὶς ἀνάγκη σὲ ξενισμό· εἶναι ζήτημα ἂν οἱ περισσότεροι ποὺ γράφουν *ὁ ποιητής-φιλόσοφος* λέγουν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ *ὁ ποιητής φιλόσοφος* ἢ *ὁ φιλόσοφος καὶ ποιητής*.

409. Παρατήρηση.— Ἡ σύνθεση δυὸ λέξεων σὲ μιὰ δὲ γίνεται πάντοτε ἔξαφνα καὶ ἁμέσως. Τὸ αἶσθημα γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς νέας λέξης μπορεῖ νὰ γεννηθῇ καὶ μόνο ἀπὸ τὴ συχνὴ παράθεσις δυὸ λέξεων μέσα στὴ φράσι, καὶ ἔτσι τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὴν παράθεσι καὶ στὴ σύνθεσι δὲν παρουσιάζονται πάντοτε καθαρὰ. Γι' αὐτὸ κάποτε ἀμφιβάλλομε ἂν συντελέστηκε ἡ σύνθεσι καὶ ἂν πρέπη νὰ γράψωμε μιὰ ἢ δυὸ λέξεις: *κάθε μιὰ, καλὴ νύχτα, (ἔγινε) ἔξω φρενῶν, Μαύρη Θάλασσα*, ὅπου μάλιστα σχηματίζομε καὶ τὰ παράγωγα *καληνυχτίζω, ἔξωφρενικός, Μαυροθαλασσίτης*.

Ἐξωτερικὰ κριτήρια, ποὺ βεβαιώνουν πὼς συντελέστηκε ἡ σύνθεσι καὶ πὼς ἀληθινὰ γεννήθηκαν σύνθετα, εἶναι οἱ ἀλλαγές στὸν τύπο, στὸ σχηματισμό, στὸν τονισμό καὶ στὴ σημασία τῶν συνθετικῶν ἢ τοῦ συνθέτου, δηλαδή: α) ἡ ἀκλισία τοῦ α' συνθετικοῦ, ὅταν αὐτὸ εἶναι κλιτὸ μέρος τοῦ λόγου: τὸ *Ἀγιονόρος*, γεν. τοῦ *Ἀγιονόρους* καὶ ὄχι τοῦ *Ἀγιον Ὁρους*,—β) ἡ χρῆσις τοῦ συνθετικοῦ φωνήεντος (διαφορετικοῦ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἀνήκει στὸ ἀρχαῖο τους θέμα (337): *ξίδι-ξιδόλαδο βαρὺς-βαριόμοιρος*),—γ) τὸ χάσιμο τοῦ τόνου τοῦ α' συνθετικοῦ: *Ἅγιο-Βῆμα*: *Ἀγιοβῆμα, Πέρα-Χώρα*: *Περαχώρα*,—δ) ἡ ἀλλαγὴ στὴν κατάληξι τοῦ β' συνθετικοῦ: *παιδὶ-ἀπόπαιδο*,—ε) ἡ μετακίνησις τοῦ τόνου τοῦ β' συνθετικοῦ: ἀπὸ *κοντὰ-ἀπόκοντα*,—ζ) ἡ εἰδίκεψις τῆς σημασίας τοῦ συνθέτου ποὺ ἔχει γι' ἀποτέλεσμα μιὰ νέα ἔννοια (332).

Τὰ χαλαρὰ σύνθετα καὶ τὰ καταχρηστικὰ ἀνήκουν σὲ σταθμοὺς διάμεσους ἀπὸ τὴν παράθεσι πρὸς τὴ σύνθεσι. Μὲ τὰ καταχρηστικὰ σύνθετα γειτονεύουν τὰ παραταχτικὰ ζευγαρωτὰ σύνθετα (320), ποὺ ἔχουν γιὰ σημασίαν τὴν σημασίαν τῶν δυὸ συνθετικῶν τους χωριστὰ.

410. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—1. Ὅταν ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ συνθετικὰ εἶναι κύριο ὄνομα, τὸ σύνθετο γράφεται μὲ κεφαλαῖο ἂν ἡ βασικὴ ἔννοια τοῦ συνθέτου ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ συνθετικὸ ποὺ εἶναι κύριο ὄνομα: *κουτοδς-Βλάχος*: *Κουτοδβλάχος*, ἀλλὰ *Σάββατο-βράδν*: *σαββατόβραδο*, *Φράγκος-κρατῶ*: *φραγκοκρατία*. Ἀνάλογα γράφονται: *Ἀρμενοκαθολικός, Κουτσοφλέβαρος, Κλαφομάρτης, Τουρκομερίτης, Τσικνοπέφτι, Ψευδολουκιανὸς—φραγκόπαπας, ἀρεοπαγίτης*.

2. Τὰ παρασύνθετα ποὺ ἔχουν κύριο ὄνομα γιὰ συνθετικὸ ἢ γιὰ συν-